

กลไกและการจัดการความสัมพันธ์

(1) การจัดการความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรต่างๆ ในชุมชน

ในระหว่างการดำเนินงานโครงการกลุ่มบ้านสายรุ้งมีระบบการเชื่อมประสานกับกลุ่มคนและองค์กรต่างๆ ดังนี้

- โรงเรียนและชุมชน ฐานทุนเดิมของกลุ่มบ้านสายรุ้งเคยทำงานด้านเด็กมาระยะหนึ่ง ที่เป็นที่รู้จัก คือ ชุมชนเด็กรักษาก และเป็นพื้นที่ให้อาสาสมัครซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาร่วมงาน ดังนั้นการเชื่อมประสานกับทางโรงเรียนในการเสริมความรู้ทั้งทางด้านทักษะชีวิต การสอนภาษาอังกฤษ กิจกรรมค่ายเด็ก กิจกรรมธรรมยาตรา หลักสูตรการเรียนรู้ทักษะชีวิต ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นผลให้การเชื่อมประสานกับทางโรงเรียนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และสามารถผลักดันหลักสูตรการสร้างบ้านดินเข้าเป็นหลักสูตรท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การทำงานร่วมกับโรงเรียนเป็นระยะๆ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชน โดยมีนักเรียนเป็นตัวเชื่อมประสาน เช่นเมื่อนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมกับทีมบ้านสายรุ้งก็จะนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ไปเล่าให้กับผู้ปกครองฟัง เป็นต้น
- การเชื่อมประสานกับ อบต. ท่ามะไฟหวาน กลไกในการเชื่อมประสานกับ อบต. นั้น กลุ่มบ้านสายรุ้งนับว่าเป็นกลุ่มที่ทำงานในชุมชนมานาน และสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนทั้งในเรื่องการพัฒนาการเรียนรู้ให้กับนักเรียนแล้ว ยังมีการสร้างอาคารดินให้เป็นที่ใช้ประโยชน์ เช่น อาคารฝึกอาชีพสำหรับนักเรียน ป้อมตำรวจ ทางอบต. จึงเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้น เมื่อกลุ่มบ้านสายรุ้งมีโครงการจะสร้างบ้านดินให้กับคนจนในชุมชน ผู้บริหาร อบต. จึงให้การสนับสนุนในเรื่อง งบประมาณในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ บางส่วนเพื่อลดค่าใช้จ่ายให้กับชาวบ้านที่ต้องการสร้างบ้าน โดยมีเกณฑ์ในการเลือกชาวบ้านที่จะได้รับการสนับสนุน ได้แก่ (1) ครอบครัวใหม่ / คนที่เพิ่งแต่งงานแล้วอาศัยอยู่กับบ้านแม่ บ้านปู่/ย่า และมีความประสงค์จะแยกครอบครัวออกจากอยู่ต่างหาก (2) คนที่มีบ้านแต่เหมือนไม่มี เช่น ปลูกกระตื้องอยู่ และอยู่กันแบบแยกเพาะสมากมิหนา คน (3) บ้านเก่าชำรุดจะพังแล้วมีความประสงค์จะมีบ้านใหม่ และ (4) คนที่มีหนี้สินและกำลังถูกยึดบ้านโดยนายก อบต. มีความคิดจะเข้ามาให้การส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณ เช่น การทำบุญบ้านดิน โดยมีความคิดว่าจะสร้างบ้านให้คนจนในชุมชน โดยชาวบ้านออกแรงและ อบต. จะสนับสนุนงบประมาณในการซื้อประดุหน้าต่าง/อุปกรณ์ บางส่วน เพื่อให้ชาวบ้านลดค่าใช้จ่ายลง ซึ่งชาวบ้านอาจจะใช้เงินส่วนตัวเพียงออกเงิน 5,000-10,000 บาท ก็สามารถเป็นเจ้าของบ้านดินหลังใหม่ได้

- การเชื่อมประสานกับกลุ่มช่าง/ชาวบ้านที่สนใจ สิ่งที่เป็นแรงจูงใจให้กับชาวบ้านที่มีพื้นฐานด้านช่าง คือ ความต้องการสร้างรายได้ หากความรู้สิ่งแผลกใหม่ เพื่อให้แน่ใจว่าบ้านดินมีจริงและสร้างได้ด้วยตัวเอง นอกจากนี้ยังให้การส่งเสริมให้เป็นวิทยากรช่างบ้านดิน เพื่อสามารถสอนวิธีการสร้างบ้านดินให้กับคนที่สนใจทั่วไป

(2) การจัดความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรภายนอกชุมชน

- กลุ่มอาสาสมัคร ในการดำเนินงานของกลุ่มบ้านสายรุ้งมีกลุ่มอาสาสมัครเข้ามาทำงานเป็นระยะๆ เป็นกลุ่มที่มาทำงานเกี่ยวกับเด็ก กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ เกษตรธรรมชาติ และบ้านดิน โดยแจ้งความประสงค์ผ่านเว็บไซต์ <http://www.Budpage.com> หรือผ่านคำแนะนำของภาคีเครือข่ายอื่นๆที่ทำงานในแนวทางเดียวกัน การรู้จักจากการบอกรือกัน จึงเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่าย เช่น อาสาสมัครจากลาว ออสเตรีย อเมริกา ฯลฯ ตลอดทั้งในช่วงการทำโครงการร่วมกับ สรส.มีนักศึกษาฝึกงานจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ลงมาศึกษาชุมชนด้วย
- เครือข่ายบ้านดิน กลุ่มเครือข่ายบ้านดินเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการสร้างบ้านด้วยดิน ซึ่งมีอยู่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ได้แก่ ชุมชนคนบ้านดิน อาศรมวงศ์สันติ เครือข่ายอโศก ชุมชนหินผาฟ้าหัว เป็นต้น ลักษณะการเชื่อมประสานจะผ่านทางเว็บไซต์ และข่าวสารที่มีการประสานงานกันอยู่เป็นประจำ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีทิศทางการทำงานในแนวเดียวกัน คือการอนุรักษ์ธรรมชาติ และความเชื่อถือในศาสนาพุทธ สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการสร้างบ้านดินนั้น มีอยู่เป็นระยะ เช่น กลุ่มบ้านสายรุ้งส่งช่างไปแลกเปลี่ยนวิธีทำประตูโถงบล็อกไม้ในรูปแบบต่างๆ ที่ชุมชนหินผาฟ้าหัว หรือ กลุ่มช่างจากบ้านสายรุ้งไปร่วมงานที่อยู่อาศัยโลกที่ห้องสมนาคมหลวงเพื่อสาธิตการสร้างบ้านดิน โดย อาศรมวงศ์สันติ เป็นผู้ออกแบบบ้าน เป็นต้น ซึ่งในการออกแบบเรียนรู้กับกลุ่มคนที่สนใจบ้านดินที่มาจากที่ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้เทคนิคใหม่ๆเพิ่มขึ้น

(3) การจัดความสัมพันธ์กับโครงการ สรส.ภาคอีสาน

ในช่วงของการดำเนินโครงการ ซึ่งกลไกระดับภาคมีบทบาทในเรื่องของการช่วยพัฒนาโครงการให้เป็นเรื่องของการทดสอบที่เรียนเรื่องความรู้การสร้างบ้านดินเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของโครงการ สรส. นอกจากนี้โครงการ สรส.ภาคอีสานมีบทบาทในด้านการเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ชุมชน ที่เข้าไปพัฒนาเสริมให้กับโครงการบ้านดิน กลุ่มบ้านสายรุ้ง ตามลำดับเวลาแสดงในตารางต่อไปนี้

กิจกรรม	พัฒนาการกลไก/การจัดการความสัมพันธ์
<u>วันที่ 4 พฤษภาคม 2547</u> ร่วมประชุมกับคณะกรรมการ โครงการ สรส. ภาคอีสาน	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อรับฟังแนวคิดของโครงการ สรส.ภาคอีสาน ประกอบการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ ตัวแทนบ้านสายรุ้ง แลกเปลี่ยนแนวคิดและฐานงานเดิม
<u>วันที่ 8 มิถุนายน 2547</u> นำเสนอโครงการต่อคณะกรรมการ โครงการ สรส.	<ul style="list-style-type: none"> คณะกรรมการให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการ เพื่อนำกลับไปปรับปรุง ดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> จำนวนวัตถุประสงค์มากเกินไป กระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินไม่ควรเจาะเฉพาะกลุ่มเด็ก ควรขยายสู่คุณกลุ่มอื่นๆในชุมชนด้วย
<u>วันที่ 30 สิงหาคม -1 กันยายน 2547</u> เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ครั้งที่ 1	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ในเรื่อง “การเก็บและการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ” เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักจัดการความรู้ในภาคพันธมิตร ทั้ง 14 โครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน ตัวแทนกลุ่มบ้านสายรุ้ง นำเสนอผลการดำเนินงาน วิธีการเก็บรวมรวมข้อมูลของโครงการ และรับฟังข้อคิดเห็นจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
<u>วันที่ 24 ตุลาคม 2547</u> เจ้าหน้าที่โครงการ สรส.ภาคอีสาน ลงตารางงานในพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อร่วมสังเกตการณ์ การจัดกิจกรรมในพื้นที่ ร่วมปรึกษาหารือ เกี่ยวกับเค้าโครงร่างการเขียนรายงาน ให้ข้อแนะนำด้านการทำบัญชี
<u>วันที่ 22-23 พฤศจิกายน 2547</u> เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ครั้งที่ 2	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ในเรื่อง “การวิเคราะห์ สังเคราะห์ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” ตัวแทนกลุ่มบ้านสายรุ้ง นำเสนอผลการดำเนินงาน วิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลของโครงการ และรับฟังข้อคิดเห็นจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักจัดการความรู้ในภาคพันธมิตร ทั้ง 14 โครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน
<u>วันที่ 2-3 กุมภาพันธ์ 2548</u> เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ครั้งที่ 3	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ในเรื่อง “การเขียนรายงาน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” ตัวแทนกลุ่มบ้านสายรุ้ง นำเสนอผลการดำเนินงาน ประเด็นการเขียนรายงานกระบวนการเรียนรู้ของโครงการ และรับฟังข้อคิดเห็นจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักจัดการความรู้ในภาคพันธมิตร ทั้ง 14 โครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน

การเรียนรู้การสร้างบ้านดิน

จากการดำเนินงานโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง ของกลุ่มบ้านساอยรุ้งนั้น เกิดการเรียนรู้ของกลุ่มคนต่างๆ ดังนี้

บุคคลผู้เรียนรู้ และสิ่งที่เรียนรู้ ประกอบด้วย

(1) นักพัฒนา/นักจัดการความรู้ (ทีมงานบ้านساอยรุ้ง)

- นอกจากจะได้เรียนรู้ เทคนิคกระบวนการทำงานด้านการจัดกระบวนการในการเรียนรู้การสร้างบ้านดินแล้ว ยังได้ร่วมเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ ในการสร้างบ้านดิน กับกลุ่มช่าง
- ได้คิดค้นเกี่ยวกับหลักสูตรการฝึกอบรมให้กับกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้ต้องคิดหลักสูตรที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับคนในแต่ละกลุ่ม
- ได้เรียนรู้การเชื่อมประสานกับกลุ่มองค์กร ที่หลากหลายมากขึ้น
- มองเห็นศักยภาพของช่างในชุมชน และยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

(2) กลุ่มช่าง

- กลุ่มช่างจำนวนประมาณ 20 คน(ทั้งวัยกลางคนและคนหนุ่มสาว) มีโอกาสเรียนรู้การสร้างบ้านดิน และคิดค้นเทคนิคต่างๆ ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยในวิถีชีวิตของชาวบ้าน
- ได้แลกเปลี่ยนความรู้ด้านช่างกับสมาชิกเครือข่ายมากขึ้น
- เกิดความภาคภูมิใจและมองเห็นศักยภาพของตัวเอง
- เกิดการสะสานประสบการณ์และมีความคิดว่าจะสร้างบ้านดินเพื่อครอบครัวของตัวเอง

(3) นักเรียน/เยาวชน

- ได้เรียนรู้วิธีการสร้างบ้านดิน สนุกสนาน และมองเห็นว่าบ้านดินสร้างได้จริง และเป็นบ้านทางเลือกได้ในอนาคต
- ตระหนักรู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ
- มีความคิดที่จะร่วมมือกันสร้างอาคารดินสาธารณะเพื่อส่วนร่วม

กระบวนการฝึกอบรมสร้างบ้านดินของกลุ่มบ้าน
สายรุ้ง ที่บ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟ
หวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เริ่มตั้งแต่
การชุมวิดีทัศน์เรื่องบ้านดิน การพัฒนาระบบจาก
วิทยากรบ้านดิน การลงมือ (เท้า) ช่วยกันยำดิน¹
ทำก้อนอิฐ ตากอิฐ ก่อรากฐานของบ้าน การ
ตกแต่ง จนเสร็จสมบูรณ์เป็นบ้านที่ใช้อยู่อาศัยได้

ที่มาของภาพ : วีดีทัศน์เรื่องบ้านดิน โดยกลุ่มบ้านสายรุ้ง

กระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดิน มีลำดับขั้นตอนดังแสดงในตารางต่อไปนี้

กระบวนการ เรียนรู้	วิธีการ	ผลกระทบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น	สิ่งที่คาดหวัง
<u>ช่วงที่ 1</u> การเรียนรู้โดยการ เก็บข้อมูลช่างและ ชาวบ้านในพื้นที่	เข้าพื้นที่สำรวจเก็บ ข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มช่าง และกลุ่มชาว บ้าน	พบว่าบัญชาของกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง กลุ่มนั้นจะมีบัญชาคล้ายกันคือ บัญชาเรื่องรายได้ โดยกลุ่มช่างนั้น บัญชารายได้ที่เข้ามาไม่ส่วนเสมอทำ ให้ครอบครัวมีรายได้ที่ไม่แน่นอน และกลุ่มชาวบ้านบัญชาเรื่องรายได้ ก็เป็นบัญชาใหญ่แต่บัญชาที่สำคัญ อีกอย่างหนึ่งคือเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” จากการไปสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลใน พื้นที่ทำให้เกิดการพูดคุยกันระหว่าง เจ้าหน้าที่โครงการกับกลุ่มเป้า หมาย ทำให้กลุ่มเป้าหมายคือกลุ่ม ชาวบ้านและกลุ่มช่างเกิดความสนใจ อย่างที่จะเข้าร่วมโครงการ	<u>กลุ่มช่างฝีมือในพื้นที่</u> เมื่อได้เข้าผ่านกระบวนการ เรียนรู้สร้างบ้านดินที่ โครงการจัดแล้วกลุ่มช่าง จะสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปประกอบอาชีพสร้างบ้าน ดินได้ในอนาคต <u>กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่</u> เมื่อได้ผ่านกระบวนการ เรียนรู้การสร้างบ้านดินที่ โครงการจัดแล้วกลุ่ม ชาวบ้านจะสามารถนำ ความรู้ที่ได้ไปสร้างบ้าน ของตนเอง
<u>ช่วงที่ 2</u> การจัดกระบวนการ เรียนรู้ทั้งบันก์เรียน ชั้น ป.3 – ป.6 ใน พื้นที่เป้าหมาย 9 โรงเรียน	การฝึกอบรมและลงมือ ปฏิบัติจริง	จากการอบรมทางโครงการได้พับ บทเรียนสนุก ๆ สำหรับเด็ก ๆ หลาย บทเรียน เช่น เลียนท่าทางหมู 3 ตัว ทดลองวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ คำนวณดันทุนเบรี่ยบเทียนบ้านปูน กับ บ้านดิน (แบบสร้างเอง) ย่าดิน ประกอบบทเพลง	สามารถเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์ในเรื่องบ้านดินให้กับ เด็กๆทั้ง 9 โรงเรียนได้เป็น อย่างดี ซึ่งจากการเก็บ ข้อมูลเด็กๆที่ผ่านการ อบรมเด็กๆส่วนใหญ่นั้น พบว่ามีการเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์ใน 4 ข้อ คือ <ol style="list-style-type: none"> มีความรู้ในเรื่องขั้นตอน และวิธีการสร้างบ้านดิน เกิดค่านิยมบ้านดิน มีความเชื่อมั่นว่าทำได้ มีความคิดที่อยากรสัมผัสร ในอนาคต
<u>ช่วงที่ 3</u> จัดกระบวนการเรียนรู้ ให้กับกลุ่มช่างในพื้นที่	จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติ การเรียนรู้การสร้างบ้าน ดินให้กับช่างในพื้นที่ จำนวน 30 คน	กระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกหัดจะนั่ง ใช้เวลาเรียนรู้และฝึกฝน 1 วันต่อ ช่าง 3 คน (ฝึกอย่างเข้มข้น)โดย ทางโครงการได้แบ่งการเรียนรู้ ออกเป็นช่วงเวลาดังนี้ 08.00-09.00น. พูดคุย ชมสไลด์บ้าน ดินจากทั่วโลกโดยหลังชมสไลด์ จะมีการพูดคุย ถ้ามีข้อสงสัย 09.00-12.00น. เรียนรู้เรื่องการทำ	หลังจากอบรมช่างส่วนใหญ่ มีความเห็นตรงกันว่าการ สร้างบ้านดินง่ายกว่าการ สร้างบ้านปูนเพียงแต่ต้อง ^{การ} อาศัยการฝึกฝนให้เกิด ^{การ} ความชำนาญมากกว่านี้

		<p>ก้อนอิฐดินโดยทางโครงการจะให้ชั่งทั้ง 3 คนได้ทัดลงฝึกการทำก้อนอิฐ</p> <p>12.00-13.00น. พักทานอาหารเที่ยง</p> <p>13.00-14.00น. เรียนรู้เรื่องการก่อผนังอิฐดิน</p> <p>14.00-15.00น. เรียนรู้เรื่องการจำบผนังดิน</p> <p>15.00-16.00น. เรียนรู้เรื่องวัสดุเคลือบผนังดินกันน้ำและพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล</p> <p>16.00น. เดินทางกลับบ้าน</p>	
ช่วงที่ 4	สำรวจความคิดเห็น	<p>กลุ่มเด็กและเยาวชน มีความชอบและอยากได้บ้านดินแต่ยังไม่สามารถสร้างเองได้ในขณะนี้เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องแรง ทำให้มีการพูดคุยและมีอาจารย์ในโรงเรียนสนใจนำองค์ความรู้เรื่องบ้านดินจัดทำเป็นหลักสูตรห้องถันสอนให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียน</p>	<ul style="list-style-type: none"> ได้ปลูกฝังแนวคิดการสร้างบ้านทางเลือกในอนาคต
ช่วงที่ 5		<p>กลุ่มช่าง เกิดความมั่นใจ และเชื่อมั่นว่าหลังจากเข้าร่วมโครงการสามารถใช้องค์ความรู้เรื่องบ้านดินประกอบอาชีพได้ แต่ปัญหาอยู่ที่การสร้างบ้านดินไม่สามารถสร้างได้ในหน้าฝน (ขาดการต่อเนื่อง)ทำให้ในหน้าฝนกลุ่มช่างไม่สามารถสร้างบ้านดินได้</p> <p>กลุ่มชาวบ้าน เกิดความนิยม และสนใจบ้านดินแต่ขาดปัจจัยเกื้อหนุนที่จะสร้างเช่น ไม่มีเวลา ขาดงบประมาณ (มีหนี้สินมากจนทำให้ไม่สามารถหดงานปัจจุบันได้)ทำให้ไม่สามารถสร้างบ้านดินได้ ปัญหาดังกล่าวทางโครงการมีแนวทางในอนาคตที่จะสร้างเวทีการช่วยเหลือกันโดยนำวัฒนธรรมการลงแขกมาเชื่อมโยงกับการสร้างบ้านดินเรียกว่า “บุญบ้านดิน” เป็นการลงแขกช่วยเพื่อนบ้านสร้างบ้านดิน โดยมีการหมุนเวียนการสร้างไปตามกลุ่มสมาชิก</p>	<ul style="list-style-type: none"> กลุ่มช่างเกิดความมั่นใจสามารถถ่ายทอดความรู้การสร้างบ้านดิน ที่เป็นมาตรฐานได้ ชาวบ้านหลายราย ต้องการสร้างบ้านดินเพื่อการอยู่อาศัย

ผลการเรียนรู้

กลุ่มนักเรียน

กลุ่มนักเรียนประถมและมัธยมในพื้นที่ ตำบลท่ามะไฟหวาน ตำบลตาดรินทอง และ ตำบลเก่าyerดีซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 10 โรงเรียน มีผลการเรียนรู้ในระยะต่างๆดังนี้

- **ระยะก่อนการเรียนรู้** กลุ่มเด็กนักเรียนส่วนใหญ่มีความแปลกใจและไม่รู้จักบ้าน ดินเมื่อมีการเข้าไปพูดคุยเรื่องบ้านดินให้ฟังกลุ่มเด็กนักเรียนแต่ละโรงเรียนก็อย่าง ที่จะเห็นของจริง อย่างเรียนรู้ขั้นตอนวิธีการทำและอยากรลองทำจริงดูว่าเป็นอย่างไร
- **ระยะหลังการเรียนรู้** หลังจากที่เด็กนักเรียนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วผล ปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความประทับใจและชอบบ้านดินอย่างมากโดยมีเด็ก นักเรียนบางกลุ่ม ขอปีนไม้แบบไปทำก้อนดินดิบสะสม เช่นกลุ่มนักเรียนชั้น ป.5 โรงเรียนบ้านหนองพื่น และกลุ่มนักเรียน ชั้น ป.6 โรงเรียนบ้านกุดโง่ดงสวาร์ค ซึ่งจากการติดตามผลพบว่า งานการทำก้อนอิฐดินสะสมเป็นงานยากสำหรับเด็ก นักเรียน เพราะงานชุดดินน้ำดินทำก้อนอิฐสะสมทุกวันเป็นงานหนัก กลุ่มเด็กๆ พากันทำได้เพียง 20- 30 ก้อนก็เกิดความท้อและเลิกทำในที่สุด

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทางโครงการจึงมีบทสรุปงานบ้านดินสำหรับเด็กนักเรียนว่า เป้าหมายสำหรับกลุ่มเด็กนักเรียนควรจะคาดหวังเพียงการปลูกฝังให้เด็กๆรักและชอบบ้านดิน เพื่อที่ในอนาคตเมื่อมีโอกาสสร้างบ้าน เด็กๆกลุ่มนี้อาจเลือกสร้างบ้านดิน (จากการให้นักศึกษา ฝึกงานจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าไปสอบถามความคิดของเด็กนักเรียนที่เข้าร่วม กระบวนการ เรียนรู้ในพื้นที่พบว่า เด็กนักเรียนส่วนใหญ่มีความคิดว่า โตขึ้นอย่างสร้างบ้านดิน เพื่อประทับใจบ้านดินที่ได้ไปเห็นมาและเชื่อมั่นว่าตนเองโตขึ้นจะสามารถสร้างได้ (อิศรา สุคง ควรัตนกุลและคณะ.2548)

กลุ่มช่างในพื้นที่

กลุ่มช่างในตำบลท่ามะไฟหวาน (บ้านท่ามะไฟหวาน บ้านใหม่ไทยเจริญ บ้านกุดโง่ ดงสวาร์ค บ้านไทรทอง ฯลฯ) ส่วนใหญ่จะเป็นช่างปูนและช่างไม้ที่รับเหมาสร้างบ้านไม้และบ้าน ปูนในพื้นที่ จำนวน 30 คน

- **ระยะก่อนเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้** ทางโครงการได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มช่าง ในพื้นที่ซึ่งในช่วงแรกพบว่าความคิดเห็นของกลุ่มช่างนั้นได้แบ่งเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ไม่เชื่อว่าบ้านสามารถสร้างด้วยดินได้ และไม่สนใจที่จะร่วมโครงการ กลุ่มที่ 2 ไม่มั่นใจและอยากรลองเรียนรู้ดูว่าบ้านจะสามารถสร้างได้ด้วยดินจริงไหม

ดังนั้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาทางโครงการได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับช่างกลุ่มที่ 2 โดยก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้กลุ่มช่างกลุ่มที่สองมีคำถามมากมายเกี่ยวกับการสร้างบ้านด้วยดิน

- เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว พบว่าช่างกลุ่มที่ 2 เริ่มมีความเชื่อมั่นว่าบ้านนั้นสามารถสร้างได้ด้วยดินโดยในระหว่างการเรียนรู้ทางกลุ่มช่างได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเทคนิคภูมิปัญญาการสร้างบ้านดินหลายประการ ได้แก่

ช่างรุณ หาญมโน อายุ 52 ปี ช่างปูนบ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ กล่าวว่า “ผมไม่มั่นใจเลยว่าบ้านจะสร้างด้วยดินได้ พอดีเพื่อนชวนให้ลองมาร่วมทำบ้านดินเลยลองมาดู ตอนแรกก็ไม่มั่นใจแต่พอทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างที่หน้าโรงเรียนมัชัยมและทำให้มั่นใจว่าบ้านก็สามารถสร้างด้วยดินได้”

ช่างสมาน จำแหงสิน อายุ 53 ปี ช่างไม้บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ กล่าวว่า “หลังจากที่ได้เห็นและได้ลองทำบ้านดินหลังหน้าโรงเรียนแล้วผมมั่นใจว่าถาวรแหนดีๆบ้านดินสามารถสร้างได้เหมือนบ้านปูน และคิดว่าต่อไปบ้านดินจะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเลือกที่จะสร้าง”

ช่างสุดใจ แสงจันทร์ อายุ 37 ปี ช่างปูนและช่างไม้บ้านท่ามะไฟพัฒนา ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ บอกว่า “หลังจากที่ผมได้ไปทำบ้านดินที่สุพรรณ ตอนที่ผมจะกลับ มีคนมาติดต่ออย่างให้บ้านดินกันหลายคน ดังนั้นผมจึงคิดว่าบ้านดินสามารถยืดเยื้อนานๆได้ในอนาคต ถ้าแนวคิดเรื่องการสร้างบ้านดินเข้ามาเร็วกว่านี้ ผมจะเลือกสร้างบ้านดินแทนบ้านไม้ที่ผมสร้างด้วยเงินสองแสนบาท ซึ่งผมใช้เวลาเก็บอยู่ถึง 8 ปี แต่ก็ยังไม่เสร็จ” ความมั่นใจในครั้งนั้นทำให้ช่างสุดใจ มีความมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงภูมิปัญญาด้วยดินที่อยู่ในบ้านดินในหลายๆ เรื่อง เช่น หลังคา และการป้องกันความชื้นของน้ำฝนในหน้าฝน โดยอาศัยประสบการณ์ความรู้ด้านช่างที่มีอยู่มาทดลองใช้กับบ้านของเขางซึ่งต่อเติมชั้นล่างโดยใช้ดินแทนปูน และทดลองเรื่องที่เป็นจุดอ่อนของบ้านดินคือ ฝาผนังที่สามารถป้องกันน้ำได้ การลองผิดลองถูกของเขากลายเป็นเรื่องเล่าขานในกลุ่มช่างว่า “เราลองผิดลองถูกไปเรื่อยๆ บ้านดินรุ่นเราจึงอาจจะเปลี่ยนสีเหมือนชีกีบอม(กึงก่าเปลี่ยนสี)” นั่นคือ เข้าพยาภามหาวัสดุต่างๆ มาพิจารณาด้านนอกของตัวบ้านเพื่อหาข้อสรุปว่าสิ่งใดที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ ของเขาก็ได้ การสร้างบ้านดินจึงพัฒนาไปเรื่อยๆ เมื่อมีอะไรใหม่ๆที่คิดค้นขึ้นมาได้ก็จะนำมาแลกเปลี่ยนเล่าสู่กันฟังอยู่เป็นระยะๆ นอกจากนี้บ้านยังบอกบ่งบอกถึงความทันสมัย หน้าตา ภูมิปัญญาด้วย

คุณสุรัช ได้เล่าถึง ช่างสุดใจ ที่มีแรงจูงใจ ที่จะสร้างบ้านดินให้ดูสวยงามเพราะรู้สึกว่าบ้านดิน เป็นหน้าเป็นตา ภูมิใจ และเขารู้สึกว่ามีคนมาเยี่ยมชมบ่อยๆ และชาวบ้านเริ่มโ久จันถึงบ้านเขาว่า ใครๆ ก็มาดู และเขารู้สึกภาคภูมิใจมากในความเป็นตัวบ้านเขา เขายังพยายามพัฒนาบ้านเข้าให้มันสวยงาม และตีขึ้น ซึ่งผู้คนคิดว่าชาวบ้านเริ่มรู้สึกลังและอยากรมาเลียนแบบช่างสุดใจ แต่ก็คง ต้องรอเวลาอีกสักพัก จนกว่าช่างสุดใจจะสร้างเสร็จ ผู้คนคิดว่าจะมีคนเอาอย่างเขาอยู่่เยอะแต่ก็ต้องพัฒนาไปอีก อันนี้เราใช้เวลาแค่ปีเดียวแล้วได้ขนาดนี้ผู้คนคิดว่าได้ดีมากแล้ว เพราะโดยรวมเสียงตอบรับมันดี แต่จะผลักอย่างไรให้มันไปได้ต่อ เพราะกลุ่มช่างจะพูดเหมือนกันหมดว่าจะสร้างบ้านดิน เช่น ช่างพลจะสร้างบ้านให้ลูก ช่างยิ่งก็กำลังหาที่สร้าง

ช่างแอ็ด ศรีวิป อายุ 47 ปี เป็นลูกมือช่างปูนในบ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ พูดถึงบ้านดินว่า “ผู้คนคิดว่าบ้านดินมีข้อด้อยอยู่ที่หลังคาถ้าแก้ไขตรงนี้ได้ผมเชื่อว่าบ้านดินจะมีคนอยากรีดมากกว่านี้ และการขยายการสร้างบ้านดินกับชาวบ้าน ต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่างก่อน ตอนนี้หลายคนยังขาดความมั่นใจ เพราะไม่เคยไปเห็นบ้านดินที่อื่นๆ ที่เข้าสร้างอยู่่อาศัยมาหลายสิบปี ผู้คนคิดจะสร้างอยู่่เองตอนนี้ทำอื้อฉ่าไว้ได้ประมาณ 700 กว่าก้อนแล้ว จะได้เป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านได้มั่นใจ”

ในขณะที่ ช่างพล พรพิมาย อายุ 55 ปี เป็นช่างปูนและช่างไม้ บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ก็ช่วยยืนยันเพิ่มเติมว่า “ในตอนแรกผมไม่ค่อยมั่นใจ แต่หลังการเข้าอบรมกับบ้านสายรุ้ง รู้สึกมั่นใจทันที จึงได้ซักซ่อนสมาชิกที่บ้าน ทั้งลูกชาย ลูกสาวและลูกเขย เข้ามาเรียนด้วยกัน จนสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และกำลังจะขยายบ้านหลังเก่าที่เป็นไม้ เพื่อสร้างบ้านดิน การเข้ามาเรียนการสร้างบ้านดินทำให้ผมมีความภาคภูมิใจ ได้ไปเป็นวิทยากรในที่ต่างๆ และเวลาเราไปสร้างที่ไหนคนก็สนใจ เพราะว่าเป็นสิ่งแผลกใหม่”

ชาวบ้านในพื้นที่

ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกระบวนการบ้านดินมี 50 คนทั้งหญิงและชาย อายุระหว่าง 20 – 50 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นชาวตำบลท่ามะไฟหวาน

- ในระยะก่อนกระบวนการเรียนรู้ ทางโครงการได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่โดยการพูดคุยกับชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้าน ด้วยดินซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสนใจและอยากรู้อยากรเห็นว่าบ้านที่สร้างด้วยดินนั้นเป็นอย่างไร และมีความก่อนมาอบรมมากมาย เช่น ถ้าบ้านดินโดนน้ำแล้วจะไม่ละลายหรือ

- เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว คำตามต่างๆที่กลุ่มชาวบ้านเก็บไว้เพื่อที่จะมาถามนั้นปรากฏว่ามีความเพียงไม่กี่คำตาม เช่น บ้านดินจะอยู่ได้นานขนาดไหน นอกนั้นกระบวนการเรียนรู้สามารถตอบได้ด้วยตัวของมันเอง

หลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วได้มีกลุ่มชาวบ้านบางกลุ่มได้ขออีเมลแบบบันทึก ของทางโครงการไป จากการติดตามผลพบว่ามีอยู่หนึ่งรายที่บ้านท่ามะไฟหวานลงมือสร้างบ้านได้สำเร็จโดยคนในบ้านร่วมมือช่วยกันสร้าง และอีกรายได้ค่อยๆสะสมก้อนอิฐดินได้ครึ่งหนึ่งแล้ว และเมื่อครบจะลงมือสร้าง ส่วนรายอื่นๆจากการเก็บข้อมูลพบว่ามีปัญหาเรื่องไม่มีเวลาในการทำ ก้อนอิฐดิน เพราะต้องไปรับจ้างหาเช่ากินค่า ประกอบกับไม่มีผู้นำในการทำจึงไม่มีแรงจูงใจในการสร้างบ้านดิน

ปัจจัยโน้มนำให้เกิดความนิยมบ้านดิน

ในการดำเนินงาน ขณะทำงานโครงการพบว่ามีปัจจัยโน้มนำหลายประการที่เป็นแรงจูงใจให้กลุ่มเป้าหมายอยากสร้างบ้านด้วยดิน ได้แก่

- **ความสวยงาม** บ้านดินที่กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่อยากได้นั้นต้องเป็นบ้านดินที่มีความสวยและหรู คือ มีสีสัน สัดส่วนตามแบบสมัยนิยม โดยหลังผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่าชอบบ้านดินหลังที่ตอกแต่งสวยงาม โดยชอบทั้งหลังเล็ก และหลังใหญ่ที่ตอกแต่งสวยงาม
- **อยู่สบาย** บ้านดินที่กลุ่มเป้าหมายชอบนั้นนอกจากจะสวยหรูแล้วบ้านดินต้องมีความสะดวกและสบายเมื่อยื่นแล้วต้องรู้สึกปลอดภัย การถ่ายเทลงต้องดีและไม่อับลม
- **ประหยัด** นอกจากนี้บ้านดินที่กลุ่มเป้าหมายอย่าง ได้นั้นต้องมีความประหยัด คือ ต้องมีค่าใช้จ่ายไม่แพง สามารถหาวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างบ้านดินได้ (บ้านดินจะมีค่าใช้จ่ายน้อยมากถ้าใช้วัสดุในท้องถิ่น)
- **สร้างเองได้** อกจากนี้บ้านดินที่ชาวบ้านอย่าง ได้นั้นต้องสามารถสร้างได้เองอย่างง่ายๆโดยใช้แรงงานในบ้าน เช่น ใช้แรงงานภายในครอบครัวหรือแรงงานภายนอกชุมชน (การลงแขกช่วยกันสร้างบ้านดิน)

บทเรียนจากการจัดกระบวนการเรียนรู้

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาทางโครงการประสบปัญหาหลายประการซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันควรที่จะใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเด็กนักเรียนต้องใช้วิธีการเรียนรู้แบบวิชาการกึ่งสนุกสนาน ส่วนกลุ่มช่างฝีมือต้องเน้นเทคนิคการทำบ้านดินมากกว่าด้านวิชาการ
2. ในการฝึกอบรมสร้างบ้านดินที่มีผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น กลุ่มละ 10-30 คน จำเป็นต้องมีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะอาจเกิดปัญหาในเรื่องเทคนิคการสร้างได้ เช่น เมื่อ ก่อผังกำแพงสูงขึ้นอาจจะทำให้ผังกำแพงอ่อน弱 และล้มลงได้
3. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้แต่ละครั้งต้องเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น เพราะถ้าผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นมากเท่าไหร่ก็จะทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้ามากขึ้นเท่านั้น
4. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้นั้นองค์ความรู้ในบางอย่างอาจต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่โดยการเปิดรับฟังความคิดเห็นจากผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ เช่น กลุ่มช่างที่มีประสบการณ์ในการสร้างบ้านมาก่อนซึ่งความคิดเห็นบางอย่างอาจปรับใช้ให้เหมาะสมต่อไปในอนาคตได้
5. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้อาจมีข้อถกเถียงกันในรายละเอียดเรื่องเทคนิควิธีการ ดังนั้นอาจมีการเปิดเวทีให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เช่น เวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกลุ่มช่าง

นอกจากนี้ทีมงานบ้านسا yrung ying ได้สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลง หลังจากมีการสร้างบ้าน ดินตัวอย่างขึ้นที่หน้าโรงเรียนท่ามะไฟหวาน ดังนี้

1. เกิดการพูดคุยกันในกลุ่มช่าง ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นใจในอาชีพการสร้างบ้านดิน
2. ชนชั้นกลางสนใจบ้านดิน เพราะสวยงาม อยู่สบาย และราคาถูกกว่าบ้านปูนทำให้เกิดการติดต่อจ้างงานในพื้นที่ โดยโครงการฯ ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างผู้จ้างกับกลุ่มช่าง
3. เกิดค่านิยมใหม่คือเมื่อมีการจ้างงาน(ชนชั้นกลาง)ทำให้กลุ่มชาวบ้านหันมาสนใจบ้านดินกันมากขึ้น
4. เกิดแนวความคิดในเรื่องการรวมกลุ่มช่วยกันสร้างบ้านดิน ขึ้น เพราะจากการคำนวณต้นทุนในการสร้างบ้านดินแล้วพบว่า 70 % เป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องแรงงาน ดังนั้นถ้ามีการลงแรงช่วยกันก็จะสามารถมีบ้านดินราคาประหยัดได้
5. เกิดการเรียนรู้วิจัยและพัฒนาเทคนิคต่างๆเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น วิธีการปั้นสีให้นวลด การผสมดินแบบแห้ง การจัดการถังปูน การจับข้างใต้หลังคาดิน เป็นต้น

6. มีการบอกร่องกอกต่อและมีผู้สนใจมากขึ้น(มีผู้สนใจมาดูงานมากขึ้น)
7. ผลจากการทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างทำให้กลุ่มช่างได้เรียนรู้และประยุกต์ภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องเทคนิคการสร้างบ้านดินมากมาย
8. เกิดกลุ่มช่างที่มีประสบการณ์การสร้างบ้านดิน ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญในการขยายผลการเรียนรู้เพื่อสร้างบ้านดินในอนาคต

การจัดการความรู้

วิธีเก็บ/รวบรวมข้อมูล

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มช่างก่อสร้างมืออาชีพ เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาสร้างบ้านดินให้กลุ่มช่างได้ทำการเรียนรู้ เพื่อประสานกับความรู้เดิม ก่อให้เป็นความรู้ใหม่ที่เหมาะสมสำหรับคนภาคอีสาน
2. จัดเสวนาเพื่อถอดบทเรียนทำเป็นสื่อการสอนชีดีรอม แจกจ่ายชาวบ้าน และเครือข่ายประชาชนทั่วอีสาน และทำการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้านที่มีความต้องการที่อยู่อาศัยในอนาคต จำนวน 200 คน จาก 15 หมู่บ้าน เพื่อจะให้เกิดความมั่นใจในการสร้างบ้านได้ด้วยตนเอง
3. อบรม เด็กนักเรียนจำนวน 9 โรงเรียน ในเขตสามอำเภอของจังหวัดชัยภูมิให้แก่ อำเภอแก้งคร้อ เกษตรสมบูรณ์ และ ภูเขียว เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้อย่างเป็นสุข ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินในรูปแบบของการพังบรรยาย และ การเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อที่ทางโครงการจะได้ทำการสรุปแล้วถอดเป็นบทเรียนเรื่อง ความรู้การสร้างบ้านดินสำหรับเยาวชนและประชาชนที่สนใจ

กระบวนการวิธีการ

ก่อนทำ

- 1) สำรวจพื้นที่เพื่อค้นหาภูมิป่าหมาย
- 2) เก็บข้อมูลชาวบ้าน และ ช่าง เพื่อตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงหลังจากที่ กลุ่มเป้าหมายผ่านการเรียนรู้
- 3) จัดเตรียมหลักสูตรการสอนสำหรับเด็ก และ ผู้ใหญ่ โดยทำการปรับปรุงวิธีการ จัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนี้

- กลุ่มเป้าหมายเด็ก เกิดบทเรียนสนุก ๆ สำหรับเด็ก เช่น เล่านิทานหมู 3 ตัว ทดลองวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ คำนวณต้นทุนเปรียบเทียบบ้านปูน กับบ้านดิน (แบบสร้างเอง) ย้ำดินประกอบบทเพลง
- กลุ่มเป้าหมายผู้ใหญ่ จัดเรียนรู้บ้านดินจากการด้วยวิธีให้สัมผัสถกับของจริง นัยสไลด์บรรยาย การฝึกทำอิฐ ก่ออิฐด้วยตนเอง

ระหว่างทำ

- 1) สร้างแบบบ้านดินที่ทันสมัยให้เป็นตัวอย่าง
- 2) จัดอบรมแก่กลุ่มเป้าหมายให้เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ดังนี้
  - กลุ่มเด็กและเยาวชน (ความร่วมมือกับโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ เป้าหมาย อนุญาตให้เด็ก มาเรียนรู้)
  - กลุ่มช่าง เกิดทักษะการสร้างบ้านดินเพิ่มขึ้นจากการลองผิดลองถูกและค่อยๆ เรียนรู้จากประสบการณ์ ทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้น
  - กลุ่มชาวบ้าน มีชาวบ้านให้ความสนใจประมาณ 20 ราย

หลังทำ

- 1) เด็ก เกิดความชอบ อยากได้ อยากทำเอง โรงเรียนสนใจคิดทำหลักสูตรบ้านดิน แต่มีปัญหาคือ ทำเองไม่ไหว เนื่องจากขาดการสนับสนุนจากการ
- 2) ช่าง เกิดความมั่นใจ เชื่อมั่น นำมาเป็นอาชีพได้ ปัญหา คือเป็นงานที่ไม่ต่อเนื่อง ติดผนต้องหยุด ชาวบ้าน ยังมีความรู้เม่ชัดเจน โครงการต้องเข้าไปช่วยจัดการให้
- 3) ชาวบ้าน เกิดความนิยม ชอบบ้านดิน ปัญหาคือ ยังมีความไม่มั่นใจถึงขนาดเปลี่ยนแปลงค่านิยมเก่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำมาหากินทำให้ไม่มีเวลาทำบ้านด้วยตัวเอง

ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข

ตัวชี้วัดความสุขชุมชน คือ การที่แต่ละครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่อยู่อาศัย คือ ชาวบ้านสามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้เอง โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงจนเกินไป ทั้งนี้เพื่อจะได้ลดปัญหานี้สิน หรือไม่เกิดต้องทิ้งครอบครัวออกจากไปทำงานไกล ๆ จะได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น โดยบ้านที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านควรมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. บ้านที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตนั้นควรจะมีความมั่นคง แข็งแรงและสวยงาม สามารถกันได้กันฝนได้จากน้ำเมื่อยู่อาศัยแล้วจะต้องเกิดความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัยและเกิดความภาคภูมิใจในบ้านของตนเอง

2. อยู่สบาย บ้านที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตนั้นความสบายจากการอยู่อาศัยก็ถือได้ว่ามีความสำคัญไม่แพ้กัน เพราะ บ้านที่มีความเย็นสบายจะทำให้ผู้อยู่เกิดความสุขภายในบ้าน
3. ใช้วัสดุที่มีในห้องถีน สำหรับวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในห้องถีนเพื่อเป็นการประหยัดรายจ่ายสำหรับการจัดซื้อวัสดุจากภายนอกควรมีให้น้อยที่สุดเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย
4. ทุกคนสามารถมีบ้านได้ เป็นบ้านที่เน้นการพึ่งตนเองรวมมีเทคนิคไว้ในการสร้างอย่างง่ายๆ สามารถสร้างได้ทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ และเทคนิคการสร้างนี้ควรที่จะสามารถบอกร่องรอยของผู้สร้างได้เพื่อให้เกิดการสืบทอด

อย่างไรก็ตามแม้ว่าทางกลุ่มคนทำงานบ้านสายรุ้งจะมีความเชื่อว่า บ้านดินจะเป็นบ้านทางเลือกสำหรับคนที่อยากมีบ้านในอนาคต โดยไม่ต้องดินรอบพื้นที่เพื่อหาเงินไปสร้างบ้าน ทำให้ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้ากัน แต่ก็ยังต้องสู้กับภาระและการยังไม่พร้อมที่จะยอมรับนวัตกรรมใหม่ของการสร้างบ้านด้วยดิน ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความมั่นคงทางการ แต่มีอยู่สิ่งหนึ่งที่เป็นกำลังใจให้กับคนทำงานคือ คนที่มั่นใจครั้งคราวในบ้านดินกลับกลายเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ เรียนรู้จริง โดยเฉพาะกลุ่มช่างที่เป็นต้นกล้าชุดแรกที่พากเพียรได้พยายามให้เติบโตและคาดหวังว่าจะขยายผลต่อไป เป็นกลุ่มที่เป็นสุขในชุมชนแห่งนี้

องค์ความรู้ การสร้างบ้านดิน

เทคนิคไว้การสร้างบ้านดินทั่วไป (รนา อุทัยภัตราชูร. 2547)

องค์ความรู้เรื่องเทคนิคไว้การสร้างบ้านดิน จะกล่าวถึง 2 ส่วน คือ เทคนิคไว้การสร้างบ้านดินของเครือข่ายบ้านดินซึ่งเป็นความรู้นำเข้า กับ องค์ความรู้เทคนิคที่กลุ่มช่างบ้านสายรุ้งได้คิดค้น ปรับประยุกต์ขึ้น

(1) เทคนิคการสร้างบ้านด้วยดินที่ทดลองทำในประเทศไทย มีหลายแบบ ได้แก่

- บ้านดินแบบอิฐดินดิบ (adobe) เป็นการนำดินและแกลบอย่างละเอียดกันมาผสมให้เป็นเนื้อเดียวกันโดยใช้น้ำเป็นตัวเชื่อมหลังจากนั้นนำไปใช้ไม้แบบตากให้แห้งหลังจากก้อนดินแห้งก็นำก้อนดินที่ได้มาเรียงสับพับเป็นผังกำแพงบ้าน
- บ้านดินแบบดินปืน (cob) เป็นการนำดินผสมฟางหรือแกลบปืนเป็นก้อนๆ แบบๆ วางทับกันไปเรื่อยๆ ซึ่งผังที่ได้จะเป็นผังดินเหมือนกับบ้านดินแบบก้อนอิฐดินดิบ

- บ้านดินแบบดินปั้นกับโครงไม้ (*wattle and daub*) เป็นการประยุกต์การทำบ้านดินให้เข้ากับบ้านไม้โดยในการสร้างบ้านไม้นั้นต้องมีการตั้งเสาและใช้ไม้ไผ่سانเป็นผนังไว้ก่อนหลังจากนั้นก็ใช้ดินผสมฟางจากหุบไม้ไฝ่อีกครั้ง
- บ้านดินแบบดินปั้นกับเศษไม้ หรือ ก้อนหิน (*cordwood or stone*) เป็นการประยุกต์ใช้เศษไม้หรือก้อนหินที่มีอยู่ในพื้นที่มาทำเป็นบ้านโดยใช้ดินเป็นตัวเชื่อม ประสานให้เศษไม้หรือก้อนหินยึดกันเป็นผนัง
- บ้านดินแบบดินอัดไม้แบบ (*rammed earth*) เป็นการทำบ้านดินโดยใช้ไม้แบบเป็นตัวหล่อผนังดินซึ่งในการทำต้องมีการสร้างไม้แบบสำหรับหล่อผนังดินขึ้นมาก่อนหลังจากนั้นก็ใช้ดินผสมแกลบหรือฟางค่อยๆ เทใส่ไม้แบบแล้วใช้ไม้อัดดินในแบบให้แน่นเมื่อติดแห้งก็จะได้ผนังดินแบบดินอัดไม้แบบ
- บ้านดินแบบกระสอบปุ๋ย (*earthen bag*) เป็นการประยุกต์ใช้กระสอบมาใส่ดินที่ผสมกับฟางหรือแกลบแล้วนำไปเรียงให้เป็นบ้านดิน ซึ่งเทคนิคแบบนี้เหมาะสมสำหรับการสร้างบ้านแบบเร่งด่วนซึ่งสามารถสร้างได้ทั้งหน้าฝนและหน้าแล้ง
- บ้านดินแบบฟางอัดดินด้วยดิน (*strawbale*) บ้านดินแบบนี้เหมาะสมสำหรับพื้นที่ที่มีอากาศหนาวจัดหรือร้อนจัด เช่น แถบที่มีทิมะตอก หรือแถบทะเลทราย โดยในการสร้างบ้านดินแบบนี้นั้นจะใช้ฟางเป็นผนังซึ่งฟางจะเป็นอนุรักษ์ความร้อนหรือความเย็นไม่ให้สามารถเข้ามาในบ้านได้แต่โครงสร้างของบ้านยังเป็นระบบเสารับแรงเมื่อไอนเดิม

(2) เทคนิคพื้นฐานในการก่อสร้างผนังและโครงสร้างผนัง มีหลายแบบ ได้แก่

- ผนังดินดิบผสมหญ้าคา (คล้ายกับการสร้างบ้านด้วยดินปั้นกับโครงไม้) เป็นผนังดินดิบผสมหญ้าดัดทับหน้าบันผนังหญ้าคาที่กรุบในโครงเครื่าของผนังซึ่งติดตั้งอยู่ในกรอบของเสา คานล่าง และคานบนซึ่งรับหน้าหักโครงหลังคา ทำให้เป็นผนังที่มีหน้าหักเบาเมื่อหญ้าที่กรุแผ่นหนาระหว่างโครงเครื่าเป็นอนุนความร้อนชั้นดี และคาดทับหญ้าทั้งสองด้านด้วยดินดิบผสมหญ้า ซึ่งทำหน้าที่เหมือนคอนกรีตจราบผิว กรรมวิธีทำวัสดุจราบผิวไม่มีอะไรมีขั้นตอนเพียงแต่นำดินดิบและหญ้าคาที่มีคุณลักษณะเหนียว และแข็งแรง ตากแห้งแล้วนำมาผสานเคลือบกับหน้าให้มีลักษณะเป็นโคลน หนักไว้ 1-3 คืบพอให้หญ้าและดินเข้ากันดีก็นำมาคาดทับไปบนผนังหญ้าคาที่กรุตึงไว้กับโครงเครื่า โครงเครื่าของผนังดินดิบผสมหญ้านี้มี 2 ประเภท คือ

- ก. โครงเครื่าระบบอน เป็นโครงเครื่าระบบไม้ไผ่ตีประกับเสาตามแนวอน
ระยะห่างกันประมาณ 25-30 เซนติเมตร ตีระห่วงช่วงเสา แต่หากช่วง
เสาห่วงจะตั้งเสาเอ็นไม้ไผ่ระห่วงช่วงเสาเสริมให้แข็งแรงขึ้น
- ข. โครงเครื่าระบบตาตาราง แบบนี้สิ้นเปลือกไม้มากขึ้น แต่ผนังมีความ
คงทนแข็งแรง โดยการใช้โครงเครื่าไม้ไผ่ผ่าศอกตีตั้งขัดกับโครงเครื่านอน
เป็นระบบตาตาราง และนำหัวคามากรุยีดติดกับโครงเครื่ารอย่างแน่น
หนา เพื่อสามารถยึดได้ 2 ทาง ทั้งแนวตั้งและแนวอน แล้วจึงนำดิน
ดิบผสมหัวคามาที่หมักได้ที่แล้วมาจับคาดผนังทั้งภายในและภายนอก
- ผนังก่อวัสดุก้อน (คล้ายกับการสร้างบ้านด้วยอิฐดินดิบแต่ก้อนอิฐขนาดเล็ก
กว่า) ผนังก่อวัสดุก้อนเล็กเริ่มมีการใช้ประปายเท่าที่พบ ๓ - ๔ หลัง วัสดุ
ก้อนในที่นี้มี ๓ ประเภท คือ ดินดิบอัดก้อน คอนกรีตบล็อก และอิฐ แต่ถึงแม้
จะเป็นผนังก่อด้วยวัสดุก้อนเล็ก แต่ก็ยังใช้โครงสร้างหลักที่เป็นไม้เช่นเดิม
ดังนั้นการประปายห่วงวัสดุก่อและไม้ยังเป็นปัญหา และเกิดรอยต่อ
ระหว่างวัสดุ ลักษณะผนังดินผสมหัวคามนี้หากวิเคราะห์ตามคุณลักษณะของ
วัสดุก่อสร้างสำหรับเมืองร้อนจะเห็นได้ว่ามีคุณสมบัติของการกันความร้อน-
หน้าวที่ดียิ่ง เพราะมีจีวนวนกันกลางวัสดุฉบับซึ่งป้องสามารถให้ผนังระบบ
ความร้อนและความชื้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงเป็นเทคโนโลยีเพื่อบ้านที่
น่าสนใจยิ่ง ทั้งยังเป็นการใช้วัสดุก่อสร้างที่มาจากธรรมชาติ ข้อดีมีดังนี้
    - (1) เป็นการใช้วัสดุก่อสร้างที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมให้วัสดุหมุน
เวียนในสภาพแวดล้อมเดิมซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาสภาพแวดล้อม
แบบยั่งยืน
    - (2) ผนังมีผลต่อสภาวะสบายภายในอาคาร ซึ่งทำให้การอยู่อาศัยในมีอุณหภูมิ
ที่สบายต่อร่างกาย นอกจากบ้านเจ็นอื่อ ที่ใช้ผนังดินดิบผสมหัวคามแล้ว ยัง
มีบ้านชาวลีซอ ที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวไทยใหญ่ที่ดอยตุง
จังหวัดเชียงราย

เทคนิคพื้นฐานในการสร้างบ้านดินของกลุ่มบ้านสายรุ้ง

เป็นชุดความรู้ที่เกิดจากการนำเทคนิคบ้านดินที่เป็นความรู้เดิม ดังที่ได้กล่าวข้างต้น มา
ทำการทดลอง วิเคราะห์ และปรับปรุงยุกต์ให้เกิดความเหมาะสม อันเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของ
กลุ่มช่างที่มีพื้นฐานความรู้ด้านช่าง กับคณานำบ้านสายรุ้ง ทั้งนี้เพื่อหาข้อสรุปถึงความ
เป็นไปได้ร่วมกัน ผลจากการทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างทำให้กลุ่มช่างได้เรียนรู้และประยุกต์
ภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องเทคนิคการสร้างบ้านดิน
มากมาย ซึ่งเทคนิคต่างๆ ที่ได้คิดค้นขึ้นมีดังแสดงรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

เทคนิค/วิธีการ	ภูมิปัญญาเข้า	ภูมิปัญญาประยุกต์	ความแตกต่าง
1. <u>การผสมดินกับ gallon</u>	ในการผสม gallon กับดินนั้นต้องชุดดินให้ร่วนและใส่น้ำลงไปหลังจากนั้นก็ย้ายดินกับน้ำให้เข้ากันแล้วใส่ gallon ไปหลังจากนั้นก็ย้าย gallon กับดินกับ gallon ให้เข้ากันอีกครั้ง	ในการผสม gallon กับดินนั้นต้องชุดดินให้ร่วนแล้วใส่ gallon ไปใช้จับครุกเคล้าให้เข้ากันหลังจากนั้นค่อยใส่น้ำลงไปแล้วใช้เท้าเหยียบดิน-น้ำ-gallon ให้เข้ากัน	การใส่น้ำกับดินก่อนกับการใส่น้ำกับดินทีหลังผล คือ สามารถเหยียบดินกับ gallon เข้ากันได้เร็วขึ้นกว่าเดิม และ gallon ผสมกับดินได้ดีกว่าเดิม
2. <u>การเคลือบผนังกันน้ำ(การทาสีดิน)</u>	หลังจากทาสีดินเมื่อสีดินเริ่มหมาดให้ใช้แผ่พลาสติกมาลูบกับผนังอีกครั้งเพื่อให้ผนังเรียบ	หลังจากทาสีดินเมื่อสีดินเริ่มหมาดให้ใช้ฟองน้ำชุบน้ำหมาดๆมาปั่นเพื่อให้ผนังติดเรียบ (เป็นการประยุกต์งานปูนมาใช้กับงานดิน)	ได้ผนังที่ดูเรียบ สวยงามและรวดเร็ว
3. <u>การทำหลังคาดินกันน้ำ</u>	หลังคาดินหลังจากทำหลังคาดินแล้วให้ใช้วัสดุธรรมชาติมาเคลือบหลังคาอีกครั้งเพื่อกันน้ำ	หลังคาดิน หลังจากน้ำดินและทาสีดินแล้วมีการนำปูนบางๆมาจับบนหลังคาอีกครั้งหลังจากนั้นมีการนำสีน้ำมันมาทาเพื่อกันน้ำเป็นการประยุกต์ใช้วัสดุที่มีอยู่ในห้องถังที่หาง่าย	<ul style="list-style-type: none"> เป็นเทคนิคที่กลุ่มช่างคิดขึ้นมาใหม่ ทำให้หลังคาป้องกันการรั่วซึมได้ แต่หลังจากทดลองไปแล้วปรากฏว่าปูนที่จับไว้แตกเนื่องจากจับบางเกินไปจึงได้ทดลองการจับบุนให้หนาขึ้นและปั่นจนเรียบจึงแก้ปัญหาได้
4. <u>การจัดระบบการตากก้อนดิน</u>	ในการตากก้อนดินนั้นไม่มีการจัดการส่วนใหญ่แล้วแต่ผู้ทำ (ข้อเสียคือการวางแผนไม่เป็นระบบทำให้เสียพื้นที่ในการวางแผนและก้อนดินเมื่อแห้งแล้วจะไม่เรียบตามต้องการ)	ในการตากดินมีการวางแผนการตากก้อนดินโดยนำถุงปูยมาปูกันไม่ให้ดินพื้นติดกับก้อนดินและมีการเรียงกันเป็นระบบผลคือทำให้ได้ทำก้อนดินที่ได้เรียบได้รูปทรงตามต้องการและเรียงได้มากขึ้น	ประหยัดพื้นที่และทำให้ก้อนอิฐแห้งเร็ว
5. <u>การใช้ช่องหน้าต่างและประตู</u>	ในการใช้ช่องหน้าต่างและประตูปกติจะใช้ตัวปูดีที่วงกบประตูหน้าต่างก่อนนำไปติดตั้ง	ในการทดลองมีการนำไม้ทำเป็นเดือยยาวๆแทนตัวปูดีทำให้วงกบประตูหน้าต่างมีความแข็งแรง	ทำให้บ้านดินที่ทึบ สวยงามขึ้น เพราะมีช่องแสง เข้ามายังตัวบ้าน

เทคนิค/วิธีการ	ภูมิปัญญานำเข้า	ภูมิปัญญาประยุกต์	ความแตกต่าง
6. การจัดการถังปุ๋น	ในการตักดินใส่ถังไม่มีการจัดการในเรื่องดินติดกันถังทำให้ต้องยกถังปุ๋นที่มีน้ำหนักมากขึ้นโดยไม่จำเป็น	ในการตักดินใส่ถังได้มีการประยุกต์งานปุ๋นมาใช้คือก่อนตักดินทุกครั้งต้องมีการนำถังไปแกะงอกบ้าน้ำเพื่อไม่ให้ดินติดถัง (เพราะน้ำจะเป็นตัวกั้นไม่ให้ดินติดถัง)	

การจัดการความรู้ในลักษณะหลักสูตรฝึกอบรม

การจัดการองค์ความรู้ในชุมชนนั้น พื้นที่ของของโครงการฯ(พื้นที่ภูแลนค่า)ค่อนข้างแตกต่างจากองค์กรอื่น โดยในการจัดการความรู้ของชุมชนนั้นเป็นแบบ “องค์กรจัดการความรู้” (บ้านสายรุ้ง) กลไกการจัดการความรู้นั้นองค์กรที่สำคัญที่เข้าไปจัดการความรู้ชุมชนได้แก่ กลุ่มบ้านสายรุ้ง และโรงเรียนเรียนประถมและมัธยมในพื้นที่ ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้นั้นจะเป็นแบบความร่วมมือกัน ระหว่างโรงเรียนและทางกลุ่มบ้านสายรุ้ง(โครงการฯ)

- กลไกการจัดกระบวนการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนในพื้นที่ นั้นทางโรงเรียนจะจัดส่งนักเรียนเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้โดยมีอาจารย์ในโรงเรียนเป็นผู้นำเด็กนักเรียนมาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่บ้านสายรุ้ง
- กลไกการเรียนรู้ของช่าง นั้นจะเป็นแบบการพูดคุยและชักชวนช่างในพื้นที่ให้เข้ามาร่วมกระบวนการเรียนรู้โดยตั้งเป้าหมายว่าเมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วช่างน่าจะนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพ
- กลไกการเรียนรู้ของกลุ่มชาวบ้าน นั้นจะเป็นรูปแบบการลงพื้นที่เข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านในกลุ่มที่ยากจนและยังไม่มีกำลังความสามารถ / ศักยภาพในการสร้างโดยในการเข้าไปพูดคุยจัดกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม
- องค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการสร้างบ้านดิน โดยคณะทำงานของโครงการและกลุ่มช่างได้มีการลงผิดลงถูก ประเมินข้อเด่นข้อด้อยของบ้านดิน การประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของเมืองไทย เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่นำเข้าจากภายนอก
- การจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างบ้านดินให้กับเด็กและเยาวชน โดยในกลุ่มนี้จะเน้นไปในเรื่องของการปลูกฝังแนวคิด ค่านิยม เพราะเด็ก เยาวชนยังไม่มีศักยภาพในการสร้างบ้านเองได้ แต่ได้มุ่งให้เกิดเป็นหลักสูตรของท้องถิ่น

การขยายผลการเรียนรู้

ขยายผลในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นซ่างก่อสร้าง

หลังจากจัดสร้างบ้านดินตัวอย่างที่หน้าโรงเรียนมัธยมท่ามะไฟหวานแล้ว ได้มีกลุ่มคนชั้นกลางเข้ามาดูและพูดคุยจนทำให้เกิดความต้องการอย่างได้บ้านดินหลังจากนั้นจึงมีการพูดคุยกับกลุ่มซ่าง เกิดการจ้างงานเกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้เกิดซ่างรุ่นใหม่ ๆ และเกิดการสอนกันเอง

จากการจัดฝึกอบรมการสร้างบ้านดินที่ผ่านมา มีชาวบ้านหลายคนที่สนใจ ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ (25-30 ปี) และคนที่อยากรับเป็นซ่างบ้านดินมีเงื่อนไขว่าต้องผ่านการฝึกอบรมก่อน บางครั้ง การขยายตัวเป็นไปในรูปแบบของการไปช่วยงานในฐานะกรรมกรก่อนและค่อยๆ เรียนรู้ไป บางคนเข้ามาเรียนรู้จากการที่ซ่างขาดงาน (ลูกเมีย) และเรียกให้ไปช่วย ทำให้ได้เรียนรู้ไปโดยปริยาย จากความรู้สึกไม่ค่อยเชื่อมั่นว่าจะเอาดินมาสร้างบ้านได้ หลังจากได้เรียนรู้การทำงานกับกลุ่มซ่าง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นของคนที่บ้านดินเป็นของตัวเอง

อย่างกรณีของ **ช่างรุน หาญมโน** เป็นซ่างอีกคนหนึ่งที่มีจุดเริ่มต้นเช่นนี้ ซึ่งได้เล่าความรู้สึกให้ฟังว่า

“ตอนแรกผมไปนั่งหัวเราะว่าเพื่อนพากันเล่นขายของหรือเปล่าหรือว่าจะสร้างบ้าน เพราะเห็นเล่นนี้โคลนนอมแมมกันไปหมด พอเขารีบก่ออิฐแบบใช้มือไม่มีเครื่องมืออะไรเลย ผมยังคิดว่า มันสิบหักลงมาทับกอตายเสียบ่เน้าะ แต่พอไปช่วยหลายวันเข้าก็เริ่มเห็นกับตาตัวเองว่า ดินสามารถสร้างบ้านได้ และตอนนี้ผมคิดว่า จะสร้างไว้ให้ลูกสักหลัง ลูกสาวผมสนใจมากตอนนี้ไปทำงานกรุงเทพฯ แต่ช่วงที่กลับมาเยี่ยมพมได้มาลองหัดยำดินทำก้อนอิฐที่บ้านสายรุ้งครั้งหนึ่งแล้ว ผมคิดว่า พร้อมเมื่อไรจะจะสร้างทันที”

อย่างไรก็ตาม การขยายความคิดเรื่องการสร้างบ้านด้วยดินที่ยังมีอุปสรรคอยู่บ้าง คือ คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังต้องดื่นรนหาอยู่หากินเลี้ยงปากท้องด้วยการออกไปรับจ้างรายวัน ทำให้ไม่มีเวลาคิดเรื่องการลงแรงสร้างบ้าน นอกจากนี้แม้ว่าหลายคนจะสนใจมาเรียนรู้การเป็นซ่างบ้านดินแต่ก็มีเงื่อนไขว่าอย่างมีงานรับเหมาทำตลอดไม่เว้นช่วงเพื่อมีรายได้สม่ำเสมอ

การขยายผลระหว่างภาคีเครือข่าย

ระหว่างการดำเนินงานได้มีการพูดคุยกันระหว่างเครือข่ายจนได้มีการจัดศึกษาดูงานในพื้นที่ของโครงการขึ้น โดยทางโครงการเกษตรยั่งยืน จังหวัดนครพนมได้จัดศึกษาดูงาน และปฏิบัติการในพื้นที่ของกลุ่มบ้านสายรุ้ง จนปัจจุบันชาวบ้าน จากโครงการเกษตรยั่งยืนกลับไปเริ่มทำก้อนอิฐดินสะสมเอาไว้เพื่อสร้างบ้านในอนาคต

การขยายผลแบบอาศัยกลไกช่างวิทยากร

ระหว่างการดำเนินงานได้มีการติดต่อจากผู้สนใจอย่างได้บ้านดินแต่เมืองทุนไม่มาก ดังนั้นทางโครงการจึงได้จัดส่งช่างที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และได้ฝึกเทคนิควิธีการสร้างบ้านดินอย่างชำนาญไปสอนให้กับช่างในพื้นที่นั้นๆ โดยใช้เงื่อนไขคือทางโครงการจะส่งช่างวิทยากร 1 คนไปสอนและร่วมสร้างบ้านดินกับช่างในพื้นที่อีก 4 คนโดยใช้เวลาเรียนรู้และสร้างบ้านดินร่วมกันจนบ้านดินเสร็จแล้วช่างวิทยากรก็จะกลับ ช่างในพื้นที่ก็จะเข้าใจเทคนิคกระบวนการสร้างบ้านดินจนสามารถรับเหมาสร้างบ้านดินได้ในอนาคต

การขยายผลแบบกลไกวิทยากรสอนกลุ่มเยาวชน

ในช่วงดำเนินงานได้มีกลุ่มเยาวชนติดต่อขอให้ทางโครงการไปสอนกลุ่มเยาวชนสร้างบ้านดิน เช่น จังหวัดขอนแก่น (กลุ่มเยาวชนที่ภูเวียง , กลุ่มเยาวชนที่มัญจา , กลุ่มเยาวชนหนองสองห้อง) โดยทางโครงการจัดระยะเวลาในการเรียนรู้การสร้างบ้านดินไว้ 5 วันด้วยกัน โดย ใน 2 วันแรกจะเป็นการพูดคุยเปิดภาพบ้านดินทั่วโลก, บ้านดินในเมืองไทยและสอนการทำก้อนอิฐดิน หลังจากนั้น อีก 7 วัน รอก้อนดินแห้งจะไปสอนเทคนิคการทำก้อนดินอีก 3 วัน รวมแล้วใช้เวลาทั้งหมด 5 วัน

การขยายกลุ่มคนและองค์กรภายนอก

ก่อนการดำเนินโครงการกับ สรส. ทางกลุ่มบ้านสายรุ้งมีการประสานกับภาคีเครือข่าย ตลอดทั้งกลุ่มผู้สนใจผ่านเว็บไซต์ เครือข่ายบ้านดิน และสำนักข่าวชั้นนำ อยู่ก่อนแล้ว

การขยายผ่านสื่อ/สิ่งพิมพ์

กลุ่มบ้านสายรุ้ง ได้เก็บเกี่ยวองค์ความรู้การสร้างบ้านดินเพื่อการพัฒนาเอง เพื่อนำไปจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “คู่มือการสร้างบ้านดิน” และผลิตวีดีโอเพื่อเผยแพร่กับกลุ่มองค์กร และผู้สนใจทั่วไป โดยได้รับประมาณสนับสนุนจาก โครงการ สรส.ภาคอีสาน

อาคารดินที่อำเภอนาพوج จังหวัดขอนแก่น เป็นอาคารเรือนแบบสองชั้นของชุมชนที่ก่อสร้างได้ในราคากู

อนาคตของบ้านดิน “บ้านทางเลือก” ของผู้เรียนรู้

ในความพยายามของกลุ่มบ้านสายนรุ้งที่สร้างแนวคิด ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการสร้างบ้านดินให้กับชาวบ้านจนมีผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายสร้างบ้านดินเพิ่มมากขึ้น แต่ในการเคลื่อนตัวของกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ผ่านสื่อและกิจกรรมกิจกรรมมีปัญหางานประจำที่จะต้องร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขกันต่อไปอีกอย่างน้อย ๒ ประการ ได้แก่

ประการแรก ความไม่ลงตัวของความรู้เรื่องบ้านดินเอง องค์ความรู้ยังไม่แน่ ยังไม่มีแบบแผนที่สำเร็จชูป ยังต้องอาศัยการค้นคว้า ทดลองต่อไป

ประการที่สอง เรื่องค่านิยม และการยอมรับบ้านดินของชาวบ้าน เนื่องจากวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่ผ่านมาของชาวบ้านในภาคอีสานนิยมอยู่อาศัยในบ้านไม้และบ้านปุน และยังมองว่าบ้านดินเป็นบ้านที่อาจจะไม่มั่นคงถาวร ยังชาวบ้านจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้กับโครงการฯ ไม่มีความเชื่อมั่นหรือศรัทธาในบ้านดิน

แต่ในขณะเดียวกัน กลุ่มช่างบ้านดินกลับเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่าบ้านดินสามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้อย่างมั่นคงถาวร ดูเหมือนว่ากลุ่มเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้กลุ่มช่างสร้างบ้านดินนี้เป็นกลุ่มผู้เรียนที่บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการฯมากที่สุด เพราะนอกจากจะเกิดความรู้ ความเข้าใจและศรัทธาเชื่อมั่นในบ้านดินในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรและการเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองด้านที่อยู่อาศัยแล้ว ยังเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อบ้านดินใน

ฐานะที่เป็นบ้านทางเลือกของชุมชน และกลุ่มช่างสร้างบ้านดินได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร กระบวนการเผยแพร่ความรู้การสร้างบ้านดินให้กลุ่มอื่นๆ ในหลายโอกาส นอกจากนี้ยังสามารถใช้ความรู้และความชำนาญออกไปทำมาหากินรับจ้างสร้างบ้านดินในที่ต่างๆ จนเริ่มยึดเป็นอาชีพได้บ้างแล้ว จึงกล่าวได้ว่าโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิได้ก่อให้เกิดสุขสภาวะในหมู่ช่างบ้านดิน และกำลังขยายผลของการเรียนรู้ให้แทรกซึมเข้าไปสู่ประชากรกลุ่มอื่นๆ ที่เริ่มหันมามอง “บ้านดิน” ในฐานะ “บ้านทางเลือก” กันมากขึ้น.

การยำดิน และปั้น ก้อนอิฐดิน เป็น ขั้นตอนสำคัญที่คน สร้างบ้านดินต้องลง มือทำด้วยตนเองจึงจะ สามารถรู้จักและ เข้าใจ “ดิน” และเป็น การร่วมมือ(และเท้า) ร่วมใจของคนหลาย วัยหลายสถานภาพ ทั้งพ่อ ลูกและเพื่อน ฝูง มิตรสหาย

สรุปกรณ์ศึกษาโครงการการเรียนรู้และการจัดการความรู้การสร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง

โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง ดำเนินการโดยนักพัฒนาดินบ้านสายรุ้ง เป็นความพยายามในการนำภูมิปัญญาเรื่องบ้านทางเลือก (บ้านดิน) เข้าไปเผยแพร่ในชุมชนที่กำลังเผชิญปัญหาด้านที่อยู่อาศัย คือ ชุมชนในตำบลบ้านท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ โดยการจัดกิจกรรมการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างบ้านดินให้แก่กลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มช่างก่อสร้างบ้าน และกลุ่มเยาวชนที่เป็นนักเรียน ซึ่งในการจัดการเรียนรู้ได้มีการแนะนำความรู้เรื่องบ้านดินในภูมิภาคต่างของโลก ความสำคัญและคุณค่าของบ้านดินในฐานะเป็นบ้านทางเลือกที่เจ้าของสามารถสร้างได้ด้วยตัวเอง และกระบวนการสร้างบ้านดินสามารถก่อให้เกิดความสุขแก่ผู้สร้างด้วยการเข้าใจธรรมชาติของดิน เกิดความภาคภูมิใจในความสามารถของตนเองที่สร้างบ้านได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง และเกิดกระบวนการกรุ่นที่นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผลการเรียนรู้ที่เกิดแก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ได้แก่

- **กลุ่มนักเรียน** กลุ่มนักเรียนประถมและมัธยมในพื้นที่ ตำบลท่ามะไฟหวาน ตำบลตาดرينทอง และตำบลเก่าบ่าดี นักเรียนส่วนใหญ่มีความประทับใจและชอบบ้านดินอย่างมากโดยมีเด็กนักเรียนบางกลุ่ม ขอปีมีแบบไปทำก้อนดินดิบสะสม แต่ก็ทำได้รับสั้นๆ เพราะงานการทำก้อนอิฐดินสะสมเป็นงานยากและค่อนข้างหนักหนาสำหรับเด็กนักเรียน กลุ่มเด็กๆ ทำได้เพียง 20- 30 ก้อนก็เกิดความท้อและเลิกทำในที่สุด จากปรากฏการณ์ดังนี้ทางโครงการจึงมีบทสรุปงานบ้านดินสำหรับเด็กนักเรียนว่า เป้าหมายที่ควรตั้งเป้าสำหรับกลุ่มเด็กนักเรียนควรจะแค่ปลูกฝังให้เด็กๆ รักและชอบบ้านดินเพื่อที่ในอนาคตเมื่อมีโอกาสสร้างบ้าน เด็กๆ กลุ่มนี้อาจเลือกสร้างบ้านดิน
- **กลุ่มช่างในพื้นที่ตำบลท่ามะไฟหวาน** ส่วนใหญ่ป็นช่างปูนและช่างไม้ที่รับเหมาสร้างบ้านไม้และบ้านปูนในพื้นที่อยู่แล้ว ก่อนการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้กลุ่มช่างไม่เชื่อมั่นในบ้านดิน แต่ก็อย่างที่ดลอนเรียนรู้ และเมื่อผ่านหลักสูตรการเรียนรู้แล้วก็เริ่มเชื่อมั่นว่าสามารถสร้างบ้านด้วยดินได้ ช่างบางคนเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างบ้านดินให้ดูสวยงามมากขึ้น เพราะรู้สึกว่าบ้านดิน เป็นหน้าเป็นตา ภูมิใจและเข้ารู้สึกว่ามีคนมาเยี่ยมเข้าบ่อยๆ และชาวบ้านเริ่มโจชจันถึงบ้านเขาว่าครูๆ มากดูและขอศึกษา
- **ชาวบ้านในพื้นที่** เมื่อได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างบ้านดินสาธิตแล้วก็เริ่มมีความรู้ความเข้าใจและเชื่อมั่นในคุณภาพและคุณค่าของบ้านดิน

มากขึ้น บางกลุ่มได้เริ่มทำก้อนดินสะสมเอาไว้สร้างบ้านของตนเอง กระบวนการเรียนรู้บ้านดินในโครงการนี้จึงเป็นการจุดประกายและสร้างความสามารถในการพึงตนเองในด้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านได้ในระดับที่น่าพอใจ

ในการดำเนินงาน คณะกรรมการพบร่วมปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจหลายประการที่เป็นทำให้กลุ่มเป้าหมายปรารถนาจะสร้างบ้านของตนเองด้วยดิน ได้แก่ ความสวยงาม อยู่สบาย ปลอดภัย การถ่ายเทอากาศดี ประหยัด และสร้างได้ด้วยตัวเอง

ในระหว่างการจัดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ มีข้อค้นพบเชิงอุปสรรค บางอย่างที่ต้องปรับปรุงแก้ไข ได้แก่

- การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน ควรใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเด็กนักเรียนต้องใช้วิธีการเรียนรู้แบบวิชาการกึ่งสนุกสนาน ส่วนกลุ่มช่างฝีมือต้องเน้นเทคนิคปฏิบัติการสร้างบ้านดินมากกว่าด้านวิชาการ
- การสร้างบ้านดินเป็นกลุ่มใหญ่ จะต้องมีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะอาจเกิดปัญหาในเรื่องเทคนิคการสร้างได้
- ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น เพราะถ้าผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นมากเท่าไหร่ก็จะทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้ามากขึ้นเท่านั้น
- ความรู้ในบางอย่างอาจต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่โดยควรเปิดรับฟังความคิดเห็นจากผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ เช่น กลุ่มช่างที่มีประสบการณ์ในการสร้างบ้านมาก่อนซึ่งความคิดเห็นบางอย่างอาจปรับใช้ให้เหมาะสมต่อไปในอนาคตได้
- เมื่อมีข้อถกเถียงกันในรายละเอียดเรื่องเทคนิคหรือวิธีการก่อสร้าง ต้องเปิดเวทีให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาวิธีการที่เหมาะสมและทางเลือกให้มากขึ้น

นอกจากนี้ทีมงานบ้านสายรุ้งยังได้สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มเป้าหมาย หลังจากมีการสร้างบ้านดินตัวอย่างขึ้นที่หน้าโรงเรียนท่ามะไฟหวาน ดังนี้

- เกิดการพูดคุยกันในกลุ่มช่าง ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นใจในอาชีพการสร้างบ้านดิน
- กลุ่มคนชั้นกลางสนใจบ้านดิน เพราะสวยงาม อยู่สบาย และราคาถูกกว่าบ้านปูนทำให้เกิดการจ้างงานก่อสร้างบ้านดินในพื้นที่มากขึ้น
- เกิดค่านิยมใหม่ คือ เมื่อมีการจ้างงานสร้างบ้านดินทำให้ชาวบ้านหันมาสนใจบ้านดินกันมากขึ้น

- เกิดแนวความคิดในเรื่องการรวมกลุ่มช่วยกันสร้างบ้านดิน เพราะต้นทุนในการสร้างบ้านดินเป็นค่าแรงงานราบร้อยละ 70 การลงแรงช่วยกันก็จะสามารถมีบ้านดินราคาประหยัดได้
- เกิดการเรียนรู้วิจัยและพัฒนาเทคนิคต่างๆเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น วิธีการปั้นสีให้นวลด การผสมดินแบบแห้ง การจัดการถังปุ๋ย การจานข้างใต้หลังคิดิน เป็นต้น
- มีการบอกร่องกอกต่อและมีผู้สนใจมากขึ้น มีผู้สนใจมาดูงานมากขึ้น
- การทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างทำให้กลุ่มช่างได้เรียนรู้และประยุกต์ภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องเทคนิคการสร้างบ้านดินอย่างเข้มข้น และมีการสร้างสรรค์เทคนิควิธีการก่อสร้างและตกแต่งบ้านหลายประการ
- เกิดกลุ่มช่างที่มีประสบการณ์การสร้างบ้านดิน ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญในการขยายผลการสร้างบ้านดินให้แพร่หลายออกไปในอนาคต

คณะกรรมการกลุ่มบ้านสายรุ้งคาดหวังว่ากระบวนการบ้านดินจะเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถสร้างสุขภาวะให้แก่ชุมชนได้จากการที่แต่ละครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่อยู่อาศัย ชาวบ้านสามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้ในราคากู๊ด ลดปัญหาหนี้สิน ไม่ต้องทิ้งครอบครัวออกไปทำงานไกล ฯเพื่อหาเงินมาสร้างบ้าน ได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น และบ้านดินที่พึ่งปราศจากความมั่นคง แข็งแรงและสวยงามสามารถกันแดดกันฝนได้ นอกจากนั้นเมื่ออยู่อาศัยแล้วจะต้องเกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัยและเกิดความภาคภูมิใจในบ้านของตนเอง บ้านที่มีความยืนยาวจะทำให้ผู้อยู่เกิดความสุขภายใต้สภาพที่ดี ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และเป็นบ้านที่เน้นการพึ่งตนเองใช้เทคนิควิธีการสร้างอย่างง่ายๆ สามารถสร้างได้ทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ และเทคนิคการสร้างนี้ควรที่จะสามารถบอกร่องกอกต่อหรือสอนกันในชุมชนได้เพื่อให้เกิดการขยายผลแพร่หลายออกไป

ในความพยายามของกลุ่มบ้านสายรุ้งที่สร้างแนวคิด ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการสร้างบ้านดินให้กับชาวบ้านจนมีผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายสร้างบ้านดินเพิ่มมากขึ้น แต่ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ผ่านสื่อและกิจกรรมต่างๆกิจกรรมมีปัญหาที่จะต้องร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขกันในเรื่องความไม่ลงตัวของความรู้เรื่องบ้านดินที่องค์ความรู้ยังไม่ถูกตั้ง และเรื่องค่านิยม การยอมรับบ้านดินของชาวบ้านที่ยังมองว่าบ้านดินไม่มั่นคงถาวรกับบ้านดินที่ยังมีความเชื่อมั่นหรือศรัทธาในบ้านดิน而已

แต่ในท่ามกลางข้อกังวลดังกล่าว กลุ่มช่างบ้านดิน ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในโครงการกลับเกิดความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่าบ้านดินสามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้อย่างมั่นคง ถาวร กลุ่มช่างบ้านดินจึงเป็นกลุ่มผู้เรียนที่บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการมากที่สุด เพราะ

นอกจากจะเกิดความรู้ ความเข้าใจและสรัทชาเชื่อมั่นในบ้านดินในแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากร และการเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองด้านที่อยู่อาศัยแล้ว ยังเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อบ้านดินในฐานะที่เป็นบ้านทางเลือกของชุมชน และที่สำคัญกลุ่มช่างสร้างบ้านดินได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรกระบวนการเผยแพร่ความรู้การสร้างบ้านดินให้กับกลุ่มอื่นๆ ในหลายโอกาส นอกจากนี้ยังสามารถใช้ความรู้และความชำนาญออกแบบให้บ้านดินอย่างเป็นสุข เพื่อการพึ่งตนเอง อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิได้ก่อให้เกิดสุขสภาวะในหมู่ช่างบ้านดิน และกำลังขยายผลของการเรียนรู้ให้แทรกซึมเข้าไปสู่ประชากรกลุ่มอื่นๆ ที่เริ่มหันมามอง “บ้านดิน” ในฐานะ “บ้านทางเลือก” กันมากขึ้น.

บ้านดินหลังใหม่ในชุมชนท่ามะไฟหวาน ก่อสร้างโดยกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมสร้างบ้านดินอย่างเป็นสุข
เพื่อการพึ่งพาตนเอง

5

กระบวนการบ้านดิน^{เรียนรู้ความหมายและคุณค่าของการอยู่อย่างธรรมชาติพื้นดิน}

โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง
อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ

ภูมิปัญญาบ้านดิน

บ้านดินเริ่มต้นจากที่ไหน หรือใครเป็นคนสร้าง? เป็นคำถามที่ตอบได้ยาก เพราะไม่มีหลักฐานที่ระบุไว้ชัดเจนนัก แต่หลักฐานที่มีมากที่สุดคือ ตัวสิ่งก่อสร้างที่ทำจากดินซึ่งคนสมัยก่อนสร้างไว้เป็นที่อยู่อาศัย หรือศาสนสถาน และด้วยความคงทนของมันจึงยังเหลือร่องรอยและหลักฐานให้เห็นจนถึงปัจจุบันอยู่มากมายทั่วโลก พื้นที่ที่น่าจะเป็นต้นกำเนิดของบ้านดินหรือแหล่งน้ำธรรมบ้านดินนั้นมีอยู่ในหลายภูมิภาคทั่วโลกในยุคโบราณ ทวีปแอฟริกา ในทวีปอเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ และในเอเชีย

บ้านดินในยุคโบราณ ภูมิปัญญาที่ก่อสร้างจากดินเผา ด้านตะวันออกจะรวมมาถึงอินเดีย บังกลาเทศ เนปาล และจีน ส่วนด้านตะวันตกกินเนื้อที่ไปถึงตุรกี และยุโรปอีกหลายประเทศ แต่ที่น่าสนใจคือความเริ่มรุ่งเรืองมาเรื่อยๆ จนบางแห่งรุ่งเรืองจนถึงขีดสุดแล้วก็ล้มสลายไปตามภูมิภาคที่ธรรมชาติ เช่น อาณาจักรเมโซโปลีตานี หรือที่เรียกว่าแหล่งวัฒนธรรมแอบลุ่มแม่น้ำไทริส-ยูเฟรติส ซึ่งปัจจุบันเหลือเศษซากทึ่งไว้ให้มนุษย์รุ่นหลังคาดคะเนกันเอาตามภูมิปัญญาแต่ละคน

ทุกวันนี้หมู่บ้าน ต่างๆ ในเขตแอบลุ่มน้ำธรรมบ้านดิน ก็ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมบ้านดินต่อมามาไม่ขาดสาย แม้แต่ในเมืองที่ถือว่าเจริญแล้วก็ยังมีคนสร้างบ้านด้วยดินอยู่อาศัยเหมือนเดิม อาจจะเป็นแหล่งที่คนอยู่ในบ้านดินมากที่สุดในโลกก็ได้

บ้านดินในแอฟริกา ในเขตที่มีวัฒนธรรมบ้านดินแพร่หลายทั่วทั้งทวีปตั้งแต่อียิปต์ไปจนถึงแอฟริกาใต้ เคยเป็นดินแดนที่ผู้คนใช้ดินสร้างเป็นที่อยู่อาศัยมาอย่างนานหลายพันปี จนกระทั่งทุกวันนี้ก็ยังไม่มีอะไรมีเปลี่ยนแปลงมากมายนัก เพราะเหตุที่แอฟริกาเป็นดินแดนที่ทุรุกันดาร ไม่มีทรัพยากรามากมายเหมือนที่อื่น นักล่าอาณา尼คิมจึงไม่ค่อยสนใจนัก นักธุรกิจก็ไม่อยากเข้ามาลงทุน เลยทำให้ทวีปนี้ยังคงวัฒนธรรมดั้งเดิมของตัวเองไว้ได้มากนัย ปัจจุบัน หมู่บ้านส่วนมากก็ยังเป็นบ้านดินทั้งหมด หรือแม้แต่เมืองหลายเมืองก็ยังคงเป็นดินทั้งหมด แต่แอฟริกาไม่มีร่องรอยของสิ่งก่อสร้างที่เก่าแก่มากนัก อาจจะเป็น เพราะแอฟริกาไม่เคยเจริญรุ่งเรืองมากเหมือนที่อื่น ๆ ก็เลยไม่ค่อยสร้างถาวรรัตน์ทึ่งไว้มากนัก จนกระทั่งศาสนาอิสลามเผยแพร่เข้าไปบ้างเริ่มมีการสร้างมัสยิดกันมากขึ้น ซึ่งปัจจุบันนี้มีมัสยิดดินที่สวยงามมากมายในแอฟริกา ส่วนมากจะมีอายุระหว่าง 200 – 700 ปี โดยเฉพาะมัสยิด Djenne ที่ประเทศมาลี ซึ่งก่อสร้างในศตวรรษที่ 13 ถือว่าเป็นอนุสาวรีย์ดินที่ใหญ่ที่สุดในโลก

บ้านดินในภูมิภาคอเมริกา เคยมีร่องรอยของวัฒนธรรมบ้านดินในทวีปอเมริกาเหนือ โดยเริ่มจากทศตัวตั้งแต่วันตกแต่ง ๆ นิวเม็กซิโก อริโซนา ลงไปจนถึงเม็กซิโก และทวีปอเมริกาใต้ หลักฐานที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ ชากระสิงก่อสร้างต่าง ๆ ของอินเดียแดงผ่าอนาชาชี ที่เรียกว่า ดีว่า ดีวาก่อสร้างที่เป็นรูปทรงกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3-4 เมตร สร้างโดยชุดลงไปในดินลึกประมาณ 2-3 เมตร ใช้อิฐดินดิบก่อเป็นกำแพงกลมขึ้นมาตามผังบ่อ แล้วก่อเลยพื้นดินขึ้นไปอีกประมาณครึ่งเมตร จากนั้นก็ใช้มีน้ำเนื้อแข็งทั้งท่อนวางพอดเป็นหลังคาแล้วคลุมด้วยดินแต่เหลือช่องเล็ก ๆ ไว้เป็นทางขึ้นลง เขาใช้ดีว่าเป็นที่ประชุมและประกอบพิธีกรรม ในอาณาจักรของอนาชาชี จะมีชากระสิงดีว่าปราภูให้เห็นอยู่ทั่วไป ชากระสิงชุมชนที่น่าสนใจอีกแห่งคือ เมสาเวอร์เด ซึ่งเป็นชุมชนสมัยโบราณที่สร้างหมู่บ้านอยู่ใต้หน้าผาขนาดใหญ่ และทั้งหมู่บ้านสร้างด้วยอิฐดินดิบ ก่อเป็นห้องติด ๆ กันและซ้อนกันขึ้นไป 2-3 ชั้น เมื่อันตึกแล้วพระมีหน้าผาเป็นหลังคากันแดดและฝนได้เป็นอย่างดี ทำให้หมู่บ้านแห่งนี้มีอายุยาวนานมากกว่า 700 ปี และชนผ่านน้ำได้สูญหายไปทิ้งให้หมู่บ้านแห่งนี้ร้างต่อมาริมชายฝั่งปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ปฏิสังขรณ์สถานที่แห่งนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นแหล่งที่มีนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมเยียนปีละหลายแสนคน (ใจ จันได. <http://www.baandin.com>)

นอกจากนี้ใน ทวีปแอเชีย นั้น สันนิษฐานว่า น่าจะมีบ้านดินที่เป็นที่อยู่อาศัยอยู่หลายแห่ง แต่ที่อยู่อาศัยที่สร้างด้วยดินที่มีชื่อเสียง คือ สถาปัตยกรรมที่เรียกว่า ตึกดิน อันเป็นที่อยู่ของชาวจีนกลุ่มน้อยกลุ่มนี้ คือ ชาวเดื่อเจี้ย หรือที่คนไทยเรียกว่า ชาวจีนแคะ ซึ่งอยู่หนึ่งภัยสังคมมาจากการทางเหนือลงใต้มาจนถึงดินแดนที่ราบสูงกลางหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์แบบ ตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรหมื่น จังพากันปักหลักฐานตั้งรกรากและสร้างที่อยู่อาศัยขึ้น

ตีกดิน หรือ ญี่โภลา หมายถึง ลักษณะอาคารที่อยู่อาศัยชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะในแบบมณฑลฝูเจี้ยน เจียงซี และกว่างตงของจีน เป็นสถาปัตยกรรมเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขา ซึ่งดูเปลกตาและดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก เมื่อมองจากที่ไกลๆ จะดูเหมือนกับดอกเห็ดที่ขึ้นอยู่กลางหุบเขา กลมกลืนไปกับธรรมชาติรอบข้าง วัสดุที่ใช้ในการสร้างตีกล้วนเป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นหิน ดิน ทราย ไม้ ยกเว้นประดุจและกุญแจท่านั้นที่ทำด้วยเหล็ก

ปัจจุบัน ตีกดินที่พบว่าเก่าแก่ที่สุดที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ได้แก่ ตีกผู้ชินโภลา ในอำเภอหย่งตึ้ง มณฑลฝูเจี้ยน สร้างขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 769 ในสมัยราชวงศ์ถัง คือประมาณ 1,200 กว่าปีก่อน และยังพบตีกที่สร้างในสมัยราชวงศ์สุง ราชวงศ์หยวน และราชวงศ์หมิงอีกไม่น้อย แต่ที่พบมากที่สุดเห็นจะเป็นตีกที่สร้างในช่วงตั้งแต่ยุคพระเจ้าคังซี สมัยราชวงศ์ชิงลงมา ตามข้อมูลที่บันทึกไว้ ในอำเภอหย่งตึ้ง มณฑลฝูเจี้ยน มีตีกดินอยู่เกือบ 20,000 หลัง ในห้องที่อำเภอหนานจิ้ง เมืองจางโจว มณฑลฝูเจี้ยนมีประมาณ 15,000 กว่าหลัง และที่อำเภอผิงเหอ อำเภอเจ้าอัน อำเภอจางผู่ อำเภอหัวอัน เมืองจางโจว มณฑลฝูเจี้ยนก็มีตีกดินอีกแห่งละร้อยกว่าหลัง

รูปทรงของตีกดินนั้นมีหลายแบบ เช่น ทรงกลม ทรงสี่เหลี่ยม ทรงแปดเหลี่ยม เป็นต้น แต่ที่พบมากที่สุดเห็นจะเป็นทรงกลม ถ้ามองจากด้านนอกจะดูเหมือนเสยักษ์ที่มีหลังคาคลุมตั้งอยู่บนพื้นดิน แต่เมื่อดูเข้าไปด้านใน จะเห็นตีกแกรนบับสิบตีกตั้งเรียงรายหันหน้าเข้าหากันตามรูปทรงของตีก เช่น ถ้าตีกเป็นรูปทรงกลม ตีกแกรนก็จะตั้งเรียงกันเป็นรูปวงกลม เป็นต้น ตีกแกรนโดยทั่วไปจะมี 3-4 ชั้น (อยู่กันตีกละ 1 ครอบครัว) โดยชั้นล่างจะใช้เป็นห้องครัว ห้องอาหาร และห้องรับแขก ชั้น 2 ใช้เป็นที่เก็บเสบียงอาหารและอุปกรณ์ทำนา ชั้น 3 และ 4 จะใช้เป็นห้องนอน ทางขึ้นตีกจะใช้บันไดรวม ซึ่งอาจจะมี 2 ด้านหรือ 4 ด้าน แล้วแต่ขนาดของตีกdin ใจกลางตีกดินนั้นเป็นลานกว้างไม่มีหลังคาปักคลุม ถือเป็นลานอเนกประสงค์ของตีก เป็นทั้งทางเข้าออก ที่พักผ่อนหย่อนใจ และที่ทำกิจกรรมต่างๆ ของคนในตีก รอบลานจะเป็นทางเดินยางรอบตีก ที่กลางลานหรือด้านใดด้านหนึ่งของลานจะมีบ่อน้ำ 1-2 บ่อ ซึ่งแม่บ้านทั้งหลายมักจะใช้เป็นที่พับประพุตคุยกันในขณะที่ทำงานบ้านไปด้วย

โดยส่วนใหญ่ตีกdin จะมีประตูเข้าออกเพียงประตูเดียว แต่ถ้าเป็นตีกที่มีขนาดใหญ่มากก็อาจจะมี 2 หรือ 3 ประตูก็ได้ ประตูนี้ทำด้วยไม้ขนาดใหญ่ (แต่บางตีกก็อาจจะหุ้มเหล็กทับไว้ด้วย) 2 บานปิดเข้าหากัน เหนือประตูขึ้นไปจะมีช่องตีกติดอยู่ และทางด้านซ้ายขวาของประตูจะติดโคลงคุ้วไว้ด้วย ถ้ามองตรงจากประตูใหญ่เข้าไปถึงด้านในสุดอีกด้านหนึ่งของตีกจะพบศาลาบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นที่สำหรับจัดพิธีกรรมต่างๆ และตั้งป้ายบูชาบรรพบุรุษของคนในตีก

ในมณฑลฝูเจี้ยน ตีกdin ที่มีชื่อเสียงและนักท่องเที่ยวนิยมไปชมกัน ได้แก่ ตีกเฉิงฉีรโภลา และตีกเจี้ยนเงิงโภลา ที่อำเภอหย่งตึ้ง ตีกเอ้ออี้โภลา ที่อำเภอหัวอัน ตีกเหอคุ้ยโภลา และหมู่ตีกเกียวหลัวเดิง ที่อำเภอหนานจิ้ง เมืองจางโจว

สหประชาชาติชื่นชมตีกติดนี้ว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมกลางหุบเขาที่ไม่เหมือนที่ใดในโลก และในขณะนี้รัฐบาลจีนกำลังเสนอให้ตีกติดย่านนี้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม (<http://www.tuchine.com.>)

จะเห็นว่าบ้านดินไม่ใช่ของใหม่ แต่หากเป็นสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างโดยใช้วัสดุธรรมชาติที่เก่าแก่ที่สุดที่ยังทิ้งร่องรอยให้เราได้เห็นจนทุกวันนี้ และบางที่ก็ยังมีคนอยู่อาศัยติดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน นับเวลาเกือบพันปี จนถึงปัจจุบัน

บ้านดินในประเทศไทย

ในประเทศไทยเมื่อกล่าวถึงการนำเอาดินมาทำสิ่งก่อสร้าง เรามักจะนึกไปถึง เดาเพาถ่าน หรือเตาเผาอิฐ การทำยังข้าวของชาวบ้านในชนบท แต่ความจริงแล้ว บ้านดินไม่ใช่เรื่องใหม่ของสังคมไทย มีคนหลายกลุ่มที่เคยอาศัยอยู่ และปัจจุบันยังคงอาศัยอยู่บ้านดิน แม้ว่าเวลาจะผ่านไปนับหลายสิบปี บ้านดินยังคงอยู่และมีให้เห็นอยู่ทั่วไป เช่น

บ้านดินในภาคเหนือ

จากหนังสือ “หมู่บ้าน บ้านและเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนชื่อ จังหวัดแม่ช่องสอน” ของ ศาสตราจารย์อรศิริ ปานิธพ พบว่า มีการก่อสร้างบ้านด้วยดินดิบ ในหมู่บ้านของจีนชื่อหรือชาวจีนยุนนานในหมู่บ้านสองแห่ง คือ หมู่บ้านสันติสุข ตำบลเวียงได้ อำเภอปาย และหมู่บ้านรักไทย ที่บ้านแม่อ้อ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ช่องสอน ซึ่งมีเขตต่อเนื่องกัน ลักษณะภูมิอากาศร้อนจัดในฤดูร้อน และหนาวจัดในฤดูหนาว อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายนถึง 42 องศาและในเดือนมกราคมจะลดต่ำลงถึง 2 องศา แต่โดยทั่วไปแล้วอุณหภูมิเฉลี่ยจะอยู่ประมาณ 20.2-25.4 องศา การสร้างบ้านดินอยู่อาศัยจึงสอดคล้องกับสภาพอากาศ เพราะบ้านดินจะเย็นสบายในเวลากลางวัน และอบอุ่นในเวลากลางคืน (<http://www.baandin.com>)

ตีกติดในภาคกลาง

ในกรุงเทพมหานคร เคยมีอาคารดินหรือตีกติดอยู่หลายแห่ง เช่น ในบริเวณโรงเรียนสตรีวิทยาชื่นในสมัยก่อนตีกติดเป็นอาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียน หรือตีกติดที่กรมศิลปากร ปัจจุบันยังใช้ชื่อ ซอยตีกติด ถนนดินสอ เป็นต้น แต่เนื่องจากภาคกลางเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ มีฝนตกชุก ความชื้นสูง อาคารเหล่านี้จึงอายุไม่ยืนนานและไม่เป็นที่นิยมสร้างในระยะต่อมา

บ้านดินในภาคอีสาน

สันนิษฐานกันว่า ในราบป่าสัมยารัชกาลที่ ๔ ต่อต้นรัชกาลที่ ๕ ชาวจีนที่เข้ามาตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ในไทย ได้นำเอาวัฒนธรรมการสร้างบ้านด้วยดินจากเมืองจีนมาสร้างเป็นอาคารพักอาศัยตามความเคยชินและอาจเป็น เพราะอีสานค่อนข้างแล้งจึงทำให้บ้านดินของชาวจีนในภาคอีสานยังคงทนอยู่ถึงปัจจุบัน ที่อยู่อาศัยดังกล่าว เรียกว่า "ตึกดิน" เพราะมีลักษณะเป็นอาคารพานิชย์หรือห้องแถวที่ชาวจีนใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัย และค้าขาย ตึกดินที่พบในภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นห้องแถวชั้นเดียวจึงมักตั้งอยู่ในเขตย่านตลาด ศูนย์กลางการค้า อย่างเช่น ตึกดินที่ตลาดสีกึกหน้าวัดโพธิ์ศรี ที่ จังหวัดมหาสารคาม

ภาพตึกดินหน้าวัดโพธิ์ศรี ที่ จังหวัดมหาสารคาม ลักษณะเป็นเรือนหรือห้องแถวชั้นเดียว ตั้งแต่ ๔ – ๑๐ ห้องในแต่ละหลัง โดยแต่ละหลังนั้นจะเว้นช่องว่างระหว่างหลังละประมาณ ๑.๕ เมตร เรียกว่า "ตรอก" หรือ "กรอก" ใช้เป็นเส้นทางสัญจรเข้าออก ส่วนด้านหลังก่ออิฐถือดินดิบ ซึ่งอาจจะผสมกับแกลบ ฟางข้าว หัวอ้อย และยางบงไปใช้กันเหยียบย้ำให้ดินกันส่วนผสมเข้ากัน นำมาบันปันเป็นก้อนตากจนแห้ง จากนั้นจึงนำไปก่อเป็นผนังโดยสอดด้วยดินโคลนเหนียว แล้วใช้ปูนขาวผสมน้ำอ้อยและยางบงเจาทับบนผนังอิฐดินดิบอีกชั้นเพื่อให้เกิดความคงทน ภายในตัวตึกตามแนวอกไก่ที่เป็นส่วนตัวตึกจะต่อ "เล่าเติง" หรือชั้นลอย สูงประมาณ ๒ เมตร ใช้สำหรับเก็บสัมภาระหรือสินค้าที่เหลือจัดแสดงเพื่อขาย ขนาดของเล่าเติงขึ้นอยู่กับความจำเป็นในการใช้ มีตั้งแต่ ๑ ชั่ง เสาจันถึง ๒-๓ ช่วงเสา นอกจากนี้ยังนิยมวางสินค้าไว้บน "ตั้งเก" หรือชั้นวางของ ส่วนด้านหน้าของตัวตึกมีประตูที่เรียกว่า "หน้าลัง" ลักษณะเป็นแผ่นไม้กระดาษเรียงต่อกันหลายแผ่นตามความกว้างของหน้าตึก ภายหลังนิยมทำบานหน้าลังติดบานพับเรียงต่อกันเรียกว่า "ฝาเพี้ยม" โดยเปิดตรงกลางแล้วค่อยพับบานประดู่ออกเก็บไว้ทั้งสองด้านเสาตึก ซึ่งส่วนใหญ่ด้านหน้าตัวตึกนิยมเปิดโล่งตลอดแนวเพื่อสะดวกในการเข้าออกและขายสินค้า ส่วนประตูด้านหลังนิยมเจาะบานเดียว สำหรับหน้าต่างอาจจะเจาะเป็นช่องและมีลูกกรงไม้ ประมาณ ๒-๓ ช่องในแต่ละหลัง ในช่วงระยะแรกของการตั้งเมืองก่ออุบลฯ. ๒๔๗๗นั้น ตามสองข้างทางของถนนเจริญราษฎร์ ตั้งแต่สุดถนนครุฑารักษ์ซึ่งเป็นทางสีแยก หรือในอดีตเรียกว่า "สีแยกขุนทับแสง" ซึ่งเป็นย่านการค้าสำคัญเรียกว่า "ตลาดสีกึก" ได้ปรากฏอาคารพาณิชย์หรือที่เรียกว่า "ตึกดิน" ตั้งอยู่ห่างสิบห้องหรือคูหา ตึกดินของคนจีนได้สร้างเรียงกันลงมาจนถึงหน้าดินโพธิ์ศรี โดยด้านหน้าตั้งตากของถนนเจริญราษฎร์ เริ่มตั้งแต่หัวมุกหนันด้านถนนครุฑารักษ์ลงไปจะเป็นตึกดินของ "นายบุญรอด ศรีวิโรจน์" ถัดลงไปจะเป็นของ "นายทองดี ทิตาภิรัตน์" และถัดลงไปอีกจะเป็นของ "นายบุญเกิด บริหาร" ซึ่งมีลักษณะเป็นตึก ๒ ชั้น แต่ถัดลงไปจากตึกนายบุญเกิดแล้วจะเป็นที่ว่างร้าง ป่าละเม้าะข้างกระดักรายจากถนนหน้าวัดโพธิ์ศรี (<http://www.msu.ac.th>)

นอกจากนี้ตึกดินหรือบ้านดินในลักษณะรูปแบบคล้ายกันนี้ยังพบที่ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นชุมชนชาวญวนที่เข้ามาค้าขายริมฝั่งแม่น้ำโขง และจากหลักฐาน สิ่งก่อสร้าง ตึกดิน ที่ยังคงเหลืออยู่สันนิษฐานว่าการเข้ามาติดต่อค้าขายของชาวจีนในอดีต ก่อให้เกิดการนำเอาวัฒนธรรมการสร้างตึกดินไปก่อสร้างในที่ต่างๆในภาคอีสาน เช่น ที่ จังหวัดอุบลราชธานี นครราชสีมา ศรีสะเกษ ยโสธร และร้อยเอ็ด เป็นต้น

การพัฒนากฎหมายบ้านดินในประเทศไทย

ปรัชญาในก้อนดินและบ้านดิน

บ้านดินในยุคปัจจุบันที่เริ่มมีกระบวนการเรียนรู้กันอย่างกว้างขวางในหลายส่วนของโลกนั้น เริ่มมาจากการที่มีนักคิด และนักก่อสร้างที่มองเห็นถึงผลเสียของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมซึ่งเน้นทางด้านมูลค่าของวัตถุมากกว่าทางด้านจิตใจ จึงพยายามที่จะค้นหาภูมิปัญญาโบราณที่จะสามารถนำมาใช้เพื่อให้เกิดความเอื้อเพื่อต่อระบบนิเวศโดยรวม

โจน จันได พื้นเพเป็นชาวจังหวัดยโสธร ให้ความสนใจการสร้างบ้านดิน โดยผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจนกลายเป็นวิทยาการฝึกอบรมการสร้างบ้านดิน และเป็นที่รู้จักในชื่อ “โจ บ้านดิน” เป็นอีกคนหนึ่งที่แสวงหาความหมายของชีวิต และศึกษาการสร้างบ้านด้วยดิน จนเป็นที่รู้จัก เขามักพูดถึงปรัชญาเบื้องหลังการสร้างบ้านดิน ว่า “การสร้างบ้านดินเพื่อการอยู่อาศัย เป็นเรื่องของการกลับไปดำรงอยู่อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ ในวิถีชีวิตแห่งความเรียบง่าย เป็นอิสระและการแสวงหาความงามและสัจจะแห่งชีวิตได้อย่างชัดเจน เป็นวิถีชีวิตที่พยายามสัลต์ทิ้งซึ่งพัฒนาการที่สังคมบริโภคนิยมร้อยรัดผู้คนให้จมปลักอยู่กับการต่อสู้ในรุนเพื่อเติมเต็มความอยากที่ไม่มีที่สุด วิ่งหนีจากความสับสนและความวิตกกังวลด้วยการทำชีวิตให้ยุ่งและซับซ้อนจำเจ ไปสู่สัมผัสของธรรมชาติแวดล้อมที่เอื้อเพื่อพลังชีวิตและภูมิปัญญาอันมีค่า ผ่านกิจกรรมที่ต้องใช้แรงกายอย่างรู้เท่าทันและการเคลื่อนไหวที่เกือบกล้ามส่วนตัวที่สูญเสียไป รู้สึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและส่วนหนึ่งของชีวิต ไม่ใช่แค่ตัวเอง แต่เป็นส่วนหนึ่งของโลก ภูมิปัญญา ธรรมชาติ และชีวิตทั้งปวง มีแม่ทั้ง ๓ คือแม่ธรรม แม่คงคา และแม่โพสพ เป็นรากฐานแห่งความสมดุลของระบบนิเวศและชีวิต”

ส่วนในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น โจนเห็นว่าศาสตร์แขนงต่างๆ ที่สำคัญ กำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยนเนื้อหาไปสู่ความยั่งยืน เช่น เศรษฐศาสตร์ จะเปลี่ยนจากการเน้นไปที่กำไร ไปเป็นการแบ่งปัน รัฐศาสตร์เปลี่ยนจากการควบคุมด้วยอำนาจ เป็นการรับใช้ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นไปตามทัศนะเชิงนิเวศที่เห็นว่าการร่วมไม่ร่วมมือ และการเอื้อเพื่อเกือบกลันนั่นเป็นทางแห่งความยั่งยืน ดังที่ปรากฏในระบบธรรมชาติ ถึงแม้ว่าจะมีปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลง แต่ก็หาได้เป็นหัวใจหลักในการอยู่รอดของชีวิต

นอกจากนี้จากการจัดฝึกอบรม และการศึกษาการสร้างบ้านดินที่ผ่านมา ทำให้เกิดแรงมีที่หลักหลายเกี่ยวกับเรื่องบ้านดิน ทั้งในแง่ของการพัฒนา การรักษา สภาพแวดล้อม การรักษาวัฒนธรรมที่ดีงามของการร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน(ลงแขก) เรื่องสุขภาพ เรื่องภูมิปัญญาดั้งเดิม ฯลฯ ซึ่งการได้ทำงาน และทดลองร่วมกันนั้นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยผ่านทางประสบการณ์ของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกันทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดี เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ขนาดย่อม ๆ ความสนใจส่วนที่เกิดขึ้นในการ

ฝีกอบรมบ้านดินนั้น เหมือนเป็นเรื่องแปลกลของสังคมเมืองที่มีแต่การแก่งแย่งแข่งขันเอาเลย ที่เดียว เพราะสำหรับคนที่ทำงานในเมืองแล้ว โดยส่วนใหญ่ก็คงไม่ได้ชื่นชอบในบรรยายกาศของ ความเป็นเมืองมากมายนัก ถ้ามีเวลา ก็จะหาโอกาสที่จะได้พักผ่อนโดยการหันเข้าหา ธรรมชาติเสมอ เมื่อต้องการกลับไปหาสิ่งที่ขาดหายเพื่อทำให้เกิดความสมดุล จึงเห็นได้ว่า เมื่อ เรื่องของบ้านดินได้รับการเผยแพร่ตามสื่อต่าง ๆ ทำให้หลาย ๆ คนอยากรได้และโดยหาที่จะ กลับไปอยู่กับความเป็นธรรมชาติ และบางส่วนก็อยากรได้ด้วยความที่มีราคาถูก แต่ด้วยราคา ที่ถูกนั้น หมายถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องที่อย่างคุ้มค่า และการร่วมแรงร่วมใจของคนซึ่ง ไม่ได้คาดหวังเงินตราค่าแรงแต่ประการใด ซึ่งถ้าจำเป็นจะต้องจ่ายค่าแรง รวมทั้งค่าวัสดุทั้งหมด ที่จะต้องซื้อหาแล้ว บ้านดินเองก็คงจะไม่ถูกไปกว่าบ้านทั่วไปมากมายนัก จริง ๆแล้วการทำบ้าน ดินไม่ได้เป็นแค่การอยู่ในบ้านที่ทำจากดินเท่านั้น แต่เป็นความภูมิใจของคน ๆ หนึ่งที่สามารถที่ จะสร้างบ้านด้วยตัวเอง เป็นการปลดโซ่ตัวเองของการทำงานหนักเป็นระยะเวลา 20-30 ปี เพื่อที่จะหาเงินซื้อบ้านต่างหาก เมื่อเป็นดังการเรียนรู้ถึงศักยภาพของเราในการที่จะ พึงตนเอง (ธนา อุทัยภัตราชูร. 2547)

บ้านดินกับความหมายที่มากกว่าคำว่า “บ้าน”

บ้านดิน นอกเหนือจากที่เป็นวัตถุที่สามารถแต่ต้อง สัมผัส และใช้สอยได้แล้ว สิ่งสำคัญ อย่างหนึ่งของบ้านดิน ก็คือ ความภาคภูมิใจ ภูมิใจที่เห็นบ้านเป็นหลัง ๆ ที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรง ของตน และพวากพ้อง ภูมิใจในความคิด ในจินตนาการของตัวเอง ภูมิใจที่จินตนาการ หรือความ ผันนัณ ๆ กล้ายมาเป็นสิ่งที่มีอยู่ และสัมผัสได้จริง ภูมิใจในบ้านที่เกิดมาจากการวัสดุง่าย ๆ และไม่ ทำลายสิ่งแวดล้อม ภาระนี้ก็ถือให้เกิดกำลังใจ และความเชื่อมั่นที่มีต่อบ้านดินมากขึ้น บางคน ถึงแม้จะพบปัญหาระหว่างการก่อสร้างบ้าน แต่ก็พยายามเรียนรู้ และพยายามทำความเข้าใจ ประยุกต์ ปรับปรุง จนสามารถทำได้สำเร็จในที่สุด โดยไม่ได้ย่อท้อจนล้มเลิกไปกลางคัน ถึง ขนาดบางคนยังพยายามคิดค้นมากขึ้นไปอีก เพื่อพัฒนาการสร้างบ้านดิน ซึ่งก็ว่ากันไปตาม เรื่องแรงพลัง และความเชื่อของแต่ละคน บ้านดินจึงเป็นมากกว่าบ้าน เพราะอย่างน้อยก็ เป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งของการหันกลับไปอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เบียดเบี้ยน

ปัจจุบันบ้านดินเป็นทางเลือกหนึ่งในการสร้างบ้าน แต่ไม่ใช่ทางออกสำหรับปัญหา เนื่องจากยังคงมีข้อจำกัดอีกหลาย ๆ ด้านที่ต้องได้รับการพัฒนาต่อไป แต่ถึงแม้ว่าผู้ที่อาศัยอยู่ ในเมืองจะไม่มีโอกาสในการสร้างบ้านดินมากนัก แต่ถึงกระนั้นแนวความคิดในการทำบ้านดิน เองก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ที่จะได้เรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้กับบริบทของเมือง ที่มีข้อจำกัด แตกต่างกับบริบทของชนบทที่มีธรรมชาติเกื้อหนุนอยู่อย่างสมบูรณ์ เราจะปรับแนวความคิด หรือวิถีชีวิตอย่างไร ในการที่จะพยายามพึงตนเองให้ได้มากที่สุด อย่างน้อยการให้ความสำคัญ กับมูลค่าและราคากลดลง ก็สามารถที่จะช่วยทำให้การใช้ชีวิตของเราอย่างชั้น และอย่างที่ว่าไว้ว่า บ้านดินเป็นเพียงทางเลือกหนึ่ง ซึ่งแสดงว่าบังต้องมีทางเลือกอื่นอีกมากมายที่สามารถทำได้

เช่น การใช้สุดที่ใช้แล้ว (recycle) ต่าง ๆ ซึ่งเปิดทางให้เราทุกคนได้คิดและเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทของตน มีคนหนึ่งที่เข้าร่วมฝึกอบรมได้บอกว่า ที่แรกตั้งใจจะสร้างบ้านดินอยู่ แต่พอฝึกอบรมจบแล้ว กลับรู้สึกว่าจะกลับไปซ้อมแซมบ้านที่มีอยู่ให้ดีขึ้น นั้นน่าจะเป็นคำตอบที่ดีที่สุดในการที่จะใช้สิ่งที่เรามีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเบื้องต้น เมื่อของเก่าเริ่มเสื่อมไปแล้วจึงพิจารณาเลือกของที่จะใช้ต่อไป อย่างน้อยก็จะสามารถทำให้เราค่อย ๆ ก้าวเข้าไปสู่โลกของการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

แต่กรณันนี้ก็ยังมีบ้างบางชุมชนที่มีคนเห็นต่าง และมองบ้านดินว่า มันไม่ได้สวยงามและคงไม่ทันสมัย แต่ก็มีบ้านดินที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้ ยังคงอยู่อย่างมั่นคง ไม่ได้หายใจ ไม่ได้หายใจ เชิดชูสถานภาพให้โดดเด่นขึ้นในชุมชนเลย และบางที่ยังมีคนบอกว่า มันไม่ได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมบ้านเรา เอาเสียเลย ทั้งการก่อสร้างก็ยังต้องใช้แรงงานมากมาย เป็นงานหนัก ยุ่งยาก ต่างจากบ้านสมัยใหม่ที่มีเครื่องจักรอำนวยความสะดวกมากมาย และดูการสร้างบ้านดินเป็นเรื่องความล้าหลังไป อย่างไรก็ตามบ้านดินบางแห่งก็ไม่อาจทำได้ง่าย และราคาถูกตามตั้งใจ แม้ว่าในการก่อสร้างนั้นเกิดขึ้นจากการทำกิจกรรม ลงแรงงานร่วมกันก็ตามที่ ส่วนหนึ่งยังต้องอาศัยแรงงานช่างอาชีพเข้ามาเสริมช่วย การก่อสร้างแม้จะรักษาสภาพให้คงความง่ายเอาไว้บ้าง แต่ก็ต้องผ่านกระบวนการรุกรุกอยู่หลายอย่าง ทั้งนี้ยังมีบ้านดินหลายแห่งที่ต้องจ่ายแพง เช่น ศาลาดิน ที่วัดป่ามหาวน อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมีการลงทุนด้วยเงินค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากไม่ได้ทำก้อนอิฐดินที่วัด จึงต้องมีการขนย้ายมาจากที่ไกล ๆ ถนนหนทางที่ลำบากทำให้อิฐแตกเสียหายไปบ้าง และต้องใช้แรงงานมหาศาลในการขนขึ้นลงรถบรรทุก และรวมถึงอุปกรณ์ที่ใช้ก็ต้องซื้อหามาจากที่อื่นอีกด้วย ทั้งแกลงฟาง เหล็กที่ใช้ทำโครงหลังคา ดังนั้นบางกรณี การทำบ้านดินก็ไม่ได้มีราคาถูกเสมอไป แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมหลายอย่าง ทั้งสถานที่ วัสดุที่เลือกใช้ แรงงาน และวิธีการสร้างบ้านดินที่สามารถพลิกแพลง ปรับเปลี่ยนวิธีการและสร้างสรรค์รูปแบบได้อย่างอิสระนั้นเอง (<http://www.chumchonthai.or.th>)

อาศรมวงศ์สันทิกับภูมิปัญญาบ้านดิน

ปี พ.ศ. 2545 อาศรมวงศ์สันทิ ได้จัดอบรมเรื่องการสร้างบ้านดินขึ้น เมื่อวันที่ 11-20 มกราคม 2545 โดยมีวิทยากรจากต่างประเทศ ด้วยแนวความคิดการสร้างบ้านด้วยวัสดุธรรมชาติ ที่ไม่ผ่านการปูรุ่งแต่ง หรือแปรรูปมากนักทางขบวนการของเทคโนโลยี รวมไปถึงแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่ต้องใช้ไม้ ไม่ต้องใช้ปูนซีเมนต์ที่ชุดจะมาจากภูเขา รวมถึงการดึงศักยภาพของตนเองที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในอุกมาด้วยความคิดที่ว่า ครรุ ก สามารถสร้างบ้านได้ ในครั้งนั้น ใจ ใจ ได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนและเสนอวิธีการสร้างบ้านดินแบบโอดี คือการบันก้อนอิฐก้อนการก่อสร้าง ทำให้ได้รับความสนใจจากสื่อกับ ปรากฏการณ์ การสร้างบ้านดินสถาปัตยกรรมแห่งธรรมชาติ ประกอบกับในช่วงนั้นกระแสเรื่อง

สุขภาพกำลังได้รับความสนใจ หนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับได้บันทึกเรื่องราวของการสร้างบ้านดิน และรายการโทรทัศน์ “นีแ Hollande” ของแม่ชีศันสนีย์ เสกิยรสุต ได้เชิญโจน จันได “ไปดูเรื่องบ้านดิน จึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก ในเวลาต่อมาด้วยสาระสำคัญนี้เอง การฝึกอบรมการสร้างบ้านด้วยดินจึงได้เกิดขึ้นเรื่อยๆ มา ตามภูมิภาคต่างๆ ด้วยการสร้างบ้านดิน เป็นการเรียนรู้ พร้อมทั้งบ้านดินที่ได้นั้นก็จะได้ใช้เป็นสาธารณูปโภค เช่น ห้องสมุด หอประชุม ศาลา ภูมิ เป็นต้น โดยกิจกรรมมุ่งเป้าไปสู่ประชาชนระดับราษฎรเป็นด้านหลัก ด้วยเป้าหมายที่จะให้ทั้งผู้เข้าร่วมอบรมและชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงเทคนิค วิธีการ ซึ่งต่อมาบ้านดินได้มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนผู้ประสบปัญหาจากการสร้างขึ้น บ้านดินจึงกลายเป็นบ้านทางเลือกให้กับเข้าเหล่านั้น ดังกรณี ต่อไปนี้

เมื่อ เดือนพฤษภาคม 2545 “ได้มีการจัดอบรม “ผ้าป่าฝ่าเท้าสู่ชุมชนมั่นยืน” ที่ ชุมชนมั่นยืน¹ บ้านเทพพนา อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ เป็นการรวมกำลังกันสร้างหมู่บ้านดินแห่งแรกของเมืองไทยจำนวน 25 หลัง ชุมชนใหม่แห่งนี้ เป็นที่รวมตัวกันของผู้คนผู้ประสบภัยจากการพัฒนาของรัฐ คือการสร้างขึ้นลำดันชู

หมู่บ้านดินแห่งที่สอง อยู่ที่บ้านโโคกอีโดย จังหวัดสระแก้ว สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม - 14 กุมภาพันธ์ 2547 โดยผู้คนซึ่งประสบปัญหาจากการพัฒนาของรัฐ เช่นเดียวกัน

¹ ชุมชนมั่นยืน บ้านเทพพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนลำดันชู ราชภารกิจได้รวมกันจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดิน ชุมชนมั่นยืน จำกัด ขึ้น และได้รับเงินกู้จากเงินกองทุนการปฏิรูปที่ดินของสำนักงานการปฏิรูปที่ดิน เพื่อเกษตรกรรมในการจัดทำที่ดินดังชุมชน สหกรณ์ จำนวน 1,000 ไร่ ที่บ้านเทพพนา ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ และได้กำหนดแนวทางของชุมชนมุ่งไปสู่ชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการตรวจสอบทางออกเพื่อความเป็นไประจากโครงการสร้างทุนนิยมและบริโภคนิยม ในรูปแบบโครงการพระราชดำริ คือ การเกษตรแบบเพียง ทำการผลิตเพื่อกินเพื่ออยู่ ให้พร้อมสมบูรณ์ในปัจจัย 4 ส่วนที่เหลือจึงจำหน่ายและจ่ายแจกไปยังชุมชนต่างๆ โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยี ที่เหมาะสมกับคนในท้องถิ่น ไม่ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม “บ้าน” เป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ ที่ชุมชนมั่นยืนต้องการ โดยให้มีความกลมกลืนเกื้อกูลกับสภาพแวดล้อม และเป็นบ้านแบบพื้นถิ่น ใช้วัสดุธรรมชาติ ลงทุนน้อย “บ้านดิน” เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมอีกทางเลือกหนึ่งที่ ชุมชนมั่นยืนใช้เพื่อ改善ทางแนวทางในการพึ่งตนเอง บ้านดินแห่งแรกในเมืองไทย” ได้ระดมความร่วมมือในเชิงลงแขกทำบ้าน เพื่อพัฒนาและฝึกหัดภารกิจการทำบ้านดินด้วยตนเอง การที่ชุมชนสหกรณ์มั่นยืนเลือกการทำบ้านดิน เนื่องจากเหตุผลเพื่อเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชนติดกับอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม ซึ่งปกติจะมีอากาศหนาวเย็น การสร้างบ้านเรือนที่ถาวร และป้องกันความหนาวเย็นได้ดีกว่าไม้ ซึ่งปัจจุบันหาได้และราคาแพง หากไปตัดในป่าจะเป็นการทำลายทรัพยากร้อนมีค่า เพื่อรักษาป่าไม้ให้ถาวร ชุมชนจึงเลือกบ้านดิน “บ้านดิน” ราคาถูก เนื่องจากการสร้างบ้านดินใช้ดินเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ซึ่งหาได้ง่ายและมีอยู่ทุกที่ไป ต้นทุนของบ้านจึงมีราคาถูกและคงทนถาวร แต่แรงงานเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการสร้างบ้านดิน สำหรับการจัดอบรมสร้างหมู่บ้านดินแห่งแรกในเมืองไทย มีกิจกรรมประกอบด้วยการก่อสร้างบ้านดินจำนวน 25 หลัง เพื่อใช้เป็นหอประชุมกลางบ้านความจุ 50 คน และเป็นสำนักงานสหกรณ์เป็นบ้านพักอาศัย 21 หลัง ห้องอบสมุนไพร 2 หลัง บึงข้าวของชุมชน 1 หลังจัดเวทีเสนาณฑ์แลกเปลี่ยนความคิด จัดเวทีเสนาณฑ์แลกเปลี่ยนความคิด ทุกวันเสาร์ ตลอดเดือนพฤษภาคม โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จากสาขาต่างๆ จัดเวทีวัฒนธรรม งานเริงรำสืบเชื้อสายร่วมมหกรรมได้แสดงความสามารถของตนเองและชุมชนใกล้เคียง ทุกวันศุกร์ตลอดเดือนพฤษภาคม จัดภาระและเรียนรู้ธรรมชาติในวันพระจำนวน 4 ครั้ง โดยกิจขุและกิจขุผู้ทรงศิลปารัต เสาร์วันรูปแบบที่อยู่อาศัยพื้นบ้านในถิ่นต่างๆ โดยชุมชนที่มาร่วมมหกรรมการจัดอบรมสร้างหมู่บ้านดินครั้งนี้ จะมีผู้มาร่วมงานจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ อีก ประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา จากยุโรป และประเทศในแถบเอเชีย

การฝึกอบรมการสร้างบ้านดินในสถานที่ต่างๆ นี้เอง ได้ก่อให้เกิดทีมงานคนทำบ้านดิน ขึ้นมาจำนวนหนึ่ง ซึ่งกลยุทธ์เป็นกลไกสำคัญของการขยายความคิดและ การเรียนรู้เรื่องการสร้างบ้านดินหลายคนมาเป็นวิทยากรผู้ฝึกอบรมเรื่องบ้านดินในเวลาต่อมา หลายคนเป็นอาสาสมัครโครงการบ้านดินด้วยหัวใจและจุดมุ่งหมายเดียวกัน เช่น โจน จันได ไพริน พงษ์สุรบุญเหลือ เบญจศิล จตุรงค์ บุญจอม (เอกสารอ้างอิงจัน) ตลอดทั้งกลุ่มบ้านساบะรุ่งซึ่งมีคุณอิศรา สุคงควรัตนกุล และคุณสุรช สาระคำ ซึ่งพยายามพัฒนารูปแบบการสร้างบ้านดินในแบบใหม่เดร็น ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เป็นต้น

ปัจจัยหนุนกระแสภูมิปัญญาบ้านดิน

ความเชื่อมั่นในบ้านดิน

ภูมิปัญญาการสร้างบ้านดินแผ่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว ด้วยความรู้สึกถึงความแปลกใหม่ของผู้คนจำนวนมากในชุมชนต่างๆ และแนอนว่าชุมชนที่มีการสร้างบ้านดินเอง ก็ยังมีข้อถกเถียงในความเห็นที่แตกออกเป็นสองฝ่ายหลัก ฝ่ายหนึ่งไม่เชื่อว่ามันมีความแข็งแรงทนทานเหมือนบ้านสมัยใหม่ อีกฝ่ายที่เกิดความเชื่อมั่นอย่างแรง คิดว่า ดินเป็นวัสดุธรรมชาติ ที่ไม่มีอายุขัยเหมือนปูน ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยในความแข็งแรง ยกตัวอย่าง อย่างจอมปลวกเป็นต้น แค่ปลวกตัวเล็กๆ ยังสามารถสร้างได้ และคงทนยืนนาน ในภาวะเช่นนี้ ก่อให้เกิดความชังกังนั่นในบ้านดินบางหลัง ในบางพื้นที่ หากว่าชุมชนใดที่ชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันถึงการสร้างบ้านดิน แม้จะมีคนที่เชื่อครึ่ง ไม่เชื่อครึ่งก็ตาม ในชุมชนนั้นก็สามารถสร้างบ้านขึ้นมาจนสำเร็จประโยชน์ทั้งตัวบ้าน และอุดมคติแห่งการสร้างบ้านดินนั้น เช่น ชุมชนชาวบ้านพื้นบุคคลกิจชุมชนที่อำเภอโน้ปวง จังหวัดขอนแก่น ในชุมชนที่นิพัฟาน้ำ อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งยังมีการใช้ประโยชน์ และอยู่อาศัยในบ้านดินมาอย่างต่อเนื่อง

แต่ในบางชุมชน หากว่าบ้านดิน เกิดขึ้นเพียงเพราะความต้องการของผู้นำไม่กี่คนแล้วบ้านก็อาจจะสำเร็จอย่างยากลำบาก หรือไม่เรียบร้อย ถึงแม้จะได้บ้านเป็นหลังเป็นรูปธรรม แต่ก็ไม่อาจสำเร็จประโยชน์ตามที่ควรจะเป็น ทั้งในด้านอุดมคติ และการใช้ประโยชน์จากบ้านดิน ในเวลาอันรวดเร็ว ก็จะกลยุทธ์เป็นบ้านดินร้าง ผุกร่อน เป็นเพียงวัตถุอย่างหนึ่งที่ตั้งอยู่โดยไม่ได้รับการดูแล และเหลือไว้ เช่น อาคารห้องสมุดที่ วัดสว่างสุทธาราม บ้านหนองกุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น หรืออาคารห้องสมุดที่ วัดนาเรืองธรรมาราม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ แต่นั้นก็คงจะไม่ใช่เรื่องเลวร้ายแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงปัจจัยแวดล้อมที่ก่อให้เกิดภาวะเช่นนี้ เช่น เป็นภาวะความเข้าใจ หรือความมั่นใจที่มีต่อ din และต่อบ้านดินนั้นเอง หรืออาจจะเนื่องด้วยในชุมชนมีอาคารสถานที่มากพอเพียงพอต่อความต้องการและความจำเป็นแล้วโดยยังไม่มีความต้องการอาคารหลังใหม่ก็เป็นได้ ซึ่งนั้นก็ว่ากันไปตามเหตุและความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ ขณะเดียวกัน บ้านดินที่เป็นบ้านส่วนตัว จึงเป็นผลที่เห็นได้ชัดเจนกว่า ทั้งการก่อสร้างที่

เป็นไปด้วยความตั้งอกตั้งใจ ทำด้วยความเชื่อมั่น บ้านก็สำเร็จลุล่วง และมีการเข้าอยู่อาศัยได้จริง หลายคนทำแบบง่ายๆ และประยัด สร้างความงามแบบที่มีอยู่ หลายคนลงทุนด้วยเม็ดเงินมากมาย เพื่อเสริมเติมบางส่วนตามความชอบของตน แล้วแต่ว่าใครจะมีศักยภาพหรือสนิยมแบบใด แต่ที่สุดมันก็กลายเป็นบ้านดิน ที่สัมผัสแตกต่างไป อยู่อาศัยใช้ประโยชน์ได้ เช่น กุฎิที่สร้างขึ้นด้วยศรัทธาชาวบ้าน ที่ วัดป่าแปดอุ้มเจริญธรรม อำเภอคำยืน จังหวัดอุบลราชธานี กิจชุมชนเเนรในวัดพำนักในกุฎิดิน ซึ่งมีอยู่ถึงสี่หลังในปัจจุบัน หรือบ้านดินบางแห่งที่สร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจอื่นๆ ที่ไม่ได้มาจากการเผยแพร่ หรือกิจกรรมการฝึกอบรมของโครงการบ้านดิน แต่อาจได้รูปแบบมาจากต่างประเทศ เช่น รีสอร์ทบ้านดิน ที่บ้านดิน-เมืองhin รีสอร์ทที่ทางขึ้นเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีอยู่สิบเอ็ดหลังตอนนี้ หรือแรงบันดาลใจจากเตาเผาเครื่องปั้นดินเผา กิจลามาเป็นรูปแบบบ้านแบบโซเมสเตย์ ที่ ไร์บุญบันดาล อำเภอ กันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งก็มีอยู่ถึงเจ็ดหลัง แล้วยังมีโครงการที่จะทำอาคาร สำหรับเป็นที่จัดกิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กๆ ในชุมชนอีกด้วย (<http://www.chumchonthai.or.th>)

เครือข่ายบ้านดิน

แม้ว่าจะมีทั้งกลุ่มผู้ที่ยังไม่มั่นใจในบ้านดินกับกลุ่มที่เห็นคุณค่าของบ้านดินก็ตาม แต่สิ่งที่ปรากฏคือ ในระยะต่อมาได้เกิดเครือข่ายของกลุ่มนักฝึกอบรมบ้านดินขยายตัวออกไปมากขึ้น ทั้งที่เริ่มจากความสนใจส่วนตัว การรู้จักกันเมื่อเข้ารับการฝึกอบรม มีฐานคิดการทำงานที่คล้ายกันคือ เน้นในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ทุกแห่งในโลก

สำรวจ ผัดผล จากชุมชนเจ๊โก้ (ชุมชนบ้านดิน) กิจอาชีวภัณฑ์ จังหวัดน่าน ได้กล่าวถึงกระบวนการบ้านดินว่า “ตลอดระยะเวลาที่เราร่วมเรียนรู้การสร้างบ้านดิน มีผู้เข้าร่วมอบรมที่มีความแตกต่างหลากหลายด้านสถานภาพ อาชีพ และเชื้อชาติ หมู่บ้านของเรามีโอกาสต้อนรับ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เพื่อนช้า แคนาดา สเปน อาร์เจนตินา สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย อังกฤษ ออสเตรเลีย และมีทั้งเพื่อนที่เป็นเกษตรกร สถาปนิก แพทย์ นักช่าว นักเขียน ศิลปิน เราจึงขอขอบคุณบ้านดินที่เปิดโอกาสให้เราได้พบเพื่อนที่หลากหลาย”

ปัจจุบันมีกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่ให้การส่งเสริมการสร้างบ้านดิน มีอยู่หลายองค์กร เช่น โครงการบ้านดิน ของมูลนิธิสตีร์โกศล-นาคะประทีป โครงการฝึกอบรมการสร้างบ้านดิน ของอาชรมวงศ์สินิท กลุ่มสลาเอื้องจัน บ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจวาใต้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย และกลุ่มบ้านสายรุ้ง บ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น

ทุกวันนี้เครือข่ายเหล่านี้ ยังคงเดินหน้า มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับเทคโนโลยีการสร้างบ้านดิน สำหรับกลุ่มผู้สนใจ อาสาสมัคร อยู่เป็นระยะ โดยการเชื่อมประสานกันทั้งทางตรงและทางเว็บไซต์ขององค์กรที่สังกัด ทั้งนี้ด้วยมุ่งที่จะขยายแนวคิดและวิธีการสร้างบ้านดินให้เป็นบ้านทั่วไป สำหรับคนที่อยากมีบ้าน แล้วไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นที่แพร่หลายต่อไป.

กระบวนการบ้านดินที่บ้านท่ามະไฟหวาน

บริบทชุมชน

บ้านท่ามະไฟหวาน ตั้งอยู่บนภูแลนค่าหรือ ภูโค้ง ในท้องที่ตำบลท่ามະไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันเป็นป่าเสื่อมโกร姆 แห้งแล้ง ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้มีประมาณ 30 กว่าปีก่อนเคยมีสภาพสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่อย่างมากมาย จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน บอกว่าตอนนั้นชาวบ้านได้แค่หกินอยู่ริมป่า นอกจากนายพวนแล้วไม่มีใครกล้าเข้าไปในป่าลึก เพราะป่าเป็นป่าดิบชื้นตันไม่มีขั้นหนาแน่นเทบจะไม่มีแสงแดดรส่องลงมาถึงพื้น

ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2508-2516 เป็นยุคของการสัมปทานป่าในพื้นที่บันภูแลนค่ารัฐบาลได้เปิดสัมปทานป่าไม้ให้แก่บริษัทเอกชน จึงได้มีการตัดต้นไม้ใหญ่ที่มีมูลค่าในเชิงพาณิชย์ไปจนเกือบหมด เหลือแต่ต้นไม้เล็ก ๆ โดยได้ว่าจ้างชาวบ้าน ใน อำเภอภูเขียว อำเภอแก้งคร้อ และ อำเภอเกษตรสมบูรณ์ไปเป็นคนงานในการบวนการตัดไม้ ทำให้ภูแลนค่าเหลือแต่ต้นไม้ใหญ่และร่องรอยเส้นทางชักเส้นทางรถลากไม้

หลังการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ในปี พ.ศ. 2516 ชาวบ้านที่เคยรับจ้างตัดไม้ให้บริษัทเอกชนเห็นว่าบริษัทนำไม้ออกไปหมดแล้วจึงได้เข้าจับจองพื้นที่และปลูกพืชผักอาหาร ช่วงแรกนั้นชาวบ้านอยู่กับระยะทางตามพื้นที่เพาะปลูก การจับจองพื้นที่ยังไม่ทำกันอย่างจริงจัง เพราะชาวบ้านอยู่แบบไปๆมาๆ (บัญชร แก้วส่องและคณะ.2535) จนกระทั่งมีชาวบ้านจากถิ่นต่างๆ เช่น ชัยภูมิ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ ฯลฯ ได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามารับจ้างทำการหักรังถางพง เพื่อเปิดพื้นที่ทำกิน เพราะไม่ใหญ่ถูกตัดออกไปหมดแล้วชาวบ้านจึงเข้าไปแผ่ถาง เพื่อจับจองทำไร่ได้ง่ายขึ้น ประกอบกับช่วงประมาณ ปี พ.ศ.2523 มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจประเภท มันสำปะหลัง ปอ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านรองลงมาจากข้าว ทำให้พื้นที่บันภูแลนค่าถูกบุกเบิกเปลี่ยนสภาพเป็นไร่ร蔓 ไร่ปอจนหมดสภาพป่าไปโดยปริยาย นอกจากนี้ชาวบ้านบางรายก็เข้ามาจับจองที่ดินเอาไว้ขายต่อให้กับคนอื่นช่วงนั้นราคายังไม่แพงมากนัก เพราะยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ บางคนพยายามเพื่อหาของป่าล่าสัตว์ ชาวบ้านบางครอบครัวที่มีอาชีพทำของป่าต้องพยายามเข้าไปอยู่ในดงลึกเข้าไปในป่าเพื่อพื้นที่ป่าส่วนใหญ่

ถูกตัดไม่ให้ญี่ปุ่นหมด นับตั้งแต่นั้นมาพื้นที่บ้านที่อกราชอาณาจักรก็ค่อย ๆ กลายเป็นพื้นที่ทำการเกษตรและมีหมู่บ้านเกิดขึ้นมากมายในขณะที่พื้นที่ป่าถูกบุกรุกจนค่อย ๆ หมดไป

ในช่วงเวลาที่ชาวบ้านได้เข้ามาบุกเบิกใหม่ ๆ หมู่บ้านต่าง ๆ ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ การเดินทางไม่สะดวก อาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ในสมัยนั้นปลูกพืชไร่ เช่น ไร่ลูกเดือย ไร่ข้าวโพด ไร่เมล็ด ไร่มัน และเอาพืชผลที่ได้กันของป่าไปแลกข้าวอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งต้องหาบคอกันอย่างลำบากเพระการคุณตามขนส่งในสมัยนั้นยังไม่มีรถหรือแม้แต่นกแค่พอกันเดินได้เท่านั้น ทางที่สัญจรสำหรับไปแลกเปลี่ยนข้าวของระหว่างหมู่บ้านและไปทำธุระที่อำเภอปัจจุบันก็ยังเหลือให้เห็นอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านติดกับหนองนาพาที่ชาวบ้านใช้เป็นทางผ่านเพื่อพาหน่อไม้ในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2522 รัฐบาลมีนโยบายให้องค์กรอุตสาหกรรมป้าไม้(อป.) จังหวัดชัยภูมิ หน่วยที่ 19 เข้าไปทำการปลูกป่ายุคลิปตั้ง เพื่อทดแทนป้าที่ถูกตัดไปจากการสัมปทานป่า โดยประกาศเขตอนุรักษ์เพื่อปลูกต้นยุค ประมาณ 3,000 ไร่ ทั่วทั้งภูมิภาค ในช่วงนั้น เจ้าหน้าที่ อป.ได้เข้าไปชักชวนชาวบ้าน โดยเฉพาะผู้นำชาวบ้านเพื่อให้เป็นแกนนำในการปลูกป่าและดูแลรักษา โดยให้ค่าตอบแทนเดือนละ 5,000 บาท และสัญญาว่าจะพัฒนาพื้นที่นี้ให้มีน้ำไหลฟลั่วส่าง นอกจากนี้ยังได้ย้ายชาวบ้านที่อยู่ในดงลึกเข้าไปในป่าซึ่งเป็นเขตประกาศปลูกป่าทดแทน จำนวนประมาณ 16-17 ครอบครัว ออกมายอยู่ใกล้ๆ บริเวณบ้านใหม่ไก่เจริญ (เป็นหมู่บ้านที่คนต่างถิ่นอพยพมาอยู่ร่วมกันเพื่อจับจองพื้นที่ทำกิน) โดยทาง อป.คิดว่าเพื่อให้ชาวบ้านที่ถูกก่อพอยพอกอกมาจากเขตอนุรักษ์มีรายได้ จึงให้เป็นลูกจ้างเพื่อเป็นแรงงานในการปลูกป่า และจัดสรรที่อยู่อาศัยให้เป็นล็อกๆ ละ 1 ไร่ต่อ 1 ครัวเรือน ซึ่งชาวบ้าน เรียกว่า “ครอบครัวสมาชิก หรือ คุ้มสมาชิก” มีอยู่ทั้งหมด จำนวน 20 ครัวเรือน ซึ่งที่ดินที่จัดสรรให้นั้น ไม่สามารถขายได้ ชาวบ้านบางคนที่มีที่ดินเป็นของตัวเองก็ปลูกป่ายุคในพื้นที่ทำกินของตัวเองเพราะคิดว่าเป็นสมาชิกแล้วจะได้รับผลประโยชน์ แต่หารู้ไม่ว่าไม่ยุคที่ปลูกนั้นจะเป็นสิ่งที่เขามีมีสิทธิ์แม้แต่จะตัดเพื่อใช้ประโยชน์เล็กๆน้อยๆ ชาวบ้านถึงได้ระหันก่าว่าการปลูกป่าครั้นนี้ไม่ใช่การปลูกป่าเพื่อทดแทนแต่เป็นการปลูกป่าเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนบางกลุ่มต่างหาก

อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาการขยายพื้นที่ปลูกป่าของ อป.ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในชุมชน อันมีสาเหตุมาจากการปัญหาหลายประการ (สุดใจ แสงจันทร์. สัมภาษณ์. 11 ต. ค. 2548) ได้แก่

ประการแรก การปลูกป่ายุคของ อป.นั้นเป็นการละเมิดสิทธิ์ของชาวบ้าน เพราะไม่สนใจพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านที่เข้าไปจับจองและปลูกพืชเพื่อยังชีพ ชาวบ้านเล่าว่า “เข้าไปที่สวนของเรายังไงเลยพืชผลที่ปลูกไว้เสียหายหมด แล้วเขาก็ปลูกยุคฯทับลงไป โดยให้เหตุผลว่า พอกเราไม่มีสิทธิ์ในที่ดินนั้น ทำให้เราเดือดร้อนมาก” จากปัญหาดังกล่าวชาวบ้านหลายรายจึงตอบโต้โดยการถอนต้นยุคทั้ง ทำให้ปัญหาระหว่างชาวบ้านกับลูกจ้างของอป.(ชาวบ้านอีก

กลุ่มหนึ่ง) รุนแรงขึ้นถึงขนาดยิงปืนไล่กัน จนที่สุดชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนต้องรวมตัวกันเพื่อชุมนุมประท้วงที่หน้ารัฐสภา

ประการที่สอง การปลูกป่ายุคฯ สร้างผลเสียในเรื่องของระบบนิเวศ นายสมาน เจ้าว่า “ตอนแรกเรามีกราบหรอกว่าจะมีผลเสียเช่นไร เป็นชาวบ้านมันบ่มีหวัง(สมอง) ตอนนั้นก็ไม่คิดอะไรมากแต่ว่าจะมีรายได้ บคิดว่าจะถูกหลอก ตอนแรกเขามีใบปลิวเข้ามาโฆษณาชวนเชื่อว่า ต่อไปน้ำไหลไฟสว่าง แต่ต่อมาเมื่อยุคเริ่มปักคูลมเป็นผืนป่า เราถึงได้ระหนักรถึงผลที่เกิดขึ้น นั้นคือ เข้าไปในป่ายุคฯ อากาศจะร้อน นกหนู สัตว์ป่าหายหมด ใบที่ร่วงลงไปก็ไม่ย่อยสลาย” ระยะต่อมาป่ายุคฯ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์อย่างที่ชาวบ้านไม่เคยประสบมาก่อน เช่น น้ำในลำธาร หนองน้ำ ไม่เคยแห้งแล้งตลอดทั้งปี แต่กลับแห้งขอดลง ไม่มีน้ำใช้ในช่วงหน้าแล้ง ชาวบ้านนั้นแม้ว่าจะตระหนักรู้ในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะไม่มีสิทธิ์ที่จะตัดต้นยุคฯ เคยมีชาวบ้านลักลอบตัดมาใช้ประโยชน์เนื่องจากไม่ค่อนข้างหายากและมีราคาแพง แต่ก็ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับได้และถูกปรับ ชาวบ้านจึงไม่กล้าตัดอีก หรือไม่กลักลอบเข้าไปตัดในที่ลึกเข้าไป แต่ก็ไม่คุ้มกับการซักลากอกอกราก (สมาน จำนำสินและแอ็ด ศรีวารี.สัมภาษณ์.11 ต.ค. 2548)

ผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ บนภูแลนค่าที่ยังคงดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน คือผืนป่าของวัดป่าสุคติ มีพื้นที่ประมาณ 300 ไร่ ซึ่งในช่วงที่ป่าถูกรบกวนอย่างหนัก ในช่วงปี 2525 เป็นต้นมา ได้มี หลวงพ่อบุญธรรมและหลวงพ่อคำเขียนซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่ได้รับความศรัทธาเลื่อมใสจากชาวบ้านและประชาชนทั่วไป เนื่องจากเป็นพะสາຍปฏิบัติและเป็นพระนักอนุรักษ์ ได้ให้ชาวบ้านทำหลักเขตวัดเพื่อจะได้ออนุรักษ์ผืนป่ารอบวัดเอาไว้ นอกจากนี้พระสงฆ์ทั้งสองรูป ยังมีบทบาทในการสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ป่าภูหลวง ซึ่งเป็นป่าที่มีเขตต่อเนื่องกับภูแลนค่า โดยให้ชาวบ้านปักเขตวัด(ปัจจุบัน คือวัดป่ามหាដ บ้านตาดรินทอง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ) เอาไว้เพื่อให้รอดพันจากภัยถูกบุกรุก และชาวบ้านเริ่มเลิงเห็นว่าต่อไปป่าและสัตว์ป่าจะหมดไปถ้าไม่มีพื้นที่อนุรักษ์ไว้ทั้งนี้ เพราะ สัตว์ป่าที่ไม่อาจอยู่ได้ในป่ายุคที่ทางราชการมาปลูกไว้ (บัญชร แก้วส่องและคณะ. 2535)

สิบห้าปีต่อมาป่าไม้ที่ยังเหลืออยู่ได้ลดลงไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับชาวบ้านได้มีการบอกร่องกันทำให้มีการอพยพย้ายเข้ามาจำนวนมากขึ้น และมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้น เช่นกัน จนในที่สุดทรัพยากรเริ่มไม่เพียงพอต่อประชากรในพื้นที่ และปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ คือ เมื่อราชการได้นำไฟฟ้าเข้ามาถึงชุมชน พร้อมกับถนนลาดยางทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้น พร้อมๆกันนั้นความเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมก็เริ่มปรากฏให้เห็นเป็นลำดับ เริ่มต้นจากชุมชนแตกสลาย เพราะจากเดิมที่ตอนค่ำๆ ชาวบ้านจะมารวมตัวคุยกัน หรือมีการทำกิจกรรมร่วมกันที่วัดอันเป็นศูนย์รวมของชุมชน กลับเป็นวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่ บ้านใครบ้านมัน

เมื่อแนวคิดแบบบริโภคนิยมได้เข้ามารครอบงำสังคมอีสาน เริ่มตั้งแต่ระบบการศึกษาที่ได้มีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนแทนพ่อแม่และชุมชน และสื่อมวลชนได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ทำให้การเรียนรู้ของชุมชนได้ขาดหายไป คนอีสานรุ่นหลังจึงไม่ได้รับการสืบทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์จากชุมชน มีแต่ความรู้จากโรงเรียนที่ไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแต่อย่างใด ภูมิปัญญาชาวอีสานในยุคปัจจุบันขาดความรู้ในการจัดการท้องถิ่นของตนเอง เช่น ไม่มีความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ไม่มีความรู้ในการสืบทอดจิตวิญญาณที่ดีงาม ไม่มีความรู้เรื่องการผลิตปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยาภัคชาടก

ในขณะที่สภาพดินบนหลังเขาเสื่อมคุณภาพลง เพราะไม่มีการบำรุงรักษาดิน ทำให้การเกษตรในระยะหลัง ๆ จำเป็นต้องลงทุนสูงมากขึ้น เพื่อซื้อปุ๋ยเคมี ฮอร์โมน ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้าและกำจัดวัชพืช ฯลฯ และ เมื่อชาวบ้านลงทุนโดยรู้ไม่เท่าทันระบบตลาด บางครั้งต้องประสบกับภาวะขาดทุน ผลักดันชาวบ้านมีหนี้สินเพิ่มขึ้นจากเดิม ทำให้ต้องทำงานหาเงินมาใช้หนี้ ไม่มีเวลาสนใจครอบครัว จึงเกิดภาวะครอบครัวแตกสลาย คือ เมื่อมีความเครียดมากเข้าก็หันมาอ้อมกอดบามุข ดื่มสุรา เล่นการพนัน พึ่งพายาเสพติด ฯลฯ

นอกจากนี้ คนรุ่นหลัง ๆ เมื่อเรียนจบแล้วไม่มีงานทำ ก็ต้องออกไปทำงานในเมืองหลวง ทำให้ทอกดทึ้งภูมิลำเนาของตนเองไปเกือบหมด ชุมชนขาดบุคคลากรที่มีคุณภาพที่จะช่วยพัฒนาชุมชน

ปัญหาประการสำคัญที่สุดของประชาชนบนเทือกเขาภูแลนค่าได้แก่ เรื่องที่อยู่อาศัยเนื่องจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นในขณะที่ทรัพยากร ธรรมชาติหมดไป ทำให้การสร้างบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่สามารถพึงตนเองได้อีกต่อไป จากแต่เดิมที่เคยมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ชาวบ้านสามารถนำดินไม้มารสร้างบ้านด้วยตนเองได้กลับกลายเป็นว่าในปัจจุบันทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นสิ่งที่จะชาวบ้านต้องจัดหาจัดซื้อห้องสิ้น ทำให้การสร้างบ้านกลายเป็นเรื่องใหญ่สำหรับชาวบ้าน ซึ่งจะต้องมีเงินถึง 2-4 แสนบาทจึงจะสามารถสร้างบ้านที่มั่นคงเป็นของตนเองได้ บางคนจึงถึงกับต้องออกไปขายแรงงานต่างประเทศ ต้องอพยพครอบครัวทึ้งลูกหลานไปทำงานในเมือง หรือแม้กระทั่งลูกหลานลงทุนไปขายบริการ ขายแรงงานเพื่อหาเงินมาสร้างบ้าน และบางคนแม้จะสร้างบ้านได้ตัวเองแต่ก็จำต้องกู้ปล่อยให้บ้านร้างเพราะตัวเองต้องไปหางานทำที่กรุงเทพฯ ทำให้เกิดปัญหาครอบครัวแตกสลาย ความเสื่อมเสียศีลธรรมและปัญหาเด็ก ๆ ลูกหลานทึ้ง ฯลฯ

ฐานคิดและที่มาของโครงการ

ทุนเดิมของโครงการ

“กลุ่มบ้านสายรุ้ง” ตั้งอยู่ที่บ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ เดิมเป็นพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังของชาวบ้านที่คุณอิศรา ได้ซื้อไว้และปลูกเป็นสวนปาในระยะต่อมา กลุ่มบ้านสายรุ้งมีฐานทุนเดิมอันเป็นผลจากการเข้าไปทำงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและงานด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับเด็ก จนกระทั่งได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา ด้วยเห็นว่าบ้านดินน่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และลดปัญหาต่างๆ ในชุมชนลงได้บ้าง

กลุ่มบ้านสายรุ้ง มีคัดทำงานหลัก คือ คุณอิศรา สุคงควรัตนกุล และ คุณสุรช สาระคำ ซึ่งเป็นนักกิจกรรมเข้ามายื่นที่บ้านท่ามะไฟหวาน โดย คุณอิศรา สุคงควรัตนกุล นั้นเข้ามาทำงานในชุมชนนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ 2536 ช่วงที่ป้าไม้ถูกทำลายถึงขีดสุดและกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ จากรากภายนอกเริ่มเข้ามายังพื้นที่ภูแลนค่าเพื่อร่วมกันกับชาวบ้านรณรงค์และฟื้นฟูทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ตอนนั้นคุณอิศราอย่างบัวเป็นพระประਯอยู่ที่วัดไทรทอง บ้านท่ามะไฟหวาน กิจกรรมที่ทำตอนนั้นคือ งานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งพยายามสร้างฐานคิดในแนวอนุรักษ์ ให้กับกลุ่มเด็กในชุมชน โดยตั้งชื่อมเด็กวันกธรรมชาติขึ้นมาเพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติซึ่งกิจกรรมได้รับความสนใจเป็นอย่างมากทำให้มีงานอื่นๆ ด้านการอนุรักษ์เพิ่มเข้ามา ดังนั้นเพื่อให้การทำงานสะดวกขึ้น คุณอิศราจึงได้สืบทราบเป็นสมณเพศ และมุ่งทำงานด้านการจัดค่ายเด็ก การออกแบบกิจกรรมให้กับโรงเรียนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ปัจจุบันกิจกรรมหลักที่ทำคือ การจัดทำเว็บไซต์ Budpage.com (สำนักข่าวพุทธ) และ อบรมความรู้ให้แก่ชาวบ้าน ทดลองกิจกรรมเรียนรู้ต่างๆ สำหรับเด็ก และจัดโรงเรียนที่บ้าน (home school) สอนลูกชาย 2 คนก่อนที่จะหันมาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดิน ให้กับชาวบ้านที่สนใจเพิ่มเข้ามาเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งจากหลายๆ กิจกรรมที่บ้านสายรุ้ง ดำเนินการอยู่

คุณสุรช สาระคำ เริ่มเข้ามาทำงานที่บ้านท่ามะไฟหวาน เมื่อปี พ.ศ.2540 โดยเป็นอาสาสมัครช่วยงานที่บ้านวิถีไทย หรือบ้านสวนเด็กที่เป็นเครือข่ายการทำงานด้านเด็กกับบ้านสายรุ้งมาก่อน มีพื้นที่อยู่ไม่ไกลกันมากนักโดยคนทำงานมีความคิดเรื่องการฝังตัวอยู่ในชุมชน และทำงานสร้างประโยชน์ให้กับสังคม เมื่อเข้ามาร่วมงานกับกลุ่มบ้านสายรุ้งที่บ้านท่ามะไฟหวาน คุณสุรชรับผิดชอบดูแลด้านการจัดกิจกรรมให้เด็กในชุมชน ระยะต่อมาการอยู่ในพื้นที่ทำให้รู้สึกชอบและคิดว่าการอยู่ในชุมชนชนบทน่าจะทำประโยชน์ให้กับสังคมได้ ดังนั้นในปี พ.ศ.

2545 จึงได้แยกตัวจากบ้านวิถีไทย ออกไปปีชือที่ดินเพื่อทำเกษตรกรรมชาติ และเลี้ยงปลา ต่อมาได้ย้ายครอบครัวจากโคราชเข้ามาอยู่ที่บ้านท่ามະไฟหวาน และเนื่องจากช่วงเรียนหนังสือมีประสบการณ์ด้านงานสันทนาการ จึงได้อาสาเข้าไปช่วยงานคุณอิศราในชุมชนเด็กรักนก ซึ่งเน้นการทำค่ายเด็กซึ่งเป็นงานที่ตัวเองสนใจจึงได้เข้ามาช่วยในการออกแบบกิจกรรมที่จะใช้กับเด็ก เช่น อบรมเด็ก กิจกรรมชุมชนยาตรา รณรงค์การลดใช้สารเคมี กิจกรรมแรลลี่ปลูกป่าร่วมกับโรงเรียน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ออกแบบกิจกรรมให้กับโครงการรุ่งอรุณ ซึ่งเน้นการปลูกฝังให้เด็กรักธรรมชาติ

จะเห็นว่ากลุ่มบ้านสายรุ้งซึ่งเป็นกลุ่มคนเล็กๆ ที่ทำงานในพื้นที่เป็นกลุ่มที่มีฐานทุนเดิม ของแนวคิดอุดมการณ์ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พยายามโน้มน้าวให้ชาวบ้านเห็น ความสำคัญของการพลิกฟื้นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังนั้นการเข้ามาของระยะแรกสร้างบ้าน ดินจึงสอดรับกับฐานคิดเดิมของคนทำงานกลุ่มนี้ เมื่อมาพำนักกับบัญชาที่ชาวบ้านกำลังเผชิญ อยู่ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาวะหนื้นสิน การอพยพแรงงาน การพึงพิงตลาดในทุกๆ เรื่อง ทำให้ทาง กลุ่มบ้านสายรุ้งคิดว่า บ้านดินน่าจะเป็นทางเลือกใหม่ให้กับชาวบ้านที่อยากมีบ้านได้ในอนาคต

คุณอิศราให้ข้อมูลเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้การสร้างบ้านดินของกลุ่มบ้านสายรุ้ง และการจัดการเรียนรู้การสร้างบ้านดินที่บ้านท่ามະไฟหวานว่า

“ผมกับ ใจน จัน ได เป็นเพื่อนกัน สมัยที่ผมมาทำกิจกรรมกับเด็กที่ท่ามະไฟ หวาน ใจนเข้ามาช่วยเป็นครูที่นี่อยู่พักหนึ่ง และครั้งที่ 2 เมื่อ ปี พ.ศ. 2545 ที่เข้ามา เป็นช่วงที่เริ่มมีชื่อเสียง และได้นำแนวคิดเรื่องบ้านดินเข้ามา ผมก็สนใจจึงได้ส่งเด็ก ไปร่วมฝึกอบรม 2 คน ที่ขอนแก่น จากนั้นก็ลองมาหัดทำกัน ซึ่งช่วงแรกก็จะเป็นแบบ อโอดีเก่า ที่เน้นความเป็นธรรมชาติ ที่เราเรียกว่าแบบดิบๆ ไม่เน้นความสวยงาม เพราจะกลุ่มที่สนใจบ้านดิน แรกๆ นั้นจะเป็นอาชรมวศศัลย์ เครือข่ายอโศก ที่เน้น ความเป็นธรรมชาติ ช่วงนั้นชาวบ้านเองไม่ค่อยให้ความสนใจ เข้าบอกรว่าเหมือนอยู่ใน ถ้ำ ไม่สวยงามจึงดูไม่น่าประทับใจ จึงมาเริ่มคิดกันว่า จะทำอย่างไรบ้านดินถึงจะดู สวยงาม ประทับใจ อยู่สบายและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สามารถแก้ปัญหาการอยากมี บ้านของชาวบ้านได้ เพราส่วนหนึ่งที่เล็งเห็นในชุมชนคือ ศักยภาพในการลงทุนเพื่อ การสร้างบ้านของชาวบ้านหลายครอบครัวในชุมชนเขตนี้ยังน้อยมาก เนื่องจาก ทรัพยากรอยหรอเต็มที่ แต่ที่ยังเป็นปัญหาคือ การยอมรับบ้านดินของชาวบ้าน”

(อิศรา. สัมภาษณ์ 27 ส.ค.2548)

คุณสุรัช “ได้กล่าวเพิ่มเติม ว่า

“พอดีซึ่งนั้น โครงการ สรส.เข้ามาให้การสนับสนุนงบประมาณ เราจึงคิดว่าจะ ทำการวิจัย ทดลองความรู้เรื่องการสร้างบ้านดินซึ่งความรู้ยังไม่นิ่งพอ และบางคนที่ สร้างไปแล้วยังเป็นปัญหาอยู่ เราจึงร่วมกันคิดว่าทำอย่างไรจึงจะรวมรวมองค์ความรู้

การสร้างบ้านดิน แบบอยู่ดี ขึ้นมาได้ เพื่อที่จะสามารถตอบสนองความต้องการของคนในแต่ละกลุ่มที่มีจิตไม่เหมือนกัน และเพื่อจะให้ภูมิปัญญาการสร้างบ้านดินได้ “แพร่ขยายออกไปในวงกว้าง” (สูช. สัมภาษณ์ 27 ส.ค. 2548)

อย่างไรก็ตามแม้ว่าคุณอิศรา สุคงคารัตนกุล และคุณสุรัช สารคำจะเป็นคนออกแบบชุมชนที่เข้ามาอยู่ชุมชนได้ไม่นาน แต่ก็ได้เห็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมโดยทั่วไปของชาวบ้าน ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่ความเป็นอยู่ของคนอีสานครั้งอดีตเคย ดำเนินชีวิตด้วยการพึ่งตนเอง สร้างสรรค์ปัจจัยสี่จากทรัพยากรธรรมชาติ อาศัยเรียนรู้จากภูมิปัญญาปัจจุบัน โดยวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ยกตัวอย่าง เช่น พ่อแม่ ดำเนินชีวิตประจำวันเป็นแบบอย่างแก่ลูกๆ หรือ วิถีชีวิตในชุมชนที่ดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างให้เด็กและเยาวชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม หรือ เรียนรู้ผ่านทางขับธรรมเนียมประเพณี ที่สืบทอดความรู้ต่อๆ กันมา อาทิ เช่น มีความรู้เรื่อง ผักพื้นบ้าน สมุนไพร จักรสาน สร้างบ้านเรือน ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ จับปลา ฯลฯ เป็นต้น ชาวอีสานในอดีตจึงมีวิถีชีวิตที่มีการเรียนรู้ อย่างมีความสุข และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการดำเนินชีวิต สามารถพึ่งตนเองให้อยู่รอดได้สืบต่อไป ด้วยกระบวนการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตชุมชนดังกล่าวมาข้างต้น

ในการดำเนินโครงการ การจัดกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินเพื่อการพึ่งตนเองนั้น คณะกรรมการกลุ่มบ้านสายรุ้ง มีฐานทุนเดิมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุน ดังนี้

ปัจจัยภายใน

(1) ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินมานาน มีที่ดินเป็นของตัวเอง และดินในแถบนั้นเป็นดินเหนียวปนทรายที่มีคุณสมบัติสร้างบ้านดินได้ ดังนั้นถ้าชาวบ้านจะคิดสร้างบ้านดิน จึงไม่จำเป็นต้องขุดมารากที่อื่นทำให้ประยัดค่าใช้จ่าย (ในพื้นที่บางแห่งดินไม่เหมาะสมที่จะสร้างบ้านดินทำให้ต้องขุดมารากที่อื่น ซึ่งทำให้เสียค่าใช้จ่ายมาก)

(2) ในพื้นที่เป้าหมายมีช่างที่มีภูมิปัญญาด้านงานก่อสร้างทั้งงานไม้และงานปูนเป็นพื้นฐาน ทำให้การเรียนรู้การสร้างบ้านดิน มีการปรับปรุง ผสมผสานความรู้ด้านช่างเข้าด้วยกัน และกลุ่มช่างเอง ได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานก่อสร้างกันอยู่เป็นประจำ จากการพูดคุยและทดลองปฏิบัติ

(3) คณะกรรมการบ้านสายรุ้ง คือ คุณอิศรา สุคงคารัตนกุล และคุณสุรัช สารคำ เป็นกลุ่มคนทำงานที่ทำงานพัฒนาและฝังตัวอยู่ในชุมชนมานาน (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536) จึงทำให้มีความสัมพันธ์กับชุมชนทั้งในแคว้น และแนวติง ทำให้เข้าใจปัญหาของชุมชน เป็นกันเองกับชาวบ้าน กลุ่มช่าง เด็กนักเรียน ครู-อาจารย์ อบต. เป็นต้น โดยเฉพาะกับกลุ่มช่างที่เข้ามาร่วมเรียนรู้เพื่อปรับประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาด้านช่างนั้น จะมีความเป็นกันเอง ให้กำลังใจในการทำงาน ให้คำแนะนำ และรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ เพราะช่างบางคนเคยบวชเป็น

พระเจ้าพรบราชอาณาจักรวัดเดียว กัน บางคนผ่านการต่อสู้เรื่องการปลูกป่ายา และการถูกเอาเปรียบเรื่องที่ทำกิน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีฐานทุนเดิมของงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (ซึ่งปัจจุบันยังคงมีเครือข่ายที่ประสานงานกันทางเว็บไซต์ คือ <http://www.thaiflora.org>) การทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็ก เช่น การก่อตั้ง ชมรมเด็กรักนก กิจกรรมธรรมยาตรา กิจกรรมค่ายเด็ก การสอนภาษาอังกฤษให้เด็กนักเรียนโดยอาสาสมัครต่างชาติ เป็นต้น กิจกรรมเกี่ยวกับเด็กดังกล่าวทำให้บ้านสายรุ้งมีความสัมพันธ์อันดีกับโรงเรียน และชุมชน

(4) บ้านสายรุ้งมีพื้นที่ประมาณ 9 ไร่ มีบ้านพักชั่วคราวจำนวน 4 หลังซึ่งเพียงพอต่อการจัดกิจกรรมการสร้างบ้านดิน ซึ่งเป็นฐานการเรียนรู้ตามขั้นตอนการสร้างบ้านดิน และมีที่พักให้กับอาสาสมัครที่เข้ามาฝึกงาน และเรียนรู้งานกิจกรรมเพื่อสังคมอื่นๆ ร่วมกับบ้านสายรุ้ง

(5) มีเครือข่ายทำงานเกี่ยวกับเด็ก คือ บ้านสวนเด็ก หรือบ้านวิถีไทย ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคยร่วมทำงานด้านเด็ก โดยบ้านวิถีไทยจะเน้นการทำงานกับเด็กที่มีปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งกลุ่มบ้านสายรุ้งได้ร่วมกับบ้านวิถีไทยสร้างบ้านดินจำนวน 2 หลัง เพื่อเป็นสถานที่สอนเด็กและที่พักของเด็กในความรับผิดชอบ

(6) กลุ่มคนทำงานมีความรู้เรื่องการทำเว็บไซต์ สามารถลงข้อความประชาสัมพันธ์การฝึกอบรมการสร้างบ้านดินทางอินเตอร์เน็ต ทำให้มีผู้สนใจสมัครเข้าร่วมฝึกอบรมที่มีความหลากหลาย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการประสานเครือข่ายในกลุ่มคนหลากหลายระดับ

ปัจจัยภายนอก

(1) กลุ่มบ้านสายรุ้งมีเครือข่ายผู้มีความรู้การสร้างบ้านดินสามารถนำกระบวนการเรียนรู้ที่ได้ไปแลกเปลี่ยนกับสมาชิกอื่นๆ มีความร่วมมือ ช่วยเหลือ ในเครือข่ายบ้านดิน เช่น อาศรมวงศ์สินิท กลุ่มอนุรักษ์เข้าชะเม่า กลุ่มชมรมคนบ้านดิน ฯลฯ เพื่อพัฒนารูปแบบ เทคนิคต่างๆ กระบวนการทำงาน ในการสร้างบ้านดิน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ และสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านว่าบ้านดินสร้างแล้วสวยงามอยู่ได้จริง

(2) มีแหล่งทุนสนับสนุนงบประมาณ เช่น สรส. และ สสส. เมื่อมีแหล่งทุนสนับสนุนทำให้มีกิจกรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อยปีละ 3 ครั้ง ซึ่งจะมีการฝึกอบรมการสร้างบ้านดินให้กับคนที่สนใจทุกเพศ ทุกวัย และหลากหลายสาขาอาชีพ

(3) มีผู้สนใจอยากร่วมสร้างบ้านดิน ทั้งในและต่างประเทศ ติดต่อเข้ามายังบ้านสายรุ้ง ทำให้กลุ่มช่างมีรายได้เสริมและมีงานก่อสร้างเข้ามาเรื่อยๆ ทำให้ได้ฝึกฝนฝีมือให้พัฒนาขึ้นเรื่อยๆ เพราะถือว่าบ้านที่ได้ก่อสร้างในแต่ละหลังนั้นเป็นแบบฝึกหัดที่ดีให้กับช่างที่จะสะสมประสบการณ์และเกิดการเรียนรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง

แนวคิดของโครงการ

จากพื้นฐานการทำงานเดิมของกลุ่มคนทำงาน "บ้านสายรุ้ง" เน้นเรื่องของการรักษาสิ่งแวดล้อม ประกอบกับบริบทของชุมชนพื้นที่เป้าหมายของโครงการเป็นพื้นที่ที่เคยถูกตัดไม้ในระบบสัมปทานป่าที่ปัจจุบันเป็นป่าเสื่อมสภาพแทบไม่เหลือพื้นที่ป่าให้เห็น ดังนั้นเหตุผลของการนำบ้านดินเข้ามาเผยแพร่ให้คนอีสานในยุคปัจจุบันได้เรียนรู้ ก็เพื่อที่จะได้ทำการปรับประยุกต์ให้เป็นภูมิปัญญาของตนเอง เพราะ "ดิน" เป็นทรัพยากรธรรมชาติชนิดเดียวที่ยังหาได้ง่าย ประกอบกับดินในภาคอีสานมีลักษณะปนทรายเล็กน้อยเหมาะสมในการสร้างบ้านดิน นอกจากนี้บ้านดินยังสร้างได้ง่าย สวยงามตามธรรมชาติ แข็งแรง คงทนถาวร และทรัพยากรธรรมชาติไม่ถูกเบียดเบี้ยนมากมายเหมือนกับบ้านคอนกรีตหรือบ้านไม้ ประการสำคัญบ้านดินให้ความร่มเย็นมากกว่า ชาวบ้านสามารถสร้างบ้านได้เอง ค่าใช้จ่ายไม่สูง โดยกระบวนการ การสอนสร้างบ้านดินจะเริ่มที่เด็กนักเรียนก่อน เพราะบ้านสายรุ้งทำงานด้านการเรียนรู้ของเด็กอยู่แล้ว และคาดหวังว่าเด็กจะเป็นแรงจูงใจให้กับผู้ปกครองหันมาสนใจ

แต่จากการประเมินความคิดของชาวบ้านที่มีต่อบ้านดิน ปรากฏว่าชาวบ้านยังไม่ให้ความสนใจมากนัก ประเด็นที่ชาวบ้านยังไม่ให้การยอมรับ คือ เรื่องความสวยงาม ความคงทนถาวร เพราะการลงทุนสร้างบ้านสักหลังเป็นเรื่องใหญ่สำหรับชาวบ้าน และบ้านก็เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงหน้าตา ฐานะของผู้อยู่อาศัย ชาวบ้านยังมองว่าบ้านดินไม่สวยงาม ทั้งนี้เพราะการสร้างบ้านดินในเครือข่ายคนบ้านดินเองมีฐานคิดเรื่องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และให้คุณค่าบ้านดิน เพราะเกิดจากการสร้างสรรค์ของเจ้าของบ้านเป็นสัญลักษณ์ของการพึ่งตนเอง ซึ่งฐานคิดดังกล่าวยังแตกต่างจากฐานคิดของชาวบ้าน ทางกลุ่มบ้านสายรุ้ง จึงตั้งโจทย์ว่า "จะทำให้ชาวบ้านยอมรับบ้านดินได้อย่างไร ?"

ปรัชญาของโครงการ

นอกจากการนำภูมิปัญญาเรื่องการสร้างบ้านดินอันเป็นภูมิปัญญาจากข้างนอกที่มีผู้นำเข้ามาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชน (situated knowledge) ทั้งทางด้านเทคนิคและแนวคิดการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแล้วยังมีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับวิถีของชาวบ้าน ดังนั้นภูมิปัญญาการสร้างบ้านด้วยดินจึงน่าจะเป็นทางเลือกใหม่ให้กับชาวชุมชนในอนาคต

ทั้งนี้ เพราะภูมิปัญญาเป็นสิ่งประดิษฐ์ ชุมชนสามารถประดิษฐ์ภูมิปัญญาในเรื่องต่างๆ ขึ้นมาใช้ โดยอาจจะเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนและหรือนำเข้ามา จากภายนอก และนำมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน ที่จะนำภูมิปัญญานั้นมาใช้ในชีวิตประจำวัน

กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการ

กลุ่มเป้าหมายที่ทางโครงการได้ตั้งเป้าไว้นั้นมีด้วยกัน 3 กลุ่มด้วยกันได้แก่ เด็กนักเรียน ซึ่งก่อสร้างในพื้นที่ และชาวบ้านในพื้นที่

กลุ่มนักเรียน

ประกอบด้วยนักเรียนจากโรงเรียนในพื้นที่ตำบลท่ามะไฟหวาน ตำบลตาดرينทอง และตำบลเก่าย่าดีซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 10 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบ้านท่ามะไฟหวาน โรงเรียนมัชยม ท่ามะไฟหวาน โรงเรียนทุ่งคำหลวง โรงเรียนยางคำวิทยา โรงเรียนหนองพีพ่วง โรงเรียนด่านเจริญท่ากอกวิทยาสรรค์ โรงเรียนท่าทางเกวียน โรงเรียนกุดโง้งดงสวรรค์ โรงเรียนบ้านตาดرينทอง และโรงเรียนบ้านลาดพักหนาม

โดยแยกนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้ ทีมงานกลุ่มบ้านสายรุ้งให้เหตุผลว่า เด็กในแต่ละวัยต้องใช้กิจกรรมการเรียนรู้ที่ต่างกัน และความคาดหวังของโครงการสำหรับเด็กระดับประถมนั้นเพียงแค่ต้องการปลูกฝังแนวคิดเรื่องบ้านดินให้เก่านั้น เนื่องจากเด็กยังอยู่ในฐานะที่ยังไม่สามารถสร้างบ้านเองได้

กลุ่มช่างในพื้นที่

พื้นที่เป้าหมายคือ ตำบลท่ามะไฟหวาน ได้แก่ บ้านท่ามะไฟหวาน บ้านใหม่ไทยเจริญ บ้านกุดโง้งดงสวรรค์ บ้านไทรทอง ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่มีความรู้และประสบการณ์งานก่อสร้างเป็นช่างปูนและช่างไม้ จำนวน 20 คน ประกอบด้วยช่างรุ่นเก่าที่มีประสบการณ์ด้านงานก่อสร้างมานานถึง 20 ปี ซึ่งตะเวนรับงานก่อสร้างทั้งในเขต จังหวัดชัยภูมิ จนถึงกรุงเทพฯ และช่างรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลานเพิ่งเรียนรู้งานช่างไม้ถึง 10 ปี

แรงจูงใจที่ทำให้กลุ่มช่างเข้ามาร่วมเรียนรู้การสร้างบ้านดินก็ เพราะเห็นว่าบ้านดินเป็นสิ่งแplain ใหม่ จึงอยากรดลองเรียนรู้ บางคนอยากริสูนให้ประจักษ์ว่าบ้านดินจะเป็นบ้านเพื่อยู่อาศัยถาวรได้จริงหรือ และส่วนใหญ่มีเหตุผลเรื่องต้องการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว เพราะปัจจุบันบ้านดินเป็นที่สนใจของคนในสังคมมากขึ้น จึงมีคนนอกชุมชนมาว่าจ้างให้สร้างบ้านดิน และก่อสร้างรีสอร์ทบ้านดินเพิ่มมากขึ้น

ชาวบ้านในพื้นที่

กลุ่มชาวบ้านที่สนใจการสร้างบ้านดินมีจำนวน 50 คน มีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย อายุระหว่าง 20–50 ปี ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในตำบลท่ามะไฟหวาน ได้แก่ บ้านท่ามะไฟหวาน

บ้านวังเข้า บ้านใหม่ไทยเริญ บ้านกุดโง้งดงสวรรค์ บ้านตาดรินทอง เป็นต้น โดยกลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่าหลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินแล้วจะกลับไปสร้างบ้านของตนเอง แต่บางคนก็มาเรียนรู้ตามการซักซานของเพื่อนบ้าน ความเชื่อมั่นในบ้านดินยังมีไม่นานนัก

วิธีการ เทคนิค และเครื่องมือในกระบวนการเรียนรู้

ขณะทำงานได้กำหนดเป้าหมายไว้ 2 ระยะ คือ เป็นเป้าหมายระยะสั้น และระยะยาว ในระยะสั้นๆ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในร่องเทอนิคของการสร้างบ้านดินให้กับกลุ่มช่างและชาวบ้านที่สนใจ โดยการจัดฝึกอบรมวิธีการสร้างบ้านดินในทุกขั้นตอนตั้งแต่วิธีการวิเคราะห์ดิน การยำดินเพื่อทำก้อนดินดิน ไปจนถึงการก่อตัวสร้างบ้าน

คุณสุรัช สารคำ อธิบายวิธีการเรียนรู้การสร้างบ้านดินว่า

“ความรู้ของการสร้างบ้านดินนั้นยังไม่นิ่ง ไม่ว่าที่ไหนในเครือข่ายบ้านดินเองก็ยังต้องศึกษากันอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ได้บ้านดินที่สอดคล้องเหมาะสมและไม่มีปัญหาในเรื่องต่างๆ เพราะที่ผ่านมากลุ่มคนสร้างบ้านดินเองก็มักจะมีปัญหาเข้ามาเรื่อยๆ และต่างก็ช่วยกันคิดค้นเทคนิคหรือวิธีการแก้ปัญหา เหล่านั้น เช่น หลังคารั้วซึม ผนังไม่กันน้ำ ปลวกขึ้น เป็นต้น การสร้างบ้านดินของเราจึงเป็นการปฏิบัติไปเรียนรู้ไป เป็นลักษณะลองผิดลองถูกไปด้วย เราจึงสะสมประสบการณ์มาเรื่อยๆ ความรู้ที่ได้ในการสร้างบ้านดินตั้งแต่เริ่มเรียนรู้มา ณ วันนี้จึงคิดว่ามีมากพอสมควรอย่างน้อยที่เราได้คือ ความรู้ในเชิงเทคนิคสำหรับคนที่ต้องการเรียนรู้การสร้างบ้านดินแบบการพึ่งตัวเอง ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของช่างบ้านดิน และส่วนหนึ่งเราได้จัดทำเอกสารเล่มเล็ก วิชีเดียเกี่ยวกับการสร้างบ้านดินเพื่อเผยแพร่ไปยังภาคเครือข่ายและผู้ที่สนใจทั่วไป”

ในขณะที่เป้าหมายระยะยาวของโครงการ กลุ่มบ้านสายรุ้งมีความมุ่งมั่นถึงผลที่จะเกิดขึ้นคือ สร้างคนนิยมการสร้างบ้านดินเพื่อการอยู่อาศัยในหมู่ชาวบ้านในพื้นที่ เป้าหมายและพื้นที่อื่นๆ และส่งเสริมให้บ้านดินบ้านดินเป็นบ้านทางเลือกในอนาคตสำหรับคนรุ่นใหม่ ซึ่งจะอันส่งผลด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อไป

เทคนิคกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินของกลุ่มบ้านสายรุ้ง

ในที่นี้แบ่งวิธีการ เทคนิค และเครื่องมือของกลุ่มเป้าหมาย ใน 4 ระดับ ได้แก่ (1) กลุ่มช่างและชาวบ้านที่สนใจ (2) บุคคลภายนอก เช่น ผู้สนใจเข้าฝึกอบรมผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือเว็บไซต์ (3) นักเรียน/เยาวชน (4) นักพัฒนา/นักจัดการความรู้ โดยมีวิธีการและเครื่องมือในการเรียนรู้ได้ดังนี้

การจัด กระบวนการ เรียนรู้	เทคนิค/เครื่องมือ/วิธีการ			
	กลุ่มช่าง/ ชาวบ้าน	บุคคลภายนอก	นักเรียน/เยาวชน	นักพัฒนา/ นักจัดการความรู้
การทำความ เข้าใจแนวคิด/ วัตถุประสงค์	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายพูดคุย - ฉายวีดีโอ เกี่ยวกับบ้านดิน ในโลก บ้านดิน ในแบบต่างๆ - บรรยายพูดคุย เกี่ยวกับบ้านดิน 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายพูดคุย - ฉายวีดีโอ เกี่ยวกับบ้านดินในโลก บ้านดิน ในแบบต่างๆ - บรรยายพูดคุย เกี่ยวกับบ้านดิน 	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายพูดคุย - ฉายวีดีโอ เกี่ยวกับบ้านดินในโลก บ้านดิน ในแบบต่างๆ - บรรยายพูดคุย เกี่ยวกับบ้านดิน 	เกิดการพัฒนาและ เสริมศักยภาพนัก จัดการความรู้ในเรื่อง การรวบรวมข้อมูล การจัดระบบข้อมูล เพื่อนำเสนอ และจัด กระบวนการเรียนรู้ ให้กับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีความหลากหลาย
เทคนิคและ วิธีการ	<ul style="list-style-type: none"> - ลองทำ - เปรียบเทียบกับ งานปูน/ไม้ - พูดคุย แลกเปลี่ยน - ทดลองเทคนิค ใหม่ๆ - สังเกต/คุณลักษณะ - ปรับประยุกต์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำจริง /สัมผัสริบ - ลงมือปฏิบัติตาม ขั้นตอนของฐานการ เรียนรู้ - ทัวร์เพื่อดูบ้านดิน ตามที่ต่างๆ ใน จังหวัดชัยภูมิ เช่น ชุมชนมั่นยืน ชุมชน หินพาฟ้า น้ำ เป็นต้น 	<ul style="list-style-type: none"> - เล่านิทานเรื่องลูกหมู 3 ตัว - ทดลองความแข็งแรง ของอิฐดิน - เปรียบเทียบความ ร้อน-เย็นของอิฐปูนกับ อิฐดิน - คำนวณราคาการสร้าง บ้านดิน - วัดภาพบ้านดินตาม จินตนาการ - ทำจริง /สัมผัสริบ - ลงมือปฏิบัติตาม ขั้นตอนฐานการเรียนรู้ - สัมผัสองจริง 	<ul style="list-style-type: none"> - วางแผนการเรียนรู้ - ทำหลักสูตรสำหรับ บุคคลในแต่ละวัย และต่างประเทศกรณี - เรียนรู้การทำสื่อ / นิทรรศการเพื่อ นำเสนอ
เครื่องมือ	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อวีดีโอ - ฐานการเรียนรู้ ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> 1. ฐานวิเคราะห์ดิน 2. ฐานทำก้อนอิฐ ส่วนผสมของดินที่จะ ปั้นก้อน 3. ฐานการก่ออิฐ 4. ฐานการฉาบ ผนัง 5. ฐานทำหลังคา - แบบโมเดลบ้าน ดินของจริงให้ทดลองทำ ทดลองทำ 	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อวีดีโอ - ฐานการเรียนรู้ ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> 1. ฐานวิเคราะห์ดิน 2. ฐานทำก้อนอิฐ ส่วนผสมของดินที่จะ ปั้นก้อน 3. ฐานการก่ออิฐ 4. ฐานการฉาบ ผนัง 5. ฐานทำหลังคา - แบบโมเดลบ้านดิน ของจริงให้ทดลองทำ 	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อวีดีโอ - ฐานการเรียนรู้ ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> 1. ฐานวิเคราะห์ดิน 2. ฐานทำก้อนอิฐ ส่วนผสมของดินที่จะ ปั้นก้อน 3. ฐานการก่ออิฐ 4. ฐานการฉาบ ผนัง 5. ฐานทำหลังคา - แบบโมเดลบ้านดิน ของจริงให้ทดลองทำ 	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อวีดีโอ - ฐานการเรียนรู้ ได้แก่ <ul style="list-style-type: none"> 1. ฐานวิเคราะห์ดิน 2. ฐานทำก้อนอิฐ ส่วนผสมของดินที่จะ ปั้นก้อน 3. ฐานการก่ออิฐ 4. ฐานการฉาบ ผนัง 5. ฐานทำหลังคา - แบบโมเดลบ้านดิน ของจริงให้ทดลองทำ

การจัด กระบวนการ เรียนรู้	เทคนิค/เครื่องมือ/วิธีการ			
	กลุ่มช่าง/ ชาวบ้าน	บุคคลภายนอก	นักเรียน/เยาวชน	นักพัฒนา/ นักจัดการความรู้
นวัตกรรมของ วิธีการในการ จัดกระบวนการ เรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดการปรับปรุง ยุทธ์ความรู้ด้าน ช่าง/รูปแบบ วิธีการในเรื่อง เทคนิคการก่อ^{สร้าง} - ช่างเกิดความรู้ สึกภาคภูมิใจใน ผลงาน และเกิด^{การคิดค้นสิ่ง} ใหม่ๆอยู่^{ตลอดเวลา} - ได้รับการยอมรับ^{จากคนในชุมชน} มากขึ้น - เกิดการแลก^{เปลี่ยนความรู้ระหว่างช่างกับนักพัฒนา}มากขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - เห็นคุณค่าของบ้านที่ สามารถสร้างได้ด้วย 2 มือ และ 2 เท้า - เกิดความคิดเรื่องการ เผยแพร่การสร้าง บ้านด้วยดิน 	<ul style="list-style-type: none"> - ได้รับการปลูกฝังเรื่อง แนวคิดการสร้างบ้าน ที่ไม่ทำลาย^{สิ่งแวดล้อม} - บ้านดินคือบ้าน^{ทางเลือกในอนาคต} - สนับสนุน^{ได้}ความรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - มีการปรับความคิด เรื่องกระบวนการ ที่เหมาะสมตาม^{สถานการณ์และ} หลักหลา - ได้เรียนรู้เทคนิค^{ใหม่ๆ}จากกลุ่ม^{ช่าง} - มีความคิดเรื่องการ^{พัฒนาช่างสู่การ} เป็นวิทยากร กระบวนการ

กลไกและภาคี

ประเภทและลักษณะของภาคี

จากที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่า ผู้ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างบ้านดินนี้มีอยู่ 2 ส่วน คือ

1. กลุ่ม/องค์กรภายนอก

จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากลุ่มบ้านสายรุ้ง ซึ่งเป็นผู้นำกระบวนการสร้างบ้านดินเข้ามารือ พื้นที่ ตำบลท่ามะไฟหวาน และพื้นที่ใกล้เคียงนั้น เป็นกลุ่มคนนอกที่เข้ามาทำงานในชุมชน ซึ่งมีเครือข่ายการทำงานกับกลุ่มองค์กรภายนอก ที่มีการเชื่อมประสาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้^{ร่วมกันอยู่เป็นระยะ อย่างต่อเนื่อง ดังนี้}

- เสมสิกชาลัย
- อาศรมวงศ์สันทิ(http://www.baandin.org)

- เครือข่ายคนบ้านดิน(<http://www.baandin.com>)
- สำนักข่าวชาวพุทธ (<http://www.budpage.com>)
- เครือข่ายอโศก
- ชุมชนมั่นยืน
- ชุมชนเทพสถิต
- ชุมชนบ้านศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร
- ฯลฯ

2. กลุ่ม/เครือข่าย/ หน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน

ในการทำงานที่ผ่านมานั้นทางโครงการได้เข้าไปเชื่อมประสานกับกลุ่มคนและกลุ่มองค์กรในชุมชน 3 กลุ่ม ด้วยกันคือ

(1) เชื่อมประสานกับทางโรงเรียนโดยร่วมมือกับทางโรงเรียนในตำบลท่ามะไฟหวาน จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กนักเรียน ทั้งหมด 10 โรงเรียน

(2) เชื่อมประสานกับกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มช่างในพื้นที่โดยทางโครงการฯได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มช่างในพื้นที่โดยตรงซึ่งกลุ่มชาวบ้านนั้นทางโครงการจะเน้นกลุ่มชาวบ้านที่มีความยิ่งยวดและอยากร่วมมืออยู่อาศัยราคากู๊ก เช่น ชาวบ้านที่บ้านวังเขี้ยวที่ทางโครงการมองว่าชาวบ้านยังยิ่งยวดและขาดศักยภาพในการสร้างบ้านที่มั่นคงเป็นของตัวเอง เพราะรายได้น้อย เป็นต้น

(3) เชื่อมประสานกับองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยได้วางแผนความร่วมมือกับ อบต.ชุดใหม่ของตำบลท่ามะไฟหวาน ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ แต่ปัญหาที่ประสบคือการประกาศผลรับรองนายกอบต.คนใหม่ล่าช้ากว่ากำหนด ถึง 8 เดือนทำให้แผนงานที่วางไว้ไม่สามารถดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ได้ดังนั้นในระยะที่ 2 จะมีความร่วมมือกันใหม่ในเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ในกับกลุ่มชาวบ้านโดยมี อบต.ท่ามะไฟหวาน ชุดใหม่ให้ความร่วมมืออย่างดี นายสมคิด ด้วงชุมกู๊ นายก อบต.คนใหม่ได้กล่าวถึง โครงการบ้านดิน ว่า โครงการบ้านดินนั้นเป็นสิ่งที่ดีและจะให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่

กลุ่มองค์กรเครือข่ายบ้านดินในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มช่างสร้างบ้านดิน (20 คน) บ้านวิถีไทย หรือบ้านสวนเด็ก โรงเรียนในหมู่บ้านบันภูแลนดา จำนวน 9 โรง องค์กรบริหารส่วนตำบล วัดป่าสุคติ/วัดไทรทอง ชุมชนทินพานันดา อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ

กลไกและบทบาทหน้าที่องค์กรภายนอกชุมชน

ในช่วงของการร่วมงานกับโครงการ สรส.ภาคอีสาน คณะทำงานกลุ่มบ้านสายรุ้ง มีกลไกการทำงานเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินอยู่ 2 ลักษณะ คือ การเชื่อมประสานกับกลุ่มผู้ร่วมงานเดิม และการสร้างกระบวนการเรียนรู้กับกลุ่มช่าง

การเชื่อมประสานกับกลุ่มผู้ร่วมงานเดิม คือ กลุ่มเครือข่ายบ้านดิน โดยกลุ่มบ้านสายรุ้ง จะมีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินในเครือข่าย ซึ่งจัดอยู่เป็นระยะๆ ซึ่งส่วนมากจะเป็นความรู้ในเชิงเทคนิค การแก้ไขปัญหาที่พบว่าเป็นข้อด้อยของการสร้างบ้านด้วยดิน และแต่ละคนมีการทดลอง และปรับปรุงต่อใหม่อย่างไร

ในขณะที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้กับกลุ่มช่าง จากความรู้ที่ได้จะมีการนำมายุดคุย กับช่างเป็นการตั้งข้อคำถามและถกประเด็นกันก่อน จากนั้นจึงลงมือทดลองทำ เพื่อให้เห็นผลในเชิงประจักษ์ จากนั้นมีการสอนให้กับช่างรุ่นใหม่ที่เข้ามาร่วมเรียนรู้

จะเห็นว่ากลุ่มคนทำงานทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมประสาน และการเข้าร่วมในเวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ของชุมชน ที่ทางกลไกระดับภาคจัดขึ้นทุกครั้ง เพื่อนำความรู้เทคนิคที่ได้ไปใช้ในพื้นที่

สิ่งนี้เห็นได้ชัดเจนว่ามีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มเป้าหมายจากการจัดการเรียนรู้ในระยะแรกๆของการนำเสนอโครงการของกลุ่มบ้านสายรุ้ง ที่เน้นไปที่การสอนการสร้างบ้านดิน ให้กับกลุ่มเด็ก-เยาวชน อันเป็นกลุ่มเป้าหมายเดิมของการทำงาน แต่เมื่อได้รับการเสนอแนะ จากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิว่า ใน การสร้างกระบวนการเรียนรู้เฉพาะในกลุ่มเด็กนั้นอาจจะไม่พอเพียงการสร้างบ้านนั้นเป็นเรื่องใหญ่สำหรับชาวบ้านและลำพังเฉพาะเด็กคงไม่มีทรัพยากรที่จะสร้างบ้านได้ ทำอย่างไรโครงการสร้างบ้านดินถึงจะสามารถเชื่อมโยงไปถึง การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ในอนาคต

การเข้าร่วมโครงการกับ สรส. จึงทำให้กลุ่มคนทำงานสามารถสะสมความรู้ได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น จากนั้นกลุ่มบ้านสายรุ้งได้เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินในระดับพื้นที่ โดยเป็นสถานที่ฝึกอบรมให้กับผู้ที่สนใจทั้งภายนอกชุมชน เช่น ผู้ที่สนใจและได้รับข่าวสารการฝึกอบรมผ่านเว็บไซต์จากที่ต่างๆ เครือข่ายชาวพุทธ ภาคีเครือข่ายของโครงการ สรส. เช่น กลุ่มพื้นฟูตันทุนชีวิต จังหวัดนครพนม มูลนิธิองค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาภาคอีสาน จังหวัดขอนแก่น มูลนิธิพัฒนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น และภัยในชุมชน เช่น การฝึกอบรมเด็กนักเรียนระดับประถมและมัธยม โดยเน้นในเรื่องของการปลูกฝังแนวคิดเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และกลุ่มช่างรุ่นใหม่ โดยทางกลุ่มบ้านสายรุ้ง ซึ่งมีประสบการณ์ด้านการออกแบบ กิจกรรมต่างๆ ได้จัดทำหลักสูตรที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายในแต่ละกลุ่ม ที่มีความแตกต่าง กันทั้งวัยและประสบการณ์

กลไกและการจัดการความสัมพันธ์

(1) การจัดการความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรต่างๆ ในชุมชน

ในระหว่างการดำเนินงานโครงการกลุ่มบ้านสายรุ้งมีระบบการเชื่อมประสานกับกลุ่มคนและองค์กรต่างๆ ดังนี้

- โรงเรียนและชุมชน ฐานทุนเดิมของกลุ่มบ้านสายรุ้งเคยทำงานด้านเด็กมาระยะหนึ่ง ที่เป็นที่รู้จัก คือ ชุมชนเด็กรักษาก และเป็นพื้นที่ให้อาสาสมัครซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาร่วมงาน ดังนั้นการเชื่อมประสานกับทางโรงเรียนในการเสริมความรู้ทั้งทางด้านทักษะชีวิต การสอนภาษาอังกฤษ กิจกรรมค่ายเด็ก กิจกรรมธรรมยาตรา หลักสูตรการเรียนรู้ทักษะชีวิต ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นผลให้การเชื่อมประสานกับทางโรงเรียนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และสามารถผลักดันหลักสูตรการสร้างบ้านดินเข้าเป็นหลักสูตรท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การทำงานร่วมกับโรงเรียนเป็นระยะๆ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์กับชุมชน โดยมีนักเรียนเป็นตัวเชื่อมประสาน เช่นเมื่อนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมกับทีมบ้านสายรุ้งก็จะนำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ไปเล่าให้กับผู้ปกครองฟัง เป็นต้น
- การเชื่อมประสานกับ อบต. ท่ามะไฟหวาน กลไกในการเชื่อมประสานกับ อบต. นั้น กลุ่มบ้านสายรุ้งนับว่าเป็นกลุ่มที่ทำงานในชุมชนมานาน และสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนทั้งในเรื่องการพัฒนาการเรียนรู้ให้กับนักเรียนแล้ว ยังมีการสร้างอาคารดินให้เป็นที่ใช้ประโยชน์ เช่น อาคารฝึกอาชีพสำหรับนักเรียน ป้อมตำรวจ ทางอบต. จึงเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้น เมื่อกลุ่มบ้านสายรุ้งมีโครงการจะสร้างบ้านดินให้กับคนจนในชุมชน ผู้บริหาร อบต. จึงให้การสนับสนุนในเรื่อง งบประมาณในการซื้อวัสดุอุปกรณ์ บางส่วนเพื่อลดค่าใช้จ่ายให้กับชาวบ้านที่ต้องการสร้างบ้าน โดยมีเกณฑ์ในการเลือกชาวบ้านที่จะได้รับการสนับสนุน ได้แก่ (1) ครอบครัวใหม่ / คนที่เพิ่งแต่งงานแล้วอาศัยอยู่กับบ้านแม่ บ้านปู่/ย่า และมีความประสงค์จะแยกครอบครัวออกจากอยู่ต่างหาก (2) คนที่มีบ้านแต่เหมือนไม่มี เช่น ปลูกกระตื้องอยู่ และอยู่กันแบบแยกเพาะจากสมาชิกมีหลายคน (3) บ้านเก่าชำรุดจะพังแล้วมีความประสงค์จะมีบ้านใหม่ และ (4) คนที่มีหนี้สินและกำลังถูกยึดบ้านโดยนายก อบต. มีความคิดจะเข้ามาให้การส่งเสริมสนับสนุนด้านงบประมาณ เช่น การทำบุญบ้านดิน โดยมีความคิดว่าจะสร้างบ้านให้คนจนในชุมชน โดยชาวบ้านออกแรงและ อบต. จะสนับสนุนงบประมาณในการซื้อประดุหน้าต่าง/อุปกรณ์ บางส่วน เพื่อให้ชาวบ้านลดค่าใช้จ่ายลง ซึ่งชาวบ้านอาจจะใช้เงินส่วนตัวเพียงออกเงิน 5,000-10,000 บาท ก็สามารถเป็นเจ้าของบ้านดินหลังใหม่ได้

- การเชื่อมประสานกับกลุ่มช่าง/ชาวบ้านที่สนใจ สิ่งที่เป็นแรงจูงใจให้กับชาวบ้านที่มีพื้นฐานด้านช่าง คือ ความต้องการสร้างรายได้ หากความรู้สิ่งแผลกใหม่ เพื่อให้แน่ใจว่าบ้านดินมีจริงและสร้างได้ด้วยตัวเอง นอกจากนี้ยังให้การส่งเสริมให้เป็นวิทยากรช่างบ้านดิน เพื่อสามารถสอนวิธีการสร้างบ้านดินให้กับคนที่สนใจทั่วไป

(2) การจัดความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรภายนอกชุมชน

- กลุ่มอาสาสมัคร ในการดำเนินงานของกลุ่มบ้านสายรุ้งมีกลุ่มอาสาสมัครเข้ามาทำงานเป็นระยะๆ เป็นกลุ่มที่มาทำงานเกี่ยวกับเด็ก กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติ เกษตรธรรมชาติ และบ้านดิน โดยแจ้งความประสงค์ผ่านเว็บไซต์ <http://www.Budpage.com> หรือผ่านคำแนะนำของภาคีเครือข่ายอื่นๆที่ทำงานในแนวทางเดียวกัน การรู้จักจากการบอกรือกัน จึงเชื่อมโยงกันเป็นโครงข่าย เช่น อาสาสมัครจากลาว ออสเตรีย อเมริกา ฯลฯ ตลอดทั้งในช่วงการทำโครงการร่วมกับ สรส.มีนักศึกษาฝึกงานจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ลงมาศึกษาชุมชนด้วย
- เครือข่ายบ้านดิน กลุ่มเครือข่ายบ้านดินเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการสร้างบ้านด้วยดิน ซึ่งมีอยู่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ได้แก่ ชุมชนคนบ้านดิน อาศรมวงศ์สันิท เครือข่ายอโศก ชุมชนหินผาฟ้าหัว เป็นต้น ลักษณะการเชื่อมประสานจะผ่านทางเว็บไซต์ และข่าวสารที่มีการประสานงานกันอยู่เป็นประจำ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีทิศทางการทำงานในแนวเดียวกัน คือการอนุรักษ์ธรรมชาติ และความเชื่อถือในศาสนาพุทธ สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการสร้างบ้านดินนั้น มีอยู่เป็นระยะ เช่น กลุ่มบ้านสายรุ้งส่งช่างไปแลกเปลี่ยนวิธีทำประตูโถงบล็อกไม้ในรูปแบบต่างๆ ที่ชุมชนหินผาฟ้าหัว หรือ กลุ่มช่างจากบ้านสายรุ้งไปร่วมงานที่อยู่อาศัยโลกที่ห้องสมนาคมหลวงเพื่อสาธิตการสร้างบ้านดิน โดย อาศรมวงศ์สันิท เป็นผู้ออกแบบบ้าน เป็นต้น ซึ่งในการออกแบบเรียนรู้กับกลุ่มคนที่สนใจบ้านดินที่มาจากที่ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้เทคนิคใหม่ๆเพิ่มขึ้น

(3) การจัดความสัมพันธ์กับโครงการ สรส.ภาคอีสาน

ในช่วงของการดำเนินโครงการ ซึ่งกลไกระดับภาคมีบทบาทในเรื่องของการช่วยพัฒนาโครงการให้เป็นเรื่องของการทดสอบที่เรียนเรื่องความรู้การสร้างบ้านดินเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของโครงการ สรส. นอกจากนี้โครงการ สรส.ภาคอีสานมีบทบาทในด้านการเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ชุมชน ที่เข้าไปพัฒนาเสริมให้กับโครงการบ้านดิน กลุ่มบ้านสายรุ้ง ตามลำดับเวลาแสดงในตารางต่อไปนี้

กิจกรรม	พัฒนาการกลไก/การจัดการความสัมพันธ์
<u>วันที่ 4 พฤษภาคม 2547</u> ร่วมประชุมกับคณะกรรมการ โครงการ สรส. ภาคอีสาน	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อรับฟังแนวคิดของโครงการ สรส.ภาคอีสาน ประกอบการตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ ตัวแทนบ้านสายรุ้ง แลกเปลี่ยนแนวคิดและฐานงานเดิม
<u>วันที่ 8 มิถุนายน 2547</u> นำเสนอโครงการต่อคณะกรรมการ โครงการ สรส.	<ul style="list-style-type: none"> คณะกรรมการให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการ เพื่อนำกลับไปปรับปรุง ดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> จำนวนวัตถุประสงค์มากเกินไป กระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดินไม่ควรเจาะเฉพาะกลุ่มเด็ก ควรขยายสู่คุณกลุ่มอื่นๆในชุมชนด้วย
<u>วันที่ 30 สิงหาคม -1 กันยายน 2547</u> เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ครั้งที่ 1	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ในเรื่อง “การเก็บและการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ” เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักจัดการความรู้ในภาคพันธมิตร ทั้ง 14 โครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน ตัวแทนกลุ่มบ้านสายรุ้ง นำเสนอผลการดำเนินงาน วิธีการเก็บรวมรวมข้อมูลของโครงการ และรับฟังข้อคิดเห็นจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ
<u>วันที่ 24 ตุลาคม 2547</u> เจ้าหน้าที่โครงการ สรส.ภาคอีสาน ลงตารางงานในพื้นที่	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อร่วมสังเกตการณ์ การจัดกิจกรรมในพื้นที่ ร่วมปรึกษาหารือ เกี่ยวกับเค้าโครงร่างการเขียนรายงาน ให้ข้อแนะนำด้านการทำบัญชี
<u>วันที่ 22-23 พฤศจิกายน 2547</u> เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ครั้งที่ 2	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ในเรื่อง “การวิเคราะห์ สังเคราะห์ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” ตัวแทนกลุ่มบ้านสายรุ้ง นำเสนอผลการดำเนินงาน วิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลของโครงการ และรับฟังข้อคิดเห็นจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักจัดการความรู้ในภาคพันธมิตร ทั้ง 14 โครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน
<u>วันที่ 2-3 กุมภาพันธ์ 2548</u> เวทีเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ครั้งที่ 3	<ul style="list-style-type: none"> เพื่อเสริมศักยภาพนักจัดการความรู้ ในเรื่อง “การเขียนรายงาน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” ตัวแทนกลุ่มบ้านสายรุ้ง นำเสนอผลการดำเนินงาน ประเด็นการเขียนรายงานกระบวนการเรียนรู้ของโครงการ และรับฟังข้อคิดเห็นจากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักจัดการความรู้ในภาคพันธมิตร ทั้ง 14 โครงการย่อยของ สรส.ภาคอีสาน

การเรียนรู้การสร้างบ้านดิน

จากการดำเนินงานโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง ของกลุ่มบ้านساอยรุ้งนั้น เกิดการเรียนรู้ของกลุ่มคนต่างๆ ดังนี้

บุคคลผู้เรียนรู้ และสิ่งที่เรียนรู้ ประกอบด้วย

(1) นักพัฒนา/นักจัดการความรู้ (ทีมงานบ้านساอยรุ้ง)

- นอกจากจะได้เรียนรู้ เทคนิคกระบวนการทำงานด้านการจัดกระบวนการในการเรียนรู้การสร้างบ้านดินแล้ว ยังได้ร่วมเรียนรู้เทคนิคใหม่ ๆ ในการสร้างบ้านดิน กับกลุ่มช่าง
- ได้คิดค้นเกี่ยวกับหลักสูตรการฝึกอบรมให้กับกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้ต้องคิดหลักสูตรที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับคนในแต่ละกลุ่ม
- ได้เรียนรู้การเชื่อมประสานกับกลุ่มองค์กร ที่หลากหลายมากขึ้น
- มองเห็นศักยภาพของช่างในชุมชน และยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

(2) กลุ่มช่าง

- กลุ่มช่างจำนวนประมาณ 20 คน(ทั้งวัยกลางคนและคนหนุ่มสาว) มีโอกาสเรียนรู้การสร้างบ้านดิน และคิดค้นเทคนิคต่างๆ ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยในวิถีชีวิตของชาวบ้าน
- ได้แลกเปลี่ยนความรู้ด้านช่างกับสมาชิกเครือข่ายมากขึ้น
- เกิดความภาคภูมิใจและมองเห็นศักยภาพของตัวเอง
- เกิดการสะสานประสบการณ์และมีความคิดว่าจะสร้างบ้านดินเพื่อครอบครัวของตนเอง

(3) นักเรียน/เยาวชน

- ได้เรียนรู้วิธีการสร้างบ้านดิน สนุกสนาน และมองเห็นว่าบ้านดินสร้างได้จริง และเป็นบ้านทางเลือกได้ในอนาคต
- ตระหนักและรู้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ
- มีความคิดที่จะร่วมมือกันสร้างอาคารดินสาธารณะเพื่อส่วนร่วม

กระบวนการฝึกอบรมสร้างบ้านดินของกลุ่มบ้าน
สายรุ้ง ที่บ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟ
หวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เริ่มตั้งแต่
การชุมวิดีทัศน์เรื่องบ้านดิน การพัฒนาระบบจาก
วิทยากรบ้านดิน การลงมือ (เท้า) ช่วยกันยำดิน¹
ทำก้อนอิฐ ตากอิฐ ก่อรากฐานของบ้าน การ
ตกแต่ง จนเสร็จสมบูรณ์เป็นบ้านที่ใช้อยู่อาศัยได้

ที่มาของภาพ : วีดีทัศน์เรื่องบ้านดิน โดยกลุ่มบ้านสายรุ้ง

กระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้านดิน มีลำดับขั้นตอนดังแสดงในตารางต่อไปนี้

กระบวนการ เรียนรู้	วิธีการ	ผลกระทบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น	สิ่งที่คาดหวัง
<u>ช่วงที่ 1</u> การเรียนรู้โดยการ เก็บข้อมูลช่างและ ชาวบ้านในพื้นที่	เข้าพื้นที่สำรวจเก็บ ข้อมูลกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มช่าง และกลุ่มชาว บ้าน	พบว่าบัญชาของกลุ่มตัวอย่างทั้งสอง กลุ่มนั้นจะมีบัญชาคล้ายกันคือ บัญชาเรื่องรายได้ โดยกลุ่มช่างนั้น บัญชารายได้ที่เข้ามาไม่ส่วนเสมอทำ ให้ครอบครัวมีรายได้ที่ไม่แน่นอน และกลุ่มชาวบ้านบัญชาเรื่องรายได้ ก็เป็นบัญชาใหญ่แต่บัญชาที่สำคัญ อีกอย่างหนึ่งคือเรื่อง “ที่อยู่อาศัย” จากการไปสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลใน พื้นที่ทำให้เกิดการพูดคุยกันระหว่าง เจ้าหน้าที่โครงการกับกลุ่มเป้า หมาย ทำให้กลุ่มเป้าหมายคือกลุ่ม ชาวบ้านและกลุ่มช่างเกิดความสนใจ อย่างที่จะเข้าร่วมโครงการ	<u>กลุ่มช่างฝีมือในพื้นที่</u> เมื่อได้เข้าผ่านกระบวนการ เรียนรู้สร้างบ้านดินที่ โครงการจัดแล้วกลุ่มช่าง จะสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปประกอบอาชีพสร้างบ้าน ดินได้ในอนาคต <u>กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่</u> เมื่อได้ผ่านกระบวนการ เรียนรู้การสร้างบ้านดินที่ โครงการจัดแล้วกลุ่ม ชาวบ้านจะสามารถนำ ความรู้ที่ได้ไปสร้างบ้าน ของตนเอง
<u>ช่วงที่ 2</u> การจัดกระบวนการ เรียนรู้ทั้งบันก์เรียน ชั้น ป.3 – ป.6 ใน พื้นที่เป้าหมาย 9 โรงเรียน	การฝึกอบรมและลงมือ ปฏิบัติจริง	จากการอบรมทางโครงการได้พับ บทเรียนสนุก ๆ สำหรับเด็ก ๆ หลาย บทเรียน เช่น เลียนท่าทางหมู 3 ตัว ทดลองวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ คำนวณดันทุนเบรี่ยบเทียนบ้านปูน กับ บ้านดิน (แบบสร้างเอง) ย่าดิน ประกอบบทเพลง	สามารถเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์ในเรื่องบ้านดินให้กับ เด็กๆทั้ง 9 โรงเรียนได้เป็น อย่างดี ซึ่งจากการเก็บ ข้อมูลเด็กๆที่ผ่านการ อบรมเด็กๆส่วนใหญ่นั้น พบว่ามีการเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์ใน 4 ข้อ คือ <ol style="list-style-type: none"> มีความรู้ในเรื่องขั้นตอน และวิธีการสร้างบ้านดิน เกิดค่านิยมบ้านดิน มีความเชื่อมั่นว่าทำได้ มีความคิดที่อยากรสัมผัสร ในอนาคต
<u>ช่วงที่ 3</u> จัดกระบวนการเรียนรู้ ให้กับกลุ่มช่างในพื้นที่	จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติ การเรียนรู้การสร้างบ้าน ดินให้กับช่างในพื้นที่ จำนวน 30 คน	กระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกหัดจะนั่ง ใช้เวลาเรียนรู้และฝึกฝน 1 วันต่อ ช่าง 3 คน (ฝึกอย่างเข้มข้น)โดย ทางโครงการได้แบ่งการเรียนรู้ ออกเป็นช่วงเวลาดังนี้ 08.00-09.00น. พูดคุย ชมสไลด์บ้าน ดินจากทั่วโลกโดยหลังชมสไลด์ จะมีการพูดคุย ถ้ามีข้อสงสัย 09.00-12.00น. เรียนรู้เรื่องการทำ	หลังจากอบรมช่างส่วนใหญ่ มีความเห็นตรงกันว่าการ สร้างบ้านดินง่ายกว่าการ สร้างบ้านปูนเพียงแต่ต้อง ^ก อาศัยการฝึกฝนให้เกิด ^ก ความชำนาญมากกว่าที่ ^ก

		<p>ก้อนอิฐดินโดยทางโครงการจะให้ชั่งทั้ง 3 คนได้ทัดลงฝึกการทำก้อนอิฐ</p> <p>12.00-13.00น. พักทานอาหารเที่ยง</p> <p>13.00-14.00น. เรียนรู้เรื่องการก่อผนังอิฐดิน</p> <p>14.00-15.00น. เรียนรู้เรื่องการจำบผนังดิน</p> <p>15.00-16.00น. เรียนรู้เรื่องวัสดุเคลือบผนังดินกันน้ำและพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล</p> <p>16.00น. เดินทางกลับบ้าน</p>	
ช่วงที่ 4	สำรวจความคิดเห็น	<p>กลุ่มเด็กและเยาวชน มีความชอบและอยากได้บ้านดินแต่ยังไม่สามารถสร้างเองได้ในขณะนี้เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องแรง ทำให้มีการพูดคุยและมีอาจารย์ในโรงเรียนสนใจนำองค์ความรู้เรื่องบ้านดินจัดทำเป็นหลักสูตรห้องถันสอนให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียน</p>	<ul style="list-style-type: none"> ได้ปลูกฝังแนวคิดการสร้างบ้านทางเลือกในอนาคต
ช่วงที่ 5		<p>กลุ่มช่าง เกิดความมั่นใจ และเชื่อมั่นว่าหลังจากเข้าร่วมโครงการสามารถใช้องค์ความรู้เรื่องบ้านดินประกอบอาชีพได้ แต่ปัญหาอยู่ที่การสร้างบ้านดินไม่สามารถสร้างได้ในหน้าฝน (ขาดการต่อเนื่อง)ทำให้ในหน้าฝนกลุ่มช่างไม่สามารถสร้างบ้านดินได้</p> <p>กลุ่มชาวบ้าน เกิดความนิยม และสนใจบ้านดินแต่ขาดปัจจัยเกื้อหนุนที่จะสร้างเช่น ไม่มีเวลา ขาดงบประมาณ (มีหนี้สินมากจนทำให้ไม่สามารถหดงานปัจจุบันได้)ทำให้ไม่สามารถสร้างบ้านดินได้ ปัญหาดังกล่าวทางโครงการมีแนวทางในอนาคตที่จะสร้างเวทีการช่วยเหลือกันโดยนำวัฒนธรรมการลงแขกมาเชื่อมโยงกับการสร้างบ้านดินเรียกว่า “บุญบ้านดิน” เป็นการลงแขกช่วยเพื่อนบ้านสร้างบ้านดิน โดยมีการหมุนเวียนการสร้างไปตามกลุ่มสมาชิก</p>	<ul style="list-style-type: none"> กลุ่มช่างเกิดความมั่นใจสามารถถ่ายทอดความรู้การสร้างบ้านดิน ที่เป็นมาตรฐานได้ ชาวบ้านหลายราย ต้องการสร้างบ้านดินเพื่อการอยู่อาศัย

ผลการเรียนรู้

กลุ่มนักเรียน

กลุ่มนักเรียนประถมและมัธยมในพื้นที่ ตำบลท่ามะไฟหวาน ตำบลตาดรินทอง และ ตำบลเก่าyerดีซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 10 โรงเรียน มีผลการเรียนรู้ในระยะต่างๆดังนี้

- **ระยะก่อนการเรียนรู้** กลุ่มเด็กนักเรียนส่วนใหญ่มีความแปลกใจและไม่รู้จักบ้าน ดินเมื่อมีการเข้าไปพูดคุยเรื่องบ้านดินให้ฟังกลุ่มเด็กนักเรียนแต่ละโรงเรียนก็อย่าง ที่จะเห็นของจริง อย่างเรียนรู้ขั้นตอนวิธีการทำและอยากรลองทำจริงดูว่าเป็น อย่างไร
- **ระยะหลังการเรียนรู้** หลังจากที่เด็กนักเรียนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วผล ปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความประทับใจและชอบบ้านดินอย่างมากโดยมีเด็ก นักเรียนบางกลุ่ม ขอปีนไม้แบบไปทำก้อนดินดิบสะสม เช่นกลุ่มนักเรียนชั้น ป.5 โรงเรียนบ้านหนองพื่น และกลุ่มนักเรียน ชั้น ป.6 โรงเรียนบ้านกุดโง่ดงสวาร์ค ซึ่งจากการติดตามผลพบว่า งานการทำก้อนอิฐดินสะสมเป็นงานยากสำหรับเด็ก นักเรียน เพราะงานชุดดินน้ำดินทำก้อนอิฐสะสมทุกวันเป็นงานหนัก กลุ่มเด็กๆ พากันทำได้เพียง 20- 30 ก้อนก็เกิดความท้อและเลิกทำในที่สุด

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทางโครงการจึงมีบทสรุปงานบ้านดินสำหรับเด็กนักเรียนว่า เป้าหมายสำหรับกลุ่มเด็กนักเรียนควรจะคาดหวังเพียงการปลูกฝังให้เด็กๆรักและชอบบ้านดิน เพื่อที่ในอนาคตเมื่อมีโอกาสสร้างบ้าน เด็กๆกลุ่มนี้อาจเลือกสร้างบ้านดิน (จากการให้นักศึกษา ฝึกงานจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าไปสอบถามความคิดของเด็กนักเรียนที่เข้าร่วม กระบวนการ เรียนรู้ในพื้นที่พบว่า เด็กนักเรียนส่วนใหญ่มีความคิดว่า โตขึ้นอย่างสร้างบ้านดิน เพื่อประทับใจบ้านดินที่ได้ไปเห็นมาและเชื่อมั่นว่าตนเองโตขึ้นจะสามารถสร้างได้ (อิศรา สุคง ควรัตนกุลและคณะ.2548)

กลุ่มช่างในพื้นที่

กลุ่มช่างในตำบลท่ามะไฟหวาน (บ้านท่ามะไฟหวาน บ้านใหม่ไทยเจริญ บ้านกุดโง่ ดงสวาร์ค บ้านไทรทอง ฯลฯ) ส่วนใหญ่จะเป็นช่างปูนและช่างไม้ที่รับเหมาสร้างบ้านไม้และบ้าน ปูนในพื้นที่ จำนวน 30 คน

- **ระยะก่อนเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้** ทางโครงการได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มช่าง ในพื้นที่ซึ่งในช่วงแรกพบว่าความคิดเห็นของกลุ่มช่างนั้นได้แบ่งเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ไม่เชื่อว่าบ้านสามารถสร้างด้วยดินได้ และไม่สนใจที่จะร่วมโครงการ กลุ่มที่ 2 ไม่มั่นใจและอยากรลองเรียนรู้ดูว่าบ้านจะสามารถสร้างได้ด้วยดินจริงไหม

ดังนั้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาทางโครงการได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับช่างกลุ่มที่ 2 โดยก่อนจัดกระบวนการเรียนรู้กลุ่มช่างกลุ่มที่สองมีค่าความหมายเกี่ยวกับการสร้างบ้านด้วยดิน

- เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว พบว่าช่างกลุ่มที่ 2 เริ่มมีความเชื่อมั่นว่าบ้านนั้นสามารถสร้างได้ด้วยดินโดยในระหว่างการเรียนรู้ทางกลุ่มช่างได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเทคนิคภูมิปัญญาการสร้างบ้านดินหลายประการ ได้แก่

ช่างรุณ หาญมโน อายุ 52 ปี ช่างปูนบ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ กล่าวว่า “ผมไม่มั่นใจเลยว่าบ้านจะสร้างด้วยดินได้ พอดีเพื่อนชวนให้ลองมาร่วมทำบ้านดินเลยลองมาดู ตอนแรกก็ไม่มั่นใจแต่พอทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างที่หน้าโรงเรียนมัชัยมและทำให้มั่นใจว่าบ้านก็สามารถสร้างด้วยดินได้”

ช่างสมาน จำแหงสิน อายุ 53 ปี ช่างไม้บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ กล่าวว่า “หลังจากที่ได้เห็นและได้ลองทำบ้านดินหลังหน้าโรงเรียนแล้วผมมั่นใจว่าถาวรแหนดีๆบ้านดินสามารถสร้างได้เหมือนบ้านปูน และคิดว่าต่อไปบ้านดินจะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเลือกที่จะสร้าง”

ช่างสุดใจ แสงจันทร์ อายุ 37 ปี ช่างปูนและช่างไม้บ้านท่ามะไฟพัฒนา ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ บอกว่า “หลังจากที่ผมได้ไปทำบ้านดินที่สุพรรณ ตอนที่ผมจะกลับ มีคนมาติดต่ออย่างให้บ้านดินกันหลายคน ดังนั้นผมจึงคิดว่าบ้านดินสามารถยืดเยื้อนานๆได้ในอนาคต ถ้าแนวคิดเรื่องการสร้างบ้านดินเข้ามาเร็วกว่านี้ ผมจะเลือกสร้างบ้านดินแทนบ้านไม้ที่ผมสร้างด้วยเงินสองแสนบาท ซึ่งผมใช้เวลาเก็บอยู่ถึง 8 ปี แต่ก็ยังไม่เสร็จ” ความมั่นใจในครั้งนั้นทำให้ช่างสุดใจ มีความมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงภูมิปัญญาด้วยดินที่อยู่ในบ้านดินในหลายๆ เรื่อง เช่น หลังคา และการป้องกันความชื้นของน้ำฝนในหน้าฝน โดยอาศัยประสบการณ์ความรู้ด้านช่างที่มีอยู่มาทดลองใช้กับบ้านของเขางซึ่งต่อเติมชั้นล่างโดยใช้ดินแทนปูน และทดลองเรื่องที่เป็นจุดอ่อนของบ้านดินคือ ฝาผนังที่สามารถป้องกันน้ำได้ การลองผิดลองถูกของเขากลายเป็นเรื่องเล่าขานในกลุ่มช่างว่า “เราลองผิดลองถูกไปเรื่อยๆ บ้านดินรุ่นเราจึงอาจจะเปลี่ยนสีเหมือนชีกีบอม(กึงก่าเปลี่ยนสี)” นั่นคือ เข้าพยาภิมหารัตน์ต่างๆ มาพิจารณาด้านนอกของตัวบ้านเพื่อหาข้อสรุปว่าสีดูอะไรที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ ของเขาก็ได้ การสร้างบ้านดินจึงพัฒนาไปเรื่อยๆ เมื่อมีอะไรใหม่ๆที่คิดค้นขึ้นมาได้ก็จะนำมาแลกเปลี่ยนเล่าสู่กันฟังอยู่เป็นระยะๆ นอกจากนี้บ้านยังบอกบ่งบอกถึงความทันสมัย หน้าตา ภูมิปัญญาด้วย

คุณสุรัช ได้เล่าถึง ช่างสุดใจ ที่มีแรงจูงใจ ที่จะสร้างบ้านดินให้ดูสวยงามเพราะรู้สึกว่าบ้านดิน เป็นหน้าเป็นตา ภูมิใจ และเขารู้สึกว่ามีคนมาเยี่ยมชมบ่อยๆ และชาวบ้านเริ่มโ久จันถึงบ้านเขาว่า ใครๆ ก็มาดู และเขารู้สึกภาคภูมิใจมากในความเป็นตัวบ้านเขา เขายังพยายามพัฒนาบ้านเข้าให้มันสวยงาม และตีขึ้น ซึ่งผู้คนคิดว่าชาวบ้านเริ่มรู้สึกลังและอยากรมาเลียนแบบช่างสุดใจ แต่ก็คง ต้องรอเวลาอีกสักพัก จนกว่าช่างสุดใจจะสร้างเสร็จ ผู้คนคิดว่าจะมีคนเอาอย่างเขาอยู่่เยอะแต่ก็ต้องพัฒนาไปอีก อันนี้เราใช้เวลาแค่ปีเดียวแล้วได้ขนาดนี้ผู้คนคิดว่าได้ดีมากแล้ว เพราะโดยรวมเสียงตอบรับมันดี แต่จะผลักอย่างไรให้มันไปได้ต่อ เพราะกลุ่มช่างจะพูดเหมือนกันหมดว่าจะสร้างบ้านดิน เช่น ช่างพลจะสร้างบ้านให้ลูก ช่างยิ่งก็กำลังหาที่สร้าง

ช่างแอ็ด ศรีวิป อายุ 47 ปี เป็นลูกมือช่างปูนในบ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ พูดถึงบ้านดินว่า “ผู้คนคิดว่าบ้านดินมีข้อด้อยอยู่ที่หลังคาถ้าแก้ไขตรงนี้ได้ผมเชื่อว่าบ้านดินจะมีคนอยากรีดมากกว่านี้ และการขยายการสร้างบ้านดินกับชาวบ้าน ต้องทำให้เห็นเป็นตัวอย่างก่อน ตอนนี้หลายคนยังขาดความมั่นใจ เพราะไม่เคยไปเห็นบ้านดินที่อื่นๆ ที่เข้าสร้างอยู่่อาศัยมาหลายสิบปี ผู้คนคิดจะสร้างอยู่่เองตอนนี้ทำอื้อฉ่าไว้ได้ประมาณ 700 กว่าก้อนแล้ว จะได้เป็นตัวอย่างให้ชาวบ้านได้มั่นใจ”

ในขณะที่ ช่างพล พรพิมาย อายุ 55 ปี เป็นช่างปูนและช่างไม้ บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ก็ช่วยยืนยันเพิ่มเติมว่า “ในตอนแรกผมไม่ค่อยมั่นใจ แต่หลังการเข้าอบรมกับบ้านสายรุ้ง รู้สึกมั่นใจทันที จึงได้ซักซ่อนสมาชิกที่บ้าน ทั้งลูกชาย ลูกสาวและลูกเขย เข้ามาเรียนด้วยกัน จนสามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และกำลังจะขยายบ้านหลังเก่าที่เป็นไม้ เพื่อสร้างบ้านดิน การเข้ามาเรียนการสร้างบ้านดินทำให้ผมมีความภาคภูมิใจ ได้ไปเป็นวิทยากรในที่ต่างๆ และเวลาเราไปสร้างที่ไหนคนก็สนใจ เพราะว่าเป็นสิ่งแผลกใหม่”

ชาวบ้านในพื้นที่

ชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกระบวนการบ้านดินมี 50 คนทั้งหญิงและชาย อายุระหว่าง 20 – 50 ปี ส่วนใหญ่จะเป็นชาวตำบลท่ามะไฟหวาน

- ในระยะก่อนกระบวนการเรียนรู้ ทางโครงการได้เข้าไปพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่โดยการพูดคุยกับชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกระบวนการเรียนรู้การสร้างบ้าน ด้วยดินซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มีความสนใจและอยากรู้อยากรเห็นว่าบ้านที่สร้างด้วยดินนั้นเป็นอย่างไร และมีความก่อนมาอบรมมากมาย เช่น ถ้าบ้านดินโดนน้ำแล้วจะไม่ละลายหรือ

- เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว คำตามต่างๆที่กลุ่มชาวบ้านเก็บไว้เพื่อที่จะมาถามนั้นปรากฏว่ามีความเพียงไม่กี่คำตาม เช่น บ้านดินจะอยู่ได้นานขนาดไหน นอกนั้นกระบวนการเรียนรู้สามารถตอบได้ด้วยตัวของมันเอง

หลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วได้มีกลุ่มชาวบ้านบางกลุ่มได้ขออีเมลแบบบันทึก ของทางโครงการไป จากการติดตามผลพบว่ามีอยู่หนึ่งรายที่บ้านท่ามะไฟหวานลงมือสร้างบ้านได้สำเร็จโดยคนในบ้านร่วมมือช่วยกันสร้าง และอีกรายได้ค่อยๆสะสมก้อนอิฐดินได้ครึ่งหนึ่งแล้ว และเมื่อครบจะลงมือสร้าง ส่วนรายอื่นๆจากการเก็บข้อมูลพบว่ามีปัญหาเรื่องไม่มีเวลาในการทำ ก้อนอิฐดิน เพราะต้องไปรับจ้างหาเช่ากินค่า ประกอบกับไม่มีผู้นำในการทำจึงไม่มีแรงจูงใจในการสร้างบ้านดิน

ปัจจัยโน้มนำให้เกิดความนิยมบ้านดิน

ในการดำเนินงาน ขณะทำงานโครงการพบว่ามีปัจจัยโน้มนำหลายประการที่เป็นแรงจูงใจให้กลุ่มเป้าหมายอยากสร้างบ้านด้วยดิน ได้แก่

- **ความสวยงาม** บ้านดินที่กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่อยากได้นั้นต้องเป็นบ้านดินที่มีความสวยงามหรู คือ มีสีสัน สัดส่วนตามแบบสมัยนิยม โดยหลังผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่าชอบบ้านดินหลังที่ตอกแต่งสวยงาม โดยชอบทั้งหลังเล็ก และหลังใหญ่ที่ตอกแต่งสวยงาม
- **อยู่สบาย** บ้านดินที่กลุ่มเป้าหมายชอบนั้นนอกจากจะสวยงามแล้วบ้านดินต้องมีความสะอาดและสบายเมื่อยอยู่แล้วต้องรู้สึกปลอดภัย การถ่ายเทลงต้องดีและไม่อับลม
- **ประหยัด** นอกจากนี้บ้านดินที่กลุ่มเป้าหมายอย่าง ได้นั้นต้องมีความประหยัด คือ ต้องมีค่าใช้จ่ายไม่แพง สามารถหาวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างบ้านดินได้ (บ้านดินจะมีค่าใช้จ่ายน้อยมากถ้าใช้วัสดุในท้องถิ่น)
- **สร้างเองได้** อกจากนี้บ้านดินที่ชาวบ้านอย่าง ได้นั้นต้องสามารถสร้างได้เองอย่างง่ายๆโดยใช้แรงงานในบ้าน เช่น ใช้แรงงานภายในครอบครัวหรือแรงงานภายนอกชุมชน (การลงแขกช่วยกันสร้างบ้านดิน)

บทเรียนจากการจัดกระบวนการเรียนรู้

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาทางโครงการประสบปัญหาหลายประการซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันควรที่จะใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเด็กนักเรียนต้องใช้วิธีการเรียนรู้แบบวิชาการกึ่งสนุกสนาน ส่วนกลุ่มช่างฝีมือต้องเน้นเทคนิคการทำบ้านดินมากกว่าด้านวิชาการ
2. ในการฝึกอบรมสร้างบ้านดินที่มีผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น กลุ่มละ 10-30 คน จำเป็นต้องมีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะอาจเกิดปัญหาในเรื่องเทคนิคการสร้างได้ เช่น เมื่อ ก่อผังกำแพงสูงขึ้นอาจจะทำให้ผังกำแพงอ่อน弱 และล้มลงได้
3. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้แต่ละครั้งต้องเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น เพราะถ้าผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นมากเท่าไหร่ก็จะทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้ามากขึ้นเท่านั้น
4. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้นั้นองค์ความรู้ในบางอย่างอาจต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่โดยการเปิดรับฟังความคิดเห็นจากผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ เช่น กลุ่มช่างที่มีประสบการณ์ในการสร้างบ้านมาก่อนซึ่งความคิดเห็นบางอย่างอาจปรับใช้ให้เหมาะสมต่อไปในอนาคตได้
5. ใน การจัดกระบวนการเรียนรู้อาจมีข้อถกเถียงกันในรายละเอียดเรื่องเทคนิควิธีการ ดังนั้นอาจมีการเปิดเวทีให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เช่น เวทีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกลุ่มช่าง

นอกจากนี้ทีมงานบ้านسا yrung ying ได้สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลง หลังจากมีการสร้างบ้าน ดินตัวอย่างขึ้นที่หน้าโรงเรียนท่ามะไฟหวาน ดังนี้

1. เกิดการพูดคุยกันในกลุ่มช่าง ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นใจในอาชีพการสร้างบ้านดิน
2. ชนชั้นกลางสนใจบ้านดิน เพราะสวยงาม อยู่สบาย และราคาถูกกว่าบ้านปูนทำให้เกิดการติดต่อจ้างงานในพื้นที่ โดยโครงการฯ ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างผู้จ้างกับกลุ่มช่าง
3. เกิดค่านิยมใหม่คือเมื่อมีการจ้างงาน(ชนชั้นกลาง)ทำให้กลุ่มชาวบ้านหันมาสนใจบ้านดินกันมากขึ้น
4. เกิดแนวความคิดในเรื่องการรวมกลุ่มช่วยกันสร้างบ้านดิน ขึ้น เพราะจากการคำนวณต้นทุนในการสร้างบ้านดินแล้วพบว่า 70 % เป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องแรงงาน ดังนั้นถ้ามีการลงแรงช่วยกันก็จะสามารถมีบ้านดินราคาประหยัดได้
5. เกิดการเรียนรู้วิจัยและพัฒนาเทคนิคต่างๆเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น วิธีการปั้นสีให้นวลด การผสมดินแบบแห้ง การจัดการถังปูน การจับข้างใต้หลังคาดิน เป็นต้น

6. มีการบอกร่องกอกต่อและมีผู้สนใจมากขึ้น(มีผู้สนใจมาดูงานมากขึ้น)
7. ผลจากการทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างทำให้กลุ่มช่างได้เรียนรู้และประยุกต์ภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องเทคนิคการสร้างบ้านดินมากมาย
8. เกิดกลุ่มช่างที่มีประสบการณ์การสร้างบ้านดิน ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญในการขยายผลการเรียนรู้เพื่อสร้างบ้านดินในอนาคต

การจัดการความรู้

วิธีเก็บ/รวบรวมข้อมูล

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มช่างก่อสร้างมืออาชีพ เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาสร้างบ้านดินให้กลุ่มช่างได้ทำการเรียนรู้ เพื่อประสานกับความรู้เดิม ก่อให้เป็นความรู้ใหม่ที่เหมาะสมสำหรับคนภาคอีสาน
2. จัดเสวนาเพื่อถอดบทเรียนทำเป็นสื่อการสอนชีดีรอม แจกจ่ายชาวบ้าน และเครือข่ายประชาชนทั่วอีสาน และทำการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้านที่มีความต้องการที่อยู่อาศัยในอนาคต จำนวน 200 คน จาก 15 หมู่บ้าน เพื่อจะให้เกิดความมั่นใจในการสร้างบ้านได้ด้วยตนเอง
3. อบรม เด็กนักเรียนจำนวน 9 โรงเรียน ในเขตสามอำเภอของจังหวัดชัยภูมิให้แก่ อำเภอแก้งคร้อ เกษตรสมบูรณ์ และ ภูเขียว เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้อย่างเป็นสุข ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านดินในรูปแบบของการพังบรรยาย และ การเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อที่ทางโครงการจะได้ทำการสรุปแล้วถอดเป็นบทเรียนเรื่อง ความรู้การสร้างบ้านดินสำหรับเยาวชนและประชาชนที่สนใจ

กระบวนการวิธีการ

ก่อนทำ

- 1) สำรวจพื้นที่เพื่อค้นหาภูมิป่าหมาย
- 2) เก็บข้อมูลชาวบ้าน และ ช่าง เพื่อตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงหลังจากที่ กลุ่มเป้าหมายผ่านการเรียนรู้
- 3) จัดเตรียมหลักสูตรการสอนสำหรับเด็ก และ ผู้ใหญ่ โดยทำการปรับปรุงวิธีการ จัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนี้

- กลุ่มเป้าหมายเด็ก เกิดบทเรียนสนุก ๆ สำหรับเด็ก เช่น เล่านิทานหมู 3 ตัว ทดลองวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ คำนวณต้นทุนเปรียบเทียบบ้านปูน กับบ้านดิน (แบบสร้างเอง) ย้ำดินประกอบบทเพลง
- กลุ่มเป้าหมายผู้ใหญ่ จัดเรียนรู้บ้านดินจากการด้วยวิธีให้สัมผัสถกับของจริง นัยสไลด์บรรยาย การฝึกทำอิฐ ก่ออิฐด้วยตนเอง

ระหว่างทำ

- 1) สร้างแบบบ้านดินที่ทันสมัยให้เป็นตัวอย่าง
- 2) จัดอบรมแก่กลุ่มเป้าหมายให้เพื่อให้เกิดความมั่นใจ ดังนี้
  - กลุ่มเด็กและเยาวชน (ความร่วมมือกับโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่ เป้าหมาย อนุญาตให้เด็ก มาเรียนรู้)
  - กลุ่มช่าง เกิดทักษะการสร้างบ้านดินเพิ่มขึ้นจากการลองผิดลองถูกและค่อยๆ เรียนรู้จากประสบการณ์ ทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้น
  - กลุ่มชาวบ้าน มีชาวบ้านให้ความสนใจประมาณ 20 ราย

หลังทำ

- 1) เด็ก เกิดความชอบ อยากได้ อยากทำเอง โรงเรียนสนใจคิดทำหลักสูตรบ้านดิน แต่มีปัญหาคือ ทำเองไม่ไหว เนื่องจากขาดการสนับสนุนจากการ
- 2) ช่าง เกิดความมั่นใจ เชื่อมั่น นำมาเป็นอาชีพได้ ปัญหา คือเป็นงานที่ไม่ต่อเนื่อง ติดผนต้องหยุด ชาวบ้าน ยังมีความรู้เม่ชัดเจน โครงการต้องเข้าไปช่วยจัดการให้
- 3) ชาวบ้าน เกิดความนิยม ชอบบ้านดิน ปัญหาคือ ยังมีความไม่มั่นใจถึงขนาดเปลี่ยนแปลงค่านิยมเก่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำมาหากินทำให้ไม่มีเวลาทำบ้านด้วยตัวเอง

ตัวชี้วัดชุมชนเป็นสุข

ตัวชี้วัดความสุขชุมชน คือ การที่แต่ละครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่อยู่อาศัย คือ ชาวบ้านสามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้เอง โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงจนเกินไป ทั้งนี้เพื่อจะได้ลดปัญหานี้สิ้น หรือไม่ก็ต้องทิ้งครอบครัวออกไปทำงานไกล ๆ จะได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น โดยบ้านที่ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านควรมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. บ้านที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตนั้นควรจะมีความมั่นคง แข็งแรงและสวยงาม สามารถกันได้กันฝนได้จากน้ำเมื่อยู่อาศัยแล้วจะต้องเกิดความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัยและเกิดความภาคภูมิใจในบ้านของตนเอง

2. อยู่สบาย บ้านที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตนั้นความสบายจากการอยู่อาศัยก็ถือได้ว่ามีความสำคัญไม่แพ้กัน เพราะ บ้านที่มีความเย็นสบายจะทำให้ผู้อยู่เกิดความสุขภายในบ้าน
3. ใช้วัสดุที่มีในห้องถีน สำหรับวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในห้องถีนเพื่อเป็นการประหยัดรายจ่ายสำหรับการจัดซื้อวัสดุจากภายนอกควรมีให้น้อยที่สุดเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย
4. ทุกคนสามารถมีบ้านได้ เป็นบ้านที่เน้นการพึ่งตนเองรวมมีเทคนิคไว้ในการสร้างอย่างง่ายๆ สามารถสร้างได้ทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ และเทคนิคการสร้างนี้ควรที่จะสามารถบอกร่องรอยของผู้สร้างได้เพื่อให้เกิดการสืบทอด

อย่างไรก็ตามแม้ว่าทางกลุ่มคนทำงานบ้านสายรุ้งจะมีความเชื่อว่า บ้านดินจะเป็นบ้านทางเลือกสำหรับคนที่อยากมีบ้านในอนาคต โดยไม่ต้องดินรอบพื้นที่เพื่อหาเงินไปสร้างบ้าน ทำให้ครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้ากัน แต่ก็ยังต้องสู้กับภาระและการยังไม่พร้อมที่จะยอมรับนวัตกรรมใหม่ของการสร้างบ้านด้วยดิน ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความมั่นคงทางการ แต่มีอยู่สิ่งหนึ่งที่เป็นกำลังใจให้กับคนทำงานคือ คนที่มั่นใจครั้งคราวในบ้านดินกลับกลายเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ เรียนรู้จริง โดยเฉพาะกลุ่มช่างที่เป็นต้นกล้าชุดแรกที่พากเพียรได้พยายามให้เติบโตและคาดหวังว่าจะขยายผลต่อไป เป็นกลุ่มที่เป็นสุขในชุมชนแห่งนี้

องค์ความรู้ การสร้างบ้านดิน

เทคนิคไว้การสร้างบ้านดินทั่วไป (รนา อุทัยภัตราชูร. 2547)

องค์ความรู้เรื่องเทคนิคไว้การสร้างบ้านดิน จะกล่าวถึง 2 ส่วน คือ เทคนิคไว้การสร้างบ้านดินของเครือข่ายบ้านดินซึ่งเป็นความรู้นำเข้า กับ องค์ความรู้เทคนิคที่กลุ่มช่างบ้านสายรุ้งได้คิดค้น ปรับประยุกต์ขึ้น

(1) เทคนิคการสร้างบ้านด้วยดินที่ทดลองทำในประเทศไทย มีหลายแบบ ได้แก่

- บ้านดินแบบอิฐดินดิบ (adobe) เป็นการนำดินและแกลบอย่างละเอียดกันมาผสมให้เป็นเนื้อเดียวกันโดยใช้น้ำเป็นตัวเชื่อมหลังจากนั้นนำไปใช้ไม้แบบตากให้แห้งหลังจากก้อนดินแห้งก็นำก้อนดินที่ได้มาเรียงลับฟันปลาเป็นผังกำแพงบ้าน
- บ้านดินแบบดินปืน (cob) เป็นการนำดินผสมฟางหรือแกลบปืนเป็นก้อนๆ แบบๆ วางทับกันไปเรื่อยๆ ซึ่งผังที่ได้จะเป็นผังดินเหมือนกับบ้านดินแบบก้อนอิฐดินดิบ

- บ้านดินแบบดินปั้นกับโครงไม้ (*wattle and daub*) เป็นการประยุกต์การทำบ้านดินให้เข้ากับบ้านไม้โดยในการสร้างบ้านไม้นั้นต้องมีการตั้งเสาและใช้ไม้ไฝ่سانเป็นผนังไว้ก่อนหลังจากนั้นก็ใช้ดินผสมฟางจากหุบไม้ไฝ่อีกครั้ง
- บ้านดินแบบดินปั้นกับเศษไม้ หรือ ก้อนหิน (*cordwood or stone*) เป็นการประยุกต์ใช้เศษไม้หรือก้อนหินที่มีอยู่ในพื้นที่มาทำเป็นบ้านโดยใช้ดินเป็นตัวเชื่อม ประสานให้เศษไม้หรือก้อนหินยึดกันเป็นผนัง
- บ้านดินแบบดินอัดไม้แบบ (*rammed earth*) เป็นการทำบ้านดินโดยใช้ไม้แบบเป็นตัวหล่อผนังดินซึ่งในการทำต้องมีการสร้างไม้แบบสำหรับหล่อผนังดินขึ้นมาก่อนหลังจากนั้นก็ใช้ดินผสมแกลบหรือฟางค่อยๆ เทใส่ไม้แบบแล้วใช้ไม้อัดดินในแบบให้แน่นเมื่อติดแห้งก็จะได้ผนังดินแบบดินอัดไม้แบบ
- บ้านดินแบบกระสอบปุ๋ย (*earthen bag*) เป็นการประยุกต์ใช้กระสอบมาใส่ดินที่ผสมกับฟางหรือแกลบแล้วนำไปเรียงให้เป็นบ้านดิน ซึ่งเทคนิคแบบนี้เหมาะสมสำหรับการสร้างบ้านแบบเร่งด่วนซึ่งสามารถสร้างได้ทั้งหน้าฝนและหน้าแล้ง
- บ้านดินแบบฟางอัดดินด้วยดิน (*strawbale*) บ้านดินแบบนี้เหมาะสมสำหรับพื้นที่ที่มีอากาศหนาวจัดหรือร้อนจัด เช่น แถบที่มีทิมะตอก หรือแถบทะเลทราย โดยในการสร้างบ้านดินแบบนี้นั้นจะใช้ฟางเป็นผนังซึ่งฟางจะเป็นอนุรักษ์ความร้อนหรือความเย็นไม่ให้สามารถเข้ามาในบ้านได้แต่โครงสร้างของบ้านยังเป็นระบบเสารับแรงเมื่อไอนเดิม

(2) เทคนิคพื้นฐานในการก่อสร้างผนังและโครงสร้างผนัง มีหลายแบบ ได้แก่

- ผนังดินดิบผสมหญ้าคา (คล้ายกับการสร้างบ้านด้วยดินปั้นกับโครงไม้) เป็นผนังดินดิบผสมหญ้าดัดทับหน้าบันผนังหญ้าคาที่กรุบในโครงเครื่าของผนังซึ่งติดตั้งอยู่ในกรอบของเสา คานล่าง และคานบนซึ่งรับหน้าหักโครงหลังคา ทำให้เป็นผนังที่มีหน้าหักเบาเมื่อหญ้าที่กรุแผ่นหนาระหว่างโครงเครื่าเป็นอนุนความร้อนชั้นดี และคาดทับหญ้าทั้งสองด้านด้วยดินดิบผสมหญ้า ซึ่งทำหน้าที่เหมือนคอนกรีตจราบผิว กรรมวิธีทำวัสดุจราบผิวไม่มีอะไรมีขั้นตอนเพียงแต่นำดินดิบและหญ้าคาที่มีคุณลักษณะเหนียว และแข็งแรง ตากแห้งแล้วนำมาผสานเคลือบกับหน้าให้มีลักษณะเป็นโคลน หนักไว้ 1-3 คืบพอให้หญ้าและดินเข้ากันดีก็นำมาคาดทับไปบนผนังหญ้าคาที่กรุตึงไว้กับโครงเครื่า โครงเครื่าของผนังดินดิบผสมหญ้านี้มี 2 ประเภท คือ

เทคนิค/วิธีการ	ภูมิปัญญาเข้า	ภูมิปัญญาประยุกต์	ความแตกต่าง
1. <u>การผสมดินกับ gallon</u>	ในการผสม gallon กับดินต้องใช้เวลาอย่างช้าๆ ให้ร่วนและใส่น้ำลงไปหลังจากนั้นก็ย้ายดินกับน้ำให้เข้ากันแล้วใส่ gallon ไปหลังจากนั้นก็ย้าย gallon กับดินกับ gallon ให้เข้ากันอีกครั้ง	ในการผสม gallon กับดินนั้นต้องชุดดินให้ร่วนแล้วใส่ gallon ไปใช้ขอบคุกคุกเคล้าให้เข้ากันหลังจากนั้นค่อยใส่น้ำลงไปแล้วใช้เท้าเหยียบดิน-น้ำ-gallon ให้เข้ากัน	การใส่น้ำกับดินก่อนกับการใส่น้ำกับดินทีหลังผลคือสามารถเหยียบดินกับ gallon เข้ากันได้เร็วขึ้นกว่าเดิม และ gallon ผสมกับดินได้ดีกว่าเดิม
2. <u>การเคลือบผนังกันน้ำ(การทาสีดิน)</u>	หลังจากทาสีดินเมื่อสีดินเริ่มหมาดให้ใช้แผ่นพลาสติกมาลูบกับผนังอีกครั้งเพื่อให้ผนังเรียบ	หลังจากทาสีดินเมื่อสีดินเริ่มหมาดให้ใช้ฟองน้ำชุบน้ำหมาดๆ มาปั่นเพื่อให้ผนังติดเรียบ (เป็นการประยุกต์งานปูนมาใช้กับงานดิน)	ได้ผนังที่ดูเรียบ สวยงามและรวดเร็ว
3. <u>การทำหลังคาดินกันน้ำ</u>	หลังคาดินหลังจากทำหลังคาดินแล้วให้ใช้วัสดุธรรมชาติมาเคลือบหลังคาอีกครั้งเพื่อกันน้ำ	หลังคาดิน หลังจากน้ำดินและทาสีดินแล้วมีการนำปูนบางๆ มาปูบนหลังคาอีกครั้งหลังจากนั้นมีการนำสีน้ำมันมาทาเพื่อกันน้ำเป็นการประยุกต์ใช้วัสดุที่มีอยู่ในห้องถังที่หาง่าย	<ul style="list-style-type: none"> เป็นเทคนิคที่กลุ่มช่างคิดขึ้นมาใหม่ ทำให้หลังคาป้องกันการรั่วซึมได้ แต่หลังจากทดลองไปแล้วปรากฏว่าปูนที่สถาปัตย์เนื่องจากจะบดกันไม่ละเอียด ทำให้หลังคาหลุดร่องบ่อยครั้ง จึงได้ทดลองการทาสีน้ำมันให้หันเข้าและปั่นจนเรียบจึงแก้ปัญหาได้
4. <u>การจัดระบบการตากก้อนดิน</u>	ในการตากก้อนดินนั้นไม่มีการจัดการส่วนใหญ่แล้วแต่ผู้ทำ (ข้อเสียคือการวางแผนไม่เป็นระบบทำให้เสียพื้นที่ในการวางแผนและก้อนดินเมื่อแห้งแล้วจะไม่เรียบตามต้องการ)	ในการตากดินมีการวางแผนการตากก้อนดินโดยนำถุงปูยามาปูกันไม่ให้ดินพื้นติดกับก้อนดินและมีการเรียงกันเป็นระบบผลคือทำให้ได้ทำก้อนดินที่ได้เรียบได้รูปทรงตามต้องการและเรียงได้มากขึ้น	ประหยัดพื้นที่และทำให้ก้อนอิฐแห้งเร็ว
5. <u>การใช้ช่องหน้าต่างและประตู</u>	ในการใช้ช่องหน้าต่างและประตูปกติจะใช้ตัวปูดีที่ว่างกับประตูหน้าต่างก้อนนำไปติดตั้ง	ในการทดลองมีการนำไม้ทำเป็นเดือยยาวๆ แทนตัวปูดีทำให้ว่างกับประตูหน้าต่างมีความแข็งแรง	ทำให้บ้านดินที่ทึบ สวยงามขึ้น เพราะมีช่องแสง เข้ามายังตัวบ้าน

เทคนิค/วิธีการ	ภูมิปัญญานำเข้า	ภูมิปัญญาประยุกต์	ความแตกต่าง
6. การจัดการถังปุ๋น	ในการตักดินใส่ถังไม่มีการจัดการในเรื่องดินติดกันถังทำให้ต้องยกถังปุ๋นที่มีน้ำหนักมากขึ้นโดยไม่จำเป็น	ในการตักดินใส่ถังได้มีการประยุกต์งานปุ๋นมาใช้คือก่อนตักดินทุกครั้งต้องมีการนำถังไปแกะงอกบ้าน้ำเพื่อไม่ให้ดินติดถัง (เพราะน้ำจะเป็นตัวกั้นไม่ให้ดินติดถัง)	

การจัดการความรู้ในลักษณะหลักสูตรฝึกอบรม

การจัดการองค์ความรู้ในชุมชนนั้น พื้นที่ของของโครงการฯ(พื้นที่ภูแลนค่า)ค่อนข้างแตกต่างจากองค์กรอื่น โดยในการจัดการความรู้ของชุมชนนั้นเป็นแบบ “องค์กรจัดการความรู้” (บ้านสายรุ้ง) กลไกการจัดการความรู้นั้นองค์กรที่สำคัญที่เข้าไปจัดการความรู้ชุมชนได้แก่ กลุ่มบ้านสายรุ้ง และโรงเรียนเรียนประถมและมัธยมในพื้นที่ ซึ่งกระบวนการจัดการความรู้นั้นจะเป็นแบบความร่วมมือกัน ระหว่างโรงเรียนและทางกลุ่มบ้านสายรุ้ง(โครงการฯ)

- กลไกการจัดกระบวนการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนในพื้นที่ นั้นทางโรงเรียนจะจัดส่งนักเรียนเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้โดยมีอาจารย์ในโรงเรียนเป็นผู้นำเด็กนักเรียนมาจัดกระบวนการเรียนรู้ที่บ้านสายรุ้ง
- กลไกการเรียนรู้ของช่าง นั้นจะเป็นแบบการพูดคุยและชักชวนช่างในพื้นที่ให้เข้ามาร่วมกระบวนการเรียนรู้โดยตั้งเป้าหมายว่าเมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วช่างน่าจะนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพ
- กลไกการเรียนรู้ของกลุ่มชาวบ้าน นั้นจะเป็นรูปแบบการลงพื้นที่เข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านในกลุ่มที่ยากจนและยังไม่มีกำลังความสามารถ / ศักยภาพในการสร้างโดยในการเข้าไปพูดคุยจัดกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม
- องค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการสร้างบ้านดิน โดยคณะทำงานของโครงการและกลุ่มช่างได้มีการลงผิดลงถูก ประเมินข้อเด่นข้อด้อยของบ้านดิน การประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของเมืองไทย เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่นำเข้าจากภายนอก
- การจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างบ้านดินให้กับเด็กและเยาวชน โดยในกลุ่มนี้จะเน้นไปในเรื่องของการปลูกฝังแนวคิด ค่านิยม เพราะเด็ก เยาวชนยังไม่มีศักยภาพในการสร้างบ้านเองได้ แต่ได้มุ่งให้เกิดเป็นหลักสูตรของท้องถิ่น

การขยายผลการเรียนรู้

ขยายผลในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นซ่างก่อสร้าง

หลังจากจัดสร้างบ้านดินตัวอย่างที่หน้าโรงเรียนมัธยมท่ามะไฟหวานแล้ว ได้มีกลุ่มคนชั้นกลางเข้ามาดูและพูดคุยจนทำให้เกิดความต้องการอย่างได้บ้านดินหลังจากนั้นจึงมีการพูดคุยกับกลุ่มซ่าง เกิดการจ้างงานเกิดขึ้นในพื้นที่ ทำให้เกิดซ่างรุ่นใหม่ ๆ และเกิดการสอนกันเอง

จากการจัดฝึกอบรมการสร้างบ้านดินที่ผ่านมา มีชาวบ้านหลายคนที่สนใจ ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ (25-30 ปี) และคนที่อยากรับเป็นซ่างบ้านดินมีเงื่อนไขว่าต้องผ่านการฝึกอบรมก่อน บางครั้ง การขยายตัวเป็นไปในรูปแบบของการไปช่วยงานในฐานะกรรมกรก่อนและค่อยๆ เรียนรู้ไป บางคนเข้ามาเรียนรู้จากการที่ซ่างขาดงาน (ลูกเมีย) และเรียกให้ไปช่วย ทำให้ได้เรียนรู้ไปโดยปริยาย จากความรู้สึกไม่ค่อยเชื่อมั่นว่าจะเอาดินมาสร้างบ้านได้ หลังจากได้เรียนรู้การทำงานกับกลุ่มซ่าง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นของคนที่บ้านดินเป็นของตัวเอง

อย่างกรณีของ **ช่างรุน หาญมโน** เป็นซ่างอีกคนหนึ่งที่มีจุดเริ่มต้นเช่นนี้ ซึ่งได้เล่าความรู้สึกให้ฟังว่า

“ตอนแรกผมไปนั่งหัวเราะว่าเพื่อนพากันเล่นขายของหรือเปล่าหรือว่าจะสร้างบ้าน เพราะเห็นเล่นนี้โคลนนอมแมมกันไปหมด พอเขารีบก่ออิฐแบบใช้มือไม่มีเครื่องมืออะไรเลย ผมยังคิดว่า มันสิบหักลงมาทับกอตายเสียบ่เน้าะ แต่พอไปช่วยหลายวันเข้าก็เริ่มเห็นกับตาตัวเองว่า ดินสามารถสร้างบ้านได้ และตอนนี้ผมคิดว่า จะสร้างไว้ให้ลูกสักหลัง ลูกสาวผมสนใจมากตอนนี้ไปทำงานกรุงเทพฯ แต่ช่วงที่กลับมาเยี่ยมพมได้มาลองหัดยำดินทำก้อนอิฐที่บ้านสายรุ้งครั้งหนึ่งแล้ว ผมคิดว่า พร้อมเมื่อไรจะจะสร้างทันที”

อย่างไรก็ตาม การขยายความคิดเรื่องการสร้างบ้านด้วยดินที่ยังมีอุปสรรคอยู่บ้าง คือ คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังต้องดื่นรนหาอยู่หากินเลี้ยงปากท้องด้วยการออกไปรับจ้างรายวัน ทำให้ไม่มีเวลาคิดเรื่องการลงแรงสร้างบ้าน นอกจากนี้แม้ว่าหลายคนจะสนใจมาเรียนรู้การเป็นซ่างบ้านดินแต่ก็มีเงื่อนไขว่าอย่างมีงานรับเหมาทำตลอดไม่เว้นช่วงเพื่อมีรายได้สม่ำเสมอ

การขยายผลระหว่างภาคีเครือข่าย

ระหว่างการดำเนินงานได้มีการพูดคุยกันระหว่างเครือข่ายจนได้มีการจัดศึกษาดูงานในพื้นที่ของโครงการขึ้น โดยทางโครงการเกษตรยั่งยืน จังหวัดนครพนมได้จัดศึกษาดูงาน และปฏิบัติการในพื้นที่ของกลุ่มบ้านสายรุ้ง จนปัจจุบันชาวบ้าน จากโครงการเกษตรยั่งยืนกลับไปเริ่มทำก้อนอิฐดินสะสมเอาไว้เพื่อสร้างบ้านในอนาคต

การขยายผลแบบอาศัยกลไกช่างวิทยากร

ระหว่างการดำเนินงานได้มีการติดต่อจากผู้สนใจอย่างได้บ้านดินแต่เมืองทุนไม่มาก ดังนั้นทางโครงการจึงได้จัดส่งช่างที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และได้ฝึกเทคนิควิธีการสร้างบ้านดินอย่างชำนาญไปสอนให้กับช่างในพื้นที่นั้นๆ โดยใช้เงื่อนไขคือทางโครงการจะส่งช่างวิทยากร 1 คนไปสอนและร่วมสร้างบ้านดินกับช่างในพื้นที่อีก 4 คนโดยใช้เวลาเรียนรู้และสร้างบ้านดินร่วมกันจนบ้านดินเสร็จแล้วช่างวิทยากรก็จะกลับ ช่างในพื้นที่ก็จะเข้าใจเทคนิคกระบวนการสร้างบ้านดินจนสามารถรับเหมาสร้างบ้านดินได้ในอนาคต

การขยายผลแบบกลไกวิทยากรสอนกลุ่มเยาวชน

ในช่วงดำเนินงานได้มีกลุ่มเยาวชนติดต่อขอให้ทางโครงการไปสอนกลุ่มเยาวชนสร้างบ้านดิน เช่น จังหวัดขอนแก่น (กลุ่มเยาวชนที่ภูเวียง , กลุ่มเยาวชนที่มัญจา , กลุ่มเยาวชนหนองสองห้อง) โดยทางโครงการจัดระยะเวลาในการเรียนรู้การสร้างบ้านดินไว้ 5 วันด้วยกันโดย ใน 2 วันแรกจะเป็นการพูดคุยเปิดภาพบ้านดินทั่วโลก, บ้านดินในเมืองไทยและสอนการทำก้อนอิฐดิน หลังจากนั้น อีก 7 วัน รอก้อนดินแห้งจะไปสอนเทคนิคการทำก้อนดินอีก 3 วัน รวมแล้วใช้เวลาทั้งหมด 5 วัน

การขยายกลุ่มคนและองค์กรภายนอก

ก่อนการดำเนินโครงการกับ สรส. ทางกลุ่มบ้านสายรุ้งมีการประสานกับภาคีเครือข่ายตลอดทั้งกลุ่มผู้สนใจผ่านเว็บไซต์ เครือข่ายบ้านดิน และสำนักข่าวชั้นนำ อยู่ก่อนแล้ว

การขยายผ่านสื่อ/สิ่งพิมพ์

กลุ่มบ้านสายรุ้ง ได้เก็บเกี่ยวองค์ความรู้การสร้างบ้านดินเพื่อการพัฒนาเอง เพื่อนำไปจัดพิมพ์เป็นหนังสือ “คู่มือการสร้างบ้านดิน” และผลิตวีดีโอเพื่อเผยแพร่กับกลุ่มองค์กร และผู้สนใจทั่วไป โดยได้รับประมาณสนับสนุนจาก โครงการ สรส.ภาคอีสาน

อาคารดินที่อำเภอนาพوج จังหวัดขอนแก่น เป็นอาคารโอลีมปิกของชุมชนที่ก่อสร้างได้ในราคากู

อนาคตของบ้านดิน “บ้านทางเลือก” ของผู้เรียนรู้

ในความพยายามของกลุ่มบ้านสายรุ้งที่สร้างแนวคิด ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการสร้างบ้านดินให้กับชาวบ้านจนมีผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายสร้างบ้านดินเพิ่มมากขึ้น แต่ในการเคลื่อนตัวของกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ผ่านสื่อและกิจกรรมกิจกรรมมีปัญหางานประจำที่จะต้องร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขกันต่อไปอีกอย่างน้อย ๒ ประการ ได้แก่

ประการแรก ความไม่ลงตัวของความรู้เรื่องบ้านดินเอง องค์ความรู้ยังไม่แน่ ยังไม่มีแบบแผนที่สำเร็จชูป ยังต้องอาศัยการค้นคว้า ทดลองต่อไป

ประการที่สอง เรื่องค่านิยม และการยอมรับบ้านดินของชาวบ้าน เนื่องจากวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่ผ่านมาของชาวบ้านในภาคอีสานนิยมอยู่อาศัยในบ้านไม้และบ้านปุน และยังมองว่าบ้านดินเป็นบ้านที่อาจจะไม่มั่นคงถาวร ยังชาวบ้านจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้กับโครงการฯ ไม่มีความเชื่อมั่นหรือศรัทธาในบ้านดิน

แต่ในขณะเดียวกัน กลุ่มช่างบ้านดินกลับเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่าบ้านดินสามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้อย่างมั่นคงถาวร ดูเหมือนว่ากลุ่มเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้กลุ่มช่างสร้างบ้านดินนี้เป็นกลุ่มผู้เรียนที่บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการฯมากที่สุด เพราะนอกจากจะเกิดความรู้ ความเข้าใจและศรัทธาเชื่อมั่นในบ้านดินในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรและการเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองด้านที่อยู่อาศัยแล้ว ยังเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อบ้านดินใน

ฐานะที่เป็นบ้านทางเลือกของชุมชน และกลุ่มช่างสร้างบ้านดินได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร กระบวนการเผยแพร่ความรู้การสร้างบ้านดินให้กลุ่มอื่นๆ ในหลายโอกาส นอกจากนี้ยังสามารถใช้ความรู้และความชำนาญออกไปทำมาหากินรับจ้างสร้างบ้านดินในที่ต่างๆ จนเริ่มยึดเป็นอาชีพได้บ้างแล้ว จึงกล่าวได้ว่าโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิได้ก่อให้เกิดสุขสวัสดิ์ในหมู่ช่างบ้านดิน และกำลังขยายผลของการเรียนรู้ให้แทรกซึมเข้าไปสู่ประชากรกลุ่มอื่นๆ ที่เริ่มหันมามอง “บ้านดิน” ในฐานะ “บ้านทางเลือก” กันมากขึ้น.

การยำดิน และปั้น ก้อนอิฐดิน เป็น ขั้นตอนสำคัญที่คน สร้างบ้านดินต้องลง มือทำด้วยตนเองจึงจะ สามารถรู้จักและ เข้าใจ “ดิน” และเป็น การร่วมมือ(และเท้า) ร่วมใจของคนหลาย วัยหลายสถานภาพ ทั้งพ่อ ลูกและเพื่อน ฝูง มิตรสหาย

สรุปกรณ์ศึกษาโครงการการเรียนรู้และการจัดการความรู้การสร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง

โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง ดำเนินการโดยนักพัฒนาดินบ้านสายรุ้ง เป็นความพยายามในการนำภูมิปัญญาเรื่องบ้านทางเลือก (บ้านดิน) เข้าไปเผยแพร่ในชุมชนที่กำลังเผชิญปัญหาด้านที่อยู่อาศัย คือ ชุมชนในตำบลบ้านท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ โดยการจัดกิจกรรมการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสร้างบ้านดินให้แก่กลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มช่างก่อสร้างบ้าน และกลุ่มเยาวชนที่เป็นนักเรียน ซึ่งในการจัดการเรียนรู้ได้มีการแนะนำความรู้เรื่องบ้านดินในภูมิภาคต่างของโลก ความสำคัญและคุณค่าของบ้านดินในฐานะเป็นบ้านทางเลือกที่เจ้าของสามารถสร้างได้ด้วยตัวเอง และกระบวนการสร้างบ้านดินสามารถก่อให้เกิดความสุขแก่ผู้สร้างด้วยการเข้าใจธรรมชาติของดิน เกิดความภาคภูมิใจในความสามารถของตนเองที่สร้างบ้านได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง และเกิดกระบวนการกรุ่นที่นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผลการเรียนรู้ที่เกิดแก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ได้แก่

- **กลุ่มนักเรียน** กลุ่มนักเรียนประถมและมัธยมในพื้นที่ ตำบลท่ามะไฟหวาน ตำบลตาดرينทอง และตำบลเก่าบ่าดี นักเรียนส่วนใหญ่มีความประทับใจและชอบบ้านดินอย่างมากโดยมีเด็กนักเรียนบางกลุ่ม ขอปีมีแบบไปทำก้อนดินดิบสะสม แต่ก็ทำได้รับสั้นๆ เพราะงานการทำก้อนอิฐดินสะสมเป็นงานยากและค่อนข้างหนักหนาสำหรับเด็กนักเรียน กลุ่มเด็กๆ ทำได้เพียง 20- 30 ก้อนก็เกิดความท้อและเลิกทำในที่สุด จากปรากฏการณ์ดังนี้ทางโครงการจึงมีบทสรุปงานบ้านดินสำหรับเด็กนักเรียนว่า เป้าหมายที่ควรตั้งเป้าสำหรับกลุ่มเด็กนักเรียนควรจะแค่ปลูกฝังให้เด็กๆ รักและชอบบ้านดินเพื่อที่ในอนาคตเมื่อมีโอกาสสร้างบ้าน เด็กๆ กลุ่มนี้อาจเลือกสร้างบ้านดิน
- **กลุ่มช่างในพื้นที่ตำบลท่ามะไฟหวาน** ส่วนใหญ่ป็นช่างปูนและช่างไม้ที่รับเหมาสร้างบ้านไม้และบ้านปูนในพื้นที่อยู่แล้ว ก่อนการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้กลุ่มช่างไม่เชื่อมั่นในบ้านดิน แต่ก็อย่างที่ลองเรียนรู้ และเมื่อผ่านหลักสูตรการเรียนรู้แล้วก็เริ่มเชื่อมั่นว่าสามารถสร้างบ้านด้วยดินได้ ช่างบางคนเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างบ้านดินให้ดูสวยงามมากขึ้น เพราะรู้สึกว่าบ้านดิน เป็นหน้าเป็นตา ภูมิใจและเข้ารู้สึกว่ามีคนมาเยี่ยมเข้าบ่อยๆ และชาวบ้านเริ่มโงะจันถึงบ้านเขาว่าโครงการฯ มาดูและขอศึกษา
- **ชาวบ้านในพื้นที่** เมื่อได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการสร้างบ้านดินสาธิตแล้วก็เริ่มมีความรู้ความเข้าใจและเชื่อมั่นในคุณภาพและคุณค่าของบ้านดิน

มากขึ้น บางกลุ่มได้เริ่มทำก้อนดินสะสมเอาไว้สร้างบ้านของตนเอง กระบวนการเรียนรู้บ้านดินในโครงการนี้จึงเป็นการจุดประกายและสร้างความสามารถในการพึงตนเองในด้านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านได้ในระดับที่น่าพอใจ

ในการดำเนินงาน คณะกรรมการพบร่วมปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจหลักประการที่เป็นทำให้กลุ่มเป้าหมาย prism น่าสนใจจะสร้างบ้านของตนเองด้วยดิน “ได้แก่ ความสวยงาม อยู่สบาย ปลอดภัย การถ่ายเทอากาศดี ประหยัด และสร้างได้ด้วยตัวเอง

ในระหว่างการจัดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ มีข้อค้นพบเชิงอุปสรรค บางอย่างที่ต้องปรับปรุงแก้ไข “ได้แก่

- การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน ควรใช้วิธีการที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเด็กนักเรียนต้องใช้วิธีการเรียนรู้แบบวิชาการกึ่งสนุกสนาน ส่วนกลุ่มช่างฝีมือต้องเน้นเทคนิคปฏิบัติการสร้างบ้านดินมากกว่าด้านวิชาการ
- การสร้างบ้านดินเป็นกลุ่มใหญ่ จะต้องมีผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะอาจเกิดปัญหาในเรื่องเทคนิคการสร้างได้
- ต้องเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น เพราะถ้าผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นมากเท่าไหร่ ก็จะทำให้ผู้เข้าร่วมมีความเข้ามากขึ้นเท่านั้น
- ความรู้ในบางอย่างอาจต้องมีการปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่โดยควรเปิดรับฟังความคิดเห็นจากผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ เช่น กลุ่มช่างที่มีประสบการณ์ในการสร้างบ้านมาก่อนซึ่งความคิดเห็นบางอย่างอาจปรับใช้ให้เหมาะสมต่อไปในอนาคตได้
- เมื่อมีข้อถกเถียงกันในรายละเอียดเรื่องเทคนิคหรือวิธีการก่อสร้าง ต้องเปิดเวทีให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาวิธีการที่เหมาะสมและทางเลือกให้มากขึ้น

นอกจากนี้ทีมงานบ้านสายรุ้งยังได้สังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มเป้าหมาย หลังจากมีการสร้างบ้านดินตัวอย่างขึ้นที่หน้าโรงเรียนท่ามะไฟหวาน ดังนี้

- เกิดการพูดคุยกันในกลุ่มช่าง ซึ่งก่อให้เกิดความมั่นใจในอาชีพการสร้างบ้านดิน
- กลุ่มคนชั้นกลางสนใจบ้านดิน เพราะสวยงาม อยู่สบาย และราคาถูกกว่าบ้านปูนทำให้เกิดการจ้างงานก่อสร้างบ้านดินในพื้นที่มากขึ้น
- เกิดค่านิยมใหม่ คือ เมื่อมีการจ้างงานสร้างบ้านดินทำให้ชาวบ้านหันมาสนใจบ้านดินกันมากขึ้น

- เกิดแนวความคิดในเรื่องการรวมกลุ่มช่วยกันสร้างบ้านดิน เพราะต้นทุนในการสร้างบ้านดินเป็นค่าแรงงานราบร้อยละ 70 การลงแรงช่วยกันก็จะสามารถมีบ้านดินราคาประหยัดได้
- เกิดการเรียนรู้วิจัยและพัฒนาเทคนิคต่างๆเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น วิธีการปั้นสีให้นวลด การผสมดินแบบแห้ง การจัดการถังปุ๋ย การจานข้างใต้หลังคิดิน เป็นต้น
- มีการบอกร่องกอกต่อและมีผู้สนใจมากขึ้น มีผู้สนใจมาดูงานมากขึ้น
- การทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างทำให้กลุ่มช่างได้เรียนรู้และประยุกต์ภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องเทคนิคการสร้างบ้านดินอย่างเข้มข้น และมีการสร้างสรรค์เทคนิควิธีการก่อสร้างและตกแต่งบ้านหลายประการ
- เกิดกลุ่มช่างที่มีประสบการณ์การสร้างบ้านดิน ซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญในการขยายผลการสร้างบ้านดินให้แพร่หลายออกไปในอนาคต

คณะกรรมการกลุ่มบ้านสายรุ้งคาดหวังว่ากระบวนการบ้านดินจะเป็นกลไกหนึ่งที่สามารถสร้างสุขภาวะให้แก่ชุมชนได้จากการที่แต่ละครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องที่อยู่อาศัย ชาวบ้านสามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้ในราคากู๊ด ลดปัญหาหนี้สิน ไม่ต้องทิ้งครอบครัวออกไปทำงานไกลๆเพื่อหาเงินมาสร้างบ้าน ได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น และบ้านดินที่พึ่งปราศจากความมั่นคง แข็งแรงและสวยงามสามารถกันแดดกันฝนได้ นอกจากนั้นเมื่ออยู่อาศัยแล้วจะต้องเกิดความรู้สึกอบอุ่นปลอดภัยและเกิดความภาคภูมิใจในบ้านของตนเอง บ้านที่มีความยืนยาวจะทำให้ผู้อยู่เกิดความสุขภายใต้สภาพที่ดี ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น และเป็นบ้านที่เน้นการพึ่งตนเองใช้เทคนิควิธีการสร้างอย่างง่ายๆ สามารถสร้างได้ทุกเพศทุกวัย ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ และเทคนิคการสร้างนี้ควรที่จะสามารถบอกร่องกอกต่อหรือสอนกันในชุมชนได้เพื่อให้เกิดการขยายผลแพร่หลายออกไป

ในความพยายามของกลุ่มบ้านสายรุ้งที่สร้างแนวคิด ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการสร้างบ้านดินให้กับชาวบ้านจนมีผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายสร้างบ้านดินเพิ่มมากขึ้น แต่ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ผ่านสื่อและกิจกรรมต่างๆกิจกรรมมีปัญหาที่จะต้องร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขกันในเรื่องความไม่ลงตัวของความรู้เรื่องบ้านดินที่องค์ความรู้ยังไม่ถูกตั้ง แต่เรื่องค่านิยม การยอมรับบ้านดินของชาวบ้านที่ยังมองว่าบ้านดินไม่มั่นคงถาวรกับบ้านดินที่ยังมีความเชื่อมั่นหรือศรัทธาในบ้านดินเลย

แต่ในท่ามกลางข้อกังวลดังกล่าว กลุ่มช่างบ้านดิน ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในโครงการกลับเกิดความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่าบ้านดินสามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยได้อย่างมั่นคง ถาวร กลุ่มช่างบ้านดินจึงเป็นกลุ่มผู้เรียนที่บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการมากที่สุด เพราะ

นอกจากจะเกิดความรู้ ความเข้าใจและสรัทชาเชื่อมั่นในบ้านดินในแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากร และการเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองด้านที่อยู่อาศัยแล้ว ยังเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อบ้านดินในฐานะที่เป็นบ้านทางเลือกของชุมชน และที่สำคัญกลุ่มช่างสร้างบ้านดินได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรกระบวนการเผยแพร่ความรู้การสร้างบ้านดินให้กับกลุ่มอื่นๆ ในหลายโอกาส นอกจากนี้ยังสามารถใช้ความรู้และความชำนาญออกแบบให้บ้านดินอย่างเป็นสุข เพื่อการพึ่งตนเอง อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิได้ก่อให้เกิดสุขสภาวะในหมู่ช่างบ้านดิน และกำลังขยายผลของการเรียนรู้ให้แทรกซึมเข้าไปสู่ประชากรกลุ่มอื่นๆ ที่เริ่มหันมามอง “บ้านดิน” ในฐานะ “บ้านทางเลือก” กันมากขึ้น.

⑥

การจัดการเรียนรู้ของ เครือข่ายภูมิปัญญาชุมชนคนพิมาย ใหม่ ใหม่ เปลี่ยน และปัจจุบัน ท่ามกลางความแปรผันของกระแสโลก

เมืองปราสาทหิน ถินไทรงาน เรื่องนามประเพณี หมู่พิมาย เครื่องหมายล้ำค่า

พิมาย ในทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะเป็นชุมชนเมืองโบราณ ที่มีชื่อปรากฏในศิลปาริ กขอมตั้งแต่ราชพุทธศตวรรษที่ 12 ว่า วีມປุระ และปรากฏชื่อเมือง “พิมาย” หรือ “วีมาะปุระ” ในศิลปาริ กพระเจ้าชัยวรມันที่ 7 (พุทธศตวรรษที่ 18) ในปัจจุบันยังมีหลักฐานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของเมืองพิมายเหลืออยู่ คือ ปราสาทหินพิมาย ศาสนสถานสำคัญในพุทธศาสนาแบบมหายานที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ในระยะปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 หรือราว 1,000 กว่าปีมาแล้ว

ในพื้นที่อำเภอพิมายและไก่เดียงยังมีแหล่งโบราณคดีที่เป็นชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยุธยาอยู่มาก แหล่งสำคัญและมีชื่อเสียงมากได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านราประสาท (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอโนนสูง ไม่ไกลจากปราสาททิพามาย) ที่มีการขุดพบหลุมฝังศพของชุมชนสมัยโลหะตอนปลายอยุธยาราช 3,000 ปี พร้อมทั้งเครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้เป็นจำนวนมาก ซึ่งชี้ให้เห็นว่าบริเวณที่ตั้งอำเภอพิมายมีความอุดมสมบูรณ์และมีความสำคัญในด้านการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ อย่างมาก

ในมิติทางด้านการท่องเที่ยว ปัจจุบัน “พิมาย” เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงอย่าง เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย สวนพฤกษาติ์ไทรราม ทุ่งกาลเที่ยวพิมาย-แขวงเรือประเพณีลำนำ้าจาราช-ลำนำ้ามูล เป็นต้น

ท้องถิ่นพิมาย ยังมีอะไรที่สำคัญอีกมาก โดยเฉพาะ คนพิมาย และ ภูมิปัญญา ในการทำอยู่ทำกินของคนพิมาย

แม้ว่าคนพิมายจะพยายามค้นหาสิ่งดีงามที่มีอยู่ในพื้นที่ของตน ทั้งของดีที่เป็นโบราณสถาน ลักษณะพิเศษทางธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีเฉพาะถิ่น ภูมิปัญญาด้านอาหาร งานศิลปหัตกรรมที่โดดเด่น และคัดเลือกเอาส่วนที่คิดว่าดีที่สุดยอดเยี่ยมที่สุดมาเรียงร้อยเป็นคำขวัญของอำเภอประการความเป็น “ท้องถิ่นพิมาย” ให้สังคมได้รับรู้ ซึ่งในโลกของการแข่งขันทางการตลาด โครงการพิมายแสดงตัวตนให้คนอื่นรับรู้เพื่อให้เขายอมรับ และก็คาดหวังเป็นสูตรสำเร็จว่าคนที่รับรู้และยอมรับจะยังประโยชน์ด้านเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวและการจับจ่ายใช้สอยซึ่งสินค้าท้องถิ่นมากขึ้นๆ

กล่าวตามจริง ของดี 5 อย่างที่ปรากฏในคำขวัญดังกล่าวก็เป็นของดีที่ไม่อาจปฏิเสธได้ และก็เป็นของดีที่ช่วยให้พิมายเป็นที่รู้จักของคนถิ่นอื่น ช่วยดึงดูดผู้คนที่สนใจให้เข้าไปเยี่ยมเยือนมากขึ้น และเศรษฐกิจของพิมายดีขึ้นเพราะภารกิจท่องเที่ยวจริงๆ แต่ก็ต้องไม่ทิ้งและไม่ค่อยคงทนเป็นเพียงชั่วครั้งชั่วคราว เพราะการคัดเลือกเอาเพียง 5 สิ่งขึ้นมาเชิดชูก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อของดีอีกหลายอย่างที่ถูกคัดทิ้งตัดออกไม่ได้รับการประเมินค่าอย่างเท่าเทียม อาจเป็นเพราะผู้คัดเลือก (ส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่บริหารภาครัฐและกรรมการที่ภาครัฐแต่งตั้ง) เห็นว่ายังดีไม่มาก ดีไม่พอ ดีไม่พร้อม หรือดีแต่ไม่เด่นก็ไม่ทราบได้ ภูมิปัญญาและของดีๆ หลายอย่างทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่ไม่ได้รับการคัดเลือกจึงถูกปล่อยให้ค่อยๆ หมดความหมายและหมดคุณค่าไปอย่างน่าเสียดายทั้งๆ ที่ได้เคยทำหน้าที่เก็บหันให้ชุมชนต่างๆ ได้อยู่ดีมีสุขตามอัตภาพ เป็นส่วนประกอบสำคัญที่เสริมสร้างความเป็น “พิมาย” ให้ดำรงอยู่สืบมาได้ และช่วยให้ชุมชนต่างๆ พึงตัวเองได้หลายๆ ด้านมาเป็นเวลานาน หรือแม้แต่ภูมิปัญญาดีๆ ที่

ได้รับการคัดเลือกเข้าไปเป็นคำขวัญกิมมิคได้รับการดูแลรักษาความเป็นของแท้ด้วยเดิมให้มั่นคงแข็งแรงอย่างแท้จริง กลับปล่อยให้มีการปลอมปน เอาของใหม่ของไม่จริงแท้เข้าไปแอบอ้างสมรอยaltyให้กับนักท่องเที่ยวและผู้ที่ไม่รักนอย่างไม่รู้สึกตะขิดตะขวางใจ

การเลือกปฏิบัติเช่นนี้พบเห็นได้ทั่วไปในแบบแผนการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาประเทศที่ยังถูกครอบงำและสั่งการจากผู้มีอำนาจในสังคมที่ยึดมั่นในแนวทางการพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความทันสมัยอย่างไม่หยุดยั้งโดยอาศัยการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือสำคัญ จะว่าไปแล้วพิมายกิมมิคได้เป็นท้องถิ่นแห่งเดียวที่ถูกชักนำเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงและถูกการดำเนินการที่มีท้องถิ่นในประเทศไทยอีกหลายพันแห่งที่เป็นเพื่อนร่วมชะตากรรมเช่นเดียวกับ“พิมาย”

ผลลัพธ์ของการดำเนินการในแนวทางดังกล่าวก็เห็นๆ กันอยู่ว่า มีความเจริญเติบโตทางวัฒนธรรม สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง เทคโนโลยีและเศรษฐกิจเติบโตเร็วมาก แต่ในขณะเดียวกันชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่เคยเข้มแข็ง มีทุนทางสังคมสูง พึงตนเองได้หลายมิตรด้วยการใช้ภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับสภาพทางธรรมชาติแวดล้อม กลับตกอยู่ในสภาพอ่อนแอ ขาดความมั่นคง ความสามารถในการพึ่งตนเองลดลงจนถูกครอบงำและถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มคนภายนอก หมดความสามารถที่จะพึ่งตนเองในทุกๆ ระดับและทุกๆ มิติ

แนวคิดและความมุ่งหมายของโครงการ

เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมาย เป็นองค์กรพัฒนาที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคนในอาเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ทั้งผู้ที่เป็นคนทำงานอิสระ ข้าราชการ คนทำงานเอกชน และชาวบ้านที่ปรารถนาจะเห็นพิมายเป็นชุมชนที่มีความหลากหลาย น่าอยู่ เข้ามาร่วมตัวกันและจัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539

กิจกรรมหลักของเครือข่ายฯ คือ การพัฒนาและสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการฝึกอบรม การจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์และปрактиการณ์ต่างๆ ในพื้นที่ การจัดการศึกษาดูงาน การเสริมสร้างกระบวนการทำงานและพัฒนาศักยภาพผู้นำและสมาชิกเครือข่าย โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้องค์กรในเครือข่ายสามารถทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน

ในฐานะที่เป็นองค์กรพัฒนาที่อยู่ในระดับเดียวกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมายได้พิจารณาเห็นว่าในชุมชนต่างๆ ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากรุ่นบรรพบุรุษ และภูมิปัญญาใหม่ที่ได้รับเข้ามายังจากภายนอกชุมชน แต่ภูมิปัญญาส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยกย่องเชิดชูและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เผยแพร่เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าระยะเวลาที่ผ่านมาองค์กรพัฒนาภาครัฐ และสถาบันการศึกษาต่างๆ จะไม่ได้ทบทิ้งภูมิปัญญา

และชุมชนเจ้าของภูมิปัญญา คือ ยังมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไปเผยแพร่ และจัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้คนในชุมชนพื้นที่ภูมิปัญญาต่างๆ มาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ทอผ้า จักสาน ทำหมี่ แปรรูปอาหาร ทำขนมพื้นบ้าน ฯลฯ โดยให้รวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ขึ้นมาอย่าง แต่การณ์ภูมิปัญญาที่กลุ่มอาชีพภูมิปัญญาส่วนใหญ่ที่จัดตั้งขึ้นมาไม่สามารถดำเนินกิจการในรูปของกลุ่มตามแบบแผนที่ภาครัฐแนะนำหรือกำหนดมาได้อย่างต่อเนื่อง ในทันทีที่นักพัฒนาผู้ริเริ่มกิจกรรมหรือโครงการถูกย้ายไปดำรงตำแหน่งที่อื่น หรือเงินสนับสนุนหมด กลุ่มที่เคยดูแลต่อรือร้นและเข้มแข็งสลายตัวไปโดยปริยาย อาจจะไม่ถึงกับล้มเลิกกลุ่ม แต่ไม่มีกิจกรรมอาชีพที่ทำร่วมกันตามแบบแผนที่นักพัฒนากำหนดอีกต่อไป ต่างคนก็ต่างกลับไปประกอบกิจกรรมอาชีพในลักษณะบ้านครัวบ้านมั่นตามความสะดวกและความคุ้นเคยเหมือนเมื่อก่อนตั้งกลุ่มเป็นทางการ และในบางพื้นที่ก็มีสภาวะที่แย่ลงไปกว่าเดิม คือ สมาชิกกลุ่มไม่ถูกกัน ไม่ไว้ใจกันขัดแย้งกันในเรื่องการแบ่งผลประโยชน์ที่เป็นเม็ดเงิน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เคยเป็นไปในระบบพื้น้องในเครือญาติ ถ้อยที่ถ้อยอาศัย แบ่งปันจุนเจอกัน ไม่คิดเป็นมูลค่าหรือราคามากนัก ถูกแบบแผนและภูมิปัญญาของระบบองค์กรกลุ่มแบบใหม่เข้ามาทำให้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านที่ไม่คุ้นชินกับการจัดการความสัมพันธ์ตามตำแหน่งหน้าที่ในองค์กรกลุ่มที่ต้องมีประธาน รองประธาน เลขาธุการ เหตุภัย หรือตำแหน่งอื่นๆ ที่มาจากการเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียงส่วนมากและผูกพันกับเรื่องของอำนาจบริหาร (competent authority) ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมชุมชน ก่อให้เกิดความไม่คุ้นเคย ไม่มั่นใจในการตัดสินใจ เกิดความหวาดระแวงกันและกัน ส่งผลให้ภูมิปัญญาดีๆ ที่ใช้ในการประกอบอาชีพทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ คือ ไม่สามารถช่วยให้ชุมชนเป็นสุขได้อย่างยั่งยืน

เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมาย เห็นว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่มภูมิปัญญาในชุมชนต่างๆ คือ แม้ว่ากลุ่มอาชีพภูมิปัญญาในบางชุมชนจะสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ตามความสามารถของตนๆ ไปได้เป็นอย่างดี วิธีการเสียงจนกระทั้งมีคนสนใจศึกษาดูงานกันมาก เช่น กลุ่มใหม่ฝ่ายย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองบัวคำ ตำบลหนองระเวียง แต่สถานะของกลุ่มก็ดูอ่อนแอ ไร้พลังเนื่องจากขาดกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ เรื่องการบริหารจัดการกลุ่มในแบบแผนขององค์กรสมัยใหม่ นอกจากนี้กลุ่มภูมิปัญญาสำคัญที่ได้รับการยกย่องเชิดชูนำไปเป็นคำขวัญของอำเภอพิมาย ได้แก่ หมู่พิมาย ก้มีจำนวนสมาชิกกลุ่มที่ผลิตหมีพิมายตามภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือหมีพิมายแท้ๆ ลดน้อยลงจนเหลือเพียง 4 ครอบครัว และมีแนวโน้มว่าอาจจะไม่มีใครทำกันอีกต่อไปในไม่ช้า

เครือข่ายมีความมุ่งหมายในการศึกษาว่าแต่ละกลุ่มภูมิปัญญา มีการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้อย่างไร ทำไม่ภูมิปัญญาบางอย่างจึงดำรงอยู่ และขยายตัวออกไปได้กว้างขวาง แต่ทำไม่ภูมิปัญญาบางอย่างจึงหายไป รวมทั้งการหาแนวทางในการพัฒนาระดับความรู้ภูมิ

ปัญญาให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนให้มากขึ้น พัฒนาศักยภาพของกลุ่มภูมิปัญญา ต่างๆให้เข้มแข็ง สามารถใช้ภูมิปัญญาท่องถินในการแก้ปัญหาในชุมชนของตนได้อย่างมีพลัง

ในการดำเนินงานโครงการศึกษาภูมิปัญญา กับการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชน คนพิมาย ภายใต้การสนับสนุนของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.ภาค อีสาน) นี้ ทางเครือข่ายฯ ได้เลือกศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนากลุ่มใหม่ฝ่ายสีธรรมชาติ บ้าน หนองบัวคำเป็นกลุ่มหลัก และเห็นว่ามีภูมิปัญญาดีๆที่น่าจะส่งเสริมการเรียนรู้และจัดการให้คน ในชุมชนได้พัฒนาไปสู่การทำเป็นอาชีพได้อีกหลายอย่าง เช่น ภูมิปัญญาหมีพิมาย บ้าน ตะวันตกวัดเดิม ตำบลในเมือง ภูมิปัญญาการสานเปลไม้ไผ่ของกลุ่มจักสานบ้านสนุ่น ตำบลท่า หลวง และภูมิปัญญาเรื่องปุ๋ยชีวภาพของกลุ่มปุ๋ยชีวภาพบ้านตะบัน ตำบลรังกาใหญ่ จึงทำการขยายผลการศึกษาและพัฒนาไปสู่กลุ่มภูมิปัญญาดังกล่าวด้วย

การจัดการเรียนรู้เรื่องการศึกษาภูมิปัญญา

กิจกรรมที่โครงการฯ ดำเนินการ คือ การศึกษาภูมิปัญญาโดยใช้ระเบียบวิธีการ ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research & Development : PAR&D) มีการกำหนดโดยที่ในการวิจัยให้สืบค้นประวัติความเป็นมาของภูมิ ปัญญาควบคู่ไปกับการศึกษาประวัติชุมชนตั้งแต่แรกตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน ศึกษาเรื่องวิธีการ เรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นๆในชุมชนว่าทำกันอย่างไร ศึกษาทบทวนประโยชน์ของภูมิ ปัญญาในมิติของการประกอบอาชีพ การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการ ดำรงอยู่และการลดความสำคัญของภูมิปัญญาบางอย่าง รวมทั้งการศึกษาเรื่องประวัติ ความเป็นมาของกลุ่มอาชีพภูมิปัญญา ระบบการบริหารจัดการกลุ่ม เหตุปัจจัยของความสำเร็จ และความล้มเหลวของกลุ่ม ความรู้สึกดีๆของกลุ่มและชุมชนต่อการใช้ภูมิปัญญาในการดำรง ชีพ การประกอบอาชีพและการพัฒนาชุมชน

การศึกษาวิจัยภูมิปัญญาทั้ง 4 เรื่อง 4 ชุมชนของโครงการฯ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อ การจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้ในตัวภูมิปัญญานั้นโดยตรง แต่เน้นในเรื่องการพัฒนา ความสามารถของสมาชิกกลุ่มภูมิปัญญาในการศึกษาวิจัย เช่น การเก็บข้อมูลด้วยการ สัมภาษณ์ การจัดเวที การจัดกลุ่มพูดคุยไม่เป็นทางการ จัดระบบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล การ นำเสนอข้อมูลแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ

ໄໝຝ່າຍສີຫຮ່ມຈາດີ

: ກາຣແປຣູປຄວາມງາມຈາກໃຈສູ່ຜື້ນຜ້າຂອງຜູ້ທັງນ້ານຫອງນັວຄໍາ

ອາຄາຣປົງປັດກາຣເລີ່ມໄໝ ແລະ ຖຸນຍົງເຮັດວຽກ ກລຸ່ມໄໝຝ່າຍສີຫຮ່ມຈາດີນຫອງນັວຄໍາ

ຈາກກາຣຕຶກຊາຂອງໂຄຣກາຣ່າດວຍກາຣຈັດເວທີ່ພື້ນປະວັດຕາສຕ່ຣ່າມໝານ ໃຫ້ຜູ້ສູງອາຍໃນ
ໜຸ່ມນ້ານມາຊ່ວຍກັນເລ່າປະວັດທີ່ເຄຍຮູ້ ແລະ ປະສບກາຣົນຕ່ອງແຕ່ລະຄນທີ່ໄດ້ປະສົມາ ກ່າວ
ວ່າກ່ອນກາຣເກີດຂຶ້ນໜຸ່ມໝານນຫອງນັວຄໍາເຮີມໃນຮາວປີ ພ.ສ. 2490-2494 ພື້ນທີ່ສ່ວນໃຫຍ່ເປັນປ່າ
ມີສັຕ້ງປ່າຫລາຍໜົດ ມີໜອນນໍ້າ ລໍາຮາຮອດມສມນູຮັນ ອູ້ໃນເຂດປົກຄອງຕໍາບລໜອງພລວງ ດັນ
ກລຸ່ມແຮກງ່າທີ່ເຂົ້າມາຕັ້ງບ້ານເຮືອນຄືອກລຸ່ມຂອງປູ້ທີມ ໂພຣີນອກ ຈາກບ້ານໄຟ່ເກເຂາ ກລຸ່ມຂອງພ່ອ
ພຽມມາ ມາສນອກ ພຣ້ອມຜູ່ງວ້າ 60 ຕ້ວ ແລະ ຂວານເກວີຍນຈາກບ້ານໂນນສໍາຮາຍ ອໍາເກອນນັວໃຫຍ່
ຕ່ອມໄນປີ ພ.ສ. 2496 ກລຸ່ມຂອງພ່ອເຟ່າແກນ ພ່ອເຟ່າກຮອງ ພ່ອເຟ່າໂທວ ບຣພນຸຮູ່ຂອງແມ່ນັວດີ
ໂກຣພິມາຍ ປະມາຄນ 40 ດັນ ເດີນທາງດ້າຍຂວານເກວີຍນແລະ ເດີນເທົາຈັກບ້ານອຸ່ນ້ອຍ ຕໍາບລໂນນຮັງ
ອໍາເກອພຍັນກຸມພິສັຍ ຈັ້ງຫວັດມຫາສາຄາມ ເຂົ້າໄປຈັບຈອງທີ່ດິນແລະ ຕັ້ງບ້ານເຮືອນໃນຍ່ານທີ່
ເຮັດວຽກວ່າຄົມບ້ານຄົນທັກ

- ก. โครงเครื่าระบบอน เป็นโครงเครื่าระบบไม้ไผ่ตีประกับเสาตามแนวอน
ระยะห่างกันประมาณ 25-30 เซนติเมตร ตีระห่วงช่วงเสา แต่หากช่วง
เสาห่วงจะตั้งเสาเอ็นไม้ไผ่ระห่วงช่วงเสาเสริมให้แข็งแรงขึ้น
- ข. โครงเครื่าระบบตาตาร่าง แบบนี้สิ้นเปลือกไม้มากขึ้น แต่ผนังมีความ
คงทนแข็งแรง โดยการใช้โครงเครื่าไม้ไผ่ผ่าศอกตีตั้งขัดกับโครงเครื่านอน
เป็นแบบตาตาร่าง และนำหัวคามากรุยีดติดกับโครงเครื่ารอย่างแน่น
หนา เพื่อสามารถยึดได้ 2 ทาง ทั้งแนวตั้งและแนวอน แล้วจึงนำดิน
ดิบผสมหัวคามาที่หมักได้ที่แล้วมาจับคาดผนังทั้งภายในและภายนอก
- ผนังก่อวัสดุก้อน (คล้ายกับการสร้างบ้านด้วยอิฐดินดิบแต่ก้อนอิฐขนาดเล็ก
กว่า) ผนังก่อวัสดุก้อนเล็กเริ่มมีการใช้ประปายเท่าที่พบ ๓ - ๔ หลัง วัสดุ
ก้อนในที่นี้มี ๓ ประเภท คือ ดินดิบอัดก้อน คอนกรีตบล็อก และอิฐ แต่ถึงแม้
จะเป็นผนังก่อด้วยวัสดุก้อนเล็ก แต่ก็ยังใช้โครงสร้างหลักที่เป็นไม้เช่นเดิม
ดังนั้นการประปายห่วงวัสดุก่อและไม้ยังเป็นปัญหา และเกิดรอยต่อ
ระหว่างวัสดุ ลักษณะผนังดินผสมหัวคามนี้หากวิเคราะห์ตามคุณลักษณะของ
วัสดุก่อสร้างสำหรับเมืองร้อนจะเห็นได้ว่ามีคุณสมบัติของการกันความร้อน-
หน้าวที่ดียิ่ง เพราะมีอัตราการกันกลางวัสดุฉบับซึ่งโปรดสามารถให้ผนังระบบ
ความร้อนและความชื้นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงเป็นเทคโนโลยีเพื่อบ้านที่
น่าสนใจยิ่ง ทั้งยังเป็นการใช้วัสดุก่อสร้างที่มาจากธรรมชาติ ข้อดีมีดังนี้
    - (1) เป็นการใช้วัสดุก่อสร้างที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมให้วัสดุหมุน
เวียนในสภาพแวดล้อมเดิมซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาสภาพแวดล้อม
แบบยั่งยืน
    - (2) ผนังมีผลต่อสภาวะสบายภายในอาคาร ซึ่งทำให้การอยู่อาศัยในมีอุณหภูมิ
ที่สบายต่อร่างกาย นอกจากบ้านเจ็นอื่อ ที่ใช้ผนังดินดิบผสมหัวคามแล้ว ยัง
มีบ้านชาวลีซอ ที่อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชาวไทยใหญ่ที่ดอยตุง
จังหวัดเชียงราย

เทคนิคพื้นฐานในการสร้างบ้านดินของกลุ่มบ้านสายรุ้ง

เป็นชุดความรู้ที่เกิดจากการนำเทคนิคบ้านดินที่เป็นความรู้เดิม ดังที่ได้กล่าวข้างต้น มา
ทำการทดลอง วิเคราะห์ และปรับปรุงยุกต์ให้เกิดความเหมาะสม อันเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของ
กลุ่มช่างที่มีพื้นฐานความรู้ด้านช่าง กับคณานำบ้านสายรุ้ง ทั้งนี้เพื่อหาข้อสรุปถึงความ
เป็นไปได้ร่วมกัน ผลจากการทดลองสร้างบ้านดินตัวอย่างทำให้กลุ่มช่างได้เรียนรู้และประยุกต์
ภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องเทคนิคการสร้างบ้านดิน
มากมาย ซึ่งเทคนิคต่างๆ ที่ได้คิดค้นขึ้นมีดังแสดงรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

การทำมหากินในระยะแรกตั้งชุมชน ในระยะที่ยังไม่ได้หักรังถางพงใช้ทำนา ก็อาจมีข้าวเก่าที่ขึ้นมาจากบ้านเดิม ชุดกลอย เผาถ่าน และซื้อหาเอาจากหมู่บ้านอื่น ซึ่งเป็นช่วงสั้นๆ ต่อมาเมื่อหักรังถางที่ได้พอสมควรก็ทำนา

สภาพทางสังคมในระยะแรกๆ ด้วยความที่มีผู้คนอพยพมาจากต่างถิ่นต่างที่ จึงตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มในหมู่บ้านเดียวกัน และก็เริ่มสร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มอื่นๆ ผู้ใดเสียผู้ใดมิตรกัน

ผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพคนแรกได้แก่ พ่อพรมมา มาศนอก ที่มีวิชาชีพสิบตัวและเมื่อเข้ามาอยู่ใหม่ถูกนักลงในถิ่นนั้นโนยร้า จึงต้องปรับตัวและติดต่อบนในลักษณะเดียวกันจนทำให้นักลงในถิ่นนั้นยอมรับบันถือและไม่รังแกกัน ชุมชนคุ้มบ้านถนหักจึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบ

ปี พ.ศ. 2504-2505 ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ชุมชนบ้านถนหักที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้นได้แยกตัวออกจากเป็นหมู่บ้านใหม่ ซึ่งว่า บ้านหนองบัว ตามลักษณะภูมิประเทศที่มีหนองน้ำใหญ่และมีป่าบัวอยู่เต็มหนอง พ่อพรมมาได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ขึ้นกับตำบลหนองพลวง และต่อมาผู้ใหญ่พรมมาได้รับเลือกให้เป็นกำนันตำบลหนองพลวง ทำให้บ้านหนองบัวคำได้รับการพัฒนาให้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

ในปีต่อมาตำบลหนองพลวงแยกไปอยู่กับอำเภอจักรราษฎร์ที่ตั้งขึ้นใหม่ แต่ชุมชนบ้านหนองบัวคำไม่ย้ายตามไปด้วยมาขึ้นกับตำบลนิคม และตำบลหนองระเวียงตามลำดับ และกำนันพรมมา ก็ดำรงตำแหน่งกำนันตำบลนิคม และตำบลหนองระเวียงจนกระทั่งเกณฑ์อยุ่โดยมีนายชื่น โกรพิมายเป็นสารวัตรกำนัน

ชุมชนบ้านหนองบัวคำนับถือพุทธศาสนา เมื่อตั้งชุมชนได้ระยะหนึ่งก็ตั้งวัดเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจและประกอบศาสนกิจของชุมชน เริ่มจากการเป็นสำนักสงฆ์ นิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษา สนับสนุนให้ลูกหลานบวช และพัฒนาเรื่อยมานจนเป็นวัดชื่อ วัดสุขาริวาราม ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า วัดบ้านหนองบัวคำ ในระยะที่เริ่มมีวัดชุมชนก็เริ่มพัฒนาโรงเรียนขึ้นในวัด และต่อมาได้ย้ายออกไปตั้งโรงเรียนบ้านหนองบัวคำในพื้นที่ใหม่ เป็นสถานศึกษาของลูกหลานในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาที่ชุมชนพัฒนามาตั้งแต่แรกตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน ชุมชนมีภูมิปัญญาในการจัดการตนเองให้สามารถอยู่ได้อย่างสงบสุข มีอยู่มีกิน มีส่วนเหลือได้ทำบุญทำกุศล เพื่อแผ่เจือจานให้เพื่อนบ้านตามวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับการทำมหากิน ชาวบ้านหนองบัวคำ มีวิถีชีวิตเป็นชาวนาและยึดมั่นในแบบแผนวัฒนธรรม จารีตประเพณีอีดสิบสองคลองสิบสี่ของคนอีสาน และศีลธรรมในพระพุทธศาสนามาโดยตลอด มีระบบความสัมพันธ์

แบบเครื่องปฏิทินที่เข้มแข็ง มีการแต่งงานกันในกลุ่มและตระกูลต่างๆ ที่อพยพมาด้วยกัน และระหว่างกลุ่มที่มารวมตัวกัน ซึ่งต่อมาก็ได้กลมรวมเป็นเครื่องปฏิทินเดียวกันทั้งชุมชน

ภูมิปัญญาสำคัญๆ ในทางการทำกินของชุมชนบ้านหนองบัวคำจากการทำนา หาผักหาปลาเพื่อการยังชีพ การจักสาน การผลิตเครื่องใช้ไม้สอยสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในการทำนาแล้ว ก็ยังมีภูมิปัญญาด้านการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นบ้านไม้ได้ถูนสูง ตามแบบบ้านของชาวอีสาน มีภูมิปัญญาด้านหม้อพื้นบ้าน หมอดำ้วย หมอสมุนไพร และภูมิปัญญาด้านการทำผ้าไหมและผ้าฝ้าย ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวเป็นสิ่งยืนยันถึงระดับความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเองได้ในเรื่องปัจจัยสี่ คือ อาหารไม่ขาดแคลน มีที่อยู่อาศัยคงทนถาวร มีเครื่องดื่มที่มีประโยชน์กับสุขภาพและการทำงาน รวมถึงมีความรู้ด้านการดูแลบ้านด้วยความรักษาสุขภาพ ช่วยให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเป็นสุขตามอัตภาพโดยไม่ต้องพึ่งพาภัย หรือชุมชนอื่นมากนัก

พอชุมชนมีไฟฟ้า รถส. ก็ขอเป็นเพื่อน แล้วหนี้สินก็ตามมา

จุดเปลี่ยนสำคัญของบ้านหนองบัวคำเริ่มขึ้นในราปี พ.ศ. 2529 เมื่อมีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน และทางราชการส่งเสริมการปลูกอ้อยส่งโรงงานน้ำตาล และการผลิตเพื่อการส่งออก มีองค์กรทางการเงินจากภายนอกเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการทำเกษตรเชิงเดี่ยวมากขึ้น ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือที่เรียกว่า รถส. เข้ามารับสมัครสมาชิกสหกรณ์และให้กู้เงินไปลงทุนในการทำเกษตร ซึ่งชาวบ้านนับถ้วนแต่นั้นมาชาวบ้านก็เริ่มเป็นหนี้ กู้เงินได้มากีไม่ได้อ่าไปลงทุนทางการเกษตรเต็มเม็ดเต็มหน่วยลักษณะที่ได้ เพราะมีความจำเป็นต้องใช้เงินเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ภาระการใช้จ่ายในครัวเรือน การศึกษาของลูกหลาน การรักษาพยาบาล ค่ากระแสไฟฟ้าที่จะต้องจ่ายเป็นเงินสดเพิ่มมากขึ้น เมื่อครบกำหนดกู้ใหม่ใช้หนี้เก่าหมุนเวียนเปลี่ยนไปเรื่อย ระยะต่อมาเมื่อกองทุนอะไรต่อมิอะไรเข้ามายังกู้อีกมากมาย ชาวบ้านรู้ว่ามีสิทธิ์กู้ได้กู้จากทุกกองทุน กู้กองนี้เอ้าไปใช้กองนั้นและกู้ใช้จ่ายในครัวเรือนไปด้วย ในขณะที่การทำเกษตรไม่ค่อยประสบความสำเร็จ การทำมาหากินในชุมชนผิดเดื่องไม่คล่องตัวเหมือนก่อน ผู้คนจำนำวนหนึ่งต้องไปขายแรงงานต่างถิ่น ต่อมาก็กลุ่มก็จำนำองที่นา เอาเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปขายแรงงานต่างประเทศ กลุ่มแรกๆ ประสบความสำเร็จได้เงินมาไก่ก้อนที่นาดี ได้ซื้อที่ดินเพิ่มเติม ได้สร้างบ้านใหม่ ซื้อรถแทรกเตอร์ รถบรรทุกใช้รับจ้างทำมาหากิน หรือไม่ก็ลงทุนกิจการใหม่ๆ ในชุมชน แต่กลุ่มที่ไประยะหลังๆ ส่วนใหญ่ก็ยังไม่สามารถใช้หนี้ได้หมดจนกระทั่งบัดนี้

จะเห็นได้ว่าห่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2493-2528 เป็นระยะเวลาที่ประเทศไทยมีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ชุมชนบ้านหนองบัวคำก็ไม่ต่างจากชุมชนชนบทอื่นๆ ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาประเทศ แม้ชุมชนจะไม่ได้เรียกร้องที่จะได้รับการ

พัฒนามากนัก แต่รัฐและองค์กรพัฒนาภายนอกด้านต่างๆก็พยายามเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายของความทันสมัยที่กำหนดไว้ในแผนงานก្នុកเข้าไปgradeตัน ซักจุ่ง แนะนำแกมบังคับให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนทำตาม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นเหตุให้ชุมชนต้องลงทะเบียนปัจจุบันดังเดิมที่เคยพึงอิงอาศัยใช้ทำนุบำรุงให้อยู่ดีมีสุขตามอัตภาพมาหลายสิบปี หันไปพึ่งพาภูมิปัญญาใหม่ เทคโนโลยีใหม่ที่รัฐ และองค์กรพัฒนาภายนอกหิบยื่นให้ผ่านทางโรงเรียน โรงพยาบาล สถานีอนามัย และตลาด

อย่างไรก็ตามท่ามกลางความผันผวนของกระแสพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมทอผ้าและแฟชั่นเครื่องนุ่งห่มที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปัจจุบันชุมชนบ้านหนองบัว คำยังคงรักษาภูมิปัญญาด้านการทอผ้า และผลิตผ้าใหม่คุณภาพที่สืบทอดมาจากคนรุ่นก่อนได้เป็นอย่างดี ทุกวันนี้ยังเห็นชาวบ้านเลี้ยงไก่ สาวใหม่ ทอผ้ากันอยู่ตามได้ถูนเรือนดังเช่นที่คนรุ่นยาวยุ่นแม่เดย์ทำกันเมื่อหลายสิบปีก่อน กลไกสำคัญที่จัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาการทอผ้าใหม่และผ้าฝ้ายของชุมชนบ้านหนองบัวคำ ได้แก่ แม่บ้านและช่างทอผู้หญิงที่สืบทอดความรู้และการปฏิบัติในการเลี้ยงไก่ สาวใหม่ ย้อมสีเส้นด้าย ออกแบบลวดลาย และทอเป็นผืนผ้าเพื่อใช้สวมใส่เอง ซึ่งต่อมามาได้รับการแนะนำจากพัฒนาการอำเภอให้จัดตั้งกลุ่มใหม่ฝ่ายย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองบัวคำ สนับสนุนให้ผลิตเพื่อขาย

จากกลุ่มเครือญาติทอผ้าสู่กลุ่มจัดตั้งเป็นทางการ

กลุ่มใหม่ฝ่ายย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองบัวคำ ตำบลหนองระเวียง มีแม่บุญดี โกรพิมาย เป็นประธานกลุ่ม กระบวนการการกลุ่มที่เป็นทางการเกิดขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.2529-2530 เมื่อรัฐบาลมีนโยบายพัฒนาหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง พัฒนาการอำเภอพิมายในตอนนั้นทราบว่า ชุมชนบ้านหนองบัวคำยังคงทอผ้าใหม่กันมาก แต่เป็นการทอเอาไว้ใช้เองไม่ได้ทำขาย จึงชักชวนให้รวมตัวกันดังเป็นกลุ่มทอผ้าใหม่ มีสมาชิกแรกด้วย 12 คน ในการประชุมชุมชนบ้านหนองบัวคำได้รับการคัดเลือกให้ได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง แต่ก็ไม่ได้มีผลอะไรกับกลุ่มทอผ้าใหม่ที่ตั้งขึ้นมา เพราะสมาชิกกลุ่มก็ยังทำงานทอผ้าของครัวของมันบ้านได้ บ้านมันตามปกติ จะมีที่ทำกิจกรรมร่วมกันในนามกลุ่มก็เฉพาะในเทศบาลเที่ยวพิมายที่ได้ไปอกร้านสาขิตการทอผ้าให้นักท่องเที่ยวชม และขายผ้าได้บ้าง เงินที่ได้จากการขายผ้าในงานเที่ยวพิมายก็จ่ายคืนให้เจ้าของผ้าไปทั้งหมดไม่ได้หักแบ่งเอาไว้สำหรับกลุ่ม การอกร้านในงานเที่ยวพิมายมีส่วนดีต่อกลุ่มที่ช่วยให้ผ้าใหม่บ้านหนองบัวคำเป็นที่รู้จัก ขายได้มากขึ้น และในทางสังคมทำให้ได้พบปะกับกลุ่มทอผ้าจากชุมชนอื่นๆ ได้เห็นผ้า ลายผ้า และเทคโนโลยีการทอของหมู่บ้านอื่นๆบ้าง ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 พัฒนาการอำเภอ เห็นว่ากลุ่มทอผ้าใหม่ไม่มีการเคลื่อนไหวในกระบวนการการกลุ่มมากนัก จึงเอางานทอผ้าฝ้ายมัดหมีไปจ้างให้กลุ่มทำ มีการรับจ้างทำกันเป็นทอดๆ คนในชุมชนทอเองบ้าง เอาไปจ้างให้คนที่บ้านอื่นทอบ้าง รวมค่าจ้างที่ได้รับประมาณห้าหมื่นบาท พัฒนาการอำเภอที่มารับเอกสารไปส่งที่ขอนแก่น

แม่บุญดี โกรพิมาย ผู้เกิดและเดิบโตมากับการเลี้ยงไหมและทอผ้า ปัจจุบันเป็นประธานกลุ่มไหมฝ่ายสืรธรรมชาติบ้านหนองบัวคำ

เมื่อได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มทอผ้าในชุมชนมากขึ้น ฝ่ายนักพัฒนาเก็ห์เห็นว่าต้องให้การสนับสนุนกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของกลุ่มโดยให้ก้าวสู่มิจฉัดทำโครงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากราชการ โดยเขียนโครงการของบประมาณซึ่งก็ทอผ้าและซื้อเส้นไหมรวมเป็นเงิน 50,000 บาท ซึ่งก่อนที่จะได้รับอนุมัติงบประมาณ พัฒนาการคนที่สนับสนุนกลุ่มมาด้วยตีกีบ้ายไปที่อื่น เมื่อได้งบประมาณในปีถัดไปผู้รับผิดชอบโครงการคนใหม่เข้ามาเก็ห์เหจัดซื้อเส้นไหมไปให้ 12 กิโลกรัม (กิโลกรัมละ 3,000 บาท) และบอกว่าได้กี่ 2 ตัว แต่เป็นกีเก่าชุมชนต้องจ้างรถไปขนเอามาเอง เหตุการณ์นี้ทำให้กลุ่มไม่ไว้วางใจนักพัฒนาภาครัฐ เพราะว่าราคาเส้นไหมคุณภาพดีที่ซื้อขายกันในชุมชนอื่นมีราคาเพียงกิโลกรัมละ 700 บาทเท่านั้น และกิ่วที่ได้รับมาก็เป็นของเก่าที่ใช้การไม่ได้อีกด้วย แต่เงินงบประมาณที่ขอไปถูกส่วนราชการจัดซื้อจัดจ้างเองหมดแล้ว และแม้ว่าต้องยอมรับมอบเส้นไหมและกิ่วไว้ด้วยความเกรงใจ แต่รับมาเก็บไว้เลยๆ กิ่วไม่มีใครเอาเส้นไหมที่ได้รับไปทอเป็นผืนผ้า ซึ่งเป็นเรื่องที่สร้างความอึดอัดให้กรรมการกลุ่มทอผ้ามาก เพราะสมาชิกในกลุ่มก็เริ่มมีความเห็นว่าความไม่โปร่งใสของกรรมการด้วย จากนั้นสมาชิกกลุ่มทอผ้าก็ไม่ได้ทำกิจกรรมในนามกลุ่ม หากแต่ต่างคนต่างห้อยู่บ้านใครบ้านมันของใครของมันตามเดิม กิจกรรมกลุ่มอย่างเป็นทางการจึงหยุดไปเป็นเวลาหลายปี

การเลี้ยงไห姆และทอผ้า ไม่มีโรงเรียนสอนและไม่มีสอนในโรงเรียน

กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทอผ้าของชุมชนบ้านหนองบัวคำก่อการเข้าไปให้การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาภาคครัวเป็นไปในลักษณะการถ่ายทอดทางสังคม (socialization) จากรุ่นสู่รุ่น คือเป็นค่ายไปตามธรรมชาติ

แม่บุญดี โกรพิมาย เล่าว่า ผู้หญิงบ้านบัวคำทุกคนทอผ้าเป็นตั้งแต่เด็กๆ เพราะบ้านไหนๆ ก็ทอผ้ากันทุกบ้าน เห็นกันมาตั้งแต่เกิด ตนเองเห็นยายและแม่เลี้ยงไห姆 สาวไหเม มัดไหเม(มัดหมี) ย้อมสีเส้นด้วย ทอฟิมตั้งแต่เล็ก ตอนเป็นเด็กก็เล่นคลุกคลีอยู่กับแม่กับยาย ได้เห็นว่ายายทำอะไร ทำอย่างไร พ่อเริ่มโดยได้เข้าไปช่วยหนูโน่นจันนี ทำโน่นทำนีตามที่ยายใช้ให้ทำ เมื่อทำไม่ถูกหรือทำได้ไม่ดียายก็บอกว่าต้องทำอย่างไร และให้หัดทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนทำได้ และหัดทิ่มอย่างอื่นที่ยากขึ้นไปเรื่อยๆ จนทำได้หมดทุกขั้นตอน แต่ไม่ใช่ว่าจะทำได้ในเวลาปีเดียวสองปี เป็นไปตามลำดับอายุ พอยายทำไม่ไหว สายตามองเห็นไม่ชัด แม่ก็รับช่วงต่อทั้งหมด เราก็ช่วยแม่ พอเราแต่งงานเราก็ทำของเราเต็มตัว มีลูกสาวก็สอนลูกให้ทำไปด้วยกัน ลูกผู้หญิงทำได้ทำเป็นกันทุกคน ก็เป็นอย่างนี้เมื่ອันกันทุกบ้าน แต่ว่ารุ่นลูกนี้เข้าต้องไปเรียนหนังสือด้วย เวลาเรียนรู้ที่บ้านจึงน้อยกว่ารุ่นแม่ เด็กผู้หญิงในหมู่บ้านทุกวันนี้ก็ยังมีที่สนใจเรียนรู้กระบวนการทอผ้า บางคนมัดหมีเก่งมาก ดูผู้ใหญ่ทำไม่นานก็ทำได้ บางทีก็เป็นเรื่องของการเรียนรู้แบบครุพักลักษณะ ไม่ใช่ต้องสอนต้องควบคุมกันตลอดเวลาเหมือนที่โรงเรียน ครรภ์ใหญ่พิบดี มีใจรักก็เรียนรู้ได้เร็ว

ช่างทอชาวบ้านมีความสามารถในการจัดการภูมิปัญญาและทรัพยากรได้เองเกือบตั้งหมด ตั้งแต่ทำสวนปลูกหม่อนเอง เพาะไหเมเอง เลี้ยงไหเม สาวไหเม ออกแบบลดลายมัดไหเม ย้อมสี ขึ้นเส้นไหเมบนกี ทอเป็นผืนได้เอง ยกเว้นการสร้างโครงกีทอผ้าอาจจะต้องขอพึ่งแรงของผู้ชายสร้างให้ และต้องซื้อฟิมที่ทำด้วยไม้ไผ่จากอื่น เพราะฟิมทำยาก คนทำต้องมีฝีมือจริงๆ

ชาวบ้านมีความรู้เรื่องการคัดพันธุ์แม่ไหเม ดูว่าตัวไหเมสมบูรณ์แข็งแรง ตัวไหเมอ่อนแอ รู้ว่าตัวไหเมที่พร้อมจะออกไข่เป็นอย่างไร จะพักและอนุบาลตัวอ่อนนานกี่วัน ให้อาหารที่เป็นใบหม่อนมากน้อยแค่ไหน เป็นความรู้ที่ซึมซับอยู่ในตัวของแต่ละคน (tacit knowledge) ที่ต้องใช้เวลาบ่มเพาะหลายปีกว่าจะชำนาญ แต่โดยปกติช่างทอทุกคนมีโอกาสคลุกคลีกับการเลี้ยงไหเมอยู่ตลอดเวลา และปีหนึ่งแต่ละบ้านก็เลี้ยงไหเมกันหลายรอบ การที่จะมีความรู้และทักษะในระดับที่เรียกว่าชำนาญหรือเชี่ยวชาญจนเป็นความรู้คู่ชีพได้ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ทั้งดู ทั้งทำ ซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายร้อยครั้ง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ตัวใหม่ที่กำลังเจริญเติบโตอยู่ในกระดังเหลียงของกลุ่มใหม่ผ้ายสีธรรมชาติบ้านหนองบัวคำ

แม่บุญดีบอกว่าตั้งแต่พยพมาอยู่ที่บ้านหนองบัวคำตั้งแต่เลิกงานบัณฑี ยังไม่เคยเห็น
ว่าหมู่บ้านนี้หยุดเลี้ยงไหเมเลยสักครั้ง ตัวไหเมที่ตนเองเลี้ยงและใช้อยู่ก็เป็นพันธุ์เดิมที่รับทอดมา²
จากยาย และก็เลี้ยงติดต่อกันมาทุกปีไม่เคยขาด บางปีขาดแคลนไปหมื่นเพราะแห้งแล้งก็
เลี้ยงแต่น้อยๆพอให้มีพันธุ์ไว้ไม่ให้สูญ

ในวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องผ้าบ้านหนองบัวคำ มีข้อปฏิบัติและกติกาที่สืบทอดกันมาหลายเรื่องด้วยกัน แม่บุญดีบอกรว่า ผ้าไหมบ้านหนองบัวคำแบบดั้งเดิมมีไม่กี่สี ส่วนใหญ่เป็นสีแดงคล้ายสีน้ำหมากที่บ้อมจากครั้ง ฝาง และสีน้ำเงินดำที่บ้อมจากตันคราม เมื่อสมัย古ยังมีชีวิตอยู่การบ้อมผ้าครั้งต้องเข้าไปทำในป่าเงียบๆ ห้ามผู้หญิงที่มีครรภ์เดินผ่านใกล้เตาบ้มหรือเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการบ้อม เพราะจะทำให้สีไม่ติด สีไม่สวย แต่ถ้ามีกรณีผิดกฎหมายวิธีแก้เคล็ด โดยให้นำไม้เล้าไปมาเป็นเชื้อเพลิงต้มสี แต่ไม่ทราบความมุ่งหมายลึกๆว่าทำไมมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติอย่างนั้น เดียวนึกไม่ได้ถือกันแล้ว เพราะบ้มสีเคมีสังเคราะห์ ส่วนการบ้อมครามแต่ก่อนปัจจุบันตันครามกันมาก เดียวนี้ไม่มีตันครามแล้วปัจจุบันไม่มีขัน ดินเสีย เลยไม่ได้บ้มครามกันอีกแล้ว ข้อปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง คือจะไม่แบ่งตัวไหม และไม่สาวไหมในวันพระ เพราะจะเป็นบาป แต่วันอื่นๆไม่ห้าม ต้องเว้นวันพระหนึ่งวัน

เมื่อพูดถึงตัวใหม่ที่กินใบหม่อนอยู่ในกระดัง แม่นบุญดีบอกว่า “แม่รักมันจริง ๆ แหล่ เพราะว่ามันน่ารัก” ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่าคนเลี้ยงใหม่มีเมตตาต่อตัวใหม่เสมอ คงไม่ใช่เพียง เพราะใหม่เป็นทรัพยากรที่ให้เส้นไยสำหรับทอผ้า หากเป็นความผูกพันที่มีต่องันมาเนื่นนาน จนเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน การได้เลี้ยงใหม่ ได้ทอผ้าเป็นความสุขที่ช่างทอผ้าอย่างแม่นบุญดีไม่ต้องไปหาจากที่อื่น และการที่เอาตัวใหม่จำนวนมากไปตั้มเพื่อสาวเอาเส้นใหม่ก็ไม่ได้หมายความว่าคนจะเกลียดซังตัวใหม่ หรือไม่รัก ไม่เมตตา แม่นบุญดีบอกว่า “การทำให้ใหม่ด้วยการตั้มใหม่สาวใหม่ไม่บาป เพราะใหม่เกิดมาเพื่อทำประโยชน์อย่างนั้น เขาได้ทำประโยชน์คุ้มค่าแก่ชีวิตของเขาแล้ว เขายังคงกับเรา ไม่มีเขารักไม่เสือผ้าใส่”

กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เรื่องทอผ้าในแบบแผนดังเดิมของชุมชนบ้านหนองบัวคำ เริ่มถูกแทรกแซงจากภายนอกมาตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2532 ที่นักพัฒนาจากภาครัฐเข้าไปสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มเป็นทางการ และมีงานจ้างทอผ้าเข้าไปให้ทำระยะสั้นๆ และการที่ได้ไปอกร้านในเทศบาลเที่ยวพิมาย ได้ไปเห็นลวดลาย สีผ้า และได้ทราบความนิยมของคนชื้อผ้า ทำให้ช่างทอผ้าเริ่มสนใจที่จะพัฒนาสีสันและลวดลายผ้าข้องตนเพื่อจะขายดีขึ้น

ปี พ.ศ. 2542 เจ้าหน้าที่นิคมสร้างตนเองได้เข้าไปจัดการฝึกอบรมการพัฒนาสี การออกแบบลวดลาย โดยมีวิทยากรจากศูนย์ศิลปาชีพเชียงใหม่ เข้าไปอยู่ประจำในชุมชนและสอนชาวบ้านเป็นเวลา 3 เดือน มีผู้เข้ารับการฝึกอบรม 40 คน ในการฝึกอบรมดังกล่าวมีการจ่ายค่าเบี้ยเลี้ยงให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และเมื่อเสร็จสิ้นโครงการทางนิคมสร้างตนเองได้ให้เงินสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มทอผ้าอีก 80,000 บาท

การเข้ามาของความรู้ใหม่ และเงินงบประมาณจำนวนมากทำให้กลุ่มทอผ้าต้องปรับตัวและปรับปรุงระบบการบริหารจัดการกลุ่มจากเดิมที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีกฎระเบียบ แน่นอน ไม่เงินกองกลางของกลุ่ม ไม่ค่อยได้ทำกิจกรรมร่วมกันในนามกลุ่มอย่างเป็นทางการ สมาชิกยังคงมีความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน เป็นญาติพี่น้องกัน ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันในฐานะประธาน รองประธาน เหรัญญิก หรือกรรมการกลุ่มแต่อย่างใด แต่เมื่อมีเงินสนับสนุนเข้ามา และกลุ่มทอผ้ามีสมาชิกเพิ่มเป็น 40 คน จึงต้องจัดทำบัญชีเงินฝาก มีผู้รับผิดชอบบัญชี และมีแผนการใช้จ่าย มีบัญชีรับ-จ่ายที่เป็นหลักฐานชัดเจนมากขึ้น แต่เงินจำนวนดังกล่าวไม่ได้ถูกนำไปใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้หรือพัฒนาการทอผ้าของกลุ่ม โดยตรง หากนำมาให้สมาชิกทุกคนกู้ไปคนละเท่าๆ กัน เหลือไว้ในบัญชีของกลุ่มเพียง 4,000 บาท ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เรื่องการจัดการทุนของกลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำ และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะหลังจากสมาชิกทั้ง 40 รายได้เงินกู้ไปเท่าๆ กันแล้วก็ไม่มีเสียงนินทาว่าร้ายหรือแสดงความไม่ไว้วางใจคณะกรรมการกลุ่มทอผ้าให้ได้ยินอีกเลย ความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มก็ดีขึ้น หลังจากการฝึกอบรมกลุ่มทอผ้าก็ได้งาน

จ้างทอผ้าไหมพรมจากนิคมสร้างตนเองเป็นจำนวนมาก ได้เงินค่าจ้างรวมแล้วกว่า 100,000 บาท สมาชิกกลุ่มนี้มีงานทำและมีรายได้เสริมทั่วหน้ากันอีกรอบหนึ่ง

การเปลี่ยนแปลงชุดความรู้เรื่องการทอผ้าของกลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำ เกิดขึ้นติดตามมาอีกในปี พ.ศ. 2544 เมื่อผู้อำนวยการบ้านนาเรีศรีสวัสดิ์ จังหวัดนครราชสีมา (สถานสงเคราะห์สตรี) เข้าไปจัดฝึกการอบรมการทอผ้าไหมแบบฟิมสามตะกอ มีลายผ้าสองด้าน โดยมีวิทยากรจากอำเภอชุมนบุท จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้สอน และมีสมาชิกกลุ่มทอผ้าเข้ารับการอบรม 20 คน รวมทั้งตัวแม่บุญดี ที่เป็นประธานกลุ่มด้วย

การทอผ้าไหมฟิมสามตะกอ เป็นชุดความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยทำมาก่อน เป็นงานทอที่ละเอียดใช้ไหมเส้นเล็กจำนวนมาก ตันทุนค่าไหมก็เพิ่มขึ้นด้วย ใช้เวลามากในการอุบแบบลวดลาย การมัดย้อม แต่การทอไม่นาน แต่ก็มีคนสนใจจะเรียนรู้กันมากและสมัครเข้ารับการอบรมครบทั้งจำนวน ในระหว่างการฝึกอบรมครั้งนี้ กลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำได้พัฒนาความสามารถในการอุบแบบลวดลายผ้า การมัดย้อม และการทอผ้าไหมฟิมสามตะกอ โดยแม่บุญดีได้อุบแบบลวดลายผ้าเป็นรูปปราสาทหินพิมายมีครุฑพาร์ตัวใหญ่ประดับอยู่ตรงกลางผืนผ้า ด้านข้างปราสาทเป็นรูปพระราศพุน ด้านล่างเป็นภาพเรือแข่ง และวิถีชีวิตของคนพิมายและคนอีสาน จากนั้นก็มัดไหม ย้อมสีมากกว่าสีเดียวที่อุบแบบ และทอเป็นผืนผ้าจันสำเร็จได้ผ้าไหมมีลายคล้ายภาพเขียนหรือจิตรกรรมในผืนผ้าสวยงามมาก กลุ่มทอผ้าได้มอบผ้าผืนนั้นให้เป็นของที่ระลึกแก่บ้านนาเรีศรีสวัสดิ์ และได้อาภิมหาทอเป็นผืนผ้าอีกผืนหนึ่งนำไปใช้ในการอุบเรือน ซึ่งมีหลายคนที่ได้ชมแล้วอกกว่าไม่เชื่อว่าจะเป็นฝีมือของกลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำซึ่งเป็นชาวบ้านธรรมชาติ แต่แม่บุญดีและสมาชิกกลุ่มก็ไม่ได้เกลียดหรือน้อยใจ แม่บุญดีบอกอย่างผู้ที่เข้าใจโลกและธรรมขั้นสูงว่า “คราวว่าเราทำไม่ได้หรือเราไม่ได้เป็นคนทำก็ไม่เป็นไร เราต้องว่าเราทำเองก็พอแล้ว”

ในปีต่อมากลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำ ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายไหมฝ้ายสีธรรมชาติจังหวัดนครราชสีมาที่มีคุณสมควร ภูมิภาค เป็นประธานเครือข่าย และได้มีโอกาสไปดูงานเรื่องการย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหลุ่งประดู่ อำเภอห้วยแตลง สมาชิกกลุ่มสนใจและอยากรียนรู้ จึงได้เข้าร่วมการฝึกอบรมเรื่องการทำสีธรรมชาติ กับเครือข่ายฯที่บ้านดงน้อย อำเภอประทายเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2545 และได้นำความรู้กลับมาทดลองทำกันในชุมชน ความรู้ใหม่เรื่องการย้อมสีธรรมชาติที่ได้เรียนรู้จากบ้านดงน้อย ทำให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าได้รู้ว่าจะทำให้ไม่ดกออกไม่ที่มือยุ่รอน้ำกกลาญเป็นสีผ้าไหมได้อย่างไร กลุ่มได้รู้ว่าดกออกอัญชันให้สีเขียวฟ้า แก่นฝางให้สีชมพู ใบถั่วฝักยาวก็ใช้ย้อมสีเส้นไหมได้ และยังได้ทดลองเก็บใบพีชชนิดอื่นๆที่มีอยู่รอบๆชุมชนมา>y้อมสีเส้นไหมอีกด้วย แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จมากนัก แต่อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้ผ้าไหมของบ้านหนองบัวคำมีสีเขียว สีชมพูเพิ่มขึ้นมาอีกสองสี จากเดิมที่มีแต่สีแดงน้ำมาก (ย้อมจากครั้ง) และสีน้ำเงินดำที่ย้อมจากคราม

แม่บุญดี โกรพิมายกำลังอธิบายลักษณะตลาดลาย ความหมาย เทคนิคบริการมัดย้อมเส้นไหม และการทอผ้าไหมลายพระราศพนมและปราสาทหินพิมายด้วยเทคโนโลยีการทอผ้าไหมพื้นสามตະกອ โดยบอกว่าเป็นตลาดลายที่คิดขึ้นอง มัดย้อมเอง และช่วยกันทอเป็นผืนผ้า โดยผ้าพื้นที่สมบูรณ์ได้มอบเป็นของขวัญให้กับบ้านนาเรศรีสวัสดิ์ และได้นำเอาไหมส่วนที่เหลือมาทอเป็นผืนผ้าเก็บไว้เป็นตัวอย่างให้ samaชิกและผู้สนใจได้ศึกษา

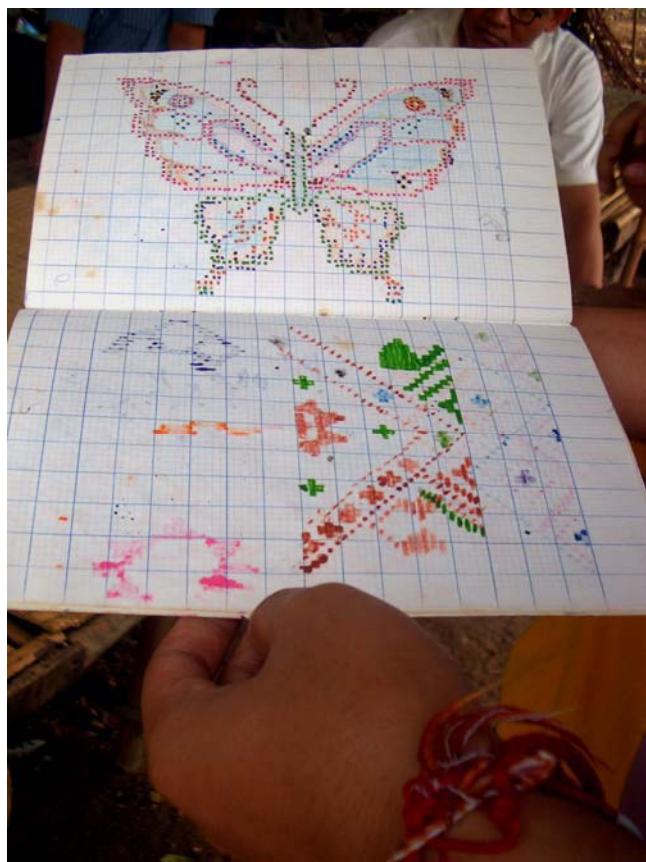
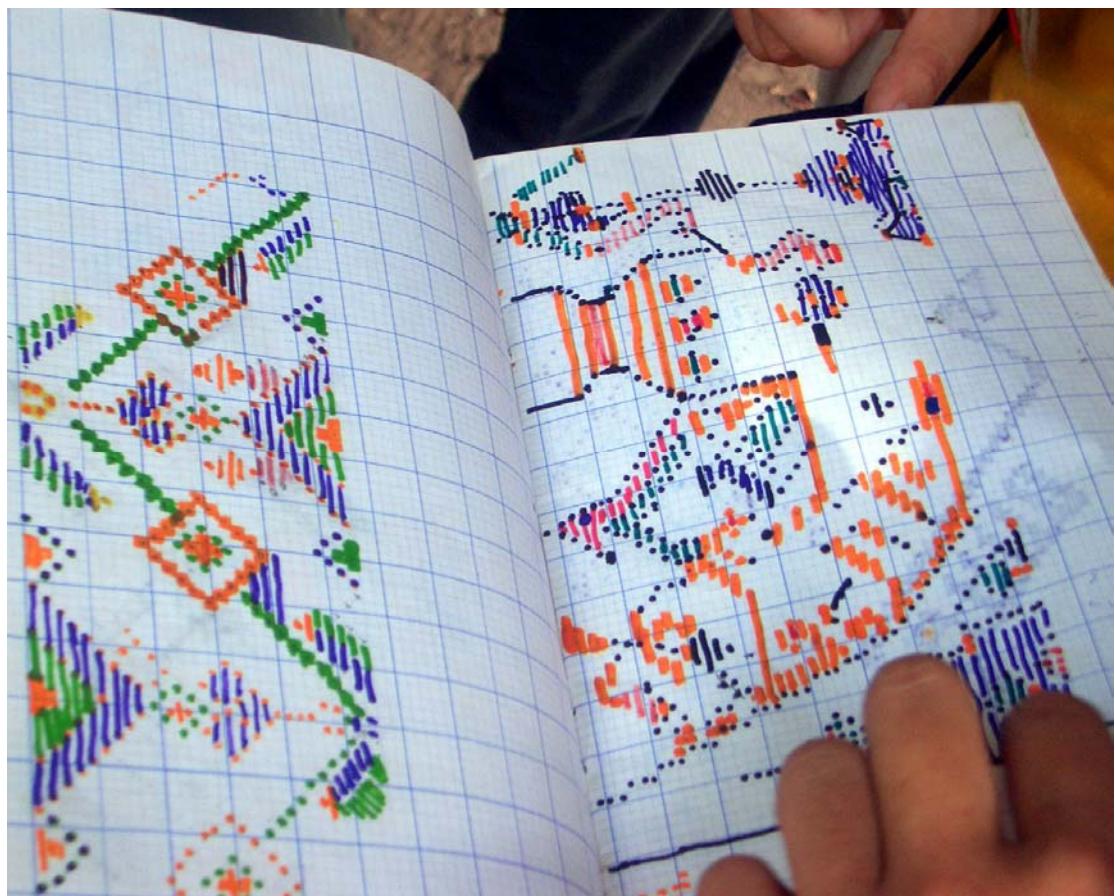
แหล่งเรียนรู้ดูงจรชีวิตใหม่ของนักเรียนนาชีราฐวิทยาลัย

จากที่กลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำต้องเป็นผู้รับการเรียนรู้และออกไปเรียนรู้ดูงานเพื่อเพิ่มชุดความรู้ใหม่ๆเรื่องการทอผ้าจากภายนอกชุมชนมาหลายปีติดต่อกัน ภูมิปัญญาเรื่องไหมและผ้าของกลุ่มยังเริ่มได้รับการยอมรับจากภายนอกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายปี พ.ศ. 2545 ถึงต้นปี พ.ศ. 2546 ชุมชนบ้านหนองบัวคำได้รับเกียรติจากเครือข่ายไหมผ้าสีธรรมชาติจังหวัดนครราชสีมาคัดเลือกให้เป็นพื้นที่เรียนรู้ดูงจรชีวิตใหม่ของนักเรียนโรงเรียนนาชีราฐวิทยาลัย จำนวน 4 รุ่นๆละ 30 คน โดยจัดให้นักเรียนแต่ละรุ่นเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนเป็นเวลา 2 วัน 1 คืน เรียนรู้ดูงานเรื่องการเลี้ยงไหม การสาวไหม มัดไหม ย้อมสี การทอผ้า ซึ่งมีแม่บุญดี กรรมการและ samaชิกกลุ่มทอผ้าเป็นวิทยากรและครูผู้สอน นอกจากนี้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านยังร่วมกันทำหน้าที่เจ้าบ้านจัดการต้อนรับและอำนวยความสะดวกให้กับคณะนักเรียนและครูอาจารย์ที่ไปเรียนรู้อย่างเต็มใจ และพากันดีใจและภูมิใจที่ชุมชนได้รับการยอมรับจากโรงเรียนชั้นนำที่มีชื่อเสียงของประเทศไทย

หลังจากเป็นสถานที่เรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนวิชาชีววิทยาลัยแล้ว กลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำก็เป็นที่รู้จักมากขึ้น จึงได้รับยอมรับ และการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและองค์กรต่างๆ ทั้งในเรื่องของการเชิญไปร่วมประชุม เป็นวิทยากร ให้滂ประมาณสร้างอาคารของกลุ่ม และการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าใหม่สีธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2546 กลุ่มฯ ได้รับการสั่งซื้อผ้าใหม่ย้อมสีธรรมชาติรวมความยาว 476 เมตร มูลค่า 144,100 บาท จากหัวหน้านิคมสร้างตนเอง จังหวัดนครราชสีมา เพื่อนำไปส่งให้โรงเรียนช่างทองหลวงในกรุงเทพฯ และกลุ่มฯ ได้นำสินค้าผ้าใหม่ย้อมสีธรรมชาติไปอกร้านในงานเทศกาลต่างในจังหวัดนครราชสีมาเกือบทุกงาน เช่น งานประจำปีของตีดีด้าด งานกาชาด งานชัยชนะย่าโม งานผู้ว่าฯ เคลื่อนที่ที่อำเภอพิมาย และสินค้าผ้าใหม่สีธรรมชาติของกลุ่มยังได้รับคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ของตำบลด้วย แม้ว่าจะได้การรับรองคุณภาพไม่กี่ดาว แต่กลุ่มฯ ก็ไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก แม่บุญดีบอกว่า “มีดาวประจำใจอยู่แล้ว ไม่ต้องเพิ่มเป็นสี่ดาวห้าดาวเรก็พอใจแล้ว” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าผู้นำกลุ่มมีความหนักแน่นมั่นคง มีความสันโดษ พึงพอใจและภูมิใจกับภูมิปัญญาผ้าใหม่ที่มีอยู่ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธความสัมพันธ์กับภายนอก และสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสมัยใหม่ต่างๆ ได้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้นำกลุ่มภูมิปัญญาที่ทำให้สามารถใช้ชุมชนบ้านหนองบัวคำให้ความเคารพนับถือมีส่วนสำคัญที่ทำให้กระบวนการกลุ่มเข้มแข็ง ทำให้กลุ่มสามารถใช้ภูมิปัญญาการทอผ้าในการสร้างความสุขให้กับครอบครัวและชุมชนได้เป็นอย่างดี

โรงเลี้ยงไก่ของกลุ่มใหม่ผ้าย้อมสีธรรมชาติ ชั้นเลี้ยงไก่สร้างขึ้นอย่างง่ายๆ ด้วยไม้ไผ่ นองพื้นแต่ละชั้นด้วยกระดาษหันสีอพิมพ์และมุ้งพลาสติกสีฟ้า การเลี้ยงไก่ตัวอ่อนใช้เบหม่อนที่ปลูกไว้ในสวน ผู้เลี้ยงให้ความสำคัญกับตัวไก่มาก เพราะตัวไก่เป็นสัตว์ที่อ่อนแอ เปราะบาง ต้องป้องกันมดแมลงวัน ยุง ไม่ให้เข้าไปรบกวน ในภาพจะเห็นว่ามีการป้องกันมดโดยการหล่อหัวที่โคนเสาทุกตัน และป้องกันยุงแมลงวันด้วยการกางมุ้งครอบชั้นโรงเลี้ยงทั้งหมด

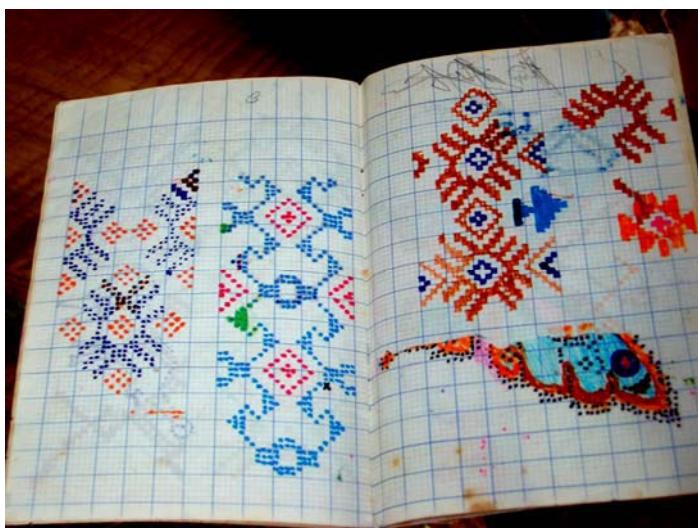
สมุดบันทึกแบบลายผ้าของแม่บุญดี โกรพิมาย และสมาชิกกลุ่มใหม่ผ้ายสี ธรรมชาติบ้านหนองบัวคำที่แต่เดิม การเรียนรู้และการจัดการความรู้เรื่อง การออกแบบลายผ้าไม่มีการบันทึกลง ในกระดาษหรือสื่ออื่นๆ แต่เป็นการ เรียนรู้ผ่านการดู ลองทำ และแบบครุ พักลักษณะ แต่ปัจจุบันมีการจัดเก็บลาย ผ้าเป็นชุดความรู้สำหรับการเผยแพร่ และการเรียนรู้ในกลุ่มผู้เรียนอื่นด้วย

ขยายความสำเร็จและความสุขสู่ชุมชน

ความสำเร็จในการขยายกิจการของกลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำ ทำให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น กลุ่มจึงปรึกษากัน พิจารณาและมีความเห็นร่วมกันว่าควรแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับเพื่อนบ้านที่ยังไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มบ้าง โดยการเปิดรับสมาชิกเพิ่ม แต่สมาชิกใหม่จะต้องจ่ายค่าหุ้นและค่าสมัครรวม 200 บาท จึงจะมีสิทธิในการกู้เงินเท่าเทียมกับสมาชิกเก่าที่ล้มลุกคลุกคลานร่วมทุกข์ร่วมสุขในการพัฒนากลุ่มมาตั้งแต่ต้นจนกลุ่มเข้มแข็ง

นอกจากการแบ่งปันความสำเร็จไปสู่สมาชิกใหม่ของกลุ่มแล้ว กลุ่มทอผ้าซึ่งเกือบจะกล้ายเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มแม่บ้านบ้านหนองบัวคำ ก็ได้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน ผลงานการจัดการเรียนรู้ให้กับคณะนักเรียนโรงเรียนนาชิราวนุวิทยาลัยได้นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนและโรงเรียน คณะอาจารย์โรงเรียนนาชิราวนุวิทยาลัยจึงนำผ้าป่าไปทดลองที่วัดบ้านหนองบัวคำ และบริจาคเครื่องคอมพิวเตอร์ให้กับโรงเรียนบ้านหนองบัวคำตามคำร้องขอของกลุ่มทอผ้า

กลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำได้ใช้เวลาถึง 17 ปี ใน การเรียนรู้ที่จะเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ทั้งเรื่องของการทอผ้า และการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มกับองค์กรพัฒนาต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง การจัดการการเงินและผลประโยชน์ในหมู่สมาชิก และการจัดการความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ให้ประสานสอดคล้องไปด้วยกัน ไม่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตปกติของครอบครัวและชุมชน รวมทั้งความพยายามในการอนุรักษ์แบบแผนการพึ่งตนเองในเรื่องการเลี้ยงไก่ ผลิตเส้นไหม ทอผ้าไหมตามฐานความรู้เดิมให้สามารถประสานไปกับการเปลี่ยนแปลงของตลาดภายนอกและความต้องการของคนภายในชุมชนเอง ได้อย่างกลมกลืน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายนักในยุคสมัยที่มีความผันผวนทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเข่นทุกวันนี้

สมุดสะสมแบบลายผ้าของแม่บุญดี โกรพิมาย และกลุ่มใหม่ ฝ่ายสีธรรมชาติ เป็นการจัดเก็บชุดความรู้ที่สำคัญของกลุ่มที่สามารถนำมาเป็นแม่แบบในการทอผ้า และเป็นข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ของสมาชิกในกลุ่ม และผู้ที่สนใจ

แม่บุญดี โกรพิมาย มีความสุขกับการเล่าเรื่องราวของกลุ่มใหม่ฝ่ายสีธรรมชาติให้คณะผู้วิจัยฟังพร้อมกับการเอาบัญชีต่างๆที่กลุ่มได้จัดทำร่วมกันมาแสดงให้ดูด้วย แม่บุญดีบอกว่าแต่ก่อนรวมกลุ่มกันมาก็ไม่เคยต้องทำบัญชีอะไรไว้ ได้เงินมาเท่าไรก็หักค่าใช้จ่ายตันทุน ที่เหลือก็แบ่งกันไปตามที่ตกลงกันแต่พอต้องมาเริ่มทำบัญชีซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่คุ้นเคยมาก่อนก็หนักใจและทุกข์ใจมาก แต่เมื่อค่อยเรียนรู้และลงมือทำผิดบ้างถูกบ้างก็พอจะเป็นระบบมากขึ้น

ดังนั้นจึงไม่แปลกใจเลยว่าทุกวันนี้เมื่อเดินเข้าในชุมชนบ้านหนองบัวคำจึงยังคงเห็นกระดังเกลียงใหม่ตั้งซ้อนอยู่เป็นชั้นๆตามใต้ถุนบ้านและในโรงเกลียงใหม่ เห็นผู้หญิงหลายคนนั่งทอผ้าอยู่ตามใต้ถุนบ้าน เห็นสวนหม่อนเขียวขจีอยู่ตามริมทุ่งรอบหมู่บ้าน และก็เห็นใบหน้าเบื้องหนึ่งของแม่บุญดี พร้อมเพื่อนสมาชิกกลุ่มทอผ้าอยู่ต้อนรับ ตอบคำถามและอธิบายเรื่องราวของใหม่ ผ้าใหม่ และความเป็นมาของกลุ่มทอผ้าอย่างอารมณ์ดี ไม่มีว่าเบื่อหน่ายต่อการต้องตอบคำถามซ้ำๆจากคนหลายคน.....อาการเช่นนี้กระมังที่เรียกว่าความสุข.....และน่าจะเป็นความสุขที่เกิดจากการเรียนรู้และใช้ภูมิปัญญาทอผ้าได้อย่างเหมาะสมกับสภาวะของชีวิตและบริบทแวดล้อมในแต่ละช่วงเวลาที่เคลื่อนไปนั่นเอง.

หมีพิมาย

： วงศิริของเส้นแบ่งอันบอนบางข้างปราสาทหิน

“หมี” เป็นคำสำคัญในวัฒนธรรมพื้นฐานของชีวิตคนอีสาน หมี คำแรก เป็นอาหาร ทำจากแผ่นแบ่งสุกหันเป็นเส้นๆ มัดเป็นกำๆ ตากแห้ง เก็บไว้ได้นานเป็นเดือน คนโกรชนิยม กินหมีผัดแกล้มกับส้มตำ หมี คำที่สองเกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม ผ้าฝ้ายมัดหมี ผ้าไหม มัดหมี ซึ่งทั้งสองหมีเป็นภูมิปัญญาของคนอีสานที่ทำสืบทอดกันมานาน “ไม่มีใครบอกได้ว่า นานเท่าไร แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีที่บ้านเชียงไಡพบร่องรอยของผ้าไทยจากเส้นใยป่าน กัญชา (hemp) ติดอยู่บนกำไลสำริดฝังไว้มีอายุ 3,000 ปีมาแล้ว (จิราภรณ์ อรัณยานนค. 2528, น.53) ลักษณะของมัดหมีฝ้าย มัดหมีไหมจะเลียนคำและลักษณะจากการมัดหมีแบ่ง หรือไม่ก็ไม่มีใครบอกได้แน่ชัดเช่นกัน แต่ที่แน่ๆ “หมี” ทั้งสองมิติล้วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ ตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานในชีวิตของคนเรา

ร้านขายหมีผัดที่ไทรราม แหล่งรับประทานหมีพิมายที่มีชื่อเสียงของอำเภอพิมาย มีร้านขายหมีผัด เกือบสิบร้าน และมีนักท่องเที่ยวแวะเวียนไปรับประทานหมีผัดอย่างเนื่องแน่นทุกวัน นอกจากนี้ยังมี ร้านขายของที่ระลึกที่มีสินค้าหมีพิมาย (แห้ง) ไว้ขายให้นักท่องเที่ยวด้วย แต่จากการศึกษาพบว่าหมี ที่ร้านค้าผัดขายและวางขายนั้นเป็นหมีที่ผลิตจากโรงงานไม่ใช่หมีพิมายแบบดั้งเดิม

ทุกวันนี้ร้านอาหารที่สวนไทรรามทุกร้านยังผัดหมี่ขำคล้ายกับเมื่อสิบปีก่อน แต่ถ้าใครไม่สังเกตดีๆ ก็จะไม่สามารถรู้ได้เลยว่าเส้นหมี่ที่แม่ค้าผัดให้เรารับประทานกันนั้นไม่ใช่ “หมี่พิมาย” ที่สมบูรณ์แบบอีกต่อไปแล้ว องค์ประกอบของอาหารจานเด็ดที่ชื่อ “ผัดหมี่พิมาย” ที่วางแผนอยู่ตรงหน้าเราราจจะเหลือสภาพเพียงผัดหมี่ที่เมืองพิมายเท่านั้น “เรา” ในฐานะของคนถิ่นอื่น ในฐานะนักท่องเที่ยว หรือในฐานะนักวิจัยด้านภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมใส่ใจใน “ความเปลี่ยนแปลง” ที่มี “ความปลอมแปลง” ทับซ้อนอยู่ด้วยเช่นนี้มากัน้อยเพียงใด

บางคนหรือหลาย ๆ คนอาจไม่สังauważ หรือพิมายแท้ หรือพิมายเทียม เมื่อไปเที่ยวพิมายแล้วได้รับประทานผัดหมี่ที่เมืองพิมายกัน่าจะพอใจแล้ว ส่วนแม่ค้าจะเอาเส้นหมี่ของที่ไหนมาผัดก็ไม่เห็นว่าจะมีนัยสำคัญอะไร ถ้าผัดไม่อร่อยก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

แต่สำหรับคนเก่าคนแก่ของพิมายแล้วเรื่องนี้เป็นประเดิ่นใหญ่เหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไปถูกคนทำเส้นหมีพิมายมาตั้งแต่เด็กๆจนอายุเกือบเจ็ดสิบปีอย่างแม่พระทุม ผลงาน แล้วเป็นเรื่องที่ยอมได้ยกขึ้นมาทีเดียว

ทุกวันนี้ “หมีพิมาย” ที่คุณบ้านตะวันตกวัดเดิมริมคูเมืองพิมายเคยทำกันทั้งชุมชนหลายสิบครัวเรือนเหลือทำกันอยู่จริงๆ เพียง 4 ครอบครัวเท่านั้น ทำไม่เจิงเป็นอย่างนั้น และสี่ครอบครัวนี้จะทำต่อไปได้อีกนานเท่าไร

แม่ประทุม ผลงาน ประธานกลุ่มหมีマイบ้าน
ตัววันตกวัดเดิม ได้เรียนรู้การทำหมีจากยาย
และแม่ ปัจจุบันรวมกลุ่มกับน้องสาวและ
เพื่อนบ้านผลิตหมีพิมายอยู่อย่างต่อเนื่อง
แม้ว่าหมีผลิพายทำมีจะถูกหมีโรงงานเข้า
มาเยี่ยงส่วนแบ่งของตลาดโดยใช้ชื่อ "หมีพิ
มาย" เห็นอกกัน และมีแนวโน้มว่าหมีพิมาย
แท้ๆ ที่กลุ่มผลิตอยู่จะได้รับความนิยมไม่มาก
นัก แต่แม่ประทุมและสมาชิกกลุ่มที่เหลืออยู่
เพียง 4 ครอบครัวก็ยังยืนยันว่าไม่ท้อ
 เพราะเท่าที่ทำอยู่ก็ยังขายได้ไม่เดือดร้อน ที่
 ทำอยู่ก็ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อการขายเพียง
 อย่างเดียว หากทำหมีเพื่อใช้ประโยชน์

บ้านตะวันตกวัดเดิมและชุมชนหมู่เมืองพิมาย

โครงการฯได้ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านตะวันตกวัดเดิม ผ่านเวทีพูดคุยพื้นความหลังของคนในชุมชนเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2547 โดยเชิญผู้อาวุโสในชุมชนมาร่วมกันสร้างข้อมูล ประกอบด้วย ย่าอยู่ สมนิยม ยายเกตุ เรือนใหม่ ย่าตุ้ย สมนิยม แม่เมะ สองพิมาย แม่ประทุม ผลงาน ทราบว่าผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานกันกลุ่มแรกๆในบริเวณชุมชนบ้านตะวันตกวัดเดิมเมื่อราวสองร้อยปีก่อนมี 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งมาจากประเทศไทยได้แก่ ครอบครัวของย่าสุขปู่พัก แสงจันทร์ ครอบครัวยายตุ้ตตาทอง ครอบครัว ยายแก้วตาพรหม และครอบครัวยายทิมตาบุญ อีกกลุ่มหนึ่งมาจากอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ได้แก่ ครอบครัวยายเอมตาหรั้ง จั๊กสาน ครอบครัวยายจันทร์+ตาอินทร์ และครอบครัวของยายทองตาเอื้อน

ตอนนอพยพมาใหม่ๆ พื้นที่ตั้งบ้านเป็นที่ดอนอยู่ในเขตเมืองเก่าพิมาย รอบๆ เป็นป่าไม้ คงล่างมีไม้กัก ไม้ไผ่ เป็นตงมัน คงกลอย มีถนนทางเกวียนแคบๆ ติดต่อกันชุมชนอื่นๆ ตรงที่ข้ามแม่น้ำจารามีสะพานไม้โค้งๆ เรียกว่า “สะพานหลังโก๊ะ”

ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูงเรียกว่าบ้านเสาตีเปลือก เพราะใช้ไม้ตันเล็กๆ หั้งตันมาลอกเอาเปลือกออกก่อน ฝาบ้านกรุด้วยปรือ หลังคามุงแฟก กลางคืนยังไม่มีตะเกียง น้ำมัน ได้แสงสว่างจากการจุดตะบองได้ ลูกหลานของผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานสองกลุ่มแต่งงานกัน ย่าอยู่และย่าตุ้ยผู้ให้ข้อมูลเป็นหลานของย่าสุข+ปู่พักที่มาจากการ แลเป็นพี่น้องกับตาค้าที่เป็นพ่อของแม่ประทุม ผลงาน ซึ่งแม่ประทุมเป็นชั้นเหลนของย่าสุขปู่พัก ส่วนแม่ของแม่ประทุมเป็นหลานทางสายที่มาจากอำเภอศรีเชียงใหม่

ชาวบ้านตะวันตกวัดเดิมส่วนใหญ่ทำงานเป็นหลัก และทำเส้นหมีขายเป็นอาชีพเสริม นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเดิมเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของชุมชน ชาวบ้านจึงมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเหมือนกับคนอีสานทั่วๆ ไป แต่สิ่งที่แตกต่างจากคนอีสานในพิมายและชุมชนอื่นๆ คือ การทำหมี ผู้อาวุโสเล่าไว้ คนที่ริเริ่มทำเส้นหมีคืนแรกคือ ยายทิน ซึ่งเป็นครัวเรือนรุ่ดิดตัวมาจากการบ้านเดิม และก็ถ่ายทอดความรู้ในหมู่เครือญาติ ไม่มีทำที่บ้านอื่น ทำแล้วก็หาบเอาไปขาย ตามหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านรังกาใหญ่ บ้านพุตรา บ้านตะบอง บ้านตะบัน บ้านท่าหลวง บ้านหนองจิก บ้านดงใหญ่ และเอาไปขายที่ตลาด ต่อมามีเมืองรัตน์ก็เข้ามาร่วมขายที่อำเภอโนนแดง อำเภอประทาย อำเภอชุมพวง นอกจากเส้นหมีแล้ว ในระยะต่อมาชุมชนตะวันตกวัดเดิม ทำเส้นกวยเตี๋ยวขายด้วย แต่ต้องเลิกไปเมื่อมีเส้นกวยเตี๋ยวจากโคราชมาแย่งตลาด แต่หมู่บ้านทำสีบกันมารุ่นต่อรุ่นไม่เคยขาดตอนจนถึงปัจจุบัน รวมอายุของหมู่บ้านที่พิมาย ตั้งแต่รุ่นยายทินแล้วก็เกือบร้อยปี และหากເเอกสารความยาวของเส้นหมีที่ทำทั้งหมดมาต่อกันก็ น่าจะเอามาพันรอบโลกได้หลายร้อยรอบ

หมีพิมายสีสันต่างๆ เป็นสินค้าสำคัญในร้านขายของที่ระลึกทุกร้านในแหล่งท่องเที่ยวสวนไทรราม และ ปราสาทพินพิมาย

เคล็ดลับของการทำหมี และการผัดแบบหมีพิมาย ๆ

เส้นหมีพิมายทำจากข้าวเจ้าล้วนๆ ไม่ผสมแป้งมันหรือแป้งข้าวเหนียว แต่ก่อนทำด้วย แรงคนไม่มีเครื่องจักรช่วย ใช้ข้าวที่ปลูกอง จึงมีตันทุนไม่สูง พินก็หาง่าย เดียวนี้ทั้งข้าวทั้ง พິນต้องซื้อ ตันทุนสูงขึ้น

วิธีการและขั้นตอนการทำหมีดูเหมือนว่าไม่ยาก แต่กว่าจะทำเป็นทำได้ชำนาญก็ใช้เวลา ฝึกฝนอยู่นาน การทำหมีเป็นงานของผู้หญิง ผู้ชายไม่ค่อยทำกัน เนื่องจากเป็นงานเกี่ยวกับอาหาร ต้องไม่แป้ง ต้องน้ำอยู่หน้าเตา กว่าดีมีนานๆ

การทำหมีเริ่มจากนำข้าวสารข้าวเจ้าแซ่น้ำนาน ประมาณ 1 ชั่วโมง เอาข้าวเจ้าที่แซ่น้ำ ได้ที่แล้วไปโม่ให้ละเอียดเป็นน้ำแป้ง โดยปกติจะไม่ผสมสี ไม่ผสมแป้งมันหรือแป้งข้าวเหนียว แต่ในกรณีที่ทำหมีสีก็ผสมพืชผักไม่พร้อมกันให้ละเอียด จากนั้นเอาน้ำแป้งที่ได้ไปนึ่งกวนเป็น แผ่นบางๆ บนผ้าที่ซึ่งครอบปากกะทะน้ำร้อนปิดฝาครอบจนแผ่นแป้งสุกซึ่งใช้เวลาไม่กี่นาที และ ลอกแผ่นแป้งออกจากผ้าปากกะทะเอาไปผึ้งให้แห้งหมาดๆ ประมาณ 3-4 ชั่วโมง ทาน้ำมันให้ ทั่วแผ่นแป้งแล้วจึงเอาไปหั่นซอยเป็นเส้นหมี แบ่งมัดเป็นกำๆ ด้วยตอกไม้ผู้โดยจะปริมาณแต่

ละกำไห้เท่าๆกัน เอาหมี่ที่มัดเป็นกำไปเรียงบนแพงไม่ไผ่ตากแดดจนแห้ง นำไปปูรุ่งเป็นอาหารรับประทาน หรือบรรจุถุงส่งไปขายได้ หมี่พิมายแท้ๆเก็บได้นานประมาณ 1 เดือน เก็บนานกว่านั้นจะหืนและเสีย

หมี่พิมายแท้ๆดั้งเดิมมีสีขาวนวล ไม่ผสมสีอื่น แต่ต่อมามีการพัฒนาใส่สีธรรมชาติลงไปด้วย จึงมีหมี่หลายสี เช่น หมี่สีเหลืองใส่ฟักทองต้มสุก สีเขียวใส่ใบชะน้า และสีชมพูใส่มะเขือเทศ ทำให้ผู้บริโภค มีทางเลือกมากขึ้น แต่ก่อนชาวบ้านเอาหมี่ไปทำอาหารได้หลายอย่าง ทั้งอาหารหวานและอาหารหาร อาหารหวานออกจากการผัดหมี่แล้ว ยังทำแกงหมี่ได้ด้วย โดยใส่แกงกับไข่ หรือแกงกับมันนก แกงหมี่ใส่ปลาอย่าง และทำหมี่น้ำคัลลายๆกวยเตี๋ยวน้ำก็ได้ แต่เรียกว่าแกงหมี่ ส่วนอาหารหวานที่ทำจากหมี่ก็ทำเป็นหมี่น้ำกะทิได้ แต่เดี๋ยวนี้เหลือแต่ผัดหมี่อย่างเดียว

แม่ประทุม ผลนา สาขิตการภาคราชหมี่

แม่ประทุม ผลนา ประธานกลุ่มหมี่พิมาย บอกว่า แม่ค้าที่ไทรรามเดี่ยวนี้ไม่นิยมเอาหมี่พิมายไปผัดขายนักท่องเที่ยว เพราะหมี่พิมายเป็นหมี่ข้าวเจ้าล้วนๆ คนไม่ชำนาญจะรู้สึกว่าผัดยาก ผัดไม่เป็นหมี่จะละไม่สวย การผัดหมี่พิมายให้เส้นหมี่คงรูปน่ารับประทานมีเทคนิคเฉพาะ คือ ไม่ต้องเอาเส้นหมี่แซ่น้ำ เวลาผัดให้เตรียมผัดเครื่องปูรุ่งให้สุกพร้อมกันทั้งหมดก่อนแล้วจึงเอาเส้นหมี่ใส่ลงไป เส้นหมี่เมื่อโดนน้ำร้อนๆจากเครื่องปูรุ่งจะอ่อนตัว ปล่อยไว้

สักครู่ไม่ต้องคนหรือพลิกกลับไปมาเพราจะทำให้มีเละ กะดูพอเห็นว่าเส้นหมีอ่อนนิ่มได้ที่แล้วจึงใช้ตะหลิวพลิกเส้นหมีคลุกเข้ากับเครื่องปูรงเพียงสองสามครั้งเท่านั้น เสร็จแล้วตักใส่จานรับประทานตอนร้อนๆจะได้รสดาดอร่อยดี หากทิ้งไว้จนเย็นจะไม่อร่อยเพราเส้นหมีแห้งแล้วจะแข็ง ดังนั้นแม่ค้าสมัยใหม่ที่ผัดหมีขายจึงชอบใช้หมีแป้งข้าวเหนียวหรือผสมแป้งมัน ทำจากที่อื่นไม่ใช่หมีพิมาย เส้นเหนียวกว่าหมีพิมาย ผัดแล้วเส้นคงรูปสวยงามน่ารับประทาน แต่ส่วนมากต้องผัดแบบผัดไทย ไม่ใช่ผัดแบบหมีพิมายแท้

หมีพิมาย เป็นอัตแล็กชันท่องถิ่น

หมีพิมาย ค่ายๆ มีบทบาทในฐานะอาหารประจำถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ ชาวบ้านตะวันตกวัดเดิมจึงมีงานทำไม่ขาดมือ อำเภอพิมายก็ถือว่าหมีพิมายเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ถึงกับเอาไปใส่ในคำขวัญของอำเภอที่ว่า “ เมืองปราสาทหิน ถิ่นไทรงาม เรื่องนามประเพณี หมีพิมาย เครื่องหมายลั้คค่า ” เดียวันนี้หมีพิมายเป็นสินค้าของฝากที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครราชสีมา เป็นอาหารท้องถิ่นที่คนอีสานนิยมรับประทาน ผู้ผลิตอาหารโดยเจ้าในจังหวัดนครราชสีมาเอาผัดหมีพิมายเข้าไปเป็นอาหารในรายการอาหารหลัก บริการพร้อมกับสัมตำแหนะ และตามงานบวช งานศพ และงานเทศกาลต่างๆ นิยมผัดหมีเลี้ยงแขก เพราะทั้งประกายด้วยแสงสว่าง หมีพิมายจึงแทรกเข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของคนพิมาย และคนโคราชจนแยกไม่ออก

การเรียนรู้และการจัดการความรู้ของกลุ่มคนทำหมี่

การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำหมี เป็นการเรียนรู้ในวิชีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องกับ มิติของการพึ่งตนเองที่เชื่อมโยงกับวิถีการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตที่อยู่บน ฐานทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่น กล่าวคือ เป็นกระบวนการเรียนรู้การผลิตอาหารที่แปรรูป จากข้าวเจ้าที่เป็นอาหารหลักของชุมชน และเป็นวัตถุดินที่ทุกบ้านทุกครัวเรือนปลูกและมีเก็บ ไว้ในยังจางอยู่แล้ว ประกอบกับวิธีการขั้นตอนในการผลิตไม่ยุ่งยากซับซ้อน ไม่พึ่งพา เทคโนโลยีชั้นสูง หากแต่ต้องการการฝึกฝนให้เกิดทักษะความชำนาญและความอดทนในการ ทำแต่ละขั้นตอนเท่านั้น

หมีพิมาย มีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนบ้าน
ตะวันตกวัดเดิมในหลายมิติ ตั้งแต่เรื่องปากห้อง เศรษฐกิจชุมชน “ไปจนถึงประเพณี พิธีกรรม
และระบบสวัสดิการชุมชน ดังข้อมูลที่แม่ประทุมเล่าไว้ ครอบครัวของเธอทำหมีมาตั้งแต่รุ่นยาย
ใช้ข้าวที่ปลูกกันเอง ส่วนใหญ่เป็นข้าวพันธุ์เหลืองประทิว และ พันธุ์ข้ายนา ก แต่พันธุ์ข้ายนาที่
น้อยกว่า ทำหมีไว้กินและไว้ขาย พอมีงานประเพณี เช่น งานศพ ก็จะเอาหมีมาผัดเลี้ยงกันใน
งานศพ เมื่อนอกจากอาหารไว้เลี้ยงแขกที่มีงานสวดศพ เป็นต้น

การตากหมี่ที่หันเป็นเส้น มัดเป็นกمرةแล้วโดยอาศัยแสงแดด ไม่ใช้เตาอบ กิจกรรมเกี่ยวกับหมี่ทุกๆ อย่างกลุ่มเน้นการทำด้วยมือและแรงคนมากกว่าการพึ่งพาเครื่องจักร การผลิตหมี่สีต่างๆ ก็ไม่ผสมสี สังเคราะห์ หากใช้วัสดุธรรมชาติดผสมแป้งหมี่ให้เกิดสี เช่น สีเขียวผสมใบกะหน้า สีชมพูผสมมะเขือเทศ สีเหลืองผสมพักทองต้มสุก

การนำหมี่ออกมาขายเป็นไปในลักษณะของการตลาดแบบชาวบ้านที่ไม่เน้นกำไรและเงินเป็นตัวตั้ง ที่บ้านทำกินกันอย่างไร ที่เอาออกไปขายก็เป็นอย่างเดียวกัน ไม่หลอกลวงผู้บริโภค เวลาจะเอาหมี่ไปขายแต่ก่อนก็หาไปกันเป็นกกลุ่มๆ แวงขายไปเรื่อยๆ ตามหมู่บ้านรายทาง หมดเมื่อไรก็เดินกลับ ครรภายหมดก่อนก็รอคนที่ยังไม่หมดไม่ทึ้งกัน สะท้อนให้เห็นถึงความรักและห่วงใยกันของชาวบ้าน ไม่ใช่เป็นการแข่งขันกัน กระบวนการผลิตและการค้าขายหมี่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และระหว่างครอบครัว หมู่บ้านทำหมี่กับหมู่บ้านอื่นๆ ที่เป็นผู้บริโภคไว้ได้ยาวนาน ขนาดของชุมชนหมี่ในอดีตจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่เพียงเฉพาะบ้านตัววันตัวคืนเท่าเดิมเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมไปถึงอำเภอประทาย อำเภอชุมพวงที่อยู่ห่างไกลออกไปแต่เป็นผู้บริโภคหมี่ที่ผลิตจากชุมชนหมี่ที่เมืองพิมาย หมี่ทำให้เกิดความเป็นกันเอง สร้างความใกล้ชิดสนิทสนม เพราะระหว่างทางที่ทางที่หมี่ไปขายย่อมมีการพูดคุย ถ้าไม่แลกเปลี่ยนสารทุกข์สุกดิบ ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หมี่จึงไม่ได้มีความหมายเพียงผลิตภัณฑ์อาหารที่แปรรูปมาจากการพัฒนาชุมชน สร้างความเป็นชุมชน และสร้างสุขสภาวะของชุมชนอีกด้วย

การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตหมีพิมาย ส่วนมากเป็นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัว และในชุมชนเครือญาติใกล้ชิดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ค่อยเป็นค่อยไป เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงที่เริ่มเรียนและหัดทำกันตั้งแต่เด็กๆ แม่ประทุมเล่าว่า ไม่เคยเรียนเรื่องทำหมีในโรงเรียน เรียนรู้กันเองตามธรรมชาติ ยายทำก่อนแล้วสอนแม่ ตนเองก็คลุกคลีกับการทำหมีมาตั้งแต่เรียนอยู่ชั้น ป.3 น้องสาวของแม่ประทุมก็ทำหมีกันได้ทุกคน แม้ว่าจะมีชีวิตคลุกคลีกับการทำหมี แต่ก็ต้องเกิดจากการลองผิดลองถูก ด้วย ต้องอาศัยการสั่งสมประสบการณ์ การฝึกฝน เพาะความรู้ภูมิปัญญาหรือเทคโนโลยีการต่างๆ บางอย่าง เป็นความรู้ติดคน อย่างตัวแม่ประทุมเองก็ต้องมีการฝึกฝนก่อนจะเกิดความชำนาญ เช่น ก่อนที่イヤຍจะยอมให้เป็นผู้กัวดแบงหมีได้ แม่ประทุมจะต้องกัดกัวดแบงก่อนที่จะเข้าไปในหมีเดียวให้ชำนาญก่อน เพาะแบงก่อนที่จะเข้าไปในหมี ทำการกัวดแบงหมีจะต้องกัวดให้เป็นแผ่นบางเรียบเสมอ กัน เวลาตากจะได้แห้งพร้อมกันตลอดเส้น ส่วนกัวยเดียวไม่ต้องตากแห้ง หันเป็นเส้นแล้วก็นำไปปูรุ่งเป็นอาหารรับประทานวันต่อวันไม่เหลือค้างไว้วันต่อไป การเรียนรู้ในลักษณะนี้ก่อให้เกิดชุดความรู้ขึ้นกับตัวแม่ประทุมเอง ทำให้แม่ประทุมรู้ว่าทำอย่างไร หมีจึงจะออกมามาดี จนสามารถเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่น้อง สมาชิกกลุ่ม และคนในชุมชนบ้านตะวันตกได้ และคนในชุมชนอื่นๆ ได้ เห็นได้จากการที่แม่ประทุมได้รับเชิญให้ไปสอนการทำหมีให้กับกลุ่มเกษตรกรในโครงการพัฒนาชุมชนที่จังหวัดนครนายกเป็นเวลา 3 เดือนเมื่อปี พ.ศ. 2545 ได้ค่าตอบแทนเดือนละ 1 หมื่นบาท

นิยามความสุขของคนทำหมี่

หากจะถามไครสักคนที่ทำให้มีถึงเรื่องความสุข ก็คงต้องถามแม่ประทุม ผลงาน เพราะแม่ประทุมเป็นคนทำให้มี爰ุโสสังสุดที่ทำให้มามาตั้งแต่เรียนชั้น ป. 3 นับถึงปีนี้ก็ร่วม 60 ปีแล้ว

“.....ทุกวันนี้ฉันยังทำหมี เพราะรักหมี ปู่ย่า ตา ยาย ทำหมีมานานสี่ลูกเรียนได้ถ้าไม่ทำหมีก็เหงา ได้ทำหมีแล้วรู้สึกสบายใจ อยากร้อนให้คนที่สนใจ ไม่หวงวิชาหรอก เพราะยิ่งสอน ก็ยิ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ได้ออกรายการโทรทัศน์เผยแพร่ ทำให้หมีพิมายโด่งดัง ถึงแม้มีคนเอาชื่อหมีพิมายไปใช้ก็ไม่เป็นไร เพราะความภูมิใจอยู่ที่ตัวเรา.....”

แม่ประทุมและน้องสาวอีกสองคนที่ยังยืนหยัดทำหน้าที่พิมายแท้ๆยังมีความเชื่อมั่นว่า หน้าที่พิมายของแท้ไม่เหมือนใคร มีเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นของตัวเอง ที่เส้นหนีบยันนุ่ม เพราะทำจากมือไม่ใช่เครื่องจักร ไม่ได้ใส่เฉพาะแรงกายแต่ได้ใส่แรงใจลงไปด้วย ซึ่งทำให้มีคุณภาพเด่น กว่าที่อื่นๆ เชื่อมั่นว่าคนพิมายของจะรู้ว่ากำไหหน คือ หนึ่งในงาน กำไหหน คือ หนึ่งในงาน

น้องสาวของแม่ประทุม ผลงาน สมาชิกคนหนึ่ง ของกลุ่มที่ร่วมดำเนินกิจกรรมทำหมี่พิมาย ด้วยกันมาตั้งแต่เด็กๆ แม้แต่งานมีครอบครัวมีลูกแล้วแต่ก็ยังทำหมี่กันอยู่ ในการทำหมี่ก็จะมีลูกหลานเข้ามาเล่นอยู่ใกล้ๆ เป็นการทำงาน และเลี้ยงดูลูกหลานไปพร้อมๆ กัน แม้ว่าตอนนี้ลูกหลานจะยังไม่ค่อยให้ความสนใจในการสืบทอดการทำหมี่แบบดั้งเดิม แต่ก็เริ่มมีบางคนให้ความสนใจมากขึ้น

การทำหมี่ของกลุ่มหมี่พิมาย เป็นการจัดการภูมิปัญญาที่เกิดจากวิถีชีวิต ความเป็นอยู่รวมทั้งการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เป็นกระบวนการภูมิปัญญาที่ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ หากแต่เมื่อการปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทต่างๆ ทางสังคม ได้ไม่ชัดชีน แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่สูญเสียความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ไปจนหมดสิ้น เห็นได้จากในปัจจุบัน แม้ว่าจะต้องซื้อข้าวสาร และไม่พื้นที่ทำให้มีต้นทุนสูงขึ้น แต่ก็ยังคงทำหมี่ขายราคากำลัง 2 บาท ไม่ชีนราคามากเกินไป แม่ประทุมบอกว่า “ขายกำลังสองบาท หักค่าข้าวค่าฟืน ค่าไฟฟ้า แล้วก็ยังมีกำไรเหลือแบ่งกัน พอยู่ได้ไม่เดือดร้อน ถ้าไม่ได้ทำหมี่จะเดือดร้อนมากกว่า คงทนอยู่ไม่ได้ และถ้าจะให้เปลี่ยนไปทำหมี่อย่างอื่นเพื่อแข่งกับหมี่โรงงานฉันก็จะไม่ทำ ไม่รู้จะแข่งไปทำไม่อยู่อย่างนี้ฉันก็อยู่ได้”

ความภูมิใจสูงสุดของคนทำหมี่ คือ น้องสาวของแม่ประทุมได้ผัดหมี่พิมายถวายให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสวย เมื่อคราวที่พระองค์เสด็จไปเมืองพิมายเมื่อสองสามปีก่อน

ความสุขอีกอัลกชณะหนึ่งของคนทำหมี่ แม่ประทุมและน้องสาวของแม่ประทุมบอกว่าอยู่ที่ “ ความอิสระ ไม่มีเจ้านาายและเวลาของหน่วยงานมาครอบครองและการและควบคุม อย่างจะทำก็ทำ ไม่อยากทำก็หยุด ทำเท่าที่มีแรงทำ ตอนทำกันเป็นกลุ่มก็ถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่บังคับกันว่าต้องมาทำวันละกี่ชั่วโมง ใครมีเวลามากก็มาทำมาก วันไหนใครมีธุระจำเป็นก็ไปทำธุระได้ ผลัดเปลี่ยนกันไป ไม่บังคับ และก็ไม่รู้สึกว่าເօເປຣຍກັນ เป็นเรื่องที่ต้องช่วยเหลือกัน ”

หมีพิมายมีชื่อเสียงกว้างขวางทั่วไป มีผู้คนสนใจเรียนรู้เรื่องราวของหมีพิมายแบบดั้งเดิมแท้จริง จำนวนไม่น้อยที่เดินทางไปศึกษากระบวนการทำหมีร่วมทั้งพูดคุยสอบถามข้อมูลจากกลุ่มหมีพิมายอยู่เนื่องๆ แม่ประทุม ผลงานและสมาชิกกลุ่มนักกว่าไม่เบื่อที่จะต้องตอบคำถามข้าแล้วข้าอีกหลายๆครั้ง แก่คุณหล่ายๆกลุ่ม โดยนักกว่าอย่างให้คุณทีอย่างรู้เข้าใจรู้ เข้าอย่างรู้เรื่องของเรารักษ์ดีใจ ภูมิใจ แสดงว่าหมีของเรารักดีจริง ถ้าหมีของเรามีเดี๋ยวจริงคนเขากองไม่มากาเรา ไม่มาคุยกับเรา ไม่ให้เราเป็นครูสอนเขา

วันพรุ่งนี้และวันต่อๆไปของ晦ีพิมายจะเป็นอย่างไร

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่กลุ่มหมีพิมาย กำลังดำเนินการอยู่นั้น มีคุณประโยชน์ทั้งในแง่ของสิ่งที่เป็นรูปธรรม คือ ในเรื่องของการสร้างรายได้ ในแง่ของสิ่งที่เป็นนามธรรมก็คือ การจัดการภูมิปัญญาที่เป็นทรัพยากรวัตธรรมอย่างหนึ่ง เกิดจากการฐานของชุมชนและความสามารถของบรรพบุรุษ ส่งต่อมายังปัจจุบัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดทางภูมิปัญญา โดยมี 'หมี' เป็นสื่อกลาง เป็นสิ่งที่ง่ายที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ แต่การเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมโลก กำลังจะทำให้กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสิ่งที่ง่ายกล้ายเป็นเรื่องยากและห่างตัวออกไปทุกที่ จนคนในกลุ่มหมีไม่แน่ใจว่าอนาคตของหมีพิมายจะเป็นอย่างไร และด้วยเงื่อนไขต่างๆ ในปัจจุบัน ที่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นจำนวนผู้สืบทอด การต่อสู้แข่งขันกับตลาดภายนอก ความเข้าใจผิดของผู้บริโภค การซวยซึ่งทรัพยากร รวมไปถึงการหาผลประโยชน์ของกลุ่มคน ล้วนเป็นเหตุบันทอนต่อการดำรงอยู่ของหมีพิมายทั้งสิ้น ถ้าคนในชุมชนหันกลับไปมองสิ่งที่เป็นรากฐานที่เป็น

ของเดี๋ยวนี้ค่าเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ทำให้ชุมชนของตนมีอัตลักษณ์แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ก็น่าจะใช้ประโยชน์จากสิ่งนี้ให้คุ้มค่า เชื่อมั่น ศรัทธาในสิ่งที่ชุมชนกำลังทำอยู่ ก็จะสามารถขับเคลื่อนให้ชุมชนภูมิปัญญาสามารถดำเนินต่อไปได้ ไม่สูญหายไปไหนอย่างที่กลุ่มหมู่พิมายกำลังทำอยู่ โดยการให้ความสำคัญต่อ 'คุณค่า' ในความเป็นหมู่ที่ทำตามภูมิปัญญาดั้งเดิมมากกว่า 'มูลค่า' ที่ได้จากการขายหมู่พิมายตามดั้งเดิมที่ทำเอง ไม่ใช้เครื่องจักร ทำอย่างพอเพียง พึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำเท่าที่ทำได้ แต่ทำให้ดีที่สุด ถึงแม้จะไม่มีตรายีห้อของหมู่ แต่ก็สามารถทำให้เป็นที่รู้จักได้ สามารถสร้างความสุขแก่ผู้ที่ในฐานะที่ทำได้และได้ทำ ซึ่งเป็นการให้คุณค่า ให้การยอมรับซึ่งกันและกันจนเกิดความภูมิใจ เป็นปัจจัยเสริมพลังให้แก่กันและกัน เสริมพลังแก่ชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาตนเอง เกิดจากฝีมือชาวบ้าน และเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้กับลายเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่กล่อมเกลาภายในให้หันมามองคนในกลุ่มในชุมชน ด้วยความเอื้อเพื่อต่อกัน สะท้อนจากคำพูดของแม่ปะทุมที่บอกว่า "ทำเอง ร่อนเอง ไม่เอง เครื่องมือมีแต่ไม่ใช้ เพราะถ้าใช้คนจะตกงาน" นี่ไม่ใช่แค่การเอื้อเพื่อเฉพาะแต่เรื่องรายได้ แต่ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่เป็นทั้งพลังอำนาจ ความเข้มแข็ง ความเป็นชุมชนที่ตนเองมีให้คนอื่นสามารถทำได้และทำเป็น ที่สำคัญ เป็นการเอื้อเพื่อแบ่งปันความสุขให้อย่างที่ตนได้รับไปสู่ผู้อื่นอีกด้วย

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาของกลุ่มหมู่พิมายที่เหลืออยู่เพียง 4 ครอบครัว จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงนิยามความหมายที่ว่า "ความสุขที่แท้มีอยู่ในการงาน" และยังเป็นการงานที่อุดมไปด้วยจริยธรรมแห่งความพอ ความมีน้ำใจ ไม่โลภ แบ่งปัน และเกื้อกูลกันเช่นนี้ จึงมิใช่ความสุขที่เกิดแก่เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น หากเกิดขึ้นแก่ทั้งกลุ่มคน และชุมชนที่อาศัยอยู่ด้วย

ดังนั้น หากจะสรุปว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาหมู่พิมายที่ดำเนินมาหลายสิบปีเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนก็จะยอมรับกันได้ และแม้ว่ากระบวนการดังกล่าวกำลังถูกกระแสการพัฒนาที่ขาดจริยธรรมแห่งความพอเพียง ขาดความเมตตาอาวี มีแต่การเบียดบัง อย่างรุนแรงจนอาจจะไม่สามารถดำเนินอยู่ต่อไปได้ บทเรียนที่ได้รู้จากการศึกษาในกรณีศึกษา กลุ่มหมู่พิมายก็จะเป็นประโยชน์ในการเตือนสติผู้คนในสังคมว่า การไม่สามารถรักษาความเป็นตัวตนไว้ได้ ชีวิตย่อมขาดอิสรภาพ และการขาดอิสรภาพคือ ทุกขภาวะที่ไม่มีใครรับผิดชอบนั่นเอง.

เปลี่ยนไป

กับความแกร่งไกวของชีวิตคนบ้านสัน

คนบ้านสันนุ่นเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเปลเรือมาตั้งแต่เกิด ปัจจุบันเด็กเล็กๆ ก็ยังได้รับการทุนสนับสนุนกล่อมเกลาอยู่ในเปลเรือที่แกร่งไกวด้วยมือของแม่ น้า ป้า ย่า ยายอยู่ตลอดเวลา

บ้านสันนุ่น ตำบลท่าหลวง เป็นชุมชนเก่าแก่มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่เมื่อราชพ.ศ. 2400 หรือประมาณเกือบ 150 ปีมาแล้ว ชุมชนตั้งอยู่ห่างจากเมืองพิมายประมาณ 20 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีลำน้ำมูลไหลผ่านเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคที่สำคัญที่สุด และเป็นพื้นที่บริการของโครงการชลประทานหุ่งสัมฤทธิ์ สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ใช้ทำนาข้าว และปลูกพืชอายุสั้นหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว เช่น กากทองเสือ เป็นต้น

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านสันนุ่นที่ผู้อ้วนโซย่างยาบพัน สมทรพย์ อายุ 87 ปี ยายทรพย์ นุชปราสาท ตาเพชร ภูพิมาย ได้ช่วยกันรื้าเลียก้อนหลังและเล่าไว้ว่า แต่เดิมบริเวณที่ตั้งชุมชนเป็นที่นาแปลงเล็กๆ ป่าก ที่ลุ่มน้ำขังมีป่าบอนขึ้นเต็มยังไม่มีคราไปตั้งบ้านเรือนอยู่

กลุ่มแรก ๆ ที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานคือครอบครัวของพ่อรอดแม่แตงที่หนีโกระบาดมาจากการบ้านตะปันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ หนองน้ำที่มีต้นสนสูงชื่นอยู่มาก ซึ่งเป็นที่มาของชื่อบ้านสูนน ีอิกกลุ่มหนึ่งมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ พ่ออิมแม่แตงจากบ้านส่วนพิมาย สองกลุ่มมีครอบครัวลูกหลานตามไปอยู่ด้วย และก็มีลูกหลานแต่งงานกันขยายชุมชนใหญ่ขึ้น หลังจากนั้นก็มีคนจากมุกดาหารบ้าง จังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานเข้ามาแต่งงานกับคนในชุมชน เมื่อคนมากขึ้นก็มีการบุกเบิกขยายที่ทำกินและที่ตั้งบ้านเรือนออกไปเป็นชุมชนใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ วิถีด้วยกันสามคุ้ม ได้แก่ คุ้มบ้านถนน คุ้มบ้านสูน และคุ้มบ้านเจี้ว

แรกๆ ทั้งสามคุ้มบ้านรวมอยู่ในเขตการปกครองเดียวกัน มีบ้านสูนเป็นคุ้มใหญ่ที่สุด ต่อมาคุ้มบ้านเจี้วมีประชากรมากขึ้นและขยายตัวออกไปไกลเกินกว่าจะได้ยินเสียงกระะที่เคาะส่งสัญญาณเรียกประชุมหรือเดือนกัยจากบ้านสูน จึงแยกตัวออกไปเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง

คนบ้านสูนเป็นชาวนาและนับถือพุทธศาสนา มีวิถีชีวิตของเมืองอุบลราชธานี นับหนึ่งบ้านทั่วไปในอีสาน แต่ด้วยทำเลที่ตั้งของบ้านสูนติดลำแม่น้ำมูล ผู้คนที่นี่จึงมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำมูล มีภูมิปัญญาเรื่องเรือชุดเรือพาย การใช้เรือ และการเดินทางด้วยเรือ ใช้เรือหapa ล่า มีประเพณีแห่งจันทางเรืออยู่เป็นประจำทุกปีในฤดูน้ำหลาก นอกจากชำนาญการอยู่กับแม่น้ำแล้วคนบ้านสูนยังมีความเชี่ยวชาญการค้าในช่วง “นายอ้อย” หรือกองควราวานเกวียน

ในช่วงหน้าแล้วหลังฤดูเก็บเกี่ยวพากผู้ชายจะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ต่างคนต่างเอาเกวียนของตัวเองมารวมกันเป็นช่วง 8-10 เล่ม ไปร่วมบวนกับหมู่บ้านอื่น บรรทุกพริกหมาก พลู ผ้าไหม พืมทอผ้า ขันลงหิน ออกไปขายในพื้นที่ต่างๆ ในภาคอีสานและประเทศไทย เช่นร (เชมรตា) ขาดลับกีซีปลาลับมาขายในหมู่บ้านต่างๆ กลับไปกลับมานานมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นมาก การเดินทางค้าขายของช่วงนี้นายอ้อยครัวหนึ่งใช้เวลาประมาณ 2 เดือน จึงกลับมาบ้านครั้งหนึ่ง ในระยะต่อมาเมื่อมีถนนทางสะดวกมากขึ้น การใช้เกวียนไม่คล่องตัว ช่วงนี้นายอ้อยจึงสลายตัวลง เหลือเพียงกลุ่มย่อยๆ ที่เปลี่ยนมาใช้รถจักรยานถีบเอาyahomออกไปเร่ขายถึงจังหวัดแพร่ เชียงใหม่ เชียงราย แต่เดียวนี้ไม่มีนายอ้อยและช่วงขายจากบ้านสูนอีกต่อไปแล้ว

ในช่วงเวลา ก่อนการเข้ามาของถนนทาง รถไอน่า ปุ้ยเกวี และการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ชุมชนบ้านสูนมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมผู้พันเชื่อมโยงกับธรรมชาติและฤดูกาล เครื่องใช้ไม้สอย วัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่ประดิษฐ์คิดทำกันได้เองโดยใช้ภูมิปัญญา และวัตถุดินที่มีหาได้ในชุมชนและรอบๆ หมู่บ้าน โดยเฉพาะเครื่องจักสาน เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ เช่น อุปกรณ์จับสัตว์-ดักปลา กระบุง ตะกร้า ฯลฯ ไม่ต้องซื้อจากที่อื่น ทุกบ้านทำกันได้ سانกันเป็น และไม่ผิดกฎหมายตามริมแม่น้ำมูล คนบ้านสูนมีจินตนาการและภูมิปัญญาในการประดิษฐ์ช้าของเครื่องใช้จากไม้ไม่ให้ครอบคลุมทั้งในบ้าน ในไร่ นา ในแม่น้ำลำ

ห่วย ตั้งแต่เกิดจนตาย และภูมิปัญญาหนึ่งที่เคยเป็นเรื่องธรรมดائعของชุมชนเมื่อหลายสิบปีก่อนและคนในชุมชนก็เกือบๆจะลืมวิธีการทำกันไปแล้ว หากไม่มีชาวบ้านคนที่ยังรักษาภูมิปัญญาเอาไว้และค่อยๆทำที่จะล้างส่องล้ำมาเรื่อยๆและในที่สุด ภูมิปัญญานี้ก็ได้กลایมาเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลที่สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้ชุมชนในปัจจุบัน ภูมิปัญญานี้ได้แก่ เปลไม้ไผ่ หรือ เปลเรือ

ชุมชนบ้านสนุ่น เริ่มสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองได้ในอดีตต่างๆเมื่อประมาณ 30 กว่าปีมานี้เอง โดยจากการศึกษาพบว่าเมื่อราศีพ.ศ. 2514 มีการสร้างถนนลูกรังจากบ้านเจริญต่ำราไปถึงตัวอำเภอพิมาย เริ่มมีรถยนต์ร่วงรับส่งผู้คนและขนส่งผลผลิตทางการเกษตรมากขึ้น สินค้าจากภายนอกก็เข้าไปสู่ชุมชน ความจำเป็นในการใช้เกวียนลดลงอย่างรวดเร็ว ขบวนนายช้อยหยุดกิจการ รถไถนาเข้ามาแทนที่การใช้แรงคน เด็กๆและเยาวชนต้องใช้เวลาในโรงเรียนมากขึ้นและเมื่อเรียนจบก็ต้องออกไปทำงานทำที่อื่น

ปี พ.ศ. 2519 บ้านสนุ่นมีไฟฟ้าใช้ ค่าใช้จ่ายครัวเรือนมากขึ้น ในขณะที่รายได้จากขบวนนายช้อยไม่มีมาเสริมเพิ่มอีกก่อน ชาวนาถูกซักชวนแคมบังคับให้เข้าสู่วิธีของ การเกษตรเชิงพาณิชย์ การผลิตพืชเชิงเดียว ปลูกข้าวเพื่อขายมากกว่าเพื่อเก็บเอาไว้กินเอง ค่ารถไถนา ค่าจ้างเกี่ยวข้าวทำให้ต้นทุนการทำนาสูงมาก รถส. เข้ามาหนุนช่วยให้กู้เงิน ชาวบ้านสนุ่นจึงเริ่มเป็นหนี้ ความเป็นชุมชนแตกต่ออย่างไปมาก ที่เคยช่วยเหลือกันด้วยการลงแขก เอาแรงกันเปลี่ยนเป็นการจ้างด้วยเงินทั้งหมด เนื่องจากทุกบ้านต้องการเงินสดไปใช้จ่าย การทำนาได้ผลพอสมควร แต่ไม่มีเงินเหลือใช้หนี้ หมดหน้านาเคยได้พักผ่อน ทำบุญ และจัดงานเทศการรื่นเริงกันบ้างก็ทำไม่ได้แล้ว เวลาเป็นเงินเป็นทองไปหมด อยู่ที่บ้านก็ไม่มีอะไรทำให้ได้เงิน คนวัยแรงงานจึงต้องออกไปขายแรงงานเป็นกรรมกรก่อสร้างในเมืองใหญ่ ในกรุงเทพฯ และตามจังหวัดต่างๆ ในชุมชนเริ่มเหลือแต่คนแก่และเด็กๆที่ยังเรียนหนังสือภาคบังคับทำงานไม่ได้ บ้านสนุ่นจึงเกี่ยบเหงาเหมือนๆกับบ้านอื่นในอีสาน แต่ยังโชคดีที่คนอีสานนี้รักกันเกิดยังคิดถึงบ้าน หมดงานแล้วก็กลับไปทำงาน ว่างนา ก็ไปทำงานทำ ชีวิตวนเวียนกันอยู่อย่างนี้นับสิบปี บางกลุ่มเริ่มคิดได้ว่าไปขายแรงงานแล้วถ้าวันหนึ่งหมดแรงจะทำอะไรกัน แต่ในขณะที่คนส่วนใหญ่ออกไปขายแรงงานหาเงินด่วนกัน คนที่อยู่บ้านก็ยังคงใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมผลิตงานหัตกรรมอูกายเป็นรายได้เสริม ทั้งงานจักสานไม้ไผ่ และงานทอเสื้อกก (เสื้อจันทบุร) ที่ทำกันอยู่หลังบ้าน

คนบ้านสนุ่นวนเวียนอยู่ในวัฏจักรที่แก่วง ไกวอย่างรุนแรงของการพัฒนาจนเกือบจะปางตากกับชีวิตและปล่อยไปตามยถากรรมกันแล้ว แต่เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2540 จึงได้พบทางอูกายเล็กๆของชุมชน

แม่ประคง สร้อยพิมาย ประธานกลุ่มจักสานบ้านสนุ่น และสมาชิกกลุ่มฯ พูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์กับคณะผู้วิจัยในศalaปภูบดิตงานจักสานของกลุ่มนี้เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2548

รวมกลุ่มสานเปล ชีวิตหักเหเพราะต้มยำกุ้ง

แม่ประคง สร้อยพิมาย ประธานกลุ่มจักสานบ้านสนุ่น อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 เล่า ว่าตอนเองและญาติๆเคยไปขายแรงงานในกรุงเทพฯช่วงปี พ.ศ. 2534-2540 และกลับมาอยู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2541 เพราะไม่มีงานจ้าง ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านและได้รับคำแนะนำจากพัฒนาการ อำเภอพิมายว่าที่บ้านสนุ่นยังมีภูมิปัญญาเรื่องงานจักสานไม่ไฟหลายอย่าง วัดถุดิบกมีมากแต่ ยังไม่มีกลุ่มอาชีพ น่าจะตั้งกลุ่มขึ้นมา แต่ก็ตั้งไม่ได้ เพราะชาวบ้านออกไปขายแรงงานที่อื่นกัน หมด รวมคนไม่ได้สักที

ชุมชนบ้านสนุ่น มีภูมิปัญญาด้านการจักสานกันมาแต่เดิม คนเฒ่าคนแก่ ก็สานเครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆขึ้นมาใช้ได้เอง โดยวัสดุที่ใช้เป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ได้แก่ ไผ่สีสุก ซึ่งมีอยู่ ตามริมแม่น้ำมูล นอกจากการมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นวัตถุดิบ คือ ไม้ไผ่ อยู่ในชุมชนแล้ว บ้านสนุ่นยังมีคนที่สืบทอดภูมิปัญญาด้านงานจักสานและผลิตงานจักสานรูปแบบต่างๆอุกมาใช้ และขายอย่างสม่ำเสมอ คนสำคัญได้แก่ ปู่กริด ป่านา

ปู่กริด ปานา ผู้อาวุโสและผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการisanเปลรือ และการจักสานเครื่องใช้ไม้สอยจากไม้ไผ่ทุกชนิด ปู่กริดมีความสุขกับการisanเปลรือแบบธรรมชาติมาโดยตลอด ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบและเทคนิคการผลิตอย่างที่กลุ่มจักสานดำเนินการดังนั้นปู่กริดจึงไม่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของตลาดหรือราคาที่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก

วันนี้ปู่กริด อายุ 76 ปีแล้ว แต่ยังแข็งแรง ไม่ค่อยเจ็บป่วย อยู่กับครอบครัวของลูกสาวและหลานๆ ชอบจักสานและทำได้หลายอย่าง ปู่กริดเรียนรู้เรื่องการจักสานมาตั้งแต่เป็นหนุ่ม เรียนจากคนที่โตกว่าในชุมชนนี้ เรียนรู้หัดทำมาเรื่อยๆ สนใจอะไรก็ลองหัดทำ ไปดูผู้ใหญ่ที่ทำเก่งแล้วก็มาหัดทำด้วยตนเอง จนสามารถใช้งานได้ คนที่ปู่กริดถือเป็นครู คือ ปู่เชยซึ่งเป็นคนบ้านเงี้าแต่งงานเป็นเขยคนบ้านสนุ่น ปู่เชยจักสานเก่ง ทำได้หลายรูปแบบ ทั้งการสานหมวง(ตะกร้อสอยมะม่วง) ใช้ กระขาด กระเชอ และเปลไม้ไผ่ (เปลรือ) ซึ่งการสานเปลไม้ไผ่นี้ปู่เชยนำมาเผยแพร่ที่บ้านสนุ่นเมื่อราว 10 กว่าปีมานี้เอง การทำเปลรือไม้ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของบ้านสนุ่น ปู่กริดก็เรียนรู้เรื่องการสานเปลไม้ไผ่มาจากปู่เชย

ความจริงแล้วในช่วงที่ชาวบ้านที่ไปขายแรงงานเริ่มทยอยกลับถิ่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ปู่กริดก็ชักชวนให้หันมาทำงานสานเปลไม้ไผ่ออกขายเป็นรายได้เสริม แต่ชาวบ้านไม่ค่อยกล้าทำ ไม่เคยทำ ไม่เชื่อมั่นว่าจะทำได้ แต่จริงๆแล้วไม่แน่ใจว่าทำแล้วจะขายได้ดีมีรายได้เท่ากับทำงานก่อสร้างหรือไม่ ก็เลยไม่มีใครทำกัน

จนกระทั่งตอนสายๆวันหนึ่นในปี พ.ศ. 2544 ชาวบ้านที่ไปขายแรงงานกลับมาอยู่บ้านกันมากเพราะไม่มีงานก่อสร้างให้ทำได้จับกลุ่มคุยกับปู่กริดกัน มีนายวรวุฒิ นายสมุทร ดาเป้า นางแวน นางประคง นายระเบียง นางสมจิต ยายเม้า ยายเสียงยม และครุคนหนึ่งก็โพล่งออกมาดังๆว่า “โอ้ย ว่างงาน” ทุกคนอยากรู้ว่ามีงานทำ อยากมีรายได้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการคิดรวมกลุ่มทำเปลไม้ไผ่ออกขายกันในวันนั้น และไปขอเรียนรู้จากปู่กริด

จากเดิมที่สามารถจัดงานที่มารวมตัวกัน เนื่องด้วยว่างงาน เพราะนอกเหนือจากการทำงานแล้ว ชาวบ้านก็ไปทำงานก่อสร้าง ซึ่งมีความไม่แน่นอน ดังนั้นเมื่ออยู่ในวังสนทนา ซึ่งเป็นปกติของคนในชุมชนที่จะมีการล้อมวงพูดคุยกัน เมื่อได้พูดถึงประเด็นเรื่องของการว่างงาน ขึ้น ประกอบกับได้รับคำแนะนำจากพัฒนากรมาก่อน ทำให้เกิดความคิดที่อยากจัดรวมกลุ่มกัน ทำเปลี่ยน และก็ได้ลองทำกันดู โดยการนำของแม่ประคง ที่เป็นผู้นำชุมชน และผู้นำกลุ่ม

คุณวรุณ์ บำรุงไร์ ขณะทำงานโครงการฯ และแกนนำคนหนึ่งของกลุ่มจัดงานเปลี่ยนไปบ้านสุนั่น บอกว่า วันนี้ได้ตัดสินใจรวมกลุ่มกัน และไปขอให้ปูกริดสอนซึ่งปูกริดก็บอกว่า น่าจะทำกันตั้งนานแล้ว

วันรุ่งขึ้นก็พากันไปขอไม้ไผ่ของชาวบ้านได้มา 10 ลำ ปูกริดเริ่มสอนตั้งแต่การผ่าไม้ไผ่ให้แตกเสียหาย สอนให้เหลาตอกสำหรับงาน วันแรกยังไม่ได้หัดทำโครงเปลหัวเปล ได้แค่เหลาตอกซึ่งก็พบว่าเป็นงานที่ไม่ง่ายเลย เหลาไม้เสียไปมาก ก็เริ่มจะหักกัน วันต่อๆมา ก็เริ่มทำได้ดีขึ้น เริ่มผ่าไม้ เผาดัดไม่ทำโครงเปล เสียไม่ไปมาก เพราะทำไม่เป็น ในที่สุดพยายามทำกันอยู่หลายวันจนได้เปลเรือ 10 ลำ (ตัว) เปลชุดแรกไม่ได้ทำสีหรือทาแล็กเกอร์ เป็นแบบธรรมชาติเนื้อไม้ไผ่นลไฟธรรมชาติเท่านั้น

เปลเรือฝีมือปูกริด ซึ่งปูกริดไม่ได้ทำขายอย่างเดียว แต่ทำใช้เองด้วย ในระหว่างที่ปูกริดเหลาไม้ จักตอก และงานเปลก็จะมีหลานและเหลนของปูกริดเข้ามาคลุกคลีอยู่ด้วย

กลุ่มทำเปลดีใจและภูมิใจกันมากที่ทำได้สำเร็จ และดีใจกันยิ่งขึ้นเมื่อเปลหั้ง 10 ลำขายได้หมด ละ 150 – 200 บาท ลำที่สมบูรณ์สภาพดีขายละ 200 บาท ลำที่มีตำหนิขายได้ละ 150 บาท พอเริ่มขายเปลกลุ่มก็มีรายได้ คิดจะทำกันมากขึ้น คราวนี้เกรงใจเจ้าของกอไฝ่ไม่ขอเปล่าๆอีกแล้ว เอาเงินที่ขายเปลได้ไปลงทุนซื้อไม้ไผ่เข้าละ 20 บาทมาทำเปลชุดที่สองชุดที่สาม ซึ่งก็มีคนสั่งซื้อมากขึ้นเรื่อยๆ

ไม้ไผ่สีสุกที่มีอยู่ในชุมชน มีคุณสมบัติเหมาะสมใช้ทำเปลได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีความเหนียว และมีสีสวย ไม้ไผ่ที่นำมาทำเป็นตอก ต้องใช้ไม้ไผ่ที่มีอายุประมาณ ๓ ปี ส่วนที่ทำเป็นโครงเปลและหัวเปลต้องใช้ลำที่มีอายุประมาณ ๕ ปีขึ้นไป การตัดไม้ไผ่จะตัดหมุนเวียนไปเรื่อยๆ ไม่ตัดซ้ำในกอเดิมมากเกินไป เพื่อให้ได้มีโอกาสพื้นตัวแตกหักใหม่ขึ้นมาทดแทน เป็นวิธีคิดและวิธีปฏิบัติที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษที่เห็นความสำคัญของทรัพยากรที่มีอยู่ และมีแบบแผนการจัดการที่คำนึงถึงวันข้างหน้าด้วยว่าจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวอย่างไรในวันข้างหน้าจะไม่ขาดแคลน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนนั่นเอง

การเรียนรู้เรื่องการทำเปลของกลุ่มเป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง ทดลองทำจริง ลองผิดลองถูกโดยมีผู้เชี่ยวชาญ (ปู่กริด) คอยให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ส่วนไหนที่ทำไม่ได้ ทำไม่สวยก็ค่อยๆแก้ไขกันไป ค่อยๆหัดไป เริ่มตั้งแต่การตัดไผ่ เหลาตอก เสียบ้าง ก็ทำกันจนสำเร็จ ใช้เวลาลองผิดลองถูกกันอยู่เป็นเวลานาน จากที่ไม่เคยทำเมื่อทำจนสำเร็จก็เกิดความภาคภูมิใจ แม้ผู้เรียนรู้ส่วนใหญ่ยังทำได้ไม่หมดทุกขั้นตอน เพราะในช่วงแรกแต่ละคนจะทำในส่วนที่ตนถนัด เหลาตอกบ้าง ผ่าไม้บ้าง سانตัวเปลบ้าง แต่ทุกคนก็มีส่วนร่วมในการทำ บรรยายกาศในระหว่างการทำก็เป็นไปอย่างสนุกสนาน มีการพูดคุยร้องเพลง พูดหยอกล้อกันตลอดเวลา

การรวมกลุ่มกันทำเปลในระยะแรกๆเป็นไปตามความสนใจ และเป็นไปตามธรรมชาติ ยังไม่เป็นทางการ ช่วยกันทำทุกอย่าง ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์หรือติดกิจอะไร คร่าวางก็มาทำ ใครมีงานอื่น มีธุระจำเป็นก็ไปทำ ไม่ได้จะเกณฑ์ตายตัวว่าใครต้องมาทำงานน้อยอย่างไร เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักต้นทุนค่าไม้ไผ่ ค่าอุปกรณ์แล้วก็แบ่งเท่ากัน ทำกันอยู่ในลักษณะนี้เป็นเวลา 1 ปี

ผลิตภัณฑ์เปลงานของกลุ่มจัดงานบ้านสนุ่น และปู่กริด

ตั้งกลุ่มเป็นทางการ ชูเปลี่ยนสู่โอทอป

ช่วยกันسانช่วยกันขายเปล่ได้ปีกว่าๆ คุณภาพของเปลดีขึ้น มีปัจจุบันอยช่วยตรวจสอบคุณภาพเปลเป็นระยะๆด้วยความเมตตา เพราะคนทำเปลรุ่นใหม่เป็นลูกหลานปัจจุบัน ทั้งสิ้น ตัวปัจจุบันเองก็سانเปลส่งให้กลุ่มช่วยขายด้วย เปลไม่ไฟบ้านสนุ่นเริ่มติดตลาด องค์กรพัฒนาภายนอกเริ่มให้ความสนใจที่จะเข้ามาสนับสนุน

ในปี พ.ศ. 2545 คุณวรุณ์ บำรุงไว แกนนำคนหนึ่งของกลุ่มسانเปลได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์กรบริหารส่วนตำบลท่าหลวง ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลกำลังเริ่มดำเนินการตามนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ โอทอป (OTOP) และประชาสัมพันธ์ให้ตำบลต่างๆ ค้นหาของดีเพื่อเสนอเข้ารับการคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์เด่นของตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าหลวงได้คัดเลือกเปลไม่ไฟของบ้านสนุ่นเป็นผลิตภัณฑ์โอทอป หรือหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่ง ตำบล และส่งชื่อไปยังอำเภอพิมาย และเมื่อเปลไม่ไฟเป็นโอทอปของตำบลท่าหลวงแล้ว พัฒนาการอำเภอพิมายได้แนะนำให้กลุ่มจักسانเปลไม่ไฟจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ ให้มีคณะกรรมการบริหาร มีภาระเบี่ยงต่างๆให้ชัดเจน เพื่อที่จะได้ขอรับการสนับสนุนจากรัฐบาล ต่อไปได้อย่างถูกต้อง

ในการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการสมาชิกได้นำเอกสารติดข้อมูลเดิมที่ไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษรมาจัดทำใหม่เป็นระเบียบกลุ่ม คือ (1) สมาชิกต้องเข้าหุ้นกัน หุ้นละ 1 บาท ได้จะลงทุนกีหุ้นก็ได้ไม่จำกัด (2) คนขายไม่ไฟจะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มด้วย (3) ทำรวมกันขายแล้วได้กำไรต้องแบ่งเท่าๆกัน และ (4) ขายได้เท่าไรต้องหักเป็นค่าไม่ไฟ 60 บาทต่อเปลหนึ่งลำ

เมื่อตั้งกลุ่มเป็นทางการการแล้ว สมาชิกยังسانเปลร่วมกันที่บ้านประชานกลุ่ม คือคุณประคง สร้อยพิมาย ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านด้วย แต่ต่อมาก็แบ่งงานกันไปทำตามบ้านบ้านใครบ้านมัน หรือรวมกันทำเป็นกลุ่มย่อยในละ>tag ใกล้กันตามความสะดวก และสามารถให้คนที่บ้านช่วยทำ ร่วมเรียนรู้ไปด้วยได้ การทำงานในลักษณะนี้ช่วยให้สมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงสามารถทำงานบ้านอย่างอื่นหรือเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานไปด้วยได้ ไม่ต้องออกไปทำงานอกบ้าน ว่างเมื่อไรก็ทำ มีงานอื่นก็หด สมาชิกมีอิสระและคล่องตัวมากขึ้น แต่เมื่อผลิตเสร็จแล้ว ต้องนำมารวมกันให้กรรมการบริหารกลุ่มเป็นผู้ขาย

เปลไม้ขายดี มีคนหนุน ต้องหาทุนช่วยผลิต

ปลายปีงบประมาณ 2545 องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าหลวงแจ้งให้กลุ่มจักسانบ้านสนุ่นจัดทำโครงการของบาระตุนเศรษฐกิจที่ทางรัฐบาลจะจัดสร้างให้ตำบลละ 1 ล้านบาท กลุ่มได้พิจารณาเห็นว่าการผลิตเปลของกลุ่มยังใช้เทคโนโลยีต่ำ ใช้แรงคน มีด สี และเครื่องมือเท่าที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ผลิตภัณฑ์เปลไม้สวยงาม เส้นตอกไม่เรียบเนียน น่าจะหาเครื่องจักร

เครื่องทุ่นแรงมาช่วย จะได้เปลี่ยนที่สวยงามขายได้ราคาแพงขึ้น ดังนั้นจึงช่วยกันเขียนโครงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณกระทรวงดุณย์เศรษฐกิจเพื่อนำมาก่อสร้างโรงเรือนเก็บผลิตภัณฑ์ และจัดซื้อเครื่องปั๊มลม เครื่องพ่นสี สวนเจาะไม้ และวัสดุอุปกรณ์ประเภทไม้ไผ่ สี แล็ปเกอร์ และวัสดุอื่นๆ โดยในการเขียนโครงการมีบันทึกอาสาของทุนหมุนบ้านช่วยให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษา

ในช่วงเวลาที่จัดทำโครงการของบกรดดุณย์เศรษฐกิจ กลุ่มฯได้ปรับปรุงระเบียบใหม่ โดยกำหนดให้มีการจัดสรรแบ่งปันผลกำไรใหม่ คือ เมื่อได้กำไร 100 บาท แบ่งเป็นรายได้ของสมาชิกผู้ผลิตจริง 30 บาท สมาชิกทั้งหมด 20 บาท แบ่งไว้เป็นทุนการศึกษาดูงาน การอบรม 10 บาท ซึ่งเป็นพัฒนาการทางความคิดในการกระจายผลประโยชน์ที่กลุ่มเริ่มมองเห็นว่าจะต้องให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ดูงานภายนอกชุมชนมากขึ้น และให้ความสำคัญกับสมาชิกที่เป็นผู้ผลิตจริงให้ได้รับส่วนแบ่งมากกว่าสมาชิกกลุ่มที่ไม่ได้เป็นคนسانเปลแต่มีหุ้นอยู่ในกลุ่ม

การออกใบดูงานในชุมชนอื่น และการได้ไปเห็นผลิตภัณฑ์เปลไม้ไผ่ของชุมชนอื่นๆที่มีสีสัน ทาแล็ปเกอร์สวยงาม และมีราคาสูงกว่าเปลบ้านสนุ่นที่เป็นไม้ไผ่ธรรมชาติไม่ได้ทำสี ทำให้กลุ่มเริ่มคิดถึงการปรับปรุงรูปแบบและคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อที่จะขายได้ราคาสูงขึ้น และแข่งขันกับเปลไม้ไผ่ของชุมชนอื่นๆได้ งบประมาณดุณย์เศรษฐกิจของรัฐบาลที่กลุ่มจัดสรรเปลบ้านสนุ่นได้มาจึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในกระบวนการผลิตที่สมาชิกต้องเข้ามาเรียนรู้กันใหม่ และบางส่วนต้องเข้ามาทำงานร่วมกันที่อาคารกลางของกลุ่มอีก เพราะเครื่องมือเครื่องจักรที่ซื้อมามีเพียงชุดเดียว และต้นทุนการผลิตเปลก็สูงขึ้น เพราะเปลรุ่นใหม่ต้องพ่นสี เคลือบแล็ปเกอร์ ค่าสี ค่าแล็ปเกอร์ ค่าไฟฟ้าสำหรับเครื่องปั๊มลม เครื่องพ่นสี เครื่องเจาะรู จึงเพิ่มเข้ามา ทำให้ต้องขายเปลในราคาสูงขึ้น เมื่อสมาชิกสามารถผลิตเปลกันจนชำนาญแล้วก็แยกกันไปทำตามบ้านของตัวเอง เมื่อจะใช้เครื่องจักรก็ไปใช้ของส่วนกลาง กลุ่มฯผลิตเปลได้เดือนละ 10 ลำ และต่อมาก็มีความต้องการจากผู้ซื้อเพิ่มขึ้นถึงเดือนละ 50 ลำ เปลไม้ไผ่ได้กลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของชุมชนบ้านสนุ่น ชนิดที่ทำสีด้วยราคาถูกละ 400 บาท ชนิดที่ไม่ทำสีถูกละ 350 บาท แต่ในขณะที่กลุ่มฯเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิต และปรับปรุงรูปแบบสีสันของเปลไม้ไผ่ไปแข่งขันกับตลาด ปัจจุบันซึ่งเป็นต้นตำรับภูมิปัญญาเปลไม้ไผ่ ยังคงسانเปลไม้ไผ่ตามภูมิปัญญาและเทคโนโลยีการแบบเรียบง่ายเป็นธรรมชาติอย่างเดิม ไม่คิดจะเปลี่ยนแปลง

กำไรมีมา กติกาเปลี่ยน นิยามความสุขกับเปลี่ยนตาม

ด้วยอันสิบสี่ของนโยบายหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล และงบประมาณกระทรวงตุนเศรษฐกิจ ระยะสั้นๆ การตีนตัวตอบรับกระแสอุปสงค์ของสังคมไทย ประกอบกับสภาวะที่กลุ่มจักษานเปลี่ยนไม่ได้บ้านสุนั่นได้เรียนรู้เทคโนโลยีการและทดลองผลิตช้าแล้วช้าอีกหลายรอบจนเกิดทักษะ ความชำนาญและเริ่มมีความคิดด้ดแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ไปจากเดิมเพื่อแข่งขันในตลาดที่ กว้างขึ้นได้แล้ว ทำให้กิจการของกลุ่มประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว ผลิตภัณฑ์เปลี่ยนไม่ได้ขายได้มาก และสร้างผลกำไรให้กลุ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน สมาชิกกลุ่มที่เริ่มผลิตเปลี่ยนอาชีพ เริ่มคิดถึงความมั่นคงของตนเองและเห็นว่าการจัดสรรผลกำไรตามกติกาเดิมไม่เหมาะสม ควรปรับปรุงเกณฑ์การแบ่งรายได้เสียใหม่ โดยสมาชิกบางส่วนเห็นว่าการแบ่งผลกำไรให้ทั้งคนที่ ทำเปลี่ยน และสมาชิกคนที่ไม่ได้ทำ (ไม่ได้ลงมือผลิตแต่มีหุ้น) ในสัดส่วนเท่าๆ กันนั้นไม่เป็นธรรม ควรแบ่งตามปริมาณงาน คือ ใครทำมากควรได้มาก ใครทำน้อยก็ได้น้อยตามสัดส่วน ควรจ่ายตามรายชื่้งาน ในที่สุดกลุ่มฯ ก็ได้ข้อสรุปใหม่ว่า ให้คิดค่าแรงงานทำเปลี่ยนละ 200 บาท ใครทำเปลี่ยน 1 ลักษ์ ก็ได้ค่าแรงไป 200 บาท ถ้าเปลี่ยนราคากัน 400 บาท ก็หักค่าแรงให้คนทำ 200 บาท เหลืออีก 200 บาท หักค่าไม่ได้ 150 บาท เหลือ 50 บาท ถ้าหักค่าไฟฟ้า ค่าสี ค่าแล็คเกอร์อีก ก็จะเหลือเพียงละ 10 บาทสำหรับเอาไปจ่ายบันผลผู้ถือหุ้น ซึ่งการบริหารจัดการผลประโยชน์ของกลุ่มตามกติกาใหม่ในปี พ.ศ. 2545-2546 ทำให้ยังไม่มีสมาชิกคนไหนได้รับเงินบันผลเลย เนื่องจากพฤษภาคมปี 2546 ซึ่งเป็นระยะที่การผลิตสินค้าโอล้อปที่เป็นกระแสใหญ่ครอบคลุมทั่วทุกชุมชนเริ่มทรงตัว สินค้าบางประเภทเริ่มถูกต่อย ขายไม่ได้และมีปริมาณมากมายให้ผู้บริโภคเลือกซื้อ เปลี่ยนไม่ได้ในตลาดก็มีมากมายเช่นเดียวกัน ตำบลต่างๆ ที่ ส่งเปลี่ยนไม่ได้ออกจำหน่ายก็โฆษณาว่าเปลี่ยนไม่ได้ของตนเป็นสินค้าโอล้อป ตามร้านค้าริมถนนมีสินค้าเปลี่ยนไม่ได้เต็มไปหมด เปลี่ยนไม่ได้ของกลุ่มจักษานยังบ้านสุนั่นจึงขายได้น้อยลง และมีสินค้าตากค้างอยู่ในโรงเก็บของจำนวนมากหลายสิบลำ

การรวมกลุ่มระยะแรกเป็นไปตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของสมาชิกอยู่บนฐานของ ความเป็นเครือญาติ และในฐานะของเพื่อนบ้านที่ติดกัน การเรียนรู้และทำเปลี่ยนใน ระยะแรกๆ เป็นไปอย่างสนุกสนาน ทุกคนมีความสุขเมื่อสามารถสนับสนุนเปลี่ยนได้สำเร็จ การแบ่งบัน รายได้ยังไม่เคร่งครัดนัก แต่ระยะต่อมาเมื่อเปลี่ยนของกลุ่มเริ่มมีชื่อเสียงและขายได้มากขึ้น ในขณะที่กลุ่มฯ ทำเปลี่ยนได้ชำนาญมากขึ้น ความสุขจากการสนับสนุนเปลี่ยนไปอยู่ที่รายได้จากการขายเปลี่ยน กลุ่มจักษานสร้างภูมิปัญญาของกลุ่มและกำหนดกติกาในการจัดสรรผลประโยชน์จาก การขายเปลี่ยนให้ผู้สนับสนุนเปลี่ยนมีรายได้มากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้การทำงานไม่เป็นไปตามธรรมชาติ นิยามและเป้าหมายของความสุขของสมาชิกกลุ่มฯเปลี่ยนไป แต่สิ่งที่สมาชิกกลุ่มได้มากขึ้นคือ อิสระในการทำงาน ที่ไม่ต้องไปทำงานกันที่ส่วนกลางเหมือนเมื่อก่อน แต่ละคนได้ทำอยู่ที่บ้าน ของตัวเอง ไม่มีเวลาทำงานที่แน่นอนตามตัว ว่างเมื่อไรก็ทำ เลี้ยงลูกเลี้ยงหลานไปด้วยทำไป ด้วยเหมือนเป็นกิจกรรมประจำในครอบครัว

เนื่องจากกลุ่มเพื่อเริ่มงานแปลได้ไม่นานและงานงานแปลเป็นเรื่องที่ต้องใช้แรงมากเด็กทำไม่ได้ จึงยังไม่มีการถ่ายทอดความรู้ให้เด็ก แต่กลุ่มกีสร้างงานไม่ได้รูปแบบอื่นที่เด็กๆสามารถรับไปทำได้ เช่น กระบวนการออมสิน แก้วน้ำกระบอกไม้ไผ่ แปลไม้ไผ่จำลองขนาดเล็กซึ่งเป็นสินค้าอีกกลุ่มหนึ่งที่มีตลาดพอสมควร ซึ่งให้เห็นว่ากลุ่มจักงานเองก็พยายามสร้างทางเลือกอื่นๆไว้ด้วย แต่ผลิตภัณฑ์หลักของกลุ่มยังให้ความสำคัญอยู่ที่แปลไม้ไผ่มากกว่าสินค้าอื่นๆ

นอกจากนี้ในชุมชนบ้านสนุ่นยังมีการทดลองเสื้ออกคุณภาพดีกันอยู่หลายบ้าน สมาชิกกลุ่มจักงานแปลฯเกือบทั้งหมดก็มีงานทอเสื้อของตนเองอยู่ที่บ้าน แต่งานทอเสื้อ ก็ไม่ได้ถูกนำมาเข้าไปเป็นกิจการของกลุ่มแต่อย่างใด สินค้าของกลุ่มจึงไม่หลากหลาย และเมื่อประสบกับภาวะเปลไม้ไผ่ล้นตลาด กลุ่มกีไม่ได้สร้างทางเลือกในการใช้ภูมิปัญญาอื่นที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การทอเสื้อ กซึ่งทุกคนทำได้และมีวัสดุดิบอยู่แล้ว เข้ามาเป็นสินค้าทดแทน ถึงแม้ว่ากลุ่มฯจะสร้างสินค้าใหม่จำพวก ออมสิน แก้วน้ำกระบอกไม้ไผ่ แปลไม้ไผ่จำลอง เสาซิงช้า ชุดรับแขก โต๊ะอาหาร บาร์เครื่องดื่ม ชุดกาแฟ กระเช้าใส่ของขวัญ เป็นต้น แต่สินค้าเหล่านี้ก็ต้องใช้ความชำนาญในการผลิต ต้องใช้เครื่องจักรในการขัด ใช้กาว แล็ปเกอร์ และสี และวัสดุอื่นๆ ที่ต้องลงทุนสูงขึ้น และไม่มีตลาดในท้องถิ่นรองรับ ต้องผลิตส่งขายตลาดที่กรุงเทพฯหรือตามที่มีผู้สั่งทำเท่านั้น กลุ่มฯจึงไม่สามารถเป็นผู้กำหนดราคาผลิตภัณฑ์ได้เอง สินค้าดังกล่าวจึงไม่ช่วยให้กลุ่มฯมีรายได้เพิ่มขึ้นแม้ว่าต้องทำงานกันมากขึ้น ดังนั้นความสุขที่สมาชิกคาดหวังว่าจะเกิดจากการมีรายได้เพิ่มขึ้นจึงไม่เป็นไปดังที่หวังกันมากนัก

การงานแปลไม้ไผ่โดยปกติเป็นงานของผู้ชาย แต่สมาชิกกลุ่มจักงานแปลไม้ไผ่บ้านสนุ่นส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงทั้งที่เป็นแม่บ้านและคนโสด จากเดิมที่ไม่เคยทำ ทำไม่เป็นเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการทดลองทำงานสามารถทำได้สำเร็จ ทำให้เกิดความภูมิใจและเชื่อมั่น ยิ่งเมื่อเปลของกลุ่มฯได้รับคัดเลือกเป็นโควต้า ก็ยิ่งทำให้ภูมิใจ ทำให้ผู้หญิงในชุมชนมีพื้นที่ในการพัฒนาอย่างขึ้น นอกจากความภูมิใจนี้แล้ว แม่ประดองบอกว่า ก็คือ การที่เราทำเป็น และแนะนำให้คนอื่นได้ ไม่ว่าวิชา ถ้ามีคนอยากร่ำเรียน ก็เต็มใจที่จะถ่ายทอดสิ่งที่เรองรู้ให้กับคนอื่น ที่สนใจ

การรวมตัวกันเป็นกลุ่มอาชีพ ทำให้มีรายได้ แต่ยังไม่ได้คิดถึงการแบ่งเงินส่วนหนึ่งไว้เป็นสวัสดิการของกลุ่มที่จะช่วยเหลือแก่ชุมชน เช่น การช่วยเหลือเมื่อมีงานต่างๆในนามกลุ่มซึ่งจะเป็นการสร้างรายสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้เห็นความสำคัญของกลุ่มว่าตอบสนอง หรือช่วยเหลือชุมชนได้ กลุ่มฯยังไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้ เพราะว่ากลุ่มฯยังใหม่ และรายได้ยังไม่มาก สมาชิกยังไม่ได้รับเงินปันผลทั่วถึงกัน จึงยังไม่ได้จัดสรรเงินสำหรับสวัสดิการชุมชน

ความรู้สึกเกี่ยวกับการจัดการ เกิดจากการเรียนรู้ลองผิดลองถูก ทำให้เป็นความรู้ที่ติดตัวไปกับคนทำ แต่ก่อสู่มายังไม่ได้จัดการความรู้ เพราะไม่มีการเขียนหรือบันทึกขั้นตอนไว้โดยละเอียด หากจะพัฒนา Narup แบบเป็นแหล่งเรียนรู้ ควรจะทำให้เห็นกระบวนการทำงานในทุกขั้นตอน ไม่ใช่เห็นผลสำเร็จที่เป็นผลิตภัณฑ์เท่านั้น เพราะจะทำให้คนเห็นคุณค่าของผลิตภัณฑ์มากยิ่งขึ้น

ตั้งความหวัง อยากรسانเปลี่ยนภายในหลวง

จากการพูดคุยกันในเวทีไม่เป็นทางการเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2548 คณะผู้วิจัยโครงการวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดความรู้ของชุมชนได้ตั้งคำถามเชิงกระตุ้นต่อกรรมการและสมาชิกกลุ่มฯ ว่า นอกจากการขายเปลี่ยนเงินมีรายได้เพิ่มขึ้นเลี้ยงครอบครัวได้แล้ว กลุ่มฯ อยากรับเปลี่ยนเงินแลกชนะได้อีกหรือไม่ และถ้าทำเปลี่ยนมาที่เดียวที่สุด รายที่สุดได้อยากขายหรือให้ใคร กลุ่มฯ ช่วยกันตอบว่า “อยากรถ่ายในหลวง” แต่ก็บอกว่าคงเป็นไปไม่ได้ไม่รู้ว่าจะเอาเปลี่ยนไปถ่ายท่านได้อย่างไร คนบ้านนอกคงเข้าไม่ถึง

คณะผู้วิจัยสังเคราะห์การเรียนรู้ภูมิปัญญาฯ ได้พิจารณาประกายความคิดและความหวังในการทำเปลี่ยนเงินถ่ายในหลวงและความกังวลของกลุ่มดังกล่าว จึงได้ให้กำลังใจว่าถ้าอยากรถ่ายก็ลงมือทำเสียก่อน ส่วนจะเอาไปถ่ายที่ไหนเป็นเรื่องรอง การถ่ายสิ่งของอย่างนี้จัดพิธีถ่ายที่ชุมชนก็ได้ เพราะเป็นการถ่ายความจริงภักดี เป็นกระบวนการเชิงสัญลักษณ์ สิ่งสำคัญคือจะต้องทำให้เดียวที่สุด รายที่สุดเท่าที่กำลังความคิดและความสามารถของกลุ่มจะร่วมกันทำได้ กลุ่มก็เริ่มเห็นความเป็นไปได้ และบอกว่าจะลองปรึกษากันดูอีกครั้ง ซึ่งความหวังของกลุ่มดังกล่าว หากลงมือทำก็เชื่อว่าจะกระบวนการการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มฯ อีกครั้ง เพราะหากตั้งใจทำจนสำเร็จก็จะเกิดคุณค่าใหม่ เกิดความหมายใหม่ของเปลี่ยนเงินบ้านสนุนที่ไม่ใช่เพียงแค่สินค้าโถห้อประรอมดาเท่านั้น การสานเปลี่ยนเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายชุมชนคงจะต้องทุ่มเทกันสุดฝีมือ ใช้วัสดุที่ดีที่สุดที่มีอยู่ในชุมชน ต้องเป็นเปลี่ยนทำด้วยมือแบบธรรมชาติมากที่สุด ไม่ทำสี ไม่ทำแล็กเกอร์ แต่มีความแข็งแรงและสวยงามจากเนื้อไม้ที่เหลืออย่างดี ลงไฟให้แข็งแรงป้องกันแมลงกัดกิน เปลี่ยนแบบพิเศษที่ผลิตได้ก็ย่อมจะมีคุณค่าสูงส่งเป็นความสุขชนิดใหม่ที่สมาชิกกลุ่มและชุมชนจะได้รับ คุณภาพของเปลี่ยนทูลเกล้าฯ จะกล่าวเป็นมาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม และเป็นหน้าตาของชุมชน ในขณะเดียวกันกลุ่มฯ จะได้มีโอกาสทบทวนบทเรียน ร่วมกันพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้นกว่าเดิม และหากว่ากลุ่มสามารถผลิตสินค้าชิ้นอื่นๆ ในมาตรฐานใกล้เคียงกับเปลี่ยนที่ทำทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งก็ต้องทำด้วยความประณีตบรรจง ใส่ใจเข้าไปด้วย เป็นการสานเปลี่ยนที่มุ่งเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ คนสานเองตั้งสมาชิกจดจ่ออยู่กับงานให้ความใส่ใจกับงานมากขึ้น คุณภาพของงานจึงจะดีขึ้น ความสุขที่แท้ก็จะเกิดแก่ผู้ทำงานสานเปลี่ยน และเมื่อมีชื่อเสียงที่เป็นความสุขอีกอย่างหนึ่ง ก็ต้องพยายามรักษาคุณภาพและชื่อเสียงไว้ให้ดี ชาวบ้านเองไม่ต้องเร่งผลิตจำนวนมากๆ เพื่อแข่งขันเชิงปริมาณในตลาด หากเพิ่มมูลค่า

ผลิตภัณฑ์จากคุณค่าใหม่ที่สร้างสรรค์ร่วมกัน นอกจากนี้ในมิติของการจัดการทรัพยากรและวัตถุดิบ คือ ไม่ไฝ เมื่อผลิตจำนวนน้อยลงก็หมายถึงการใช้ไม้น้อยลง เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปในตัว กระบวนการนี้จะทำให้ชุมชนได้หันมาทบทวนความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและความเป็นธรรมชาติ ความเป็นธรรมดามากขึ้น นำไปสู่การไม่ทำสี ไม่ต้องทาแล็คเกอร์ ใช้เทคโนโลยีและอุปกรณ์ไฟฟ้าเท่าที่จำเป็น พยายามนำเสนอเปลไม่ไฝแบบธรรมชาติจริงๆ ก็จะทำให้สินค้ามีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งแนวทางทั้งหมดนี้จะช่วยพื้นฟูความสามารถในการพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับภูมิปัญญาการisanเปลไม่ไฝแบบดั้งเดิมอย่างที่ปู่กริดทำอยู่ และจะนำไปสู่ความเข้าใจว่าการพยายามปรับปรุงรูปแบบเปลของกลุ่มฯเพื่อไปแข่งขันกับเปลไม่ไฝของบ้านอื่นโดยลงทะเบียนความเป็นธรรมชาติ และความสอดคล้องกับธรรมชาตินั้น น่าจะทำให้เกิดทุกข์มากกว่าเป็นสุข.....ซึ่งความหวังที่ตั้งไว้จะไม่ผิดหวังเลยถ้ากลุ่มจักسانเปลไม่ไฝบ้านสนุนตัดสินใจลงมือisanเปลเพื่อทูลเกล้าฯถวายในหลวงเสียแต่วันนี้.

ชาวบ้านในชุมชนบ้านสนุน (ส่วนมากเป็นผู้หญิง) มีภูมิปัญญาท่องถิ่นการทอเสื่ออกก ซึ่งทำกันหลายบ้าน โดยใช้วัตถุดิบต้นอกกที่มีอยู่ในท้องไร่ท้องนาตามธรรมชาติ และต่อมาต้นอกขาด แคลนจึงมีการทำนาอกเพื่อนำมาใช้ทอเสื่ออกคุณภาพดีขายด้วย

ปั้ยอินทรี วิทยวิธีฟื้นชีวิตรมชาติ

ถ้ายังจำกันได้ ในช่วงปี พ.ศ. 2541-2544 ชุมชนหมู่บ้านในจังหวัดต่างๆ พากันตื่นตัว กับกระแส “ซีพ” หรือนโยบายกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF : Social Investment Fund) ของรัฐบาลที่มอบหมายให้ธนาคารออมสินเป็นผู้ดำเนินการ

กล่าวได้ว่าระบบซีพ เป็นกลไกสำคัญที่กระตุนให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มคนต่างๆ ทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบทเพื่อเรียนรู้วิธีการจัดทำ “โครงการ” หรือ จัดทำคำขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนฯ ไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มในการแก้ปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่

กลุ่มปั้ยอินทรีชีวภาพบ้านตะปัน ตำบลรังกาใหญ่ อำเภอพิมาย ก็เป็นหนึ่งในหลายพันกลุ่มที่ถือกำเนิดขึ้นในห่วงเวลาเดียวกันนี้ มีความคิดและการทดลองปฏิบัติมาจากการกลุ่มทั้งที่เป็นแกนนำการพัฒนา(ไม่ใช่เกษตรกร) และกลุ่มที่เป็นเกษตรกรโดยตรง ดังที่ คุณสงวน ค้าสาวย คุณพูน เปี่ยมสุข คุณจอด โชคค้า คุณชื่น จิมพิมาย คุณกัลยา พิมพ์จันทร์ และคุณยุทธ จิมพิมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องจากการและวิธีเริ่มก่อตั้งกลุ่มฯร่วมกัน ทบทวนความเป็นมาของกลุ่มฯว่า (สันทนา ธรรมสโตร์น 2548, น. 35)

.....เมื่อกลางปี พ.ศ. 2543 (ยุครุ่งเรืองของ “ซีพ” หรือ SIF Boom-ผู้วิจัย) ก่อนที่จะมาร่วมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มปั้ยอินทรีชีวภาพ คณะทำงานของซีพในจังหวัดนครราชสีมาได้ม้าจัดให้กับนัดพบแกนนำห้องถังที่สถานีอนามัยวัดบูรณ์ และได้พบว่าตำบลรังกาใหญ่ มีกิจกรรมพัฒนาหลายอย่าง มีแกนนำที่ทำงานพัฒนาที่มีความสามารถหลายคน แต่ไม่มีกลุ่มใหญ่เขียนโครงการขอเงินกองทุนซีพไปทำงานเลย อาจารย์กัลยา พิมพ์จันทร์ จึงขอรับการสนับสนุนค่าอาหารกลางวัน จัดประชุมในรูป เวทีประชาคมตำบล ให้แกนนำของชุมชนมาร่วมกันพัฒนาโครงการขอรับเงินจากกองทุนฯในชื่อ “กลุ่มพัฒนาอาชีพตำบลรังกาใหญ่” และได้รับเงินสนับสนุนกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มห่วย กลุ่มเก้าวัลย์ กลุ่มม้านั่ง หินปูน เป็นเงินสามแสนกว่าบาท.....

คุณยุทธ พินพิมาย แกนนำกลุ่มปั้ยอินทรีย์ชีวภาพตำบลรังกาใหญ่ผู้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องคุณค่าและคุณภาพของปั้ยอินทรีย์ชีวภาพว่าไม่ได้เป็นเพียงชาตุอาหารที่ช่วยให้พืชพรรณเจริญเติบโตงอกงามเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนได้ตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องระหว่างคนกับดินน้ำ และสรรพชีวิต ซึ่งเป็นชุดความรู้ขั้นสูงที่ช่วยให้คุณยุทธมุ่งมั่นทำปั้ยอินทรีย์ชีวภาพต่อไป แม้ว่าจะยังขายไม่ได้ก็ตาม

เกษตรกรเป็นทุกข์....เพราะชีวิตที่คุ้ลูกอยู่ในสารเคมี

ในช่วงเวลาเดียวกัน เกษตรกรในพื้นที่ตำบลรังกาใหญ่ที่ปลูกอ้อยส่งโรงงานน้ำตาลปลูกข้าว และพืชเศรษฐกิจอื่นๆ หลายอย่าง ได้พบว่าหากอ้อยที่โรงงานน้ำตาลขเนามาทิ้งในที่นาและไร้ อ้อยช่วยให้ดินดี ผลไม้ติดผลดกอย่างย่างเห็นได้ชัด

วันหนึ่งเกษตรกรกลุ่มนี้ประกอบด้วย คุณยุทธ พินพิมาย คุณสุรชัย พันธุ์ดี คุณทองคำ นัมสการ คุณประกอบ สุขกำเนิด คุณเลี้ยง คิดพ่อค้า คุณพูน เปี้ยมสุข และคุณจอด โชคค้า ได้พูดคุยปรับทุกข์กันในเรื่องการทำมาหากินที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรต่ำ เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย ปลูกมันสำปะหลังย่างๆไปตามๆกัน เลี้ยงกุ้งก็ขาดทุน เป็นหนี้ค่าปั้ยค่ายา ในการพูดคุยได้มีการทบทวนถึงเมื่อครั้งยังเป็นเด็กว่าการทำไร่ทำนาลงทุนน้อยกว่าปัจจุบันเหล่ายังสิบเท่าตัว แต่ก่อนยังใช้ปั้ยคอก ปั้ยขี้หมู ขี้วัว ขี้เป็ด ขี้ไก่ ขี้ควายได้ ไม่ต้องเสียเงินซื้อเดี่ยวนี้ต้องใช้ปั้ยเคมี ใส่ปุ๋ยแล้วยังต้องฉีดพ่นยาฆ่าแมลง รวมทั้งเพิ่มฮอร์โมนต่างๆ จึงจะได้ผลดี ของเหล่านี้ราคาแพงและเกษตรกรทำเองไม่ได้ต้องซื้อเท่านั้น สภาพดินก็แย่ลงทุกปี ดินเป็นด่าง แข็ง เค็ม ถ้าได้กัลบไปใช้ปั้ยคอก ปั้ยหมักดินน่าจะดีขึ้น ซึ่งเมื่อได้พูดคุยกันแล้ว แต่ละคนก็บอกว่าจะกลับไปลองทำดูที่บ้านใครบ้านมันก่อน

ไปดูให้เห็นกับตัวว่าคนอื่นเขาออกจากทุกข์กันได้อย่างไร?

ในปี พ.ศ. 2544 สมาชิกกลุ่มพัฒนาอาชีพตำบลรังกาใหญ่ที่เป็นเกษตรกรได้มีโอกาสไปดูงานด้านการทำเกษตรไร้สารพิษ เกษตรอินทรีย์ ในชุมชนอื่นๆ ทั้งในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดอื่นๆ หลายครั้ง เช่น ไปดูงานโครงการกสิกรรมไร้สารพิษอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่อำเภอวังน้ำเยีย และยังเคยเขียนประชานกกลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษไปบรรยายให้ผู้สนใจฟังด้วย นอกจากนี้ยังได้รับงบประมาณสนับสนุนให้ไปดูงานที่กกลุ่มกสิกรรมธรรมชาติที่อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ได้เห็นความสำเร็จของการฟื้นฟูพื้นที่ดินเสื่อมคุณภาพให้กลับมาใช้ปลูกข้าว ปลูกต้นสักและไม้อื่นๆ ได้ มีการไปดูงานการทำนาปลอดสารพิษ และโรงสีข้าวปลอดสารเพื่อส่งออกที่บ้านโส่ขุ่มปุน อำเภอคุ้งตะเภา จังหวัดเชียงราย และการผลิตผักปลอดสารพิษของชุมชนศรียะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งการดูงานดังกล่าวเป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรในตำบลรังกาใหญ่ที่มีทุกชีร่วมกันได้เห็นตัวอย่างของความสำเร็จในการหานทางออกจากทุกข์ด้วยตัวเองของชุมชนอื่นๆ ที่เคยประสบชะตากรรมเช่นเดียวกันมาก่อน

ในปีเดียวกันสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณสำหรับการจัดอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพที่บ้านกล้วย มีทั้งการอบรมภาควิชาการ การสาธิตปฏิบัติ และมีเอกสารข้อมูลแจกให้ผู้เข้ารับการอบรมมากมาย

ในขณะที่งบประมาณเพื่อการเรียนรู้ดูงาน งบประมาณเพื่อการจัดการฝึกอบรมที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนชีพ หน่วยราชการ และองค์กรพัฒนาชุมชนได้ถูกใช้ไปก่อนแล้ว ก้อนเล่า แต่ก็ยังไม่มีเกษตรกรกลุ่มใดในชุมชนบ้านตะปันลงมือทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้ในไร่นาอย่างจริงจัง

ตั้งกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ได้เวลาทำปุ๋ยเสียที

จนล่วงเข้ามาสู่ปี พ.ศ. 2545 รัฐบาลใหม่จัดสรรงบประมาณกระตุ้นเศรษฐกิจลงสู่ชุมชน พร้อมๆ กับการสร้างกระแสโอท็อป และกระแสกกองทุนหมู่บ้านและหนึ่งล้านบาท ชุมชนก็ได้รับการกระตุ้นจากหน่วยงานของรัฐให้ทำโครงการขอเงินงบประมาณกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยในเวทีประชุมตำบลรังกาใหญ่เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 โครงการปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพก็ได้รับการคัดเลือกให้เป็นลำดับที่ 1 ที่จะเสนอเข้าไปขอรับการสนับสนุนเงินงบประมาณ และในในเวทีประชุมครั้งนี้เองที่ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันจัดตั้ง “กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ” ขึ้นอย่างเป็นทางการเพื่อเตรียมรองรับงบประมาณที่ขอไป ในช่วงที่กกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพยังไม่ได้รับงบประมาณจากงบกระตุ้นเศรษฐกิจ ก็มีงบประมาณสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนของกองทุนชีพมาให้ดำเนินการล่วงหน้าไปก่อน งบประมาณของชีพให้จัดการฝึกอบรมเรื่องปุ๋ย

อินทรีย์ชีวภาพให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจรวม 5 รุ่น ละประมาณ 50-60 คน โดยใช้สถานที่บริเวณบ้านของคุณยุทธ พิณพิมายเป็นศูนย์เรียนรู้และที่ตั้งโรงงานทำปุ๋ยไปพร้อมกันด้วย

การจัดทำโครงการศูนย์เรียนรู้ดังกล่าวทำให้ชุมชนได้รับความรู้เชิงลึกเรื่องดินจากคุณวันชัย ก้องเจริญพาณิชย์ หมอดินระดับจังหวัด เรื่องอีเอ็ม(EM)จากอาจารย์ชื่น พลฒนิ และเรื่องปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจากคุณธีรยุทธ ศรีเรอจันทร์ ซึ่งทั้งสามท่านได้ร่วมกันจัดทำคู่มือปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพเพื่อใช้เป็นสื่อในการเรียนรู้

กระบวนการปุ๋ย กระบวนการเรียนรู้เรื่ององค์รวม

จากข้อมูลที่ประมวลมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาเรื่องปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพไม่ใช่ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เรียนรู้สืบทอดกันมาของชุมชนแต่อย่างใด แม้ว่าแกนนำผู้ก่อตั้งกลุ่มปุ๋ยจะพอมีความรู้ความเข้าใจอยู่บ้างในฐานะที่เป็นเกษตรกร และเคยเห็นประสิทธิภาพของปุ๋ยจากปุ๋ยมูลสัตว์มาบ้างในสมัยที่เป็นเด็ก แต่วิถีการเกษตรเชิงเดี่ยวในช่วงชีวิตที่ผ่านมาหลายสิบปีก็ทำให้ขาดทักษะและความมั่นใจในการลงมือทำและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ทำให้กระบวนการเรียนรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มต้องอาศัยการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ และต้องเรียนรู้ผ่านการฝึกอบรมหลายครั้งหลายหนึ่งซึ่งใช้บประมาณไปเป็นจำนวนมากในช่วงปี พ.ศ. 2543-2545

กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ดำเนินการผลิตปุ๋ยอย่างจริงจังทันทีต่อจากการจัดการศูนย์เรียนรู้ที่ได้รับงบประมาณจากกองทุนชีพ ซึ่งแม้ว่ากลุ่มจะใช้สัดที่เหลือจากการจัดฝึกอบรมผลิตปุ๋ยและแบ่งออกจำนวนน้อยในราคากลุ่มได้บ้างแล้ว แต่เกษตรกรและชาวบ้านก็ยังไม่นิยมใช้เนื่องจากไม่แน่ใจในคุณภาพของปุ๋ยว่าจะดีเท่ากับปุ๋ยเคมีที่ซื้อยุ่งเป็นประจำหรือไม่ แม้ในหมู่สมาชิกของกลุ่มปุ๋ยเองก็ยังไม่มั่นใจเต็มที่ การทำปุ๋ยและการดำเนินการของกลุ่มในระยะนี้จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะลองผิดลองถูกในการปรับปรุงคุณภาพปุ๋ย ซึ่งต้องเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา และในขณะเดียวกันกลุ่มก็ต้องเรียนรู้ในการที่จะงานร่วมกันได้อย่างราบรื่น เพราะว่าเป็นกลุ่มที่ยังไม่มีรายได้ ทุกคนต้องเสียสละ งานทำปุ๋ยเป็นงานค่อนข้างใช้แรงมาก เลอะเทอะเปรอะเปื้อน ต้องใช้เวลาหมัก บ่มวัสดุแต่ละอย่างให้ค่อยๆ อยู่สลายตัวหลอมรวมเข้าด้วยกัน บางคนใจร้อนก็ทำไม่ได้เกิดท้อไม่ไปร่วมทำงานอีกเลย และต่อมามาแม้ว่าจะได้รับงบกระทรวงศุภารกิจผ่านการบริหารจัดการขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นที่จัดซื้อถังเก็บากกน้ำตาล เครื่องผสมปุ๋ย เครื่องอัดเม็ด ถังหมักหัวเชือ และวัสดุอุปกรณ์อื่นๆ ที่จำเป็นในการผลิตปุ๋ยเพื่อการค้าให้กับกลุ่ม แต่เครื่องจักรและอุปกรณ์ที่ได้รับมีคุณภาพไม่ค่อยดี ใช้งานไม่นานก็ชำรุด การผลิตปุ๋ยจึงยังต้องใช้แรงคนมากเช่นเดิม คนทำปุ๋ยก็มีน้อย เงินทุนก็ไม่มีกลุ่มปุ๋ยจึงเปิดรับสมัครสมาชิกเพิ่มและเปิดให้สมาชิกซื้อหุ้นเพื่อร่วมเงินทุนไปใช้ในการซื้อวัสดุ อุปกรณ์ในการผลิต และเร่งแรงงานพันธมิตรผู้ใช้ปุ๋ยในหมู่เกษตรกรรายใหญ่ที่ปลูกอ้อย ทำนา

และในเครือข่ายกำนันผู้ใหญ่บ้านหั้งตำบลขอให้ชื่อปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มไปทดลองใช้ ซึ่งแม้ว่าในด้านธุรกิจ กิจการปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพจะยังไม่ประสบความสำเร็จ แต่สมาชิกที่ลงมือทำปุ่ยด้วยตนเองได้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้เรื่องปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพอย่างจริงจัง มีความรู้ความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างวัสดุต่างๆ ที่มาทำเป็นปุ่ยในลักษณะองค์รวมตามธรรมชาติมากขึ้น มีความตั้งใจที่จะผลิกพื้นคุณภาพดินของท้องถิ่นให้กลับมาใช้เพาะปลูกได้โดยลดการพึ่งพาปุ่ยเคมีหรือสารสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ลงไปให้มากที่สุด และประสบการณ์ที่สุดคนทำปุ่ยเริ่มมองเห็นสัจธรรมของการพึ่งพิงอาศัยกันระหว่างสรรพชีวิตที่อาศัยอยู่ในดิน ในน้ำ กับดินไม่ใบหญ้า รวมทั้งมนุษย์ ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายที่จะต้องอยู่ร่วมกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้

จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาเรื่องปุ่ยของกลุ่มปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพบ้านตะปันประสบความสำเร็จลำดับต้นที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาที่ถูกต้องในการมองโลกและชีวิต มองเห็นเป้าหมายของการมีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง เห็นได้จากคำพูดของคุณยุทธ พิณพิมาย ที่ว่า

“.....ผู้ลองเอาปุ่ยไปใส่นาที่ดินมันแข็งมาก ปีแรกๆ ไม่เห็นอะไร แต่ปีที่สองนี้เห็นชัดว่ามันมีไส้เดือน มีแมลง จึงหรืออะไรพวกนี้มาอยู่ ผิดนิยามมากขึ้น แสดงว่าปุ่ยอินทรีย์นี้ไม่เป็นศัตรูกับสัตว์พ旺นี้ และพอเมื่อวันนี้ดินมีความชื้นผักบุ้ง ผักอะไรมันก็ขึ้นได้หลายอย่าง ไม่ใช่มีแต่ดินเปล่าๆ เมื่อไอนีก่อน.....”

และอีกตอนหนึ่งที่ว่า

“.....ผู้ลองภาระผิดให้เลิกชื่อแกงถุง ให้มากินน้ำพริกผักที่มีในสวนในนา กินของที่เราปลูกเอง และพยายามบอกลูกหลาน บอกคนอื่นที่รู้จัก เขาทำกันหรือเปล่าผิดไม่รู้ แต่ผู้จะพยายามทำและบอกไปเรื่อยๆ เขาคงเห็นดีและทำตามสักวันหนึ่ง.....” (ยุทธ พิณพิมาย. สัมภาษณ์. ส.ค.2548)

โรงงานของกลุ่มฯ ได้กล่าวเป็นสถานที่เรียนรู้ดูงานเรื่องปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพของนักเรียน โรงเรียนต่างๆ ในอำเภอพิมาย รูปแบบการจัดการเรียนรู้เป็นไปในลักษณะการบรรยายให้ฟัง ประกอบการให้ดูขั้นตอนการทำปุ่ยซึ่งมีอยู่แล้วในโรงงาน ซึ่งเด็กนักเรียนและครุจุบันทึกความรู้ไปในสมุดเป็นส่วนใหญ่ บังก์ถ่ายภาพ และบันทึกเสียงไปด้วย เป็นชุดความรู้ของชุมชนที่นักเรียนเอาไปใช้ประกอบในการศึกษาในระบบ นำไปใช้เพื่อการทำรายงานส่งครุและการสอบเท่านั้น ยังไม่มีการเรียนรู้ในลักษณะการลงมือทำปุ่ยด้วยตัวเอง และในโรงเรียนก็ไม่ได้นำความรู้ไปแปลงเป็นภาคปฏิบัติ แม้ว่ากลุ่มจะมอบปุ่ยให้โรงเรียนนำเอามาใช้ โรงเรียนก็นำปุ่ยไปใส่ต้นไม้ประดับของโรงเรียน ไม่ได้นำปุ่ยไปใช้ในการเรียนการสอนวิชาเกษตรกรรม หรือใช้ในการส่งเสริมการปลูกพืชผักอินทรีย์แต่อย่างใด

เริ่มมองเห็นทาง แต่ยังออกจากการของทุกมีไม่ได้

ข้อจำกัดของกลุ่มฯในการจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้เรื่องปัจจัยอินทรีย์ชีวภาพที่ยังไม่สามารถทำให้เกิดความเชื่อถือในคุณภาพปัจจัยจากกลุ่มเกษตรกรและผู้ใช้ปัจจัยในชุมชนได้ น่าจะเนื่องมาจากกลุ่มฯยังไม่ได้ดำเนินการสร้างแปลงทดลองปลูกพืชผัก ข้าว หรือ ผลไม้ที่ใช้ปัจจัยอินทรีย์ชีวภาพแทนที่ปัจจัยเคมีให้เห็นความสำเร็จ การบรรยายถึงสรรพคุณของปัจจัยอินทรีย์ให้ครัวต่อครัวพังโดยไม่มีตัวอย่างความสำเร็จให้เห็นจึงทำให้คำบรรยายยังเป็นความรู้ทั่วๆไป เมื่อกับที่มีคนพูดหรือเขียนไว้มากมาย และถึงแม้ว่าจะมีการลงมือทำปัจจัยจนสำเร็จเอาไปใช้งานได้แล้ว คนที่คุ้นชินกับการใช้ปัจจัยเคมีที่ให้ผลรวดเร็วทันใจก็จะยังลังเลที่จะตัดสินใจเปลี่ยนความเชื่อและเปลี่ยนพฤติกรรมในระยะเวลาสั้นๆ

ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้สู่การปฏิบัติของกลุ่มนี้ยุ่ง จำเป็นจะต้องมีความอดทน ไม่ท้อแท้ท้อถอย และต้องมีใจดีกับความสำเร็จที่ค่อยๆเกิดขึ้นทีละเล็กทีละน้อย คนทำปัจจัยก็น่าจะเกิดความรู้สึกอิ่มเอมที่ได้เห็นแล็บข้าวค่อยๆพังย่อยสลายลงไปรวมตัวกับขี้วัวขี้วัวที่นำมาผสม คนทำปัจจัยน่าจะรู้สึกพอใจที่ได้เห็นไส้เดือน แมงกะชอน จิงหรีด และสัตว์เล็กสัตว์น้อยเข้าไปสร้างรังอยู่อาศัยในพื้นนาที่ใส่ปัจจัยอินทรีย์ลงไปเมื่อหนึ่งปีที่ผ่านมา และก็น่าจะมีความสุขมากขึ้นเมื่อในพื้นนานั้นมีพังบูง กบ เขียวด หอย ปู กุ้งฟอย ปลาเล็ก平原น้อยเพิ่มมากขึ้นในช่วงต้นข้าวเตรียมอกรวง ซึ่งเป็นความสุขภายในที่คนอื่นที่ไม่ได้ทำด้วยมือ ไม่ได้สังเกตเห็นด้วยตาของเขารองจะรู้สึกได้ และเมื่อเข้าใจถึงความหมายและลักษณะของการของความสุขเช่นนี้ สมาชิกกลุ่มปัจจัยก็จะเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติอย่างมีความสุขที่แท้จริง ประเด็นที่ยังขาดปัจจัยได้น้อย ขายได้บ้าง หรือต้องแจกเข้าไปบ้าง ก็จะไม่เป็นข้อกังวลใจให้ทุกๆอีกต่อไป และถ้าหากว่าสมาชิกคนอื่นๆที่ยังไม่ได้เข้าไปร่วมเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงทั้งการทำปัจจัย การนำปัจจัยไปทดลองใช้ในไร่นาหรือแปลงทดลอง ยังไม่เคยผ่านการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของดิน ต้นไม้ใบหญ้าและไร่นาอย่างใกล้ชิดมาก่อน ได้ทดลองทำแล้วกันน่าจะเห็นปรากฏการณ์ดีๆอย่างที่คุณยุทธ พิณพิมายกล่าวไว้ข้างต้น เพราะที่คุณยุทธพูดอกรามานั้นคือภูมิปัญญาสากลที่เกิดในกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้เรื่องปัจจัยชีวภาพนั้นเอง

กลุ่มปัจจัยอินทรีย์ชีวภาพบ้านตะปัน เป็นกลุ่มเกิดใหม่ตามกระแสที่มาจากการนโยบายรัฐบาล ตั้งแต่กองทุนชีพ (SIF) เรื่อยมาจนถึงนโยบายประชาชนที่ส่งเงินงบประมาณลงไปสู่ชุมชนโดยตรง ในขณะนี้สมาชิกของกลุ่มเองอาจจะยังรู้สึกว่าตนเองยังล้มลุกคลุกคลาน ไม่มั่นใจว่าจะไปรอดหรือเปล่า โดยประเมินผลเชิงปริมาณจากจำนวนสมาชิกที่เข้าไปช่วยงานทำปัจจัย ดูจากยอดการขายปัจจัยให้กับเกษตรกรที่มีไม่มาก และเริ่มกังวลจากข้อเรียกร้องของสมาชิกส่วนใหญ่ให้จ่ายเงินปันผลทั้งๆที่กลุ่มยังไม่มีกำไร ซึ่งดูเหมือนว่ากระบวนการการกลุ่มทำให้เป็นทุกๆ

แต่จากการศึกษาพบว่าสมาชิกกลุ่มปุ่ยมีความสำเร็จในการเรียนรู้และจัดการความรู้ทั้งในกลุ่มพวกรดีกวันเองผ่านกระบวนการกรุ่นที่ดำเนินมาตามธรรมชาติและกระบวนการตั้งกลุ่มเป็นทางการ กล่าวคือ สมาชิกกลุ่มฯเกิดการเรียนรู้จนนำไปสู่การตัดสินใจลงมือทำปุ่ยผ่านการพูดคุย การเดินทางไปดูงานด้วยกันแล้วกลับมาพูดคุยปรึกษา ค่อยๆเพิ่มความรู้เพิ่มความเชื่อมั่นตัดสินใจลงมือปฏิบัติได้

จากการศึกษา พบว่าฐานคิดในการรวมกลุ่มและทำปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพเกิดจากการประสบปัญหาความล้มเหลวด้านการเกษตรของชุมชนและภาวะหนี้สิน และเมื่อได้เรียนรู้ความรู้นอกตัว (explicit knowledge) เกี่ยวกับปุ่ยอินทรีย์ชีวภาพและเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษของชุมชนต่าง ๆ มากขึ้นก็มีความเข้าใจเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดการจัดการทรัพยากรดิน น้ำป่าและการเกษตรอย่างยั่งยืน ทำให้หันมามองสภาพรอบ ๆ ตัวรอบ ๆ ชุมชนมากขึ้น การมองเห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติ ช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชนว่าไม่สามารถแยกกันอยู่ หรือต่างคนต่างทำอย่างที่ผ่านมาได้อีกต่อไป จึงนำไปสู่การใช้กลุ่มเป็นกลไกในการทดลองผลิต

ปัจจุบัน เป็นความพยายามในการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคนในชุมชนด้วยกัน และพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเกษตรกรกับดิน น้ำ และกุ้ง หอย ปู ปลา ไส้เดือน กิ้งกือโดยใช้ปัจจัยเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและเรียนรู้

ความรู้ความเข้าใจว่าส่วนประกอบที่ใช้ในการทำปัจจัยอินทรีย์ชีวภาพ เป็นผลิตผลของธรรมชาติ มาจากธรรมชาติ ที่มีกระบวนการผุสลายเปลี่ยนรูปร่างและสถานะกลับไปหลอมรวมกันตามวัฏจักรของชีวิตที่มีสภาวะเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย เป็นระบบที่ธรรมชาติจัดการธรรมชาติด้วยกันแบบพึ่งพิงอิงอาศัย ทำนุบำรุงกันและกัน (interdependency) ไม่ใช่เบี่ยดขับทำลายล้างกันอย่างสภาวะที่เกิดจากการใช้ปัจจัยเคมีที่เป็นปัจจัยทางเคมี

นอกจากนี้สมาชิกของกลุ่มปัจจุบัน ยังมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่าการใช้ปัจจัยอินทรีย์ชีวภาพจะไม่สร้างมลภาวะแก่สิ่งแวดล้อม เป็นผลดีต่อสุขภาพของผู้ใช้ที่ร่างกายจะไม่ได้รับอันตรายจากสารเคมีที่ตกค้างในพืชผักที่ใช้สารเคมีและบำรุงด้วยฮอร์โมน เป็นความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ถูกต้อง สะท้อนออกมายังความคิดและการกระทำที่โน้มเออนเข้าไปเชื่อมต่อกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่อิงอยู่กับพุทธศาสนา ที่จะเป็นพลังหนุนเสริมให้กลุ่มปัจจุบันสร้างสุขภาวะให้แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้สำเร็จมากขึ้นเป็นลำดับ.

สรุปกรณีศึกษาโครงการศึกษาภูมิปัญญาในการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย

โครงการศึกษาภูมิปัญญาในการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมายดำเนินการโดย เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมาย ที่มีกิจกรรมหลักในการพัฒนาและสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการฝึกอบรม การจัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์และปрактиการณ์ต่างๆในพื้นที่ การจัดการศึกษาดูงาน การเสริมสร้างกระบวนการทำงานและพัฒนาศักยภาพผู้นำและสมาชิกเครือข่าย โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้องค์กรในเครือข่ายสามารถทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่างๆโดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน

ด้วยการที่องค์กรพัฒนาในระนาบเดียวกับชาวบ้าน เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมายได้พบว่าในชุมชนต่างๆยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์อีกมาก many ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากการรุ่นบรรพบุรุษ และภูมิปัญญาใหม่ที่ได้รับเอาจากภายนอกชุมชน แต่ภูมิปัญญาส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยกย่องเชิดชูและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เผยแพร่เพื่อใช้ให้เกิด

ประโยชน์แก่การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าระยะเวลาที่ผ่านมาองค์กรพัฒนาภาครัฐ และสถาบันการศึกษาต่างๆจะไม่ได้ก่อตั้งภูมิปัญญาและชุมชนเจ้าของภูมิปัญญา คือ ยังมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้เพย์เพร์ และจัดสร้างบประมาณสนับสนุนให้ค้นในชุมชนพื้นที่ภูมิปัญญาต่างๆมาใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น ทอผ้า จักสาน ทำหมี่ แปรรูปอาหาร ทำขนมพื้นบ้าน ฯลฯ โดยให้รวมตัว กันตั้งเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆขึ้นมาอย่างมาก แต่ก็ปรากฏว่ากลุ่มอาชีพภูมิปัญญาส่วนใหญ่ที่จัดตั้งขึ้นมาไม่สามารถดำเนินกิจการในรูปของกลุ่มตามแบบแผนที่ภาครัฐแนะนำหรือกำหนดมาได้อย่างต่อเนื่อง ในเกือบจะทันทีที่นักพัฒนาผู้ริเริ่มกิจกรรมย้ายไปที่อื่น หรือเงินสนับสนุนหมดลง กลุ่มอาชีพที่เคยกระตือรือร้นและเข้มแข็งก็สลายตัวไปโดยปริยาย อาจจะไม่ถึงกับล้มเลิกกลุ่ม แต่ไม่มีกิจกรรมอาชีพที่ทำร่วมกันตามแบบแผนที่นักพัฒนากำหนดให้อีกต่อไป ต่างคนก็ต่างกลับไปประกอบกิจการงานอาชีพในลักษณะบ้านๆครัวบ้านมั่นตามความสะดวกและความคุ้นเคยเมื่อก่อนตั้งกลุ่มเป็นทางการ และในบางพื้นที่ก็มีสภาวะที่เปลี่ยนไปกว่าเดิม คือ สมาชิกกลุ่มไม่ถูกกัน ไม่ไว้ใจกัน ขัดแย้งกันในเรื่องการแบ่งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงิน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เคยเป็นไปในระบบพื้น้องในเครือญาติ ถ้อยที่ถ้อยอาศัย แบ่งปันจนเจอกัน ไม่คิดเป็นมูลค่าหรือรากมา กนัก ก็ถูกแบบแผนและกฎกติกาของระบบองค์กรกลุ่มแบบใหม่เข้ามาทำให้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านที่ไม่ค่อยคุ้นชินกับการจัดการความสัมพันธ์ตามตำแหน่งหน้าที่ในองค์กรกลุ่มที่ต้องมีประธาน รองประธาน เลขาธุการ เหรัญญิก หรือตำแหน่งอื่นๆที่มาจากการเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียงส่วนมากและผูกพันกับเรื่องของอำนาจบริหารจัดการที่ไม่สอดคล้องกับวิถี วัฒนธรรมชุมชน ก่อให้เกิดความไม่คุ้นเคย ไม่มั่นใจในการตัดสินใจ เกิดความหวาดระแวงกัน และกัน ส่งผลให้ภูมิปัญญาดีๆที่ใช้ในการประกอบอาชีพทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ คือ ไม่สามารถช่วยให้ชุมชนเป็นสุขได้อย่างยั่งยืน

เครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมาย เห็นว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่มภูมิปัญญาในชุมชนต่างๆ คือ แม้ว่ากลุ่มอาชีพภูมิปัญญาในบางชุมชนจะสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ตามความสามารถของตนๆไปได้เป็นอย่างดี มีชื่อเสียง จนกระทั่งมีคนสนใจไปศึกษาดูงานกันมาก เช่น กลุ่มใหม่ฝ่ายย้อมสีธรรมชาติ บ้านหนองบัวคำ ตำบลหนองระเวียง แต่สถานะของกลุ่มก็ถืออ่อนแอไว้เพลิงเนื่องจากขาดกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่มในแบบแผนขององค์กรสมัยใหม่ นอกจากนี้กลุ่มภูมิปัญญาสำคัญที่ได้รับการยกย่องเชิดชูนำไปเป็นคำขวัญของอำเภอพิมาย ได้แก่ หมู่บ้านที่มีจำนวนสมาชิกกลุ่มที่ผลิตหมีพิมายตามภูมิปัญญาดั้งเดิม หรือหมู่บ้านที่มีชื่อเรียกว่า "หมู่บ้านน้อยลงจนเหลือเพียง 4 ครอบครัว และมีแนวโน้มว่าอาจจะไม่มีใครทำกันอีกต่อไปในไม่ช้า"

เครือข่ายฯมีความมุ่งหมายในการศึกษาว่าแต่ละกลุ่มภูมิปัญญา มีการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้อย่างไร ทำให้ภูมิปัญญาบางอย่างจึงดำรงอยู่และขยายตัวออกไปได้กว้างขวาง แต่ทำให้ภูมิปัญญาบางอย่างจึงหายไป รวมทั้งการหาแนวทางในการพัฒนาระดับความรู้ภูมิ

ปัญญาให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนให้มากขึ้น พัฒนาศักยภาพของกลุ่มภูมิปัญญาต่างๆให้เข้มแข็ง สามารถใช้ภูมิปัญญาท่องถินในการแก้ปัญหาในชุมชนของตนได้อย่างมีพลัง

ในการดำเนินงานโครงการศึกษาภูมิปัญญา กับการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย ภายใต้การสนับสนุนของโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.ภาคอีสาน) นี้ ทางเครือข่ายฯ ได้เลือกศึกษาภูมิปัญญาและพัฒนากลุ่มใหม่ฝ่ายสีธรรมชาติ บ้านหนองบัวคำเป็นกลุ่มหลัก และเห็นว่ามีภูมิปัญญาดีๆที่น่าจะส่งเสริมการเรียนรู้และจัดการให้คนในชุมชนได้พัฒนาไปสู่การทำเป็นอาชีพได้อีกหลายอย่าง เช่น ภูมิปัญญาหมีพิมาย บ้านตะวันตกวัดเดิม ตำบลในเมือง ภูมิปัญญาการ săanเปลไม้ไผ่ของกลุ่มจักสานบ้านสนุ่น ตำบลท่าหลวง และภูมิปัญญาเรื่องน้ำยี่ชีวภาพของกลุ่มน้ำยี่ชีวภาพบ้านตะบัน ตำบลรังกาใหญ่ จึงทำการขยายผลการศึกษาและพัฒนาไปสู่กลุ่มภูมิปัญญาดังกล่าว

จากการศึกษา กลุ่มใหม่ฝ่ายสีธรรมชาติ บ้านหนองบัวคำ พบร่วมภูมิปัญญาเรื่อง การทอผ้า แหล่งน้ำ ภูมิปัญญาในชุมชนมาแต่แรกตั้งชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่ติดตัวมากับแม่บ้านยุคแรกๆและถ่ายทอดให้ลูกสาวหลานสาวได้ปฏิบัติสืบทอดกันในลักษณะการเรียนรู้เชิงสังคม (socialization) ไม่มีโรงเรียนสอน การเลี้ยงใหม่ ทอผ้าใหม่ ผ้าฝ้ายเป็นกิจกรรมปกติของชุมชนที่ทุกบ้านต้องผลิตและจัดหาเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มสำหรับตัวเอง สำหรับครอบครัว สำหรับพิธีกรรมในวาระต่าง เช่น แต่งงาน ไหว้ผู้ใหญ่ ถวายวัด เป็นต้น

กลุ่มใหม่ฝ่ายสีธรรมชาติบ้านหนองบัวคำ เกิดขึ้นตามคำแนะนำของพัฒนากรภาครัฐ และมีพัฒนาการล้มลุกคลุกคลานอยู่หลายปี แต่ในช่วงที่กลุ่มใหม่แข็งแรงก็ไม่ได้ทำให้กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เรื่องการผลิตผ้าใหม่ของชุมชนสะดุดหรือล้มเหลวไปด้วย แต่อย่างใด เพราะชุมชนยังเลี้ยงใหม่ ทอผ้ากันต่อไปตามวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมา จะมีข้อผิดปกติอยู่บ้างก็เพียงในบางช่วงเวลา สามารถอธิบายได้ แต่ก็ไม่ได้เข้าใจกันในเรื่องสิทธิและผลประโยชน์ที่คิดว่าควรจะได้จากการทอผ้า การย้อมเส้นด้ายด้วยเทคนิคพิธีใหม่ๆจากวิทยากรและการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก มีงานทอผ้าเข้ามา และการจัดสรรงบประโยชน์ลงตัวทั่วถึงมากขึ้นในระยะหลัง จากกลุ่มแม่บ้านทอผ้าใหม่ที่เป็นเครือญาติและทำงานในฐานะกลุ่มแม่บ้านของชุมชนเป็นฐานทุนด้านความสัมพันธ์ที่ดีอยู่ระดับหนึ่งแล้ว ก็ช่วยให้การบริหารจัดการความสัมพันธ์สามารถกลุ่มฯ เป็นไปในทางที่ราบรื่น

กลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวคำได้ใช้เวลาถึง 17 ปี ในการเรียนรู้ที่จะเชื่อมโยงภูมิปัญญาเดิมเข้ากับภูมิปัญญาใหม่ทั้งเรื่องของการทอผ้า และการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มกับองค์กรพัฒนาต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้อง การจัดการการเงินและผลประโยชน์ในหมู่สมาชิก และการจัดการความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ให้ประสานสอดคล้องไปด้วยกัน

ไม่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตปกติของครอบครัวและชุมชน รวมทั้งความพยายามในการอนุรักษ์แบบแผนการพึ่งตนเองในเรื่องการเลี้ยงไหม ผลิตเส้นไหม ทอผ้าไหมตามฐานความรู้เดิมให้สามารถประสานไปกับการเปลี่ยนแปลงของตลาดภายนอกและความต้องการของคนภายในชุมชนเองได้อย่างกลมกลืน ซึ่งไม่ใช่เรื่องง่ายนักในยุคสมัยที่มีความผันผวนทางการเมืองเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเข่นทุกวันนี้

การจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำหนี้ ของกลุ่มหมู่พิมาย บ้านตะวันตกวัดเดิม เป็นการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่แบบพึ่งตนเองที่เชื่อมโยงกับวิถีการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตที่อยู่บนฐานทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้การผลิตอาหารที่แปรรูปจากข้าวเจ้าที่เป็นอาหารหลักของชุมชนและเป็นวัตถุดิบที่ทุกบ้านทุกครัวเรือนปลูกและมีเก็บไว้ในยังคงอยู่แล้ว วิธีการขั้นตอนในการผลิตไม่ยุ่งยากซับซ้อน ไม่พึ่งพาเทคโนโลยีชั้นสูง แต่ต้องการการฝึกฝนให้เกิดทักษะความชำนาญและความอดทนในการทำ

จากการศึกษาพบว่าหมีพิมาย มีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนบ้านตะวันตกวัดเดิม และชุมชนพิมายทั่วไปหลายมิติ ทั้งเรื่องอาหารการกิน เศรษฐกิจชุมชน ประเพณี พิธีกรรม และระบบสวัสดิการชุมชนที่ยังมีจิริยารมของความ พอดีอย่าง ความเอื้อเพื่อเพื่อแผ่แฝงอยู่ในกระบวนการผลิต การจำหน่ายจ่ายแขก และการ บริโภคอยู่มาก เนื่องจากการขายหมีของกลุ่มฯยังเป็นการตลาดแบบชาวบ้านที่ไม่มุ่งเน้นกำไร และเงินเป็นตัวตั้ง ที่บ้านทำกินกันอย่างไร หมีที่เอาออกไปขายก็เป็นอย่างเดียวกัน ไม่ หลอกลวงผู้บริโภค เมื่อก่อนการไปขายหมีต้องหาบเดินไปกันเป็นกลุ่มๆ ระหว่างไปเรื่อยๆตาม หมู่บ้านรายทาง หมอดเมืองไรก์เดินกลับ ใครขายหมดก่อนก็รอก่อนที่ยังไม่หมดไม่ทิ้งกัน สะท้อน ให้เห็นถึงความรักและห่วงใยกันของชาวบ้าน ไม่ใช่เป็นการแข่งขันกัน

กระบวนการผลิตและการค้าขายหมีช่วยดำรงความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และระหว่างครอบครัว หมู่บ้านทำหมีกับหมู่บ้านอื่นๆที่เป็นผู้บริโภคไว้ได้ยาวนาน ขนาดของชุมชนหมีในอดีตจึงไม่ได้มีขอบเขตอยู่เพียงเฉพาะบ้านตะวัດกัวดเดิมเท่านั้นหากแต่ครอบครุ่นไปถึงอำเภอประทาย อำเภอชุมพวงที่อยู่ห่างไกลออกไปแต่เป็นผู้บริโภคหมีที่ผลิตจากชุมชนหมีที่เมืองพิมาย ทำให้เกิดความเป็นกันเอง สร้างความใกล้ชิดสนิทสนม เพราะระหว่างทางที่ทางหมีไปขายย่อมมีการพูดคุย ถามไถ่ และเปลี่ยนสารทุกข์สุกดิบ ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแన่นแฟ้นยิ่งขึ้น หมีจึงไม่ได้มีความหมายเพียงผลิตภัณฑ์อาหารที่แพร่รูปมาจากข้าวเท่านั้น แต่เป็นภูมิปัญญาเชิงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน สร้างความเป็นชุมชนและสร้างสรรค์สภาวะของชุมชนอีกด้วย

การเรียนรู้ภูมิปัญญาการผลิตหมีพิมายในชุมชนเป็นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัว และในชุมชนเครือญาติใกล้ชิดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง คือเป็นค่ายไป เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงที่เริ่มเรียนและหัดทำกันตั้งแต่เด็กๆและมีความชำนาญเมื่อได้ทำมากขึ้นตามอายุ สมาชิกกลุ่มหมีไม่เคยเรียนรื่องทำหมีในโรงเรียน เรียนรู้กันเองตามธรรมชาติ จากยายสูมสู่ลูกหลาน มีการลองผิดลองถูก มีการสั่งสมประสบการณ์ การฝึกฝน เพราะความรู้ภูมิปัญญาหรือเทคนิคพิธีกรรมต่างๆในการทำหมีเป็นความรู้ติดคนต้องฝึกปฏิบัติจึงจะทำได้ดี การเรียนรู้ในลักษณะนี้ก่อให้เกิดชุด ความรู้ขึ้นกับตัวผู้เรียนรู้ได้เอง ทำให้รู้ว่าทำอย่างไรหมีจึงจะออกมายัง เมื่อเก่งแล้วก็สามารถสอนคนอื่นๆได้

คนทำหมีพิมาย บอกว่าความสุขจากการมีและการใช้ภูมิปัญญาทำหมีอยู่ที่ “ ความอิสรภาพ มีมีเจ้านายและเวลาของหน่วยงานมาอย่างการและควบคุม อย่างจะทำก็ทำ ไม่อยากทำก็หยุด ทำเท่าที่มีแรงทำ ตอนทำกันเป็นกลุ่มก็ถ้อยที่ถ้อยอาศัย ไม่บังคับกันว่าต้องมาทำวันละกี่ชั่วโมง คราวมีเวลามากก็มาทำมาก วันไหนคราวมีชุ่มชื้นจะเป็นก็ไปทำชุ่มชื้นได้ ผลัดเปลี่ยนกันไปไม่บังคับ และก็ไม่รู้สึกว่าເຂົາເປີຍນັ້ນ เป็นเรื่องที่ต้องช่วยเหลือกัน ”

กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่กลุ่มหมีพิมายกำลังดำเนินการอยู่ก่อให้เกิดรายได้ที่มั่นคงแก่ครอบครัวของสมาชิก และเป็นการจัดการภูมิปัญญาที่สร้างระบบความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดทางภูมิปัญญา โดยมี ‘หมี’ เป็นสื่อที่ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ง่าย เข้าใจได้ง่ายไม่ซับซ้อน “ไม่แปลกแยกไปจากชีวิต แต่การเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมโลก กำลังจะทำให้กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสิ่งที่ง่ายกล้ายเป็นเรื่องยากและห่างตัวออกไปทุกที่ จนคนในกลุ่มก็ไม่แน่ใจว่าอนาคตของหมีพิมายจะเป็นอย่างไร และด้วยเงื่อนไขต่างๆ ในปัจจุบันที่เป็นอยู่ “ไม่ว่าจะเป็นจำนวนผู้สืบทอด การต่อสู้แข่งขันกับตลาดภายนอก ความเข้าใจผิดของผู้บริโภค การซวยซิงทรัพยากร รวมไปถึงการหากประโยชน์ของกลุ่มคน ล้วนเป็นเหตุบั้นทอนต่อการดำรงอยู่ของหมีพิมายทั้งสิ้น ถ้าคนในชุมชนหันกลับไปมองสิ่งที่เป็นรากฐานที่เป็นของดีมีคุณค่า เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สามารถทำให้ชุมชนของตนมีเอกลักษณ์แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ก็น่าจะใช้ประโยชน์จากสิ่งนี้สร้างความเชื่อมั่นระหว่างในสิ่งที่ชุมชนกำลังทำอยู่ ก็จะสามารถขับเคลื่อนให้ชุดความรู้ภูมิปัญญานี้สามารถดำเนินต่อไปได้ “ไม่สูญหายไป” ให้อย่างที่กลุ่มหมีพิมายกำลังทำอยู่ โดยการเห็น ‘คุณค่า’ มากกว่า ‘มูลค่า’ พยายามดำรงคุณภาพเชิงกระบวนการของหมีแบบดั้งเดิมที่ทำเอง “ไม่ใช้เครื่องจักร ทำอย่างพ่อเพียง พึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำเท่าที่ทำได้ แต่ทำให้ดีที่สุด ถึงแม้จะไม่มีตรายีห้อยของหมี แต่ก็สามารถทำให้เป็นที่รู้จักได้ สามารถสร้างความสุขแก่ผู้ทำในฐานะที่ทำได้และได้ทำ ซึ่งเป็นการให้คุณค่า ให้การยอมรับซึ่งกันและกันจนเกิดความภูมิใจ เป็นปัจจัยเสริมพลังให้แก่กันและกัน เสริมพลังแก่ชุมชนซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาตนเอง เกิดจากฝีมือชาวบ้าน และเป็นพิธีกรรมที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้กล้ายเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่กล่อมเกลาภัยในให้หันมามองคน

ในกลุ่มในชุมชน ด้วยความเอื้อเฟื้อต่อกัน สะท้อนจากคำพูดของประธานกลุ่มที่บอกว่า “ ทำเอง ร่อนเอง ไม่เอง เครื่องมือมีแต่ไม่ใช้ เพราะถ้าใช้คันจะตกงาน ” นี่ไม่ใช่แค่การเอื้อเฟื้อกันเฉพาะแต่เรื่องรายได้ แต่ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาที่เป็นทั้งพลัง อำนาจ ความเข้มแข็ง ความเป็นชุมชนที่ตนเองมีให้คนอื่นสามารถทำได้และทำเป็น ที่สำคัญเป็นการเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ความสุขใจอย่างที่ตนได้รับไปสู่ผู้อื่นอีกด้วย

กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาของกลุ่มหมู่พิมายที่เหลืออยู่เพียง 4 ครอบครัวจึงเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณลักษณะของท่านพุทธทาสภิกขุที่ว่า “ ความสุขที่แท้มีอยู่ในการทำงาน ” และยังเป็นการงานที่อุดมไปด้วยจริยธรรมแห่งความพอ ความมีน้ำใจ ไม่โลภ แบ่งปัน และเกื้อกูลกันเช่นนี้ จึงมีใช้ความสุขที่เกิดแก่เฉพาะบุคคลได้บุคคลหนึ่งเท่านั้น หากเกิดขึ้นแก่ทั้งกลุ่มคน และชุมชนที่อาศัยอยู่

ดังนั้น จึงอาจจะสรุปได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ภูมิปัญญาหมู่พิมายที่ดำเนินมา หลายสิบปีเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่ง แม้ว่ากระบวนการจัดกล่าวกำลังถูกกระแส ของการพัฒนาที่ขาดจริยธรรมแห่งความพอเพียง ขาดความเมตตาอาวี มีแต่การเบี่ยดขับอย่างรุนแรงกระแทกกระแทกจนอาจจะไม่สามารถดำเนินอยู่ต่อไปได้ บทเรียนที่ได้รู้จากการศึกษาในกรณีศึกษากลุ่มหมู่พิมายก็จะเป็นประโยชน์ในการเดือนสติผู้คนในสังคมว่า การไม่สามารถรักษาความเป็นตัวตนไว้ได้ ชีวิตย่อมขาดอิสรภาพ และการขาดอิสรภาพคือ ทุกขภาวะที่ไม่ได้ปรารถนาหนึ่งเอง

บ้านสนุ่น ตำบลล่าหหลวง เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่เคยมีความสุขในวิถีชีวิตแบบพุทธ เกษตร และความชำนาญในการค้าขายทางเกวียนในรูปแบบขวนนายอ้อยมานานหลายสิบปี แต่ชุมชนก็ถูกชักนำเข้าสู่กระแสการพัฒนาที่ต้องการสินค้าพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องใช้เทคโนโลยีและการลงทุนมากขึ้นในการผลิต และในที่สุดชาวบ้านสนุ่นก็ถูกอยู่ในวังวนของการถูกองทุนหนึ่งไปใช้หนี้อีกของทุนหนึ่ง และต้องออกไปขายแรงงานในเมืองใหญ่ และในต่างประเทศ

เหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านสนุ่นต้องหันมาทบทวนและค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ในการแก้ปัญหาการว่างงานและไม่มีเงินใช้จ่ายก็คือ วิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ชาวบ้านที่ไปขายแรงงานก่อสร้างในกรุงเทพฯพากันตกงาน กลับบ้านกันเป็นจำนวนมาก “ ไม่มีรายได้มีแต่รายจ่ายที่ต้องกินต้องใช้ทุกวัน ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงคิดหาทางออกด้วยการ “ سانเบลไม่ไฟ ” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ผู้อ้วนโซในชุมชนใช้ทำมาหากินอยู่แล้ว

แม้ว่ากระบวนการเรียนรู้ “ سانเบลไม่ไฟ ” เกิดขึ้นเพราแปรบีบั้นทางเศรษฐกิจ แต่ก็ช่วยให้ชุมชนมีทางออก และเกิดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น การเรียนรู้เป็นไปตามธรรมชาติที่ผู้รู้ในชุมชน (ปู่กริด) สอนให้ชาวบ้านจักตอก เหลาไม่ไฟ และหัด-sanbel กัน

เป็นผลสำเร็จภายในช่วงเวลาสั้นๆ ไม่กี่วัน หลังจากนั้นก็ช่วยกันพัฒนาฝีมือและคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้ดีขึ้นตามลำดับ

การรวมกลุ่มของชาวบ้านระยะแรกเป็นไปตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของสมาชิกอยู่บนฐานของความเป็นเครือญาติและในฐานะของเพื่อนบ้านที่ติดกัน การเรียนรู้และทำเปลี่ยนระยะแรกนี้เป็นไปอย่างสนุกสนาน ทุกคนมีความสุขเมื่อสามารถสนับเปลี่ยนได้สำเร็จ การแบ่งปันรายได้ยังไม่เคร่งครัดนัก แต่ต่อมาเมื่อเปลี่ยนของกลุ่มเริ่มมีชื่อเสียงและขายได้มากขึ้น ในขณะที่กลุ่มยังคงทำเปลี่ยนได้ชำนาญมากขึ้น ความสุขที่ได้เดิมอยู่ที่การได้سانเปล และ سانเปลได้เปลี่ยนไปอยู่ที่รายได้จากการขายเปล กลุ่มจึงสร้างกฎระเบียนกำหนดกติกาในการจัดสรรผลประโยชน์จากการขายเปลให้ผู้สานเปลมีรายได้มากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้การทำงานไม่เป็นไปตามธรรมชาติ นิยามและเป้าหมายของความสุขของสมาชิกกลุ่มเปลี่ยนไป แต่สิ่งที่สมาชิกกลุ่มได้มากขึ้น คือ อิสระในการทำงาน ที่ไม่ต้องไปทำงานกันที่ส่วนกลางเหมือนเมื่อก่อน แต่ละคนได้ทำอยู่ที่บ้านของตัวเอง ไม่มีเวลาทำงานที่แน่นอน ว่างเมื่อไรก็ทำ เลี้ยงลูกเลี้ยงหลานไปด้วยทำไปด้วยเหมือนเป็นกิจกรรมประจำในครอบครัว

งานสานเปลเป็นเรื่องที่ต้องใช้แรงมาก เด็กทำไม่ได้ จึงยังไม่มีการถ่ายทอดความรู้ให้เด็ก แต่กลุ่มก็สร้างงานรูปแบบอื่นที่ใช้ไม่ได้ที่เด็กๆ สามารถรับไปทำได้ เช่น ออมสิน แก้วน้ำ กระบอกไม้ไผ่ เปลไม้ไผ่จำลองขนาดเล็ก ซึ่งเป็นสินค้าอีกกลุ่มนึงที่มีตลาดพอสมควร ซึ่งให้เห็นว่ากลุ่มจัดงานเองก็พยายามสร้างทางเลือกอื่นๆ ไว้ด้วย แต่ผลิตภัณฑ์หลักของกลุ่มยังให้ความสำคัญอยู่ที่เปลไม้ไผ่มากกว่าอย่างอื่น

นอกจากนี้ในชุมชนบ้านสนุ่นยังมีการทอเสื้อกกคุณภาพดีกันอยู่หลายบ้าน สมาชิกกลุ่มจัดงานเปลเพื่ออบรมหัดก็มีงานทอเสื้อของตนเองอยู่ที่บ้าน แต่งานทอเสื้อกกไม่ได้ถูกนำเข้าไปเป็นกิจการของกลุ่มแต่อย่างใด สินค้าของกลุ่มจึงไม่หลากหลาย และเมื่อประสบกับภาวะเปลไม้ไผ่ล้นตลาด กลุ่มก็ไม่ได้สร้างทางเลือกในการใช้ภูมิปัญญาอื่นที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การทอเสื้อกกซึ่งทุกคนทำได้และมีวัตถุดิบอยู่แล้ว เข้ามาเป็นสินค้าทดแทน ถึงแม้ว่ากลุ่มจะสร้างสินค้าใหม่จำพวก ออมสิน แก้วน้ำระบบไวน์ไผ่ เปลไม้ไผ่จำลอง เสาซิงช้า ชุดรับแขก ตัวอาหาร บาร์เครื่องดื่ม ชุดกาแฟ กระเช้าใส่ของขวัญ เป็นต้น แต่สินค้าเหล่านี้ก็ต้องใช้ความชำนาญในการผลิต ต้องใช้เครื่องจักรในการขัด ใช้กาว แล็ปเกอร์ และสี และวัสดุอื่นๆ ที่ต้องลงทุนทางการเงินสูงขึ้น แต่สินค้าไม่มีตลาดในท้องถิ่นรองรับ ต้องผลิตส่งขายตลาดที่กรุงเทพฯ หรือตามที่มีผู้ซื้อสั่งทำเท่านั้น กลุ่มยังคงไม่สามารถเป็นผู้กำหนดราคาผลิตภัณฑ์ได้เอง สินค้าดังกล่าวจึงไม่ช่วยให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้นแม้ว่าต้องทำงานกันมากขึ้น ดังนั้นความสุขที่สมาชิกคาดหวังว่าจะเกิดจากการมีรายได้เพิ่มขึ้นจึงไม่เป็นไปดังที่หวังมากนัก

การสอนเปลี่ยนไม่ได้โดยปกติเป็นงานของผู้ชาย แต่สมาชิกกลุ่มจัดสอนเปลี่ยนไม่ได้บ้านสนุน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ทั้งที่เป็นแม่บ้านและคนโสด จากเดิมที่ไม่เคยทำ ทำไม่เป็น เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการทดลองทำงานสามารถทำได้สำเร็จ ทำให้เกิดความภูมิใจและเชื่อมั่น ยิ่งเมื่อเปลี่ยนของกลุ่มฯได้รับคัดเลือกเป็นโอด็อป กิจิ่งทำให้ภูมิใจ ทำให้ผู้หญิงในชุมชนมีพื้นที่ในงานพัฒนามากยิ่งขึ้น

ความรู้เกี่ยวกับการจัดสอน เกิดจากการเรียนรู้ลองผิดลองถูก ทำให้เป็นความรู้ที่ติดตัวไปกับคนทำ แต่กลุ่มยังไม่ได้จัดการความรู้ เพราะไม่มีการเขียนหรือบันทึกขั้นตอนไว้โดยละเอียด หากจะพัฒนารูปแบบเป็นแหล่งเรียนรู้ ควรจะทำให้เห็นกระบวนการทำงานในทุกขั้นตอน ไม่ใช่เห็นผลสำเร็จที่เป็นผลิตภัณฑ์เท่านั้น เพราะจะทำให้คนเห็นคุณค่าของผลิตภัณฑ์มากยิ่งขึ้น

ในภาพรวมอาจจะสรุปได้ในขั้นนี้ว่า การจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของกลุ่มจัดสอนเปลี่ยนไม่ได้บ้านสนุน ยังให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาเรื่องรายได้ของสมาชิกมากกว่าการคำนึงถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่สมาชิก และพบว่ากลุ่มฯยังมุ่งพึงพิงตลาดภายนอกมากกว่าตลาดท้องถิ่น จึงทำให้กลุ่มต้องเพิ่มการลงทุนทั้งเทคโนโลยี และการปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์ และไม่สามารถเป็นผู้กำหนดปริมาณ คุณภาพผลิตภัณฑ์ และราคาของผลิตภัณฑ์ด้วยตัวเองได้ เพราะมีสินค้าให้ผู้บริโภคเลือกซื้อจำนวนมาก กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มในระยะที่ผ่านมาจึงอาจจะยังสามารถสร้างความสุขที่แท้จริงให้กับสมาชิกและชุมชนได้ การทบทวนประเมินผลและค้นหาความหมายของความสุขที่แท้จริงของกลุ่มฯจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อที่จะหาทางเลือกและทางออกที่เหมาะสมในการดำเนินกิจการของกลุ่มฯได้ต่อไป การประเมินผลและค้นหาทางเลือกในการสร้างความสุขจากการสอนเปลี่ยนไม่ได้ ได้กระทำอย่างไม่เป็นทางการเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2548 ครั้งที่คณะกรรมการฯได้ตั้งคณะกรรมการเชิงกราดูนต่อกรรมการและสมาชิกกลุ่มฯ ว่า นอกจากการขายเปลี่ยนได้เงินมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่มีปัญหาเปลี่ยนไม่ได้ คุ้นเคยมีมาก กำไรไม่พอแบ่งให้สมาชิก กลุ่มฯอยากพัฒนาเปลี่ยนไม่ได้ในลักษณะใดอีกรึไม่ และถ้าทำเปลี่ยนที่ดีที่สุด รายที่สุดได้อยากขายหรือให้ใคร กลุ่มฯช่วยกันตอบว่า “อยากร้านเปลี่ยนรายในหลวง”

คณะกรรมการฯได้พิจารณาประกายความคิดและความหวังในการทำเปลี่ยนไม่ได้รายในหลวงของกลุ่มฯดังกล่าว จึงได้ให้กำลังใจเชิงแนะนำว่าถ้าอยากรำคาญก็ลงมือทำเสียก่อน ส่วนจะเอาไปถวายที่ไหนเป็นเรื่องรอง การถวายสิ่งของอย่างนี้จัดพิธีถวายที่ชุมชนก็ได้ เพราะเป็นการถวายความจริงกับดี เป็นกระบวนการเชิงสัญลักษณ์ สิ่งสำคัญคือจะต้องทำให้ดีที่สุด รายที่สุดเท่าที่กำลังความคิดและความสามารถของกลุ่มจะร่วมกันทำได้ กลุ่มฯเริ่มเห็นความเป็นไปได้ และบอกว่าจะลองปรึกษากันดู

ผู้วิจัยเห็นว่าความมุ่งหวังของกลุ่มดังกล่าว หากลงมือทำบนฐานความตั้งใจที่จะทำสิ่งที่ดีที่สุดให้กับบุคคลที่รักและเกิดทุนที่สุด เชื่อว่าจะเป็นกระบวนการของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มฯให้กลับคืนมาอีก เพราะหากตั้งใจทำงานสำคัญจะเกิด คุณค่าใหม่ เกิดความหมายใหม่ ของเปลไม่ไฟบ้านสนุนที่ไม่ใช่เพียงแค่สินค้าโอทอปธรรมดายาเท่านั้น ซึ่งในการงานเปลเพื่อทูลเกล้าฯถวายชุมชนคงจะต้องทุ่มเทกันสุดฝีมือ วัสดุที่ดีที่สุด ต้องเป็นเปลทำมือแบบธรรมชาติมากที่สุด ไม่ทำสี ไม่ทาแลกเกอร์ แต่มีความแข็งแรงและสวยงามจากเนื้อไม้ที่เหลืออย่างดี ลงไฟให้แข็งแรงป้องกันแมลงกัดกิน เปลแบบพิเศษที่ผลิตได้ก็ย่อมจะมีคุณภาพดีที่สุด มีคุณค่าสูงส่ง ก่อให้เกิดเป็นความสุขชนิดใหม่ที่สมาชิกกลุ่มและชุมชนจะได้รับ คุณภาพของเปลทูลเกล้าฯจะกลายเป็นมาตรฐานสำหรับผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม และเป็นหน้าตาของชุมชน ในขณะเดียวกันกลุ่มฯจะได้มีโอกาสพบทวนบทเรียน ร่วมกันพัฒนาฝีมือให้ดีขึ้นกว่าเดิม และหากว่ากลุ่มสามารถผลิตสินค้าชิ้นต่อๆไปในมาตรฐานใกล้เคียงกับเปลที่ทำทูลเกล้าฯถวาย ซึ่งก็ต้องทำด้วยความประณีตบรรจง เป็นการงานเปลที่มุ่งเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ คนงานเองตั้งสมาร์ใจจ่ออยู่กับงาน ให้ความใส่ใจกับงานมากขึ้น คุณภาพของงานจึงจะดีขึ้น ความสุขที่แท้จริงจะเกิดแก่ผู้ทำงานงานเปล และเมื่อมีชื่อเสียงที่เป็นความสุขอีกอย่างหนึ่ง ก็ต้องพยายามรักษาคุณภาพและชื่อเสียงไว้ให้ดี ชาวบ้านเองไม่ต้องเร่งผลิตจำนวนมากๆเพื่อแข่งขันเชิงปริมาณในตลาด หากเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากคุณค่าใหม่ที่สร้างสรรค์ร่วมกัน

นอกจากนี้เมื่อผลิตเปลี่ยนจำนวนน้อยลงแต่คุณภาพดีขึ้น ขายได้ราคากลางขึ้น ก็หมายถึง การใช้ไม้น้อยลง เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปในตัว กระบวนการนี้จะทำให้ชุมชนได้ หันมาทบทวนความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและความเป็นธรรมชาติ ความเป็นธรรมดามากขึ้น นำไปสู่การไม่ทำสี ไม่ต้องทำแล็คเกอร์ ใช้เทคโนโลยีและอุปกรณ์ไฟฟ้าเท่านั้น ที่จำเป็น พยายามนำเสนอเปลี่ยนไปแบบธรรมชาติจริง ๆ ก็จะทำให้เกิดความโดดเด่นในตัวสินค้ามาก ยิ่งขึ้น ซึ่งแนวทางทั้งหมดนี้จะช่วยพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้น สอดคล้อง กับภูมิปัญญาการisanเปลี่ยนไปแบบดั้งเดิมอย่างที่ปูกริดทำอยู่ และจะนำไปสู่ความเข้าใจว่าการ พยายามปรับปรุงรูปแบบเปลื่องกลุ่มฯเพื่อไปแข่งขันกับเปลี่ยนไปของบ้านอื่นโดยละเอียด ความ เป็นธรรมชาติ และเรื่องความสอดคล้องกับธรรมชาตินั้น น่าจะทำให้เกิดทุกข์มากกว่าเป็นสุข

กิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่เป็นชุดความรู้ใหม่ที่โครงการฯศึกษา คือกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้เรื่องการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ของกลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ บ้านตะปัน ตำบลรังกาใหญ่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าฐานคิดในการรวมกลุ่มและทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพเกิดจากการประสบปัญหาความล้มเหลวด้านการเกษตรของชุมชนและภาวะหนี้สิน และเมื่อได้เรียนรู้ความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพและเกษตรอินทรีย์ปลดสารพิษมากขึ้นก็มีความเข้าใจเชื่อมโยงไปสู่แนวคิดการจัดการทรัพยากรดิน นำ ป่าและการเกษตรอย่างยั่งยืน ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติ ช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์ของเพื่อนบ้านและคนในชุมชนว่าไม่สามารถแยกกันอยู่ได้โดยลำพังแบบต่างคน

ต่างทำอย่างที่ผ่านมาได้อีกต่อไป จึงนำไปสู่การใช้กลุ่มเป็นกลไกในการทดลองผลิตปุ๋ยร่วมกัน เป็นความพยายามในการพัฒนาระบบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคนในชุมชนด้วยกัน และ พื้นฟุ่นความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเกษตรกรกับธรรมชาติแวดล้อมโดยใช้ปุ๋ยเป็นเครื่องมือในการ สื้อสารและเรียนรู้

ความรู้ความเข้าใจว่าส่วนประกอบที่ใช้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เป็นผลิตผลของ ธรรมชาติ มาจากธรรมชาติ ที่มีกระบวนการผุสลายเปลี่ยนรูปร่างและสถานะกลับไปกลอ姆 รวมกันตามวัฏจักรของชีวิตที่มีสภาวะเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย เป็นระบบที่ธรรมชาติจัดการธรรมชาติ ด้วยกันแบบพึ่งพิงอิงอาศัย ทำนุบำรุงกันและกัน ไม่ใช่เบียดขับทำลายล้างกันอย่างสภาวะที่ เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมี

แกนนำของกลุ่มปุ๋ยยังมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่าการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจะไม่สร้าง ผลกระทบแก่สิ่งแวดล้อม เป็นผลดีต่อสุขภาพของผู้ใช้ที่ร่างกายจะไม่ได้รับอันตรายจากสารเคมีที่ ตกค้างในพืชผักที่ใช้สารเคมีและบำรุงด้วยอิรริโนน เป็นความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์และ ชีวทัศน์ที่ถูกต้อง สะท้อนออกมายทางความคิดและการกระทำที่โน้มเน้นเข้าไปเชื่อมต่อกับความ เชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่อิงอยู่กับพุทธศาสนา ที่จะเป็นพลังหนุนเสริมให้กลุ่มปุ๋ยฯ สร้างสุขภาวะให้แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้สำเร็จมากขึ้นเป็นลำดับ.

7

ข้อค้นพบเชิงวิชาการจากการณีศึกษา

ทุกวันนี้ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความสุขในการดำรงชีวิต ทั้งการอยู่เดียวๆ โดดๆ แบบปัจเจก และการอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน ทั้งๆ ที่โลกของเรารับการพัฒนาจนมีความเจริญเข้าสู่ยุคความรู้ พร้อมด้วย (globalization) ซึ่งมีความรู้ วิทยาการ และระบบการศึกษาแบบต่างๆ ให้เราเลือกเรียนกันมากมาย ผู้คนส่วนมากก็ล้วนแต่ผ่านการเรียนในระบบการศึกษามาอย่างน้อยก็ในระดับที่เรียกว่า “ภาคบังคับ” ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และก็มีจำนวนมากที่ “เรียนสูง” ถึงระดับอุดมศึกษาหรือมหาวิทยาลัย

ต้นเหตุของความทุกข์ในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด และความยากลำบากในการอยู่ร่วมกับคนอื่นๆ แบบกลุ่ม แบบชุมชน และเป็นสังคมใหญ่ของผู้คนทุกวันนี้ น่าจะอยู่ที่ระบบการเรียนที่ไม่เหมาะสม และชุดความรู้ที่ได้เรียนไม่สามารถตอบสนองความต้องการในการอยู่รอดและการอยู่ร่วมกับคนอื่นได้มากนัก หมายความว่าระบบการเรียนที่ใช้กันอยู่ไม่ได้ทำให้ผู้เรียนได้รับชุดความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสมเพียงพอที่จะสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการหาความหมายที่แท้จริงของ “ความสุข” และสร้าง “ความสุข” ให้กับชีวิตของตนเองและผู้ที่อยู่ร่วมกันได้ในระยะยาว

ความสุข ในระดับปกติพื้นฐานของคนเราทั่วไปอยู่ที่การได้มีอาหารรับประทาน มีเครื่องนุ่งห่มปกปิดร่างกาย มีที่อยู่อาศัยตามอัตภาพ และมียารักษาโรคสำหรับรรเทาและรักษาอาการเจ็บป่วย ซึ่งก็หมายถึงการมีปัจจัยสี่ครบถ้วน ทั่วถึง พอเพียง และไม่ขาดแคลน

แต่ความหมายและคุณลักษณะของ **ความสุข** ในทางศาสนาธรรมและธรรมชาติ มีความละเอียดอ่อนเล็กซึ้งมากกว่าเพียงการมีปัจจัยสี่ดังกล่าวเท่านั้น เพราะหมายถึง สภาวะภายในที่จิตใจของเรารู้สึกเป็นอิสระ ไม่กดดัน ไม่เร่งรีบ้อนรน ไม่ต้องผันใจทำอะไรที่ไม่อยากทำ ได้ทำอะไรที่ชอบ ที่อยากรัก ทั้งนี้ต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือเป็นการเบียดเบี้ยนแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น แก่สัตว์อื่น และแก่สิ่งอื่นๆ ซึ่งจะเห็นว่าเมื่อได้กิตามที่เรารู้สึกในสภาวะเช่นนี้ เราไม่เครียด ไม่หงุดหงิด ไม่โกรธ ไม่เกลียดใครๆ และอะไรทั้งนั้น ความรู้สึกมีอิสระ ปลอดโปร่ง เบิก ยืน สนับสนุน ที่เรียกว่า “สุข” ดังว่านี้ เป็นเรื่องเฉพาะตัวเฉพาะตนที่จะรู้ได้ ทำได้ด้วยตนเองเท่านั้น และการกระทำให้เกิดสภาวะ “สุข” แก่ตนเองอย่างอิสระโดยปราศจากการเบียดเบี้ยนทั้งตนเอง ผู้อื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่น ก็จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่คนอื่น สัตว์อื่น

สิ่งอื่นไปพร้อมกันด้วย การสร้าง “ความสุขส่วนตน” แบบนี้จึงก่อให้เกิดความสุขแก่ส่วนรวมโดยปริยาย และหากแต่ละคนกระทำได้ ประพฤติปฏิบัติได้อย่างสม่ำเสมอแล้วย่อมจะทำให้กลุ่มชุมชนที่เข้าอยู่ร่วมหรือสังกัดก็พ洛ย “อยู่เย็นและเป็นสุข” ไปด้วย

เครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้คนเราบรรลุถึง ความสุข ทั้งสองชนิดดังกล่าวข้างต้นได้ในทุกๆสังคม ทุกๆชุมชน ทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา ก็คือ วัฒนธรรม ที่หมายถึง กระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกันเอง ระหว่างคนกับธรรมชาติทั้งสรรพสัตว์ สรรพสิ่ง และสรรพสารอื่น ๆ และระหว่างคนกับสิ่งเหลือธรรมชาติ ให้ดำเนินไปอย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูล ทำนุบำรุงกันและกันแบบสมดุลอย่างต่อเนื่องยาวนาน

การที่ผู้คนในวัฒนธรรมนี้ จะสามารถสร้างความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนี้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์แบบได้นั้น จะต้อง “เรียนรู้” กระบวนการที่สามารถ “ภูมิปัญญาที่เหมาะสม” ก่อให้เกิดการปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งส่งต่อแบบแผนการคิดและการปฏิบัติที่ดีงามตามลำดับ และเมื่อได้ก็ตามที่กระบวนการนี้ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ผู้คนและชุมชนก็จะประสบกับ “ปัญหา” หรือ “ความทุกข์” มากบ้างน้อยบ้างตามระดับของความผิดปกติในระบบความสัมพันธ์นั้น ซึ่งหากไม่สามารถจัดการให้ระบบความสัมพันธ์เข้าสู่สภาวะที่ดีตามปกติได้ ผู้คนและชุมชนนั้นๆ ก็จะประสบจากความสุขโดยสิ้นเชิง วัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้นก็จะเสื่อมสลายไป ดังนั้นสภาวะที่เรียกว่า “ชุมชนเป็นสุข” จึงมีความหมายเช่นเดียวกับ “ความเป็นชุมชน” เป็นเรื่องเดียวกับคำว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” คำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” และคำว่า “ชาติพันธุ์” และกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีเป้าหมายให้คนและชุมชนเป็นสุข สร้างความเป็นชุมชน สร้างวัฒนธรรมชุมชน และสร้างความเป็นชาติพันธุ์ ก็เป็นความหมายเดียวกันกับ “กระบวนการพัฒนาชุมชน” นั้นเอง

ภูมิปัญญา เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ วัฒนธรรม เพราะเป็นเรื่องของ ระบบความรู้ ความเชื่อ ความสามารถทางพุทธิกรรม หรือทักษะในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ใน การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกันทั้งในระดับบุคคลกับบุคคล ระดับกลุ่มกับกลุ่ม ระหว่างคนกับธรรมชาติโดยภาพ และระหว่างคนกับสิ่งเหลือธรรมชาติให้อยู่ในสภาวะสมดุลเป็นปกติอยู่เสมอ และการที่คนจะมีภูมิปัญญาที่เหมาะสมได้ก็จะต้องผ่านกระบวนการ “เรียนรู้” จากคนอื่น สัตว์อื่น และสิ่งอื่นที่อยู่ร่วมกัน

นอกจากภูมิปัญญาแล้ว ในระบบวัฒนธรรมยังมีกลไกที่เรียกว่า ศิลปวัฒนธรรม หรือ วัฒนธรรมการแสดงออก ที่ใช้ในการจัดการระบบอารมณ์และความรู้สึกของคนในการอยู่ร่วมกับคนอื่น สัตว์อื่น และสิ่งอื่นให้อยู่ในสภาวะ สุนทรีย์ หรือ งดงาม อยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อ ความสุนทรีย์ หรือ ความงามทางอารมณ์ ก่อให้เกิด ความสุข ทั้งแก่ตนเองผู้เป็นเจ้าของอารมณ์ และแก่ผู้อื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่นๆที่อยู่ในบริบทของอารมณ์ได้

ศิลปวัฒนธรรม มีความหมายและขอบเขตครอบคลุมถึงผลผลิตทางด้านศิลปะ ที่อยู่ในรูปของจิตรกรรม ประดิษฐกรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ดนตรี เพลง การขับร้อง การละเล่น ร้องรำทำเพลงการแสดง การร่ายรำ เรื่องเล่าเชิงอภินิหารหรือปรัมปราคติ นิทาน ขับรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ผ้าทอ เครื่องจักสาน เครื่องประดับ เสื้อผ้า เครื่องปั้นดินเผา และหัตถกรรมต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวโยงแบบแฝงกับ ภูมิปัญญา ของผู้ผลิต งานศิลปวัฒนธรรมชนิดนั้น ๆ ศิลปวัฒนธรรมประเภทการแสดง การละเล่น ของชุมชนชาติ พันธุ์ใด ๆ ที่สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ มีสถานะ เป็นเครื่องโยงยืดความรู้สึกว่าเป็นหมู่พวกร่วมเดียวกัน เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของชุมชนต่าง ๆ

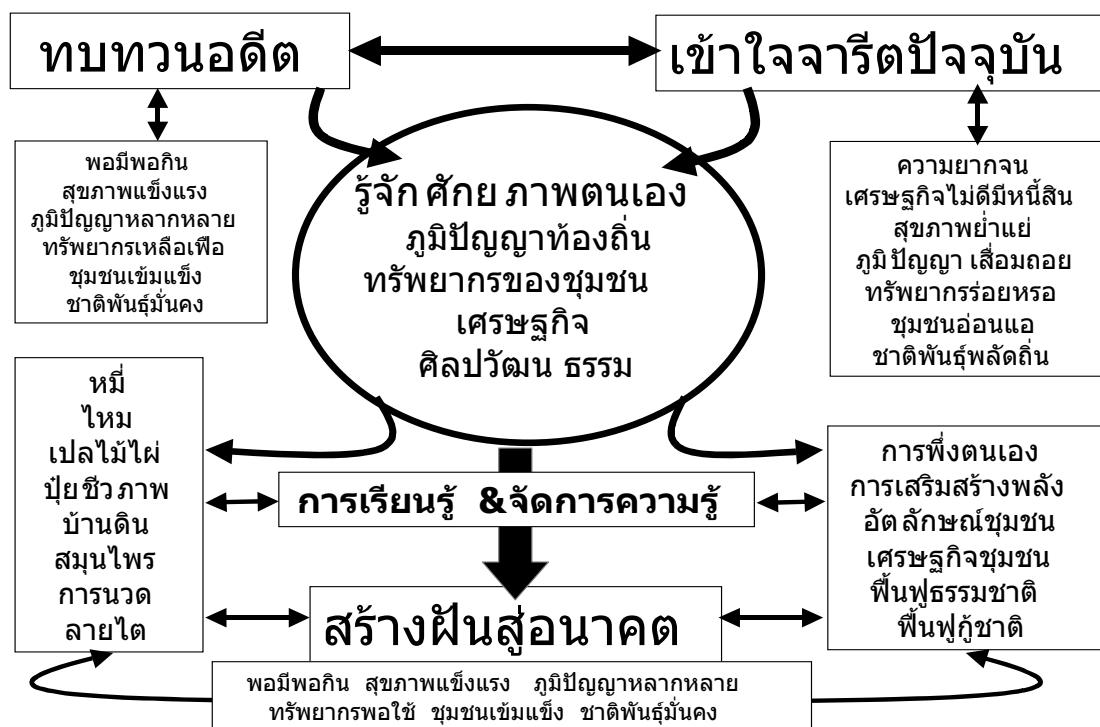
ทั้งภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม จึงเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ “ชุมชนเป็นสุข” ได้ เพราะผู้คนในวัฒนธรรมเดียวกันได้เรียนรู้ถ่ายทอด ส่งต่อ ผลิตช้า ผลิตใหม่ และปรับประยุกต์ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมให้เหมาะสม สมสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ตลอดเวลาเพื่อรักษาสภาวะอันเป็นปกติสุขของกลุ่ม/ชุมชน/ชาติพันธุ์ ของตนให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

โครงการวิจัยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรม ในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการสร้าง ความสุข ความเข้มแข็ง และ ความเป็นชุมชน แต่ในปัจจุบันทบทวนภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมในกระบวนการดังกล่าวหมายไปจนแทบจับต้องไม่ได้ ผู้คนไม่สามารถใช้ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมสร้างความสุขและความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนของตนเองได้ ซึ่งในงานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความเคลื่อนไหวในการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรม โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชน เป็นสุข (สรส.) จำนวน 4 โครงการ ในช่วงปี พ.ศ.2547-2548 ประกอบด้วย โครงการสืบสาน ลายไดบ้านเปียงหลวง โครงการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้าน สมุนไพรและการนวดไทย โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อ การพึ่งตนเอง อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ และ โครงการศึกษาภูมิปัญญาด้านการ พัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย

โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข ทั้ง 4 โครงการได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้และจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับภูมิปัญญา หลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิติทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยสี่ คือ อาหาร (หมี่) เครื่องนุ่งห่ม (ไหม) ที่อยู่อาศัย (บ้านดิน) และยา รักษาโรค (การนวดและสมุนไพร) ภูมิปัญญาท่องถิ่นด้านการจักสานไม้ไฝ (เปลไม้ไฝ/เปลเรือ) ภูมิปัญญาด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาการเกษตรพึ่งตนเอง (ปุ๋ย อินทรีย์ชีวภาพ) ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ในลักษณะการฟื้นฟูภูมิปัญญาที่

เคยมีอยู่ในชุมชนนั้นเอง และการนำภูมิปัญญาใหม่ภูมิ มาประยุกต์ใช้แก่ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญ อยู่ นอกจากนี้ยังมีประเด็นสำคัญในเรื่องความพยายามในการใช้กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในการพัฒนาชุมชน/วัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ได้หรือไม่ (ลายไถ) อันเป็นประสบการณ์หรือบทเรียนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของชุมชนต่างๆ ที่จะดำเนินความเป็นชุมชนของตนเองให้อยู่รอดและสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนอื่นๆ ในยุคโลกนี้ ไม่ใช่ว่าครัวเรือนนี้ พร้อมเด่นนี้ได้อย่างมีความสุข และบทเรียนของความพยายามที่สำเร็จลั่น ผิดพลาดบ้างเช่นนี้ น่าจะช่วยให้ชุมชนอื่นๆ ได้เข้าใจว่า เมื่อชุมชนเผชิญปัญหาหรือมีความทุกข์ ไม่ใช่ว่าครัวเรือนนี้จะเข้าไปแก้ปัญหาหรือปลดทุกข์ให้ได้ หากตนเองและคนในชุมชนนั้นเหล่าที่จะต้องลงมือแก้ปัญหาและคลายทุกข์ด้วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ คนอื่นๆ ไม่ว่าเจ้าหน้าที่ภาครัฐ หรือนักพัฒนาภาคเอกชนจะเป็นได้ก็เพียงผู้สนับสนุนอีกหนึ่งมิติ ความพยายามจะช่วยให้ชุมชนตั้งตัวได้ดีขึ้น

กระบวนการเรียนรู้เพื่อประเมินสภาวะ “สุข” และ “ทุกข์” ของชุมชน

แผนภาพที่ 8 แบบแผนความคิดการวิเคราะห์เชิงกระบวนการในการศึกษาวิจัยเรื่องการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่าชุมชนในโครงการฯ ได้มีการจัดการเรียนรู้เพื่อทบทวนเกี่ยวกับสุขภาวะ และ ทุกข์สภาวะ ที่เคยมีในอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันผ่านการศึกษาประวัติชุมชนแบบมีส่วนร่วม (participative community study) ทั้งการจัดเวทีค้นหาประวัติการก่อตั้งชุมชนโดยการให้ผู้สูงอายุมาพูดคุยเล่าเรื่องราวที่เคยได้ยินได้ฟังและได้ประสบพบเห็นมาด้วยตัวเองในช่วงเวลาต่างๆ ในทุกๆ มิติทั้งด้านการตั้งถิ่นฐาน การทำมาหากิน การปลูกสร้างบ้านเรือน การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและศาสนา การทอผ้า การรักษาและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การค้าขาย การติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ แล้วบันทึกไว้เป็นเอกสาร แบบบันทึกเสียง วิดีทัศน์ และจัดทำเป็นรายงาน ประเด็นของ ความสุข ที่ชุมชนค้นพบในมิติต่างๆ ที่สำคัญได้แก่

1. **มิติทางเศรษฐกิจ** ชุมชนอยู่ในสภาวะ “พอมีพอกินทั่วหน้ากัน” ไม่ขาดแคลน
2. **มิติทางสุขภาพ** ชุมชนเชิงภูมิปัญญา โรคภัยไข้เจ็บทั้งโรคติดต่อ และโรคไม่ติดต่อ ทั้งร้ายแรงและไม่ร้ายแรง และพบว่าในอดีตที่ผ่านมาในชุมชนมีผู้รักษาสุขภาพอยู่ในชุมชนที่เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ แล้วบันทึกไว้เป็นเอกสาร แบบบันทึกเสียง วิดีทัศน์ และจัดทำเป็นรายงาน ประเด็นของ ความสุข ที่ชุมชนค้นพบในมิติต่างๆ ที่สำคัญได้แก่
3. **มิติทางภูมิปัญญา** ชุมชนพบว่าในอดีตคนในชุมชนพึงตั้งตนเองได้ทางภูมิปัญญา คือ มีความรู้ ความเชื่อความสามารถ ในการจัดการและพัฒนาบนฐานภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่หลากหลายแบบองค์รวม ไม่ใช่ความรู้เชิงเดียว คนในชุมชนแต่ละคนมีความสามารถทำอะไรได้หลายอย่างทั้งทำไร่ทำนา ทำปลา ทำของป่า ทำสมุนไพร จักسان ตีเหล็ก ทอผ้าประกอบพิธีกรรม ทำงานศิลปะเชิงช่าง สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ประดิษฐ์และสร้างเครื่องมืออุปกรณ์สำหรับใช้สอยในกิจการต่างๆ ฯลฯ
4. **มิติทางทรัพยากร** ชุมชนพบว่าในสมัยก่อน สภาพธรรมชาติแวดล้อมของชุมชน เคยมีป่าไม้ แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ในป่ามีสัตว์และของป่า และสมุนไพรให้เก็บหาจับเอกสารมาขาย มาใช้ประโยชน์ได้อย่างไม่รู้จักหมดสิ้น ในเรื่องนานอกจาก ข้าวและพืชพันธุ์ที่เพาะปลูกแล้ว ยังมีพืชและสัตว์ตามธรรมชาติ กุ้งหอย ปู ปลา ผักบุ้ง ผักพื้นถิ่นต่างๆ ที่เป็นแหล่งอาหารสำหรับชุมชนอยู่มากมายทุกฤดูกาล ชุมชนพึงตั้งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ
5. **มิติทางวัฒนธรรมชุมชนและสังคม** ชุมชนพบว่าแต่ก่อนคนในชุมชนรักกัน สมัครสماโนสามัคคีกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูล ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ร่วมมือกันอย่างเต็มใจในกิจกรรมงานส่วนรวม รักบ้านรักถิ่น ไม่เอาเปรียบเบียดเบี้ยนกัน ยึดมั่นในศีลธรรมของพระพุทธศาสนา มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน หมายความว่าชุมชน มีสุขภาวะเชิงเปรียบเทียบมากกว่าในปัจจุบัน
6. **มิติทางชาติพันธุ์** ชุมชนชาติพันธุ์พบว่าแต่ก่อน ชุมชนของตนเองยังมี แบบแผนทางความคิด ความเชื่อ ภาษา เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ลวดลายสีสันในงานศิลปะ

การละเล่น ศิลปะการแสดง การร่ายรำ คนตี กีฬา ในแบบฉบับของตนเองซึ่งทำให้เป็นที่ยอมรับของคนกลุ่มอื่น รู้สึกว่ากลุ่มของตนมีอัตลักษณ์ มีตัวตน มีความภาคภูมิใจ และรู้สึกได้ว่าคุณลักษณะร่วมนั้นเป็นสิ่งยึดโยงให้รู้สึกเป็นพวากเดียวกัน เกิดความรู้สึกมั่นคง และเป็นกลไกก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการกระทำกิจกรรมงานของกลุ่ม/ชุมชนให้บรรลุสُกุลความสำเร็จและสร้างความสุขให้แก่ปัจเจกชนและชุมชนได้เป็นลำดับสืบมา

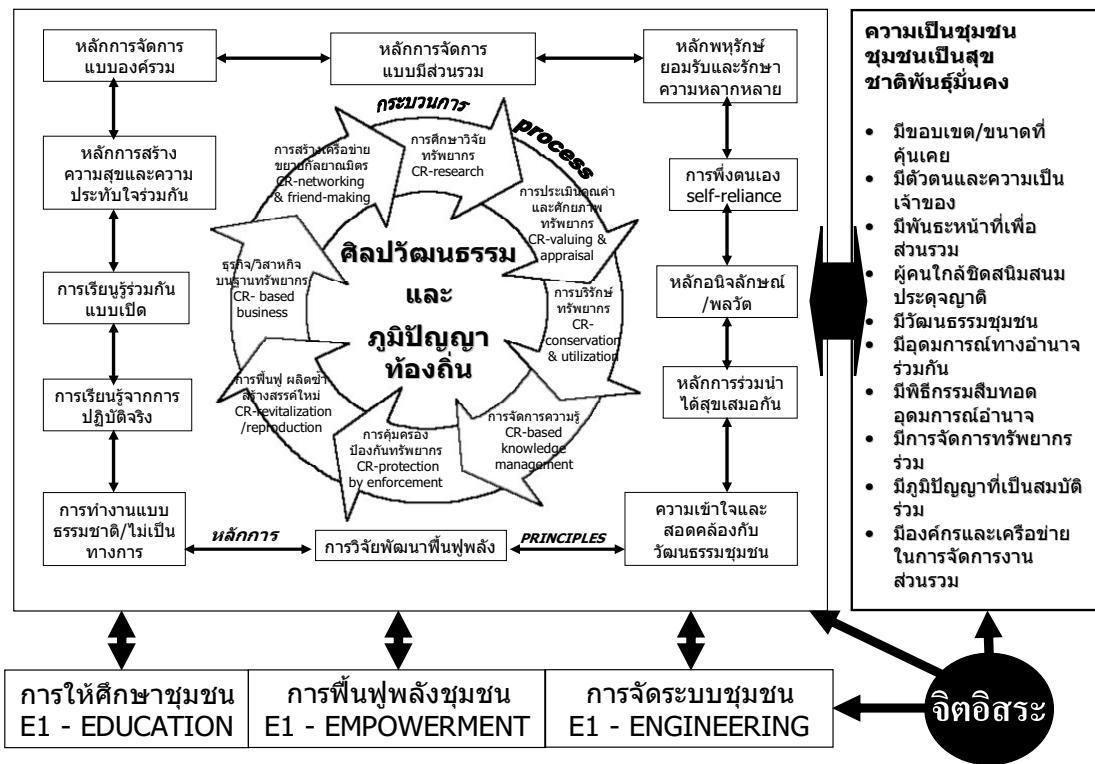
ในขณะเดียวกันชุมชนในโครงการฯ ได้มีการศึกษาสภาวะของ “ปัญหา” หรือ “ทุกข์” ที่เผชิญอยู่ และพบว่าทั้งระดับตัวบุคคล และระดับชุมชน ต่างก็มี “ทุกข์” หลายประการที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่

1. **มิติทางเศรษฐกิจ** ทุกชุมชนพบว่า ปัจจุบันมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายซื้อหาด้วยเงินมากมาย ทั้งค่าสิ่งอุปโภคบริโภค ค่าบริการ ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาของบุตรหลาน ค่ารักษาพยาบาล ค่าเมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ค่าปุ๋ย ค่ายากำจัดวัชพืช ยาฆ่าแมลง ปัจเจกและครอบครัวต่างๆ มีความขัดสนทางการเงิน มีหนี้สินเพิ่มพูนขึ้นจำนวนมาก ชุมชนพึงตนเองได้น้อยในทางเศรษฐกิจ
2. **มิติทางสุขภาพ** ปัญหาสุขภาพลายเป็นเรื่องใหญ่สำหรับทุกคน คนในชุมชนพบว่าตนเองความรู้เรื่องเกี่ยวกับสุขภาพลดลง แม้บางคนที่เคยรู้เคยเป็นผู้ให้การนำบัตรักษาสุขภาพด้วยความเชื่อมั่น ต้องพึ่งพาความรู้ทางการแพทย์และยาสมัยใหม่เกือบทั้งหมด ชุมชนพึงตนเองในมิติทางการแพทย์และการจัดการสุขภาพอนามัยได้น้อย
3. **มิติทางภูมิปัญญา** ชุมชนพบว่ามีคนที่ทรงภูมิปัญญาเหลืออยู่น้อยมาก ภูมิปัญญาที่เคยมีความหมายสมกับท้องถิ่น เคยเป็นกลไกเสริมสร้างพลังให้ชุมชนเข้มแข็ง พึงตนเองได้เกือบทุกมิติถูกนำมาใช้ได้น้อยลงไปทุกที่ คนในชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการผลิตและใช้สอยปัจจัยพื้นฐานสี่ประการสำหรับชีวิตถูกชุดความรู้สมัยใหม่จากภายนอกเข้ามาแทนที่ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องจักรงาน ผ้าทอ ยารักษาโรค และแม้แต่อาหารที่ชุมชนเคยจัดการได้เอง ผลิตเองใช้เองก็ทำได้น้อยลง มีคนนิยมใช้น้อยลง บางแห่งเลิกผลิต เลิกใช้กันไปเลยก็มี การพึงตนเองได้ทางภูมิปัญญาของชุมชนเหลือน้อยมาก มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการฟื้นฟูภูมิปัญญาดังเดิมให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้เต็มประสิทธิภาพ ทำการผลิตซ้ำชุดความรู้และภูมิปัญญานั้น รวมทั้งทำการประดิษฐ์ภูมิปัญญาใหม่จากฐานภูมิปัญญาเก่าให้เหมาะสมกับบริบทของปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่จนเกิดชุดความรู้ใหม่ (situated knowledge) ให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ต่อไป

4. ทรัพยากรร้อยหรา ชุมชนพบว่าทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ดิน ที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์นั้นเสื่อมสภาพลง หายาก และเข้าถึงได้ยากยิ่งขึ้นทุก ขณะ แต่เดิมป่าและน้ำไม่มีใครเป็นเจ้าของ หากเป็นทรัพย์กลางที่ทุกคนเข้าถึงได้ แม้แต่ที่ดินทำไร่ทำนา ในช่วงที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูกคนอื่นๆสามารถเข้าไปเก็บ ผัก จับสัตว์ได้ แต่ปัจจุบันป่าเหลือน้อย บางแห่งหมดไปเลย น้ำแล้ง ป่าไม่มี ที่ดินมีเจ้าของ และที่ดินเสื่อมสภาพเพาะปลูกไม่ค่อยได้ผล การพึ่งตนเองด้าน ทรัพยากรของชุมชนต่างๆลดลงเหลืออยู่น้อยมาก
5. มิติทางวัฒนธรรมชุมชนและสังคม ชุมชนพบว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ไม่แน่นแฟ้นเหมือนเมื่อก่อน ต่างคนต่างอยู่มากขึ้น ไม่ค่อยได้ทำงานส่วนรวม ร่วมกันมากนัก ความเป็นเครือญาติและชาติพันธุ์ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนใน ชุมชนรู้สึกผูกพันมั่นคงต่อกัน ความอึ้งเพื่อเกื้อกูลแก่กันยังมีอยู่มากในชุมชน ชนบทและชุมชนชาติพันธุ์ แต่การเสียสละแรงงานในการทำงานในระบบ “ลงแขก” มีน้อยมาก ความสัมพันธ์ด้านแรงงานใช้การจ้างด้วยเงินมากขึ้น การสืบทอดและ การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและทางสังคมภายในชุมชนลดความสำคัญลงไป ครอบครัวทำหน้าที่ด้านการจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้น้อยลง โรงเรียนทำ หน้าที่แทนมาเป็นเวลาหลายสิบปีแล้ว ระบบโรงเรียนที่ใช้หลักสูตรและชุดความรู้ ของรัฐส่วนกลางทำให้คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่สนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นและระบบ วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ผู้สูงอายุที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาไม่สามารถแสดง ศักยภาพของตนเองในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเต็มกำลังและเริ่มถูกทอดทิ้งให้อยู่ ตามลำพังมากขึ้น ชุมชนต้องพึ่งพิงภาครัฐ และภาครส่วนอื่นๆมากขึ้น มีองค์กร พัฒนาทั้งภาครัฐและภาครោងเข้าไปจัดการงานพัฒนาในชุมชนมากขึ้น
6. มิติทางชาติพันธุ์ ในชุมชนชาติพันธุ์พลัดถิ่น ในที่นี่ได้แก่ ชาติพันธุ์ไตหรือไทย ใหญ่ที่อพยพหนีภัยสงครามเข้าไปอยู่ในราชอาณาจักรไทย(สยาม) และอยู่ในฐานะ ผู้ลี้ภัยพลัดถิ่น พบว่าชุมชนของตนเองขาดความมั่นคงทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ไต กำลังล่มสลาย ขาดการสืบทอด ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ดนตรี แบบแผนวิธีคิดและ การประพฤติปฏิบัติที่เคยเป็นเครื่องโงยบความเป็นชาติ ลดความสำคัญลง ชาว ไตพลัดถิ่นต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพตนเองให้รอด แต่ก็ยังมีคนกลุ่มใหญ่ที่มีความ พยายามดีรังและสืบทอดระบบความสัมพันธ์ในแบบแผนวัฒนธรรมไต แต่ก็ยัง ต้องเผชิญกับปัญหาปากท้องและความมั่นคงทางการเมือง ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิม ของชุมชนที่สำคัญหายอย่างเสื่อมถอยลงไป ชุมชนมีความต้องการที่จะฟื้นฟู วัฒนธรรม ไต ทั้งการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายกับกลุ่ม ชาติพันธุ์เดียวกันภายนอกชุมชนมากขึ้น

การเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

เนื่องจากศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบส่วนสำคัญของระบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งทำหน้าที่ในการสร้างสุขสภาวะ หรือ สร้างความเป็นชุมชน ให้เกิดขึ้นในกลุ่มคนขนาดต่างๆ ที่อยู่ร่วมกัน ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงกำหนดแบบแผนแนวคิดในการวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงกระบวนการเรื่องการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเพื่อบรรลุเป้าหมาย “ความสุข” หรือ “สุขสภาวะ” ในกรอบศึกษาโครงการฯ พื้นที่รุปธรรม 4 โครงการ มีประเด็นด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจำนวน 7 เรื่องได้แก่ ลายไทย (ศิลปะการแสดงและงานฝีมือของชาติพันธุ์ไทยหรือไทยใหญ่) การนวดและสมุนไพร ภูมิปัญญาการสร้างบ้านดิน ภูมิปัญญาการทำมีพิมาย ภูมิปัญญาการห่อผ้าไหม ภูมิปัญญาการสานเปลเรือ (เปลไม้ไผ่) และภูมิปัญญาการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ สามารถอธิบายได้ยั่งยืนคิดเรื่อง “จิตอิสระ” ที่เป็นกระบวนการนิยามความสุขของปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของชุมชนและเป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อเนื่องไปสู่การสร้าง “สุขภาวะ” ของชุมชนที่ว่า “จิตอิสระ และ อิสรภาพ เป็นสภาวะที่เกี่ยวโยงกับ ความสุข อย่างแน่นหนา เมื่อได้เรารู้สึกว่ามี อิสระ ไม่กดดัน ไม่เร่งรีบ ไม่ลุกเลี้ลุกลงที่จะต้องทำอะไรที่ไม่อยากทำ และได้ทำอะไรที่เราชอบ เรายากทำ แต่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือเบียดเบี้ยนทั้งแก่ตันเอง ผู้อื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่น เมื่อนั้น บัดนั้นเราก็มีความสุข ไม่เครียด ไม่หงุดหงิด ไม่กรดร ไม่ เกลียดอะไร สภาวะเช่นนี้เป็นอิสรภาพและความสุขพื้นฐานที่ใครก็มีได้ หากไฟห่า และ ถ้าได้กระทำให้เกิดสภาวะอย่างนี้ขึ้นแล้วข้าอีก ทำบอยๆ จนเป็นปกติธรรมชาติ เราก็จะมี ความสุขที่ต่อเนื่องยาวนาน นี้เป็นเรื่องของปัจเจกชนที่ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องตัวใครตัวมัน ไม่เกี่ยวข้องกับใครอื่น แต่ความจริงไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะตน เฉพาะคน เป็นเรื่อง เกี่ยวข้องกับคนอื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่นทั้งหมด เพราะการที่คนหนึ่งคนใดกระทำการอย่างมี อิสรภาพแล้วไม่เบียดเบี้ยนทั้งตนเองและผู้อื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่นนั้นแหลกเกี่ยวข้องกับคน อื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่น เพราะเป็นการกระทำที่เป็นคุณ ไม่ทำให้คนอื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่น เดือดร้อน และจะไม่เกี่ยวข้องได้อย่างไร การเกิดสุขสภาวะส่วนตนแบบนี้ก็ก่อให้เกิดสุข สภาวะแก่ส่วนรวมได้ในขณะเดียวกัน ดังนั้นก็ถือได้ว่ากระบวนการ การสร้างความสุขส่วนตน ความสุขส่วนบุคคล ที่อยู่ในกลุ่มคนหรือชุมชนก็เป็นกระบวนการเดียวกันกับการสร้าง ความสุขให้แก่ชุมชนที่สังกัดไปโดยปริยาย” ประกอบเข้าด้วยกันกับชุดแนวคิดการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชนชุมชนเชิงกระบวนการ ที่เป็น ทั้งวิธีการหรือมรรค (means) และ เป้าหมายหรือผล (ends) ในการสร้าง “สุขสภาวะ” ให้กับทั้ง “บุคคล” และ “ชุมชน” ที่เข้าเป็นสมาชิกอยู่ ดังแสดงใน แผนภาพที่ 9

แผนภาพที่ 9 แบบแผนแนวคิดการสังเคราะห์เรื่องการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากแผนภาพที่ 9 การจัดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีรูปแบบการจัดการที่เป็น กิจปฏิบัติ (management actions) 8 ประการที่มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นวงจรต่อเนื่อง (cycle process) และเชื่อมโยงสัมพันธ์กันแบบทับซ้อน ย้อนกลับ ไม่ได้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน (non-lineal model) ได้แก่

- การวิจัยศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (research)
- การประเมินคุณค่าและศักยภาพของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (valuing & appraisal)
- การบูรณะศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (conservation & utilization) การจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา (knowledge management)
- การคุ้มครองป้องกันศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (protection)
- การพัฒนา ผลิตช้า และสร้างใหม่ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (revitalization, reproduction & innovation)

- การจัดการวิสาหกิจ/ธุรกิจด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (business management)
- การสร้างเครือข่ายขยายกälliyamมิตร (networking / friend-making)

โดยในปรากฏการณ์การจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มุ่งสู่ “สุขสภาวะ” นั้นมีหลักการทางการพัฒนาชุมชนเป็นตัวกำกับอยู่ตลอดเวลา ซึ่งหลักการทางการพัฒนาชุมชนที่นำมาอธิบายปรากฏการณ์ของกรณีศึกษานี้ ประกอบด้วย

- หลักองค์รวม (holistic approach)
- หลักการจัดการแบบมีส่วนร่วม (participation)
- หลักพหุรักษ์ ยอมรับและรักษาความหลากหลาย (multiplism)
- หลักพลวัต (dynamism) หลักการร่วมนำได้สุขเสมอ กัน (accompanying / co-existing)
- หลักความเข้าใจและสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน (in-line-with community culture)
- หลักการวิจัยเพื่อพัฒนา (research & empowerment)
- หลักการทำงานแบบไม่เป็นทางการแต่เกิดประโยชน์ทางการเรียนรู้ (informal & informative)
- หลักการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง (learning by doing)
- หลักการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิดไม่ปิดกันหรือเลือกปฏิบัติ (participative openness-inquiry)
- หลักการสร้างความสุขและความประทับใจร่วมกัน (common appreciative building)

การจัดการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนอาจไม่มีกิจกิจภูมิบดิตรบก 8 ประการ และมีหลักการทางการพัฒนาอย่างที่กำหนดไว้ในแผนภาพไม่ครบถ้วนหมดในระยะเริ่มปฏิบัติการ แต่จากการศึกษา ก็พบว่าส่วนใหญ่เป็นการเริ่มต้นจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้บันฐานของหลักการได้หลักการหนึ่งก่อน เช่น การมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง หรือการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น และหลังจากนั้นไม่นานก็สามารถเชื่อมโยงต่ออยู่ไปสู่หลักการอื่นๆ ได้มากขึ้น ทั้งนี้ เป้าหมายและผลได้ของการดำเนินกิจกิจภูมิบดิตร หรือ management action คือ “สุขสภาวะ” หรือ “ความสุข” รูปแบบต่าง ทั้งกามโภคีสุข หรือสุขของผู้คนหรือโลกิยชน ที่อาจพึงพอใจกับการได้ การมี และการเป็นทางเศรษฐกิจ เกี่ยวดิติยศซื้อเสียง อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยในฐานะบุตุชัณคนธรรมชาติที่ยังมีความรัก โลก โกรธและหลงเป็นฐานชีวิต

อยู่บ้าง และรวมถึงเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินกิจปฏิบัติที่เป็น “ประโยชน์สุขของส่วนรวม” หรือ “สุขสภาวะของชุมชน/ชุมชนเป็นสุข” ในสภาวะที่เรียกว่า “จิตอิสระ” หรือ “จิตว่าง” มีความเห็นแก่ตัวลดลง และในขณะเดียวกันก็เห็นแก่คนอื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่นที่อยู่ร่วมกันมากขึ้น ซึ่งเห็นได้ในการดำเนินงานของโครงการฯทั้ง 4 พื้นที่รุ่ปธรรม ดังนี้

(1) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อชุดความรู้ในตัวของผู้สูงอายุและผู้รู้ในชุมชนที่มีฐานะเป็นครุภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดสู่ลูกหลาน เป็นกระบวนการเสริมสร้างพลังทางวัฒนธรรม (cultural empowerment) ในตัวผู้สูงอายุและผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนให้กลับมามีบทบาทสำคัญในการแสดงความสามารถทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ประจักษ์จนเกิดการยอมรับนับถือและร่วมสืบทอดภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมด้วยความเต็มใจและภูมิใจของทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในฐานะผู้สอนและผู้เรียนรู้ไปพร้อมๆกัน เห็นได้จากการการดำเนินงานในโครงการสืบสานลายได้ที่พยายามค้นหาผู้ทรงภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและการประดิษฐ์งานศิลปหัตถกรรมต่างๆในชุมชนให้มาเป็นพ่อครู-แม่ครูสอนเด็กในชุมชนทั้งในรูปแบบการสอนและเรียนรู้ในเชิงสืบสานทางสังคมและวัฒนธรรม (socio-culturalization) และการเป็นครูผู้สอนในโรงเรียนอย่างเป็นทางการไปพร้อมๆกัน ซึ่งทำให้พ่อครู-แม่ครูเกิดความปิติในตัวเอง มีความสุขที่ได้รับการยอมรับ และมีความหวังที่เห็นว่ามีลูกหลานสนใจเรียนรู้เพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาติพันธุ์ต่อไปได้ นอกจากนี้ใน

โครงการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้านสมุนไพรและการนวดไทย จังหวัดสุรินทร์ ก็ให้เกียรติแก่ผู้สูงอายุที่เป็นหมอดื่นบ้าน หมอนวด หมอดำราย ให้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้และวิทยาการการการนวดและการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านให้แก่ผู้เข้ารับการอบรม (ผู้เรียนรู้) ที่มีหลายวัยจนสามารถนำไปปฏิบัติได้ ใช้ประกอบอาชีพได้ ซึ่งนอกจากผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาจะมีความสุขและเปี่ยมปิติในตนเองแล้ว ระหว่างการสอน การถ่ายทอดกิจกรรมแสดงความเตาอาหารเต้มใจถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับผู้เรียนทุกคนโดยไม่เลือกปฏิบัติด้วยอุดมรู้ว่าคนนั้นเป็นหลาน เป็นญาติ คนนั้นเป็นคนต่างบ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการที่สร้างความสุขและสร้างความเป็นชุมชนในหมู่คน/กลุ่มคนที่ไม่ได้ผูกพันกันตามพื้นที่ หากสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในประเด็น “เรื่องสุขสภาพอนามัย” ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างสุขสภาวะของประชาสังคมและเครือข่าย

ในโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขอาจจะไม่เห็นบทบาทของผู้สูงอายุในฐานะเจ้าของภูมิปัญญา เนื่องจากความรู้เรื่องการสร้างบ้านดินที่กลุ่มบ้านสายรุ้งนำเข้าไปเผยแพร่เป็นความรู้ใหม่เฉพาะกาล (situated knowledge) ที่ผู้สูงอายุในพื้นที่ดำเนินการทำไฟหวานไม่คุ้นเคยและไม่เคยปฏิบัติหรือพัฒนามาก่อนในวัฒนธรรมชุมชน การเรียนรู้และการจัดการความรู้เรื่องการสร้างบ้านดินจึงเป็นเรื่องของคนรุ่นใหม่ที่แสวงหา “บ้านทางเลือก”

แต่ในการดำเนินงานของโครงการศึกษาภูมิปัญญา กับการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย เป็นการจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้เรื่องภูมิปัญญาท่องถิ่นโดยตรง 3 คือ หมู่ ไหเม และเบลเรือไม้ไผ่ ซึ่งมีผู้สูงอายุที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาในเรื่องนั้นเป็นผู้แสดง

บทบาทผู้สอน ผู้ปฏิบัติและถ่ายทอดภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมและภูมิปัญญาที่พัฒนาประยุกต์ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุหา และแม้ว่าภูมิปัญญาความรู้เรื่องปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพจะเป็นเรื่องใหม่เป็นความรู้ใหม่สำหรับชุมชนบ้านตะปัน แต่ก็มีผู้สูงอายุที่ค้นพบสัจธรรมบางประการในช่วงชีวิตที่ผ่านมาว่าการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการเพาะปลูกเป็นโภชนาการกว่าเป็นคุณต่อทั้งผู้ใช้ผู้บริโภค และธรรมชาติแวดล้อม ผู้สูงอายุอย่างคุณยุทธ พิณพิมาย และแกนนำกลุ่มนี้ยังอินทรีย์ชีวภาพบ้านตะปันจึงรวมกลุ่มกันจัดการเรียนรู้ให้แก่คนเอง และพยายามขยายผลความรู้ไปสู่สมาชิกของกลุ่มและคนอื่นๆด้วยความรู้สึก “สุขใจ” ที่ได้รู้ความจริงของธรรมชาติและ “สุขภายใน” ที่ได้นำความรู้และผลผลิตของความรู้ คือ “ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ” ไปทดลองใช้ในนาจนเห็นความเปลี่ยนแปลงทางที่เป็นคุณต่อทั้งมนุษย์และธรรมชาติ

(2) กระบวนการเรียนรู้ที่ใช้ ความไว้วางใจ (trust) และความประทับใจ (appreciation) ต่อคนในวัฒนธรรมเดียวกัน การสื่อสารด้วยภาษาเดียวกัน การมีวิธีคิดพื้นฐานของดำเนินวิถีชีวิตแบบเดียวกัน ความไว้วางใจที่ต่างคนต่างก็ตกลอยู่ในสภาวะทุกข์ เช่น ด้วยกันช่วยให้เข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น เป็นแรงจูงใจที่ช่วยให้กระบวนการเรียนรู้เป็นไปอย่างราบรื่น มีความหวังดีต่อกันและกันมากขึ้นตามลำดับ สภาวะความเป็นชุมชนที่ดูเหมือนว่าเจ้อจางไปมากแล้วก็สามารถฟื้นตัวเข้มแข็งขึ้นอย่างรวดเร็ว เห็นได้จากการณ์ของโครงการสืบสานลายไทย ที่ครูส่างคำซึ่งเป็นคนในชาติพันธุ์ไทย (ไทยใหญ่) เช่นเดียวกับคนในชุมชนบ้านเปียงหลวง และต่างก็ประสบปัญหาเดียวกัน คือตกลอยู่ในสภาวะคนไร้รัฐพลัดถิ่น (stateless group) และมีความวิตกกังวลว่าความเป็นชาติพันธุ์ไทย (วัฒนธรรมไทย/ลายไทย) ที่เป็นอัตลักษณ์ของตนกำลังเจือจางลงไปทุกขณะ ได้เข้าไปปรับทุกข์สันทนากับคนในชุมชนบ้านเปียงหลวงตามประสาคนหัวอกเดียวกัน ก็เกิดความไว้วางใจ เชื่อใจ และเชื่อมั่นกัน และกันว่ากิจปฏิบัติในการจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้สืบสานลายไทยที่จะต้องดำเนินการร่วมกันนั้นจะได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของครรคนไดคนหนึ่งเพียงลำพังหรือมิใช่เป็นเพียงผลประโยชน์ของคนใดที่บ้านเปียงหลวงเท่านั้น หากเป็นผลประโยชน์ของชาติพันธุ์ไทยทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม ความไว้วางใจ ความเชื่อมั่น และความประทับใจในกันและกันเช่นนี้มีส่วนสำคัญช่วยให้กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้สืบสานลายไทยดำเนินไปอย่างราบรื่น อบอุ่น และพื้นฟูความเป็นชุมชนขึ้นมาได้อย่างน่าชื่นชม

(3) กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participative learning) แบบไม่เป็นทางการแต่ได้สาระทางการเรียนรู้ (informal & informative style) ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน (accordance to community culture) และพึ่งตนเองได้ (self-reliance) มีตัวอย่างความสำเร็จจากการจัดการของโครงการสืบสานลายไทย ที่ใช้วิธีการสื่อสารพูดคุยแลกเปลี่ยนผ่าน “วงน้ำชา” มากกว่าการจัดเวลาที่พูดคุยสร้างความคุ้นเคยและความไว้เนื้อเชื่อใจกันจนมีความสนใจเชื่อกันประดุจญาติ (gemeinschaft) และจัดการพูดคุยอย่างเป็นทางการเพื่อนำทุกคนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้อย่างเป็นงานเป็นการในลำดับถัดไป

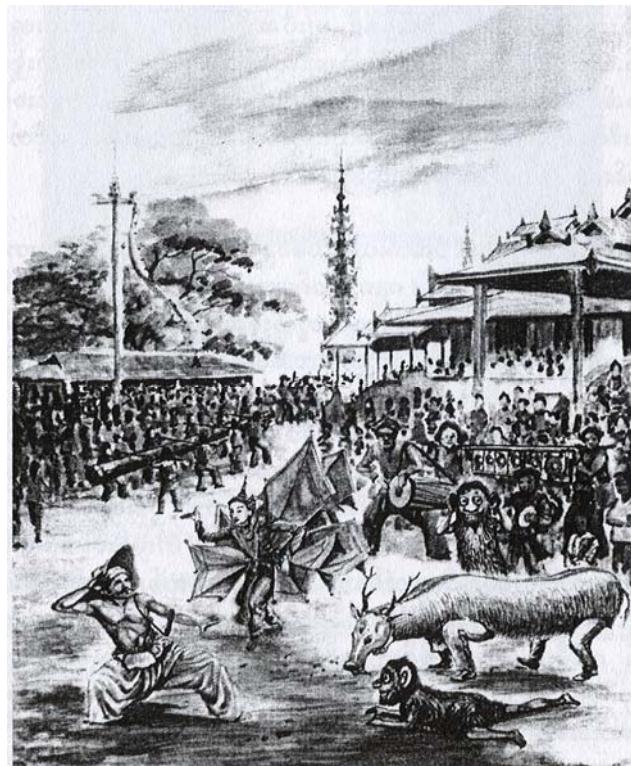
นอกจากนี้ในการประเมินผลก็จัดให้มีการประเมินผลร่วมกันทั้งอย่างเป็นทางการในเวทีสัมมนา และการประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการในการจัดการแสดงและการประดิษฐ์งานศิลปะหัตกรรม ในงานประเพณีของชุมชนก็ถือเป็นการประเมินผลร่วมกันของทั้งพ่อครู-แม่ครู ผู้รู้ ผู้เรียน เด็ก นักแสดงที่ประเมินตนเองว่าเมื่อทำได้ไม่ดีมีข้อบกพร่องก็น้อมรับนำไปปรับปรุงแก้ไข และหากว่าทำได้ดีขึ้นก็ได้รับคำชม รางวัล และความปิติในใจของทั้งผู้เรียนที่แสดงและทำงาน หัตถกรรมและพ่อครู-แม่ครูผู้ถ่ายทอดความรู้ให้

ในการทำงานของโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพด้านสมุนไพร และการนวดไทย จังหวัดสุรินทร์ และโครงการศึกษาภูมิปัญญาในการพัฒนาเครือข่ายเพื่อ ชีวิตของชุมชนคนพิมาย ก็เน้นการเรียนรู้การจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบที่ไม่เป็น ทางการใน การศึกษาภูมิปัญญาดั้งเดิม การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาสู่ผู้เรียน และการขยาย ผลการเรียนรู้สู่การปรับปรุงความรู้ให้สอดคล้องกับปัญหาใหม่ๆ ที่ชุมชนเผชิญอยู่ตลอดเวลาใน ลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง และแม้ว่าในการจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้ของโครงการฯ บ้านดินจะ ใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ค่อนข้างเป็นทางการ (formal/formatted learning style) แต่ก็ เน้นหนักในเรื่องการสร้างศักยภาพในการพึ่งตนเองและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุดความรู้การ สร้างบ้านดินให้สนองตอบต่อจริตและความพึงพอใจของผู้อยู่อาศัยได้ในสภาพความเป็นจริง ไม่ ฝืนที่จะให้บ้านดินเป็นบ้านที่มีคุณสมบัติในอุดมคติเท่านั้น

(4) การจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้ที่เป็น กระบวนการฟื้นฟูและเสริมสร้างพลัง ของชุมชน (empowering process to community) ประเด็นนี้มีได้ pragmatism เด่นชัดเพียง เฉพาะในโครงการสืบสานลายไทยที่ทำให้ชุมชนชาติพันธุ์ได้บ้านเปียงหลวง ได้มีพื้นที่ทางสังคม และวัฒนธรรม (socio-cultural space) ในราชอาณาจักรไทย (สยาม) และชุมชนโลกเพิ่มมากขึ้น ชุมชนได้บ้านเปียงหลวง ได้มีพื้นที่แสดงออกทางอัตลักษณ์ โดยเฉพาะการแสดงการฟ้อนนก กิง กะหล่า การฟ้อนโட และการศิลปะพัฒนธรรม ได้รูปแบบอื่นๆ ต่อสังคมสาธารณะมากขึ้น เป็น กระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ ได้ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชุมชนโลก มากขึ้น ชาติพันธุ์ ได้ที่กำลังวิตกกังวลว่าวัฒนธรรมเชิงอัตลักษณ์ของตนจะเสื่อมถอยและชาติ พันธุ์จะล่มสลาย ก็พากันมีกำลังแรงใจที่จะรวมตัวกันก่อกำลังใจสร้างชุมชนแห่งความเป็นชาติพันธุ์ ให้มั่นคงแข็งแรงมากยิ่ง ฯลฯ ไปจนหวังว่าวันหนึ่งในอนาคตชาติพันธุ์ของตนจะมีพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์และพื้นที่ทางกายภาพ (geographic space) ให้ได้ลงหลักปักฐานตั้งเป็นประเทศชาติ ที่มีอิสรภาพอย่างแท้จริง ได้ดังที่ปราบนาเท่านั้น

การจัดการเรียนรู้และจัดการความรู้เชิงกระบวนการฟื้นฟูและเสริมสร้างพลังของชุมชน ยัง pragmatism ชัดเจนในทุกโครงการที่เป็นกรณีศึกษา กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการ ยอมรับในศิลปะวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ มากขึ้น ผู้คนที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญา ความรู้ได้รับการยอมรับนับถือ ความรู้ภูมิปัญญาได้รับการถ่ายทอดเผยแพร่ นำไปใช้เพื่อการ พึ่งตนเองได้ในมิติของปัจจัยสี่ โดยเฉพาะเรื่องการดูแลรักษาสุขภาพพื้นฐาน นอกจากนี้ยังทำ

ให้ชื่อเสียงของชุมชนเป็นที่รู้จักและยอมรับในทางที่ชื่นชมมากขึ้น สินค้าที่เป็นผลิตผลจากศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการยอมรับเข้าสู่ระบบหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้มีทรัพยากรเพื่อการพัฒนาชุมชนหลังไฟลเข้าสู่ชุมชนมากขึ้น และในขณะเดียวกันความล้มเหลวในการจัดการเชิงธุรกิจที่บางชุมชนประสบก็ช่วยให้ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่รอดและกลับไปทบทวนคิดค้นหาหนทางเลือกที่จะใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนของตนให้เหมาะสมแก่สภาพปัจจุบันและสถานการณ์ต่อไปได้ในอนาคต.

บรรณาธุ์กรรม

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. 2534. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชนรัตนค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 15. กรุงเทพฯ.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. 2540. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชนรัตนค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 19. กรุงเทพฯ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2545. จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่กฤษฎีสองระบบ. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสุรินทร์ จัดพิมพ์เนื่องในวาระครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2546. ความเป็นมาและสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) (หนังสือส่งเสริม ความรู้ด้านการพัฒนาชุมชนที่ 21).

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. บรรณาธิการ. 2542. สืบสานล้านนา สืบต่อลมหายใจของแผ่นดิน. เชียงใหม่:คณะกรรมการจัดงานสืบสานล้านนา.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. 2544. เส้นทางแห่งศรัทธา. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

ชัยอนันต์ สมุทรณ์ช. 2541. ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่แห่งความคิด. กรุงเทพฯ:สถาบันนโยบายศึกษา.

ชัยอนันต์ สมุทรณ์ช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ : พี.เพรส.

ธนา อุทัยภัตราภูร. 2547. จากเดินสู่บ้าน สร้างบ้านด้วยดิน คู่มือสร้างบ้านดิน. กรุงเทพฯ :บริษัทเพื่องฟ้าพรินติ้ง.

บัญชร แก้วส่องและคณะ. 2535. รายงานการวิจัยเรื่องป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาหมู่บ้านในป่าภูหลวง อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ประชาติ วัลย์เสถียร และคณะ. 2543. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.).

ประชา หุตานุวัตร, รามุ มนีวันนัน(สมภานชน) พรรณาม เจ้าธรรมสาร (แปล).

2547. ชั้มด่อง รอนໂປ່ເ, ສຸລັກໜົນ ຕິວຮັກໜີ, ຕຸ້ເວີຍໜິງແລະເອເລັນາ ນອർບോർກ-ອອດຈີ. ຈິຕສໍາໜັກໃໝ່ແຫ່ງເອເຊີຍ 1 : ບທສນທນາທ້າທາຍແນວຄິດ ຕະວັນຕົກໃນເຮືອກຮ່ວມມືກອງ ພະນາກົມແລະການພັນປາ(ທັສະຈາກພູກທະໜີ້ໃໝ່ແລະໜີເວີສ). กรุงเทพฯ: ສຳນັກພິມພົວເຈັນມືມາ.

2547. mgr มุด อายิวบ, จันทรา มุสซัฟฟาร์ และ อับดุรเราะห์มาน วาหิด. จิตสำนึกใหม่แห่งเอเชีย 2 : บทสนทนาก้าวต่อไปในเรื่องการเมือง ธรรมชาติและการพัฒนา(ทัศนะจากอิสลาม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.

2547. สังฆราช นาทหลวงลabaynn, นากามุระ อิชาชี, อรีฟ บูดีมา, วอลเดน เบลโล. จิตสำนึกใหม่แห่งเอเชีย 3 : บทสนทนาก้าวต่อไปในเรื่องการเมือง ธรรมชาติและการพัฒนา(ทัศนะจากชัยใหม่เอเชีย). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.

2547. สาทิศ กุมาร, วันทนนา ศิริ และ อชิส นัท. จิตสำนึกใหม่แห่งเอเชีย 4 : บทสนทนาก้าวต่อไปในเรื่องการเมือง ธรรมชาติและการพัฒนา (ทัศนะจากคนอีใหม่). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.

พริตจ็อฟ คาปร้า. 2546. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 1 ทัศนะแม่บทเพื่อการปฏิวัติวัฒนธรรมแบบใหม่. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโภมลคีมทอง. (ประชา ปสนุนธมโน ไพบูล วิสาโล สันติสุข โสภานสิริ และ รสนา โตสิตรากุล แปลจาก The Turning Point).

พระธรรมปีฎก (ป.อ. ปยุตโต).

2542. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโภมลคีมทอง. พิมพ์ครั้งที่ 6.

2542. การศึกษา กับ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

2543. ธรรมนูญชีวิต พุทธจิยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระไพบูล วิสาโล. 2548. สุขกับงาน. หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ วันที่ 29 ตุลาคม 2548 น. A7.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. 2524. พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยศิลปากร. วันพฤหัสบดีที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2524.

พอล ฟายเออร์เบนเดิร์ (เขียน), วีระ สมบูรณ์ (แปล). 2532. วิทยาศาสตร์ในสังคมเสรี. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ มูลนิธิโครงการต่อร้าวสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. (แปลจาก Paul Feyerabend, Science in a Free Society)

พิทยา วงศุล. บรรณาธิการ. 2544. วิถีไทย : ภูมิปัญญาสู่ชุมชนบูรณาการ. กรุงเทพฯ : เครือข่ายงานวิถีไทย.

พุทธทาสภิกขุ. 2548. ธรรมะเล่มเดียวจบ. กรุงเทพฯ : พิมพ์ครั้งที่ 4 ที่ระลึกเนื่องในโอกาสทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชนพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานน้ำหลวงอาบศพและพิธีพระราชทานเพลิงศพօการย์บุรีชาญบุญครอง.

พุทธศาสตร์ 2544. เนื้อวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ : ธรรมสปาและสถาบันบันลือธรรม
จัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลกาล 100 ปี ท่านพุทธกาล พระพุทธศักราช 2549.
ภาคพัฒน์ ทิพยประพ. 2540. แนวคิดวิถีการผลิตแบบอาเซียนกับการอธิบายหมู่บ้านไทย.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกาว.).

ภู เชียงดาว. (ไม่ทราบปีพิมพ์). เปียงหลวง : ดินแดนประวัติศาสตร์และความ
เปลี่ยนแปลง. สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน,
ฐานข้อมูลพื้นที่รุ่ปธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่
ยศ สันตสมบัติ.

2540. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

2542. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา
อย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.

รายงานการประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการความร่วมมือการพัฒนาพื้นที่
รุ่ปธรรมเรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อชุมชนเข้มแข็งและเป็น
สุขอย่างยั่งยืน ครั้งที่ 1/2547 20-21 เมษายน 2547, ครั้งที่ 2/2547 15-
16 กรกฎาคม 2547, ครั้งที่ 3/2547 6-7 ตุลาคม 2547, ครั้งที่ 1/2548 17
มกราคม 2548, ครั้งที่ 2/2548 27 มิถุนายน 2548.

วอลเดน เบลโลน เชียร์ คันนิงแฮม และ ลี เคิง ปอร์ท์, สุรุณ พงศิลา แปล. 2542. ศอกนา
กรรมสยาม : การพัฒนาและการแต่งสลายของสังคมไทยสมัยใหม่.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิโภมลคีมทอง..

วันดี สันติวุฒิเมธี. 2545. กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่
ชายแดนไทย – พม่า กรณีศึกษา : หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง
จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์, คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิราน ฐานะวุฒิ. จิตวิถี. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน วันที่ 15 ตุลาคม 2548 น.9.

ศูนย์สมุนไพรตะบัลไพร. 2548. รายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้การดูแลสุขภาพ
ด้านสมุนไพรและการนวดไทย. เสนอต่อโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้
เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคอีสาน สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกาว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม
สุขภาพ (สสส.).

สมพงษ์ บุญเลิศ และคณะ. (ไม่ทราบปีพิมพ์). รายงานการติดตามประเมินผลโครงการ
ความร่วมมือพัฒนาพื้นที่รูปปั้น “การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อ
ชุมชนเข้มแข็งและเป็นสุขอย่างยั่งยืน”.

สันทนา ธรรมสโตร์ และคณะ. 2548. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาภูมิ
ปัญญา กับการพัฒนาเครือข่ายเพื่อชีวิตของชุมชนคนพิมาย. เสนอต่อ
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคอีสาน สนับสนุน
สาขาวิชโนโลยี ฉบับวันที่ 23 วันที่ 16 พ.ค.-30 มิ.ย. 2548. จ้ามตองนักสู้เพื่อชาวไทยใหญ่
หน้า 22-27.

ส่างคำ จางยอด. 2548. การฟ้อนนกกิ่งกะหล่ำ. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์. มกราคม 2548
สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2546. โบราณคดีชุมชน : การจัดการอุดตของชาวบ้านกับการ
พัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนา
ชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2547. การฟื้นฟูพัลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากร้างโบราณคดี
และพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน.
กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.) และสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.)

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2547. การจัดการทรัพยากร้างโบราณในงานพัฒนาชุมชน.
กรุงเทพฯ : โครงการทุนสนับสนุนการเรียนตำรา ฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ และโครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการ
พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2548. กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
พัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่น
ในการจัดการทรัพยากร้างโบราณในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ:สถาบัน
ไทยคดีศึกษา และภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2548. “กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนา
แบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการ
ทรัพยากร้างโบราณในจังหวัดน่าน”. บทความวิจัยนำเสนอในการประชุม
ทางวิชาการการวิจัยการศึกษาครั้งที่ 11 (The 11th National Symposium
on Educational Research) เมื่อวันที่ 26-27 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ณ
โรงแรมแอมบานาสชาเดอร์ กรุงเทพฯ. (จัดโดยสำนักงานเลขาธิการสถาบัน
การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ) บทความวิจัยพิมพ์เผยแพร่ใน.

สำนักงานเลขานุการสภากาการศึกษา. 2548. การประชุมทางวิชาการ การวิจัยทางการศึกษา ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : ศกศ.หน้า 330-337.

สุกักรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า. 2547. สุกักรดิศดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ : หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุกักรดิศ ดิศกุล วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2547.

สมน ออมริวัฒน์. 2548. จิตวิญญาณนั้นมีค่าอย่าคิดขาย. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน วันที่ 22 ตุลาคม 2548. น. 9.

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. 2540. วิธีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ข่วงผีฟ้อน” ของ “ลาวข้าวเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา. สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

สุลักษณ์ ศิริรักษ์. 2530. ทางเลือกของสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ยุววิทยา. พิมพ์ครั้งแรก.
เสถียรโกเศศ (ศาสตราจารย์พระยาอนุมาณราชชาน) ราชบัณฑิต. 2510. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาการ.

เสวี พงศ์พิศ. 2536. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้านและมูลนิธิภูมิปัญญา.

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. 2546. รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย 2546. กรุงเทพฯ.

อภิชาต ไสวดี. 2548. เรื่องราวในร่องรอยของบ้านดิน. โครงการบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

อันันท์ กาญจนพันธุ์.

2543. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนการทัศน์และนโยบาย.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.)

2544. มิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.).

2544. วิธีคิดเชิงช้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.).

2548. ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ออมรินทร์.

อิศรา สุคงครัวตันกุลและคณะ. 2548. รายงานการวิจัยรายงานการวิจัยโครงการจัดกระบวนการเรียนรู้สร้างบ้านดินอย่างเป็นสุขเพื่อการพึ่งตนเอง. เสนอต่อโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ภาคอีสาน สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

- อี.เอฟ. ชูเมกเกอร์ เจียน.สมบูรณ์ ศุภศิลป์ แปลและเรียบเรียง. 2537. **จิตแปรเจ้า เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ : Small Is Beautiful.** ฉบับแปลพิมพ์ครั้งที่ 3.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านสืญภิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.** กรุงเทพฯ : โครงการกิตติเมธีสาขาวิชาศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง นิชิ เอียวศรีวงศ์ วิจารณ์ พานิช รสนา โตสิตระกุล และ ม.ร.ว. นงคราญ ชุมพนุช. 2546. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- Amareswar Galla. 1995. **“Authenticity: Rethinking Heritage Diversity in a Pluralistic Framework.”** *NARA Conference on Authenticity in relation to the world heritage Convention*, Japan : UNESCO World Heritage Centre, Agency for Cultural Affairs. ICCROM, ICOMOS.
- Ife,J.W. 1999. **Community Development, Creating community alternatives-vision, analysis and practice.** Australia : LONGMAN.
- Sayan Praicharnjit. 2005 **Community Archaeology : Participative action research and community development program towards an enhancement the ability of local communities on cultural resource management, pilot practice in Thailand** ., Paper presented at the Living Heritage Sites Programme Workshop on “Living Heritage : Empowering Community”, organized by Cop(LMP), ICCROM, FAD, SEAMEO-SPAFA. Phrae, Thailand during 21-25 November 2005.
- Sayan Praicharnjit. 2005 **Community Archaeology : Participative action research and community development program towards an enhancement the ability of local communities on cultural resource management, pilot practice in Thailand** ., Paper presented at International Academic Forum themed “Cultural Resource Management”. Organized by Osaka City University and Indonesia Institute of the Arts and Gadjah Mada University, Yogyakarta, Indonesia. 30 November 2005.
- SPAFA.2004. **Report, International Seminar on Indigenous Wisdom and Education : Strategies for Preservation, Intrgration, Transfer and Promotion.** Chiangrai, Thailand. Feb.12,2004.
- UNDP. 2003. **Thailand Human Development Report 2003.** Bangkok.

Wadsworth, Y. 1998. "What is Participatory Action Research?" **Action Research International**, Paper 2. Available on-line.

<http://www.scu.edu.au/schools/sawd/ari/ari-wadsworth.html>

William D. Lipe. 1984. "Value and meaning in cultural resources". in Henry Cleere, Ed. **Approaches to the archaeological heritages**. Great Britain.

แหล่งข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (เว็บไซต์)

<http://www.chumchonthai.or.th>

<http://www.baandin.org>

<http://www.baandin.com>.

<http://www.budpage.com>

<http://www.thaiflora.org>.

<http://www.msu.ac.th>.

<http://www.tuchine.com>.

www.archaeopen.com